

1/2012

Raporta/Rapport

Samiske tall forteller 5

Kommentert samisk statistikk 2012

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Čujuhus: Hánnoluohkká 45, NO-9520 Guovdageaidnu
Telefuvdna: +47 78 44 84 00
postmottak@samiskhs.no
www.samiskhs.no

Raporttat-čálaráidu áсахuvvui Sámi Instituhta raporttaid almmuheami várás. Sámi Instituhta laktojuvvui Sámi allaskuvlii 2005:s. Sámi allaskuvla vuodduuvvui 1989:s, ja dat lea oahpahuš- ja dutkanášahuš man ulbmil lea seailuhit ja ovddidit sámi giela, kultuvrra ja servodateallima buotsámi perspektiivvas.

Denne skriftserien ble etablert for å formidle Nordisk Samisk Institutt (NSI) forskningsresultater. NSI ble tilknyttet Sámi allaskuvla / Sámi University College i 2005. Sámi allaskuvla ble etablert 1989. Sámi allaskuvla er en institusjon for høyere utdanning og har som formål å styrke og utvikle samisk språk, kultur og samfunnsliv sett i et allsamisk perspektiv.

Reports series was established in order to publish research findings of the Nordic Sámi Institute, which was affiliated with Sámi allaskuvla / Sámi University College in 2005. Sámi University College was established in 1989. It is an institution of high education and research. Sámi University College's purpose is to strengthen and develop the Sámi language, society and culture.

Raporta/Rapport 1/2012

Namma/Tittel/Title: Sámi logut mitalit 5. Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012/Sámi miska tall forteller 5. Kommentert samisk statistikk 2012

Olgošgovva/Omslagsbilde/Cover: Sámi allaskuvla

Hábmen/Utforming/Layout: Sámi allaskuvla

Deaddilan/Trykk/Print: Bjørkmanns, Alta

Jorgaleddjít/oversettere/translatore: Kari Mákreda J. Utsi, Ellen Sara Eira Buljo

Korrekturlohkki/korrekturleser/proofreader: Aud Søyland

ISBN 978-82-7367-032-8

© Sámi allaskuvla 2012

Raporta/Rapport 1/2012

Samiske tall forteller 5

Kommentert samisk statistikk 2012

Føreord

Folketalet i Noreg passerte fem millionar i 2012. I samband med dette har det vore ein del debatt om den demografiske utviklinga i landet – særleg om fødselstal og innvandring. I denne utgåva av Samiske tall forteller har det vore naturleg å spesielt studere demografiske endringar blant samar, og demografiske endringar i område der samar bur. Som Torunn Pettersen påviser i artikkelen sin, har presisjonsnivået hittil ofte vore utillateleg lågt når medium og forskarar har skrive om talet på samar. Det kan vera på tide å gripe tak i og problematisere ein del utbreidde førestillingar, og vi håpar at artiklane i denne utgåva av Samiske tall forteller kan hjelpe til med det.

Den store folketilveksten i Noreg dei siste åra har ikkje fordelt seg likt over heile landet. Paul Inge Severeide skriv om kva utslag dette gjev seg. Korleis endrar tilhøva seg i dei nordlegaste fylka i høve til landet elles? Kva med folketalsendringane på bygdene samanlikna med byar og bynære område? Og korleis går det i dei tradisjonelle samiske busetjingsområda spesielt?

Det har i lang tid vore ei jamn folkeflytting frå dei tradisjonelle samiske områda til andre stader i Noreg. Korleis har dette flyttemønsteret eigentleg vore? Kva kommunar er det som særleg tek mot dei som flyttar ut? Stemmer den vanlege påstanden om at Oslo er den kommunen i Noreg der det bur flest samar? Ann Ragnhild Broderstad og Kjetil Sørliie tek for seg slike spørsmål i artikkelen sin der dei studerer flyttetrendane frå kommunane i dei tradisjonelle samiske busetjingsområda. Dei har tal for ein periode på 40 år, og artikkelen deira gjev oss eit godt oversyn over kva som har skjedd og skjer.

Per Selle og Kristin Stømsnes har skrive ein artikkel om samar og politisk deltaking, basert på fleire spørjeundersøkingar. Resultata frå desse undersøkingane nyanserer og utfordrar utbreidde oppfatningar om politisk marginalisering.

Den siste av artiklane i år handlar om samisk språk i barnehage og skule. Her fører vi vidare den overvakinga av skulestatistikken som vi tok til med allereie i første utgåva av Samiske tall forteller i 2008.

Guovdageaidnu i september 2012, Fagleg analysegruppe for samisk statistikk,

Else Grete Broderstad, Magritt Brustad,
Kevin Johansen, Paul Inge Severeide,
Jon Todal

Oppsummering

Innbyggertallet i Norge passerte 5 millioner innbyggere i slutten av mars 2012. Vi har opplevd særlig stor vekst de siste årene. Bare i 2011 hadde vi en befolkningsvekst på 65 550 personer. Det er den høyeste i historien i absolutte tall og innebar en vekst i prosent på 1,3.

Et generelt trekk er at effekten av fødselsoverskudd på befolkningsveksten er blitt redusert de siste tjue årene. Innvandring har etter hvert fått klart størst betydning. Det store hoppet i innvandringen fikk vi fra 2005, da arbeidsinnvandringen virkelig skjøt fart. Endringer i reglene for å bo og arbeide i EØS-land, kombinert med finanskrisen i Europa, har bidratt til den sterke innvandringen til Norge.

Oslo og Akershus hadde størst folkevekst med nær 25 000 personer bare i 2011. Det andre området der folketallet vokste kraftig, var Rogaland og delvis Hordaland med henholdsvis Stavanger og Bergen som sentrale midtpunkt.

Også i nord er det vekst, men felles for alle de tre nordnorske fylkene er at det er de sentrale byene som først og fremst vokser. Bodø, Tromsø og Alta er vekstsentrene som trekker til seg folk og bidrar dels til å holde folketallet i de nordligste fylkene oppe, men samtidig bidrar de også til en viss avfolkning i distriktene og en tydelig sentralisering innen landsdelen.

Går vi på nivå under fylker og ser hvilke kommuner som har hatt størst og minst vekst de siste fem årene, finner vi klare geografiske forskjeller. Blant de 34 kommunene som hadde en vekst på 10 prosent eller mer, finner vi 21 kommuner eller om lag 60 prosent i de sentrale fylkene Oslo, Akershus, Rogaland og Hordaland. Blant de 24 kommunene med nedgang på 5 prosent eller mer er hele 75 prosent av dem å finne i de tre nordligste fylkene.

I mange distriktskommuner går folketallet ned. På sikt vil fraflytting få store samfunnsmessige konsekvenser for et lite distriktssamfunn. De siste 40 årene har det vært stor utflytting fra mange tradisjonelle samiske kommuner til tettsteder og byer i Norge. Det er derfor en betydelig samisk eller fleretnisk populasjon bosatt i de norske byene.

En registerstudie som følger utflyttet befolkning over tid, er gjennomført av Senter for samisk helseforskning i samarbeid med Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR) i 2011–2012. Grunnlaget for analysene er Det nasjonale folkeregisteret, hvor all informasjon om blant annet bosted, sysselsetting, flytting og utdanninger er registrert for hele Norges befolkning. Registeret har informasjon tilbake til 1964. Alle personer med oppvekst i forhåndsdefinerte kommuner er fulgt fra de var 15 år til de ved inngangen til 2008 var i alderen 33–57 år (nå i alderen 36–60 år). Det utgjør totalt 25 årskull, født i perioden 1950–74.

Kommunene i studien er valgt ut fra at de har både en samisk og norsk bosetning, totalt 23 samisk-norske kommuner fra Finnmark fylke i nord til Nord-Trøndelag i sør.

Undersøkelsen tok utgangspunkt i totalt 22 997 ungdommer – 11 546 gutter og 11 451 jenter. Av disse har nesten hver tredje ungdom flyttet ut fra sin oppvekstkommune og bosatt seg permanent i en by, totalt 8318 personer (36 %). Flere kvinner enn menn flytter til byer og blir boende, henholdsvis 39 prosent kvinner og 33 prosent menn. Yngre menn flytter i økende grad sammenliknet med de eldste aldersgruppene. En stor andel, 40 prosent, av flyttestrømmen fra distriktene går til nærmeste byområde.

Samiske kjerneområdene er svært aktive innenfor den representative demokratiet. På en rekke områder viser det seg at det er de samene som står i Sametingets valgmannstall, som er de mest aktive også i den norske politiske kanalen, og gjerne mer aktive enn ikke-samer i de samme områdene. Så langt er det lite som tyder på at framveksten av en egen samepolitisk kanal har ført til mindre interesse for den norske politiske kanalen blant den samiske befolkningen. Snarere ser det ut som om framveksten av en egen samepolitisk kanal har ført til økt generell politisk interesse og aktivitet blant den samiske

befolkningen, og da særlig blant dem som har valgt å stå i Sametingets valgmannfall.

Vi finner også forskjeller mellom de manntallsregistrerte og de uregistrerte samene med hensyn til politisk orientering og aktivitet. Hva dette eventuelt på sikt vil kunne føre til, er usikkert, men i en vurdering av det klare skillet mellom registrerte og uregistrerte samer som denne artikkelen tydeliggjør, kommer en ikke utenom hvordan den enkelte opplever og vurderer Sametinget og dets arbeid.

I de samiske kjerneområdene er svært lav tillit til Sametinget hos dem som har valgt å ikke stå i Sametingets valgmannfall, og at denne mangelen på tillit er noe de deler med den ikke-samiske befolkningen i de samme områdene. De samepolitiske utfordringene knyttet til dette blir ikke mindre av at vi også finner at en stor del av dem som står i manntallet, ikke nødvendigvis er så veldig opptatt av samepolitikken, og verken har høy tillit til Sametinget som institusjon eller den jobben som blir gjort der. Det mangler med andre ord ikke på viktige strukturelle og strategiske utfordringer for det samiske samfunnet.

I Samiske tall forteller 4 gjekk inn på dei ymse tala for språkval i barnehage og skule, og vi brukte særleg mykje plass på å drøfte den store nedgangen over tid for faget samisk som andrespråk. Mange av dei tendensane som vi har sett i dei siste åra, heldt fram også i skuleåret 2011/12, og vi viser til artikkelen frå i fjor for meir grundige kommentarar enn dei vi kjem med her.

Ein tydeleg tendens i tala for 2011/12 er den store auken i talet på elevar med samisk som fag i den vidaregåande skulen. Dette er positivt for framtida for samisk språk. Positivt er det òg at talet på elevar med samisk som førstespråk i grunnskulen held seg relativt stabilt. Tala for samisk i barnehagen er òg relativt stabile (i allfall når vi tek omsyn til den generelle nedgangen i barnekulla i Nord-Noreg).

Framleis har andrespråksfaget i grunnskulen problem. Her ser vi no ein samla nedgang på 41 % frå skuleåret 2005/2006 til 2011/12. Moglege årsaker til denne nedgangen vart grundig drøfta i Samiske tall forteller for 2011.

Tilrådsninger

Analysere vi den demografiske situasjonen i disse kommunene nærmere, finner vi resultater som ikke er spesielt gunstige. Nedgangen i folketallet er ikke tilfeldig, men resultat av en langvarig prosess hvor den mest stabile vekstkomponenten, fødselsoverskuddet, gradvis har endret retning fra solid overskudd til markert underskudd. Den innenlandske flyttebalansen varierer mer over tid, men har vært klart negativ de siste ti årene og forsterker derfor effekten av fødselsunderskuddet. De demografiske faktorene som kjønn og alder gjør ikke bildet lysere. Det er en aldrende befolkning, og andelen kvinner i fertil alder er synkende. Innvandringen fra utlandet har de siste årene bidratt positivt, men det er en usikker faktor som kan variere mye og bare i begrenset grad bidra til en stabil befolkningsutvikling.

Det er verd å følge utviklingen framover nøye. Innvandringen fra utlandet skjuler på mange måter en strukturell skjevhet som kan slå kraftig tilbake når innvandringen eventuelt bremses opp.

Det er tydelig at region 3, her representert med Kvalsund og Loppa kommuner, står overfor store utfordringer når det gjelder å stabilisere bosetningen. Utflyttingen er stor gjennom flere generasjoner og viser ingen avtagende tegn. Årsaker det kan pekes på, er manglende muligheter for utdanning i nærmiljøet, samt mangel på arbeidsplasser. Disse kommunene har store utfordringer med tanke på å stabilisere bosetningen, øke innflyttingen og mobilisere til bolyst. Område 1 med kommunene Karasjok og Kautokeino har den mest stabile bosetningen. Forklaringene er nok flere, men det er nærliggende å tro at det har sammenheng med den samiske institusjonsbyggingen som har vært gjennomført de siste tiårene, forklarer mye.

Tall viser at det er en betydelig andel personer som flytter midlertidig til de samisk-norske kommunene i vår studie, og som etter tre år flytter videre. Det er derfor muligheter til å stabilisere og øke bosetningen i kommuner ved å motivere potensielle videreflyttere til å bli bofaste.

For nabokommuner til byer, ligger det muligens ennå en mulighet for økt pendling. Pendling er mest uttalt blant personer som kjenner lokalområdet og vet om jobb- og pendlermuligheter i regionen.

Det har vært en betydelig utflytting fra norsk - samiske distriktskommuner til byer i Norge. Dette innebærer at mange av dem som har flyttet, har samisk og flerkulturell bakgrunn. Ventelig vil det kunne innebære at disse eller barna deres aktiviserer sin samiske bakgrunn i de byene de bor i. Dette vil ha konsekvenser for bykommunens tilbud til den samiske del av befolkningen. Også bykommunene må tilrettelegge og implementere samiske kulturelle og språklige tilbud i de offentlige tjenestetilbudene sine.

Registerstudier gir bakgrunnsinformasjon og en oversikt over den befolkningen som en studie ønsker å følge. Men for å finne svar på årsaker til flytting, betydning av relasjoner til oppvekststed, valg av språk og tilhørighet til byen det er flyttet til, må det brukes en annen studiemetode. Her må det forskes mer. Forskningsprosjektet *Fra bygd til by* vil fortsette med å gå bak flyttetallene.

Samer i Norge er sterkt integrert i det norske politiske systemet enten de er registrert i Sametingets valgmanntall eller ikke, og det gjelder kanskje i sterkeste grad de som er registrert. Så langt er det lite som peker i retning av konkurranse mellom systemene. Det virker derimot som om aktivitet i den ene kanalen fører til aktivitet i den andre. En av de største strategiske utfordringene til Sametinget, både på kort og på lang sikt, er i hvilken grad Sametinget skal gå i retning av økt selvstyre gjennom å avgrense seg fra det norske så godt det lar seg gjøre, eller om en heller skal vektlegge og styrke selve relasjonen til det norske politiske systemet.

En viktig utfordring nær knyttet til det vi har sagt ovenfor, gjelder det nokså skarpe skillet som vokser fram mellom registrerte og uregistrerte samer. Men heller ikke de uregistrerte samene framstår som marginalisert i det norske politiske system, selv om de har en noe lavere deltakelse på en del områder enn det befolkningen samlet har, og viser liten eller ingen interesse for sametingssystemet.

I arbeidet med å skape økt legitimitet for sametingssystemet, er det særlig viktig med tiltak rettet mot denne gruppen av samer som ikke har skrevet seg inn i valgmanntallet.

Dersom en ikke lykkes med det, kan en videre styrking av Sametinget i det norske politiske systemet medføre at i alle fall deler av denne gruppen vil føle seg direkte marginalisert innenfor samepolitikken.

Mye tyder på at det vil være viktig med en helt ny og langt sterkere orientering fra Sametingets side mot samene i deres lokalsamfunn, med økt vektlegging på praktiske utfordringer for den enkelte same. I en slik prosess gjelder det å ikke overse de samene som alt er registrert i Sametingets valgmanntall.

Vi ser at Sametinget har svært lav legitimitet blant ikke-samer. I et lengre tidsperspektiv er det avgjørende at Sametinget øker sin legitimitet overfor ikke-samer. Samiske politikere er avhengig av støtte fra ikke-samer for å kunne utvikle det samiske samfunnet på en god måte. Å (videre)utvikle relasjoner til institusjoner og kommuner som ivaretar langt mer enn det som er spesifikt samisk, vil trolig bare bli viktigere og viktigere i årene som kommer.

Et siste forhold må også nevnes. Det er snart 25 år siden det første sametingsvalget, og det er på høy tid med et skikkelig og kontinuerlig samisk valgforskningsprogram. Dette vil være til hjelp for å forstå utviklinga innenfor det samiske samfunnet.

Innhold

Oppsummering	4
Tilrådninger	7
1 Mandat og grunnlag	14
1.1 Analysegruppas mandat.....	14
1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget	15
1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag	16
1.4 Analysegruppa.....	17
Samene i Norge – 40 000 i 40 år?	18
Hvor stammer tallet fra?	18
1970-tellinga et unntak	19
Tall i bakevja	19
Samemantallet som ikke er det.....	20
Identiteter i bevegelse	20
Bør folk telles?	20
Urfolks behov	21
3 Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg?	22
3.1 Innledning.....	23
3.2 Norge i vekst.....	23
3.3 Befolkningsvekst overalt?	26
3.4 Mer om vekstfaktorene.....	28
3.5 Sentralisering i nord	32
3.6 Utviklingen de siste fem årene – vekst og nedgangskommuner	35
3.7 Befolkningsutviklingen i de samiske områdene.....	40
3.8 Avslutning	42
4 Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til syssetsetting	44
4.1 Innledning.....	46
4.2 Begrepsavklaring	47
4.3 Metode og datainnsamling	48
4.4 Flyttestrømmene til byer i Norge	51
4.4.1 Litt mer enn hver tredje bor i by.....	51
4.4.2 Kjønnsspesifikke flyttemønstre	52
4.4.3 Flyttetradisjoner bestemmer hvilken by det flyttes til.....	54
4.4.4 Tromsø har størst tilflytting.....	55
4.5 Flyttemønster for regioner og kjønn.....	56
4.5.1 Flyttemønster for hvert område	58
4.6 Syssetsetting og pendling i samisk-norske distriktskommuner.....	62
4.6.1 Syssetsettingsnivå.....	63
4.6.2 Jobb på bosted eller pendling	64
4.7 Fra bygd til by	67

4.8 Avslutning	69
5 Samer i parti og valg	72
5.1 Innledning	73
5.2 Datagrunnlag	75
5.3 Deltakelse i valg og partirelaterte aktiviteter.....	78
5.4 Dobbeltpartimedlemskap.....	89
5.5 Effekter av stemmerett ved sametingsvalg?.....	91
5.6 Motivasjon for manntallsinnmeldelse	94
5.7 Tilfredshet med sametinget	97
5.8 Utfordringer og anbefalinger	101
6 Samisk språk i barnehage og skule 2011/12.....	104
6.1 Samisk språk i barnehagen	105
6.1.1 Samla tal for samisk i barnehagen	106
6.1.2 Nordsamisk i barnehagen.....	107
6.1.3 Lulesamisk i barnehagen.....	107
6.1.4 Sørsamisk i barnehagen	108
6.2 Samisk språk i grunnskulen.....	109
6.2.1 Det samla elevtalet med samisk i fagkrinsen	109
6.2.2 Elevtalet i samisk som førstespråk.....	110
6.2.3 Elevtalet i samisk som andrespråk	110
6.2.4 Elevtalet innanfor Forvaltningsområdet for samisk språk.....	111
6.3 Samisk språk i den vidaregåande skulen	114

Tabeller

Tabell 3.1	Befolkningsutviklingen i Oslo, vekst- og nedgangskommunene 2007–2012 ..	37
Tabell 3.2	Aldersfordeling i de to kommunegruppene 2012	39
Tabell 4.1	Størrelse på årskullene og antall flyttet til by for perioden 1950–1974	51
Tabell 4.2	Årskull 15-åringer i distriktskommunene født 1950–1974 og antall flyttet til by.	52
Tabell 4.3	Flytting til byer fra samisk-norske områder for årskullene født 1950–1974....	55
Tabell 4.4	Bofaste og ulike type flyttere i samisk-norske distriktsområder, menn født 1950–1974	57
Tabell 4.5	Bofaste og ulike typer flyttere i samisk-norske distriktsområder, kvinner født 1950–1974.....	57
Tabell 4.6	Sysselsettingsnivå 2008. Alle årskull født 1950–1974.....	63
Tabell 4.7	Sysselsetting for alle samisk-norske distriktskommuner, menn.....	64
Tabell 4.8	Sysselsetting for alle samisk-norske distriktskommuner, kvinner	65
Tabell 4.9	Sysselsetting og pendling i hvert av de samisk-norske områdene, menn og kvinner	66
Tabell 5.1	Valgdeltakelse og deltagelse i partirelatert politisk aktivitet. Prosent.....	79
Tabell 5.2	Valgdeltakelse og deltagelse i partirelatert politisk aktivitet. Prosent.....	83
Tabell 5.3	Valgdeltakelse og deltagelse i partirelatert politisk aktivitet. Prosent.....	88

Tabell 5.3	Dobbelt partimedlemskap blant registrerte samer. Prosent	90
Tabell 5.4	Effekter av stemmerett ved sametingsvalg. Prosent	91
Tabell 5.5	Hyppegghet av stemmegivning ved norske valg. Gjennomsnitt på skala fra 1 (“Jeg har aldri stemt”) til 5 (“Jeg har stemt ved alle valg”).	93
Tabell 5.6	Viktigste motivasjon for å melde seg inn i forhold til tid for innmeldelse i manntallet. Prosent	94
Tabell 5.7	Motivasjon for innmeldelse i manntallet og interesse for samepolitikk. Prosent.....	95
Tabell 5.8	Motivasjon for innmelding og personlig engasjement for valget. Prosent.....	96
Tabell 5.9	Tillit til institusjoner. Gjennomsnitt på skala fra 0 (svært liten tillit) til 10 (svært stor tillit)	97
Tabell 5.10	Tillit til ulike institusjoner. Gjennomsnitt på skala fra 0 (ingen tillit) til 10 (svært stor tillit).....	99
Tabell 5.11	Hvor fornøyd er du med jobben Sametinget har gjort? Prosent	99
Tabell 5.12	Sametinget og prioritering av politikkområder. Prosent.....	100
Tabell 6.1	Talet på barnehagar med samisk språktilbod i åra 2005/06–2010/11	106
Tabell 6.2	Talet på born som tok imot samisktilbod i barnehagen 2005–2011	106
Tabell 6.3	Talet på born som tok imot nordsamiske tilbod i barnehagen i åra 2006–2011	107
Tabell 6.4	Talet på born som tok imot tilbod på lulesamisk i barnehagen i åra 2006–2011	108
Tabell 6.5	Talet på born som tok imot tilbod med sørsamisk i barnehagen i åra 2006–2010	108
Tabell 6.6	Talet på grunnskuleelevar med samisk i fagkrinsen.....	109
Tabell 6.7	Talet på grunnskuleelevar med samisk som førstespråk	110
Tabell 6.8	Talet på grunnskuleelevar med samisk som andrespråk.....	110
Tabell 6.9	Talet på andrespråkselevar i samisk splitta etter fagplan	111
Tabell 6.10	Elevar innanfor Forvaltningsområdet for samisk språk skuleåret 2011/ 12 fordelt på språktilbod	112
Tabell 6.11	Prosentvis fordeling av elevane innanfor forvaltningsområdet for samisk språk i skuleåret 2011/12.....	113
Tabell 6.12	Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar	114
Tabell 6.13	Talet på elevar i faget samisk som førstespråk i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar	114
Tabell 6.14	Talet på elevar i samisk som andrespråk i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar	115
Tabell 6.15	Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i Nordland, Nord-Trøndelag og Sør-Noreg utanfor Nord-Trøndelag	115

Figurer

Figur 3.1	Norges folkemengde 1750–2012 og antall år for passering av neste million..	24
Figur 3.2	Fødselsoverskudd, nettoinnflytting og folkevekst. Hele landet 1951–2011.....	25
Figur 3.3	Befolkningsvekst etter kommunenes sentralitetsgrad 1980–2011. Prosent	27
Figur 3.4	Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Nordlândia/Nordland 1951–2011	29
Figur 3.5	Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Romsa/Tromsø 1951–2011	29
Figur 3.6	Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Finnmárku/Finnmark 1951–2011	30
Figur 3.7	Nettoinnflytting. Innlands og fra utlandet i prosent av folkemengden. 2011 ...	31
Figur 3.8	Folketilvekst Nordland og Bodø 1951–2012.....	32
Figur 3.9	Folketilvekst Tromsø og Tromsø 1951–2012.....	33
Figur 3.10	Folketilvekst Finnmark og Alta 1951–2012.....	34
Figur 3.11	Indeksert folketall basert på 1990. Hovedoversikt	40
Figur 3.12	Indeksert folketall basert på 1990. STN-områder.....	41
Figur 4.1	Samisk-norske kommuner det flyttes fra, og byer/byområder det flyttes til	50
Figur 4.2	Prosentvis utflytting etter kjønn og årskull.....	53
Figur 4.3	Prosentvis total innflytting til byene	56

1 Mandat og grunnlag

Retningslinjer for Faglig analysegruppe for samisk statistikk er fastsatt av Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet 12. september 2011 i medhold av ”Prosedyrer for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget” av 11. mai 2005, fastsatt ved kgl. res. 1. juli 2005.

Formålet med vedtaket var å styrke faktagrunnlaget for vurderinger og beslutninger i konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

1.1 Analysegruppas mandat

Faglig analysegruppe skal innen 1. oktober hvert år legge fram en rapport til Fornyings-, administrasjons- og kirke departementet og Sametinget. Rapporten skal, så langt mulig, gi oversikt over og analyse av situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunnet i Norge. Den legges til grunn for det årlige budsjettarbeidet og for konsultasjoner mellom statlige myndigheter og Sametinget.

Analysegruppen kan drøfte og formidle sine funn gjennom faglige artikler og kronikker, og gruppen kan invitere til og delta i faglige konferanser, seminarer og lignende.

Gruppen har ansvaret for å utvikle og jevnlig forbedre metoder for presentasjon av oversikter og analyser i de årlige rapportene. Rapporten bør i størst mulig grad være sammenlignbar fra en periode til en annen.

I arbeidet med rapporten skal man ta utgangspunkt i foreliggende statistikk og/eller annen relevant data og informasjon fra evaluerings-, utrednings- og forskningsarbeid.

Analysegruppen har ansvaret for å framskaffe foreliggende statistikk og nødvendig data og informasjon som trengs i arbeidet med å utarbeide rapporten.

Gruppen bestemmer selv hvilke temaer som behandles i de årlige rapportene. Blant temaer som kan være aktuelle å behandle, er:

- Språk
- Oppvekst, utdanning og forskning
- Likestilling
- Helse og sosial, herunder befolkningsutvikling, demografi, inntekt
- Næringer, herunder sysselsetting, næringsstruktur, tradisjonelle næringer
- Miljø- og ressursforvaltning, endringer i det materielle kulturgrunlaget, deltakelse og innflytelse
- Kulturarbeid og allmennkultur, herunder kunstuttrykk, media
- Sivile samiske samfunn, herunder organisasjons- og institusjonsutvikling

Faglig analysegruppe kan påpeke mangel på kilde- og kunnskapsgrunnlag og behov for å få utviklet statistikk over temaer gruppen anser for relevante.

Analysegruppen kan bli bedt om utfyllende vurderinger og eventuelt nærmere bearbeidelse av deler av materialet med tanke på særlige behov som Regjeringen og Sametinget måtte ha.

1.2 Konsultasjonene mellom statlige myndigheter og Sametinget

Som urfolk har samene rett til å bli konsultert i saker som kan få direkte betydning for dem. Denne retten er nedfelt i ILO-konvensjonen nr. 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater artikkel 6.

Formålet med prosedyrene er å:

- Bidra til en praktisk gjennomføring av statens forpliktelse til å konsultere med urfolk
- Søke å oppnå enighet mellom statlige myndigheter og Sametinget når det overveies å innføre lover eller tiltak som kan påvirke samiske interesser direkte
- Legge til rette for utvikling av et partnerskapsperspektiv mellom statlige myndigheter og Sametinget som virker til styrking av samisk kultur og samfunn
- Utvikle felles forståelse for situasjonen og utviklingsbehovet i samisk samfunn

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget heter det videre i paragraf 5 om de faste møtene:

- Det skal avholdes faste halvårslige politiske møter mellom statsråden for samiske saker og Sametingspresidenten. Fagstatsråden deltar på disse møtene etter behov. I de faste halvårslige politiske møtene skal en ta opp situasjonen og utviklingsbehovene for samfunn, saker av grunnleggende prinsipiell karakter og pågående prosesser.
- Det skal avholdes faste halvårslige møter mellom Sametinget og det interdepartementale samordningsutvalget for samiske saker. I møtene skal det blant annet redegjøres for aktuelle samepolitiske saker i kommende periode.

1.3 Behov for et kunnskapsgrunnlag

I prosedyrer for konsultasjon mellom statlige myndigheter og Sametinget behandler paragraf 8 behov for utredninger og kunnskapsgrunnlag. Den sier følgende om kunnskapsgrunnlaget:

- Kommunal- og regionaldepartementet og Sametinget nedsetter i fellesskap en faglig analysegruppe som blant annet på bakgrunn av samisk statistikk årlig avlegger en rapport om situasjon og utviklingstrekk i det samiske samfunn. Rapporten legges til grunn for konsultasjoner i konkrete saker og for konsultasjoner om utviklingsbehov for samiske samfunn i ett av de halvårslige møtene mellom statsrådene for samiske saker og Sametingspresidenten.
- Når statlige myndigheter eller Sametinget mener det er behov for utredninger for å styrke faktagrunnlaget eller det formelle grunnlaget for vurderinger og beslutninger skal dette tilkjennevis så tidlig som mulig, og partene skal bringe spørsmål knyttet til mandat for eventuelle utredninger inne i konsultasjonsprosessen. Staten og Sametinget skal søke å oppnå enighet om både mandat, og hvem som skal stå for et eventuelt utredningsarbeid. Staten og Sametinget har plikt til å bistå med nødvendige opplysninger og materiale som det er behov for ved gjennomføringen av utredningsarbeidet.

Det nedsettes en analysegruppe til å komme med en årlig rapport.

1.4 Analysegruppa

Arbeids- og inkluderingsdepartementet og Sametinget er blitt enige om i fellesskap å oppnevne leder, nestleder og tre medlemmer til analysegruppa, dette med en funksjonstid på fire år. De oppnevnt er i perioden 2011- 2015:

Jon Todal , leder	(Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)
Magritt Brustad , nestleder	(Senter for samisk helseforskning, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Else Grete Broderstad	(Senter for samiske studier, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Paul Inge Severeide	(Statistisk sentralbyrå)
Kevin Johansen	(Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prosjektleder er Yngve Johansen, som er ansatt i halv stilling.

Den følgende teksten er et kronikkmanus som ble publisert i avisa Ságat 6. oktober 2011 (40 000 samer i 40 år) samt i Nordlys 10. oktober 2011 i en litt forkortet versjon (40 000 i 40 år – må det være sånn?). Vi har bedt om å få trykke kronikken på nytt fordi den tar opp kompleksiteten i det å skulle estimere antall samer. Teksten er den første av tre artikler i årets utgave av "Samiske tall forteller" som omhandler demografi.

Samene i Norge – 40 000 i 40 år?

Torunn Pettersen, Stipendiat ved Senter for samisk helseforskning, Institutt for samfunnsmedisin, Universitetet i Tromsø og forsker ved Sámi allakuvla / Samisk høgskole

Ingen vet akkurat hvor mange samer som bor i dagens Norge. Likevel hevdes det ofte at Oslo er Norges største samekommune, og at bare en viss prosentandel av samene driver med rein.

Et vanlig spørsmål om samene i Norge er hvor mange de "egentlig" er. Et typisk svar inneholder som regel tallet 40 000, eventuelt som nedre del av et anslag på opp mot 50 000–60 000. Men ingen kan dokumentere disse tallene, og de samme tallene har vært brukt i snart fire tiår, uten verken framgang eller tilbakegang. Må det være sånn? Og bør det være sånn?

Hvor stammer tallet fra?

I folketellinga i 1970 stilte Statistisk sentralbyrå (SSB) fire tilleggsspørsmål om samisk språk og identitet til bosatte i utvalgte kommuner og kretser utenom de store byene i Norge nord for Saltfjellet. 9 175 personer i telleområdet oppga da at de regnet seg som samer, 10 535 svarte at deres eget førstespråk var samisk, mens henholdsvis om lag 16 800 og 19 600 hadde minst én forelder eller besteforelder med samisk som førstespråk.

Sosiologen Vilhelm Aubert, som analyserte de samiske tellingsdataene for SSB, understreket at disse tallene måtte tolkes med varsomhet. De var nemlig, mente han, preget av flere feilkilder og begrensninger. Spesielt var det i selve telleområdet trolig en god del som ikke hadde ønsket å opplyse om samiske kjennetegn. Telleområdet var dessuten svært geografisk begrenset – både nord-sør og ved at større byer var utelatt. Verken Tromsø by eller Oslo var altså med i denne tellingen.

For Norge totalt antydte Aubert i sin analyse at det per 1970 antagelig kunne være rundt 40 000 personer "[...] hvis livsvilkår på et eller annet vis er preget av at de har et innslag av det samiske i sin bakgrunn".

Etter 1970 har ingen folketelling hatt med samiske spørsmål, verken i nord eller sør. Likevel brukes fortsatt tallet 40 000 for å tallfeste landets samebefolkning – selv om Norges samlede befolkning siden da har økt med over en million.

1970-tellinga et unntak

De samiske spørsmålene i 1970-tellinga var på den tida et unntak. Grunnen til at det faktisk ble gjennomført en "sametelling" i 1970, var at samiske organisasjoner helt siden femtitallet hadde etterspurt oppdaterte tall om samebefolkningen og dens levekår.

Før andre verdenskrig hadde imidlertid folketellingene i nesten 100 år, på ulike måter, hatt med tall for hvor mange i Norge som var samer eller som snakket samisk. Da denne praksisen tok slutt etter 1945, oppga SSB to grunner: Den ene var at begrepet "rase" hadde kommet i sterk miskreditt på grunn av forholdene under krigen. Den andre var at en stor del av samene da levde nøyaktig på samme måte som den øvrige befolkningen.

Tall i bakevja

I dag er toget gått for å kunne benytte et folketellingskjema til å spørre om samisk identitet og om samisk språkbruk i egen heim og tidligere slektsledd. Fra og med 2011 skal nemlig folketelling i Norge ikke lenger foregå ved at folk svarer på spørreskjema. I stedet skal SSB bruke ulike registre til å innhente opplysningene som trengs i den forbindelse.

Samemanntallet som ikke er det

Da Sametinget ble etablert i 1989, ble det opprettet et eget manntall hvor de som skulle delta ved sametingsvalg, måtte melde seg inn. De som etter sameloven har rett til å gjøre det, er personer i stemmerettsalder som erklærer at de oppfatter seg selv som same, samt at de selv eller minst én forelder, besteforelder eller oldeforelder har eller har hatt samisk som hjemmespråk.

Men fordi innmelding i manntallet er en rett og ikke en plikt, er det er ingen som kan vite hvor mange av dem som har denne retten, som faktisk benytter seg av den. Samemanntallet er altså ikke et manntall over alle samer, men over innmeldte samer over 18 år. Dette er samer som ønsker å delta aktivt ved sametingsvalg – eller som i hvert fall vil markere sin samiske tilhørighet. Ordet samemanntall i sameloven er da også blitt byttet ut med Sametingets valgmanntall.

Identiteter i bevegelse

Det er samtidig interessant at dette manntallet har økt fra 5 500 innmeldte ved det første sametingsvalget i 1989 til nesten 14 000 i 2009. Økningen kan trolig forklares på flere måter. Men den illustrerer nok uansett at både samisk identitet og folks håndtering av sine samiske slektsrøtter ikke er fastlagt en gang for alle.

Historikere har benyttet gamle folketellingsdata til å ta opp hvordan og hvorfor det i visse perioder tilsynelatende ble flere nordmenn og færre samer i nordnorske bygder. Det kan godt hende at våre dagers endrede betingelser for det å være same i Norge bidrar til en omvendt prosess: At det blir flere som aktiviserer og tilkjenner en samisk identitet både i by og bygd.

Bør folk telles?

Juleevangeliet forteller at Josef og Maria dro til Betlehem på keiser Augustus' befaling om at all verden skulle innskrives i manntall. Det å tallfeste befolkninger er altså ikke noe nytt. Det ligger dessuten makt i å gjøre det – og i å la være å telle noe.

I dag har praktisk talt alle land i verden en form for folketelling. 65 prosent tar med tall om befolkningens etniske sammensetning, på en eller annen måte. Men

selv om noe er utbredt, kan det være omstridt. Og innhenting av etnisitetsdata er til dels svært omstridt. Skal det gjøres eller ikke? I hvilke sammenhenger, og av hvem? Hvilke kategorier skal benyttes, og hvordan skal man gå fram?

Urfolks behov

For samer og andre urfolk tilsier urfolkssituasjonen at de er folk uten egne stater. Urfolk har derfor sjelden mulighet til selv å avgjøre hvorvidt deres eget folk skal "folketelles". Samtidig kan også urfolk, via sine institusjoner, ha behov for å vite hvor mange de er, samt hvor og hvordan de lever. Heller ikke urfolk unngår den sentrale rollen som talldata spiller i dagens samfunn, i politikk, forvaltning og i forskning.

Kan hende er det ikke så viktig å vite akkurat hvor mange samene er. Men i så fall er det viktig å også få fram hva man da ikke kan vite – som for eksempel hva som er den største samekommunen, og hvor stor andel av samene som utøver ulike næringer.

3 Stor befolkningsvekst, men hvordan fordeler den seg?

Paul Inge Severeide, Seksjonsleder, Statistisk sentralbyrå

Sammendrag

Norge passerte 5 millioner innbyggere i slutten av mars 2012. Vi har opplevd særlig stor vekst de siste årene. Bare i 2011 hadde vi en befolkningsvekst på 65 550 personer. Det er den høyeste i historien i absolutte tall og innebar en vekst i prosent på 1,3.

Artikkelen går nærmere inn på denne veksten og ser spesielt på hvordan den har fordelt seg geografisk, og hvilke vekstkomponenter som har slått ut i de ulike regionene til ulik tid. Det er lagt særlig vekt på å se utviklingen i de nordligste områdene. Et generelt trekk er at effekten av fødselsoverskudd på befolkningsveksten er blitt redusert de siste tjue årene. Innvandring har etter hvert fått klart størst betydning. Det store hoppet i innvandringen fikk vi fra 2005, da arbeidsinnvandringen virkelig skjøt fart. Endringer i reglene for å bo og arbeide i EØS-land, kombinert med finanskrisen i Europa, har bidratt til den sterke innvandringen til Norge.

Befolkningsveksten er likevel primært i de sentrale områdene. Oslo og Akershus hadde størst folkevekst med nær 25 000 personer bare i 2011. Det andre området der folketallet vokste kraftig, var Rogaland og delvis Hordaland med henholdsvis Stavanger og Bergen som sentrale midtpunkt.

Også i nord er det vekst, men felles for alle de tre nordnorske fylkene er at det er de sentrale byene som først og fremst vokser. Bodø, Tromsø og Alta er vekstsentrene som trekker til seg folk og bidrar dels til å holde folketallet i de nordligste fylkene oppe, men samtidig bidrar de også til en viss avfolkning i distriktene og en tydelig sentralisering.

Går vi på nivå under fylker og ser hvilke kommuner som har hatt størst og minst vekst de siste fem årene, finner vi klare geografiske forskjeller. Blant de 34 kommunene som hadde en vekst på 10 prosent eller mer, finner vi 21 kommuner eller om lag 60 prosent i de sentrale fylkene Oslo, Akershus, Rogaland og Hordaland. Blant de 24 kommunene med nedgang på 5 prosent eller mer er hele 75 prosent av dem å finne i de tre nordligste fylkene. Går vi dypere inn i disse kommunene, finner vi demografiske forskjeller som gir utfordringer for framtida.

3.1 Innledning

Norge passerte 5 millioner innbyggere i slutten av mars 2012. Det var en milepæl i norsk befolkningshistorie, 37 år etter forrige milepæl, da vi passerte 4 millioner. Veksten i Norge har vært rekordstor særlig de siste årene, primært på grunn av en høy innvandring. Men også relativt høye fødselstall har bidratt til veksten. Befolkningsstørrelsen bestemmes av antall fødsler og dødsfall samt inn- og utflytting. Disse faktorene kan variere mye over tid, påvirket av ulike forhold som økonomi, arbeidsmarked og samfunnsforhold generelt. Geografisk kan det også svinge mye. Et sted kan oppleve stor befolkningsvekst, mens et annet kan ha betydelig nedgang.

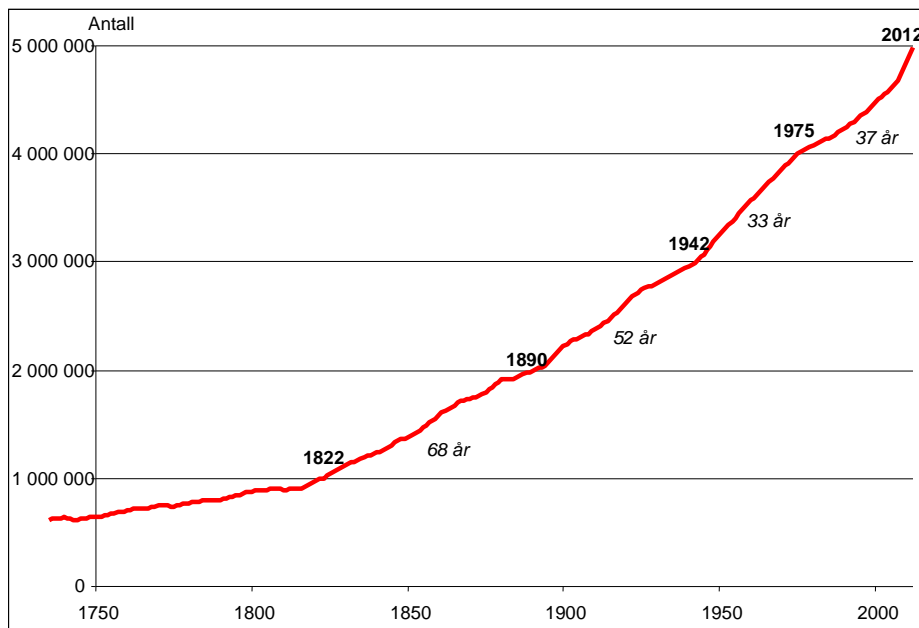
Denne artikkelen gir et bilde av befolkningsutviklingen i Norge etter krigen med spesiell vekt på utviklingen i de tre nordligste fylkene. Hovedhensikten er å gi en oversikt over hvilke faktorer som har betydd mest for utviklingen, og hvordan befolkningsveksten har fordelt seg geografisk.

Befolkningsutviklingen i de samiske områdene (STN-områdene) ble grundig beskrevet i en artikkel i *Samiske tall forteller 3*. Denne artikkelen er derfor ikke spesielt viet det samiske området, men i slutten av kapittelet er noen av de mest sentrale figurene fra forrige artikkel oppdatert med de nyeste tallene. Denne artikkelen må først og fremst sees på som en oversiktsartikkel som kan gi kunnskap til å forstå den befolkningsutviklingen vi ser både nasjonalt, regionalt og i de samiske områdene.

3.2 Norge i vekst

I 1665 var Norges folkemengde på 440 000 innbyggere, og vi passerte ikke 1million før i 1822. Den andre millionen ble nådd etter 68 år, i 1890, og den tredje i 1942, etter 52 år. I 1975, etter 33 år, nådde Norge 4 millioner, og i mars 2012 rundet vi altså den femte millionen.

Figur 3.1 Norges folkemengde 1750–2012 og antall år for passering av neste million

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Passeringen av 5 millioner kom raskere enn både menigmann og eksperter hadde forventet. Så sent som i 2005 spådde SSB i sin framskrivning at Norge ville passere 5 millioner i 2019 (hovedalternativet). Selv det høyeste alternativet med størst forventet vekst antydte en passering i 2015. Den nye framskrivningen (2012) er nå oppdatert med de siste faktiske endringene, og hovedalternativet i den nye modellen spår at Norge vil passere 6 millioner allerede i 2029, altså bare 17 år etter at vi rundet 5 millioner.

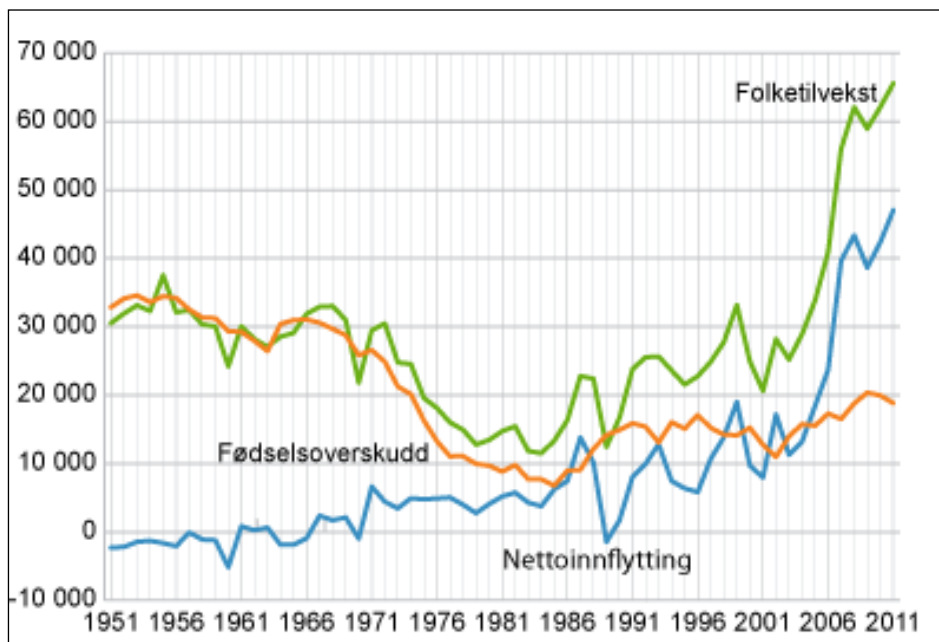
Norge har opplevd særlig stor vekst de siste årene. Bare i 2011 hadde vi en befolkningsvekst på 65 550 personer. Det er den høyeste i historien i absolutte tall og innebar en vekst i prosent på 1.3. I Europa var det bare Tyrkia og Luxembourg som hadde større prosentvis vekst enn Norge. Folkeveksten i Norge er nå høyere enn den globale befolkningsveksten. Jordas befolkning vokser stadig saktere, og er nå nede i en vekst på drøye 1.1 prosent i året. Veksten i Norge er også høyere enn i land som Kina, USA, Sør-Afrika og Brasil.

Ser vi på den siste femårsperioden (2007–2011), økte folketallet i Norge med 305 000 personer, eller 6,5 prosent. Tilsvarende var veksten i forrige femårsperiode (2002–2006) på 157 000 personer, eller 3,5 prosent.

Befolkningsvekst er et resultat av antall fødte, døde, utvandrede og innvandrede. Mer konkret bestemmes folketilveksten av forholdet mellom fødselsoverskudd (fødte minus døde) og nettoinnvandring (innvandrede minus utvandrede).

Historisk sett har disse faktorene variert mye. I perioden 1866–1930 var Norge et utpreget utvandringsland. I begynnelsen av 1880-årene var utvandringen så stor at folketallet faktisk gikk litt tilbake. I 1882 utvandret det nær 29 000 personer, som er det høyeste noensinne. Fødselsoverskuddet var likevel såpass høyt at ser vi bort fra de to årene på 1880-tallet, hadde vi fortsatt befolkningsvekst.

Figur 3.2 Fødselsoverskudd, nettoinnflytting og folkevekst. Hele landet 1951–2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fra rundt 1950 og til 1970 var innvandring og utvandring om lag på samme nivå slik at nettoinnvandringen spilte en ubetydelig rolle for befolkningsveksten. I hele denne perioden hadde vi et relativt høyt fødselsoverskudd rundt 30 000, som dermed sikret en jevn befolkningsvekst. Fra begynnelsen av 1970-tallet endret dette seg. Innvandringen økte i større grad enn utvandringen, og fødselsoverskuddet sank. Med et lite unntak under lavkonjunkturen på slutten av 1980-tallet har innvandringen vært større enn utvandringen i hele perioden fram til i dag. Fødselsoverskuddet er redusert fra rundt 30 000 på 1950- og 1960-tallet til et sted mellom 10 000 og 20 000 fra rundt 1975.

Det store hoppet i innvandringen fikk vi fra 2005 da arbeidsinnvandringen virkelig skjøt fart. Endringer i reglene for å bo og arbeide i EØS-land kombinert med finanskrisen i Europa har bidratt til den sterke innvandringen til Norge. Det er særlig personer fra de nye EU-landene som har bidratt til høy innvandring. I

2011 utgjorde for eksempel personer fra Polen og Litauen halvparten av innvandrerne fra EU.

Samlet har nettoinnvandringen i den siste femårsperioden vært på 211 000 personer. Det er omtrent det samme som nettoinnvandringen var i de 23 foregående årene, altså fra 1984 til 2006, og mer enn tre ganger så mye som de 17 årene før der igjen (altså mellom 1967 og 1983).

Som nevnt har fødselsoverskuddet ligget mellom 10 000 og 20 000 per år de siste 35 årene. Ser man bort fra inn- og utvandring, tilsier det at det tar mellom 50 og 100 år før befolkningen øker med 1 million. Uten innvandringen ville Norges befolkning i 2012 ha vært om lag 4,4 millioner.

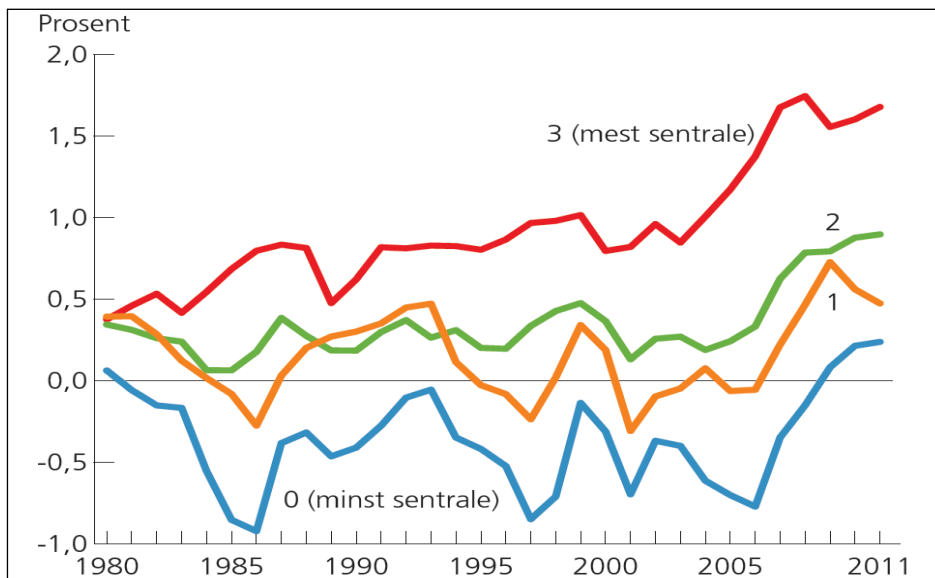
3.3 Befolkningsvekst overalt?

Hvordan fordeler så denne befolkningsveksten seg? Bidrar utviklingen til ytterligere sentralisering, eller fordeler veksten seg jevnt utover landet slik at alle regioner og kommuner øker sitt folketall?

Et generelt trekk er at effekten av fødselsoverskudd på befolkningsveksten er blitt redusert de siste tjue årene. Innvandring har etter hvert fått klart størst betydning. Et bilde på det er tallene fra 2011 som viser at 203 kommuner hadde et fødselsunderskudd. Den høye innvandringen gjorde at nærmere 100 av disse kommunene likevel fikk befolkningsvekst. Totalt var det 311 kommuner med befolkningsvekst i 2011.

Veksten er likevel primært i de sentrale områdene. Oslo og Akershus hadde størst folkevekst med nær 25 000 personer i 2011. Det andre området der folketallet vokste kraftig, var Rogaland og delvis Hordaland med henholdsvis Stavanger og Bergen som sentrale midtpunkt. Også i nord finner vi områder med vekst i 2011. I tillegg til byene Bodø, Tromsø og Alta med en vekst på henholdsvis 1,2, 1,3 og 1,1 prosent var det 18 kommuner i de tre nordligste fylkene som hadde en befolkningsvekst på mer enn 1,0 prosent i 2011. Hele 12 av disse kommunene ville hatt befolkningsnedgang hvis det ikke hadde vært for en positiv nettoinnflytting.

Figur 3.3 Befolkningsvekst etter kommunenes sentralitetsgrad 1980–2011. Prosent

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3 viser utviklingen etter kommunenes sentraliseringsgrad. Her er kommunene delt inn i fire sentralitetsgrader hvor 0 er de minst sentrale og 3 de mest sentrale kommunene (se egen ramme). Som vi ser, har de mest sentrale kommunene hatt størst vekst i hele perioden siden 1980. I 2011 økte folketallet i de mest sentrale kommunene med 1,7 prosent, mens folketallet bare økte med 0,2 prosent i de minst sentrale kommunene. Likevel var 2010 det første året folketallet i de minst sentrale kommunene vokste siden 1980. Grunnen til dette er den store innvandringen, som påvirker befolkningsutviklingen i nesten alle landets kommuner. Uten migrasjon til og fra utlandet ville folketallet i de minst sentrale kommunene ha sunket med 0,8 prosent. Men også de andre kommunegruppene ville fått betydelig lavere vekst uten migrasjon. De mest sentrale kommunene ville da bare ha vokst med 0,7 prosent, og ikke 1,7 prosent.

Sentralitet: Beskriver en kommunes geografiske beliggenhet sett i forhold til tettsteder av ulik størrelse. For å beskrive de muligheter befolkningen i en kommune har for arbeidsreiser til et eller flere av disse tettstedene innenfor gitte tidsrammer, har en delt kommunene inn i fire sentralitetsnivåer hvorav 0 er de minst sentrale og 3 de mest sentrale kommunene.

3.4 Mer om vekstfaktorene

Fødselsoverskudd

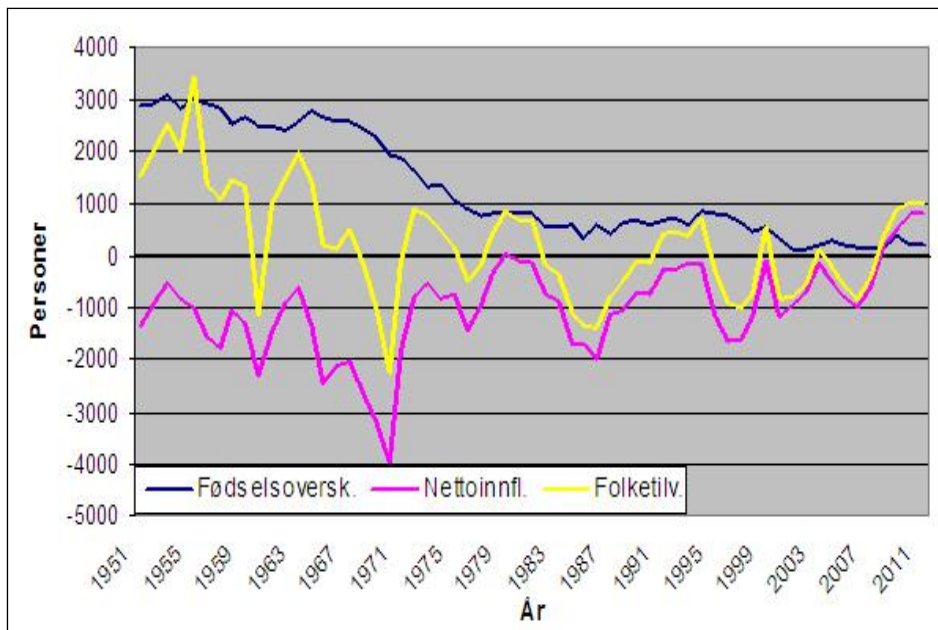
Forholdet mellom fødte og døde er altså en viktig faktor til befolkningsvekst. Nasjonalt har som nevnt fødselsoverskuddet blitt redusert siden 1970-tallet, fra rundt 30 000 til mellom 10 000 og 20 000. Årsaken til dette er færre fødsler. Antall barn per kvinne (SFT) gikk dramatisk ned på 1970- og 80 tallet, fra rundt 3,0 på 1950- og 60-tallet til 1,66 på det laveste i 1983–84. Tallet har steget noe på 1990-2000-tallet, men er langt fra å nå det nivået vi hadde før 1970. For 2011 var SFT 1,88.

***Samlet fruktbarhet (SFT):** Summen av ettårige aldersavhengige fruktbarhetsrater 15–49 år. Det kan tolkes som antall barn hver kvinne i gjennomsnitt vil føde under forutsetning av at fruktbarhetsmønsteret i perioden varer ved, og at dødsfall ikke forekommer. For at det ikke skal bli befolkningsnedgang på lang sikt, må SFT være større enn 2,06–2,07 (reproduksjonsnivået), når vi ser bort fra inn- og utvandring.*

Historisk har fødselsratene jevnt over vært høyere i utkantkommuner enn i de sentrale kommunene. I 1968–69 var for eksempel SFT i Oslo 2,0, mens tilsvarende tall for Finnmark var 3,4, som for øvrig var det høyeste SFT av alle fylker. I de senere årene har denne forskjellen avtatt, og utkantområdene har ikke særlig høyere fødselsrater enn de sentrale områdene. I 2011 var for eksempel SFT i Finnmark målt til 1,89, mens tilsvarende tall for Oslo var 1,78.

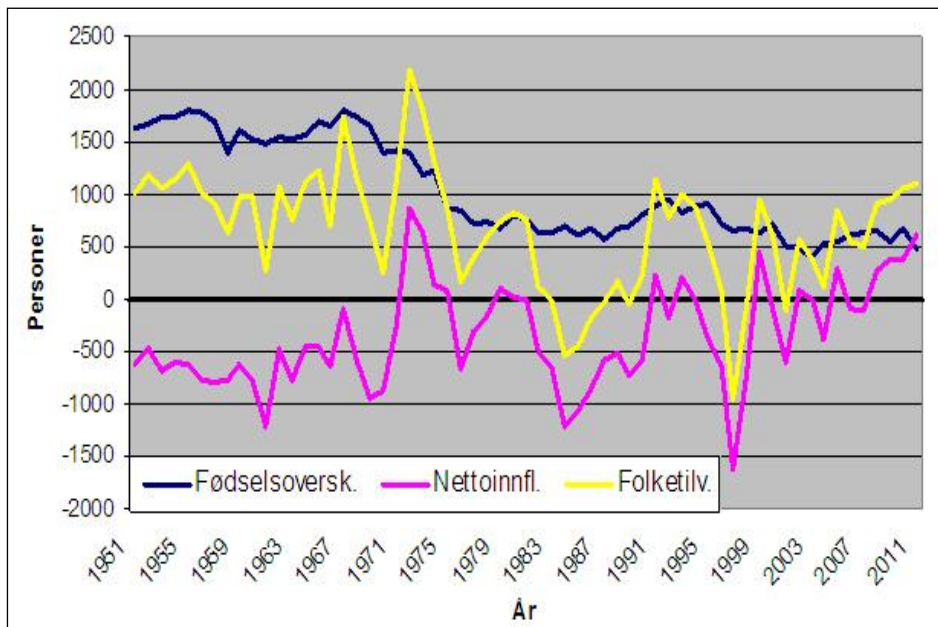
Fødselsoverskuddet i utkanten har tradisjonelt vært helt avgjørende for å sikre en stabil befolkningsutvikling. Som figurene under viser, var fødselsoverskuddet i alle de nordnorske fylkene solide de to første tiårene etter krigen. Det var også nødvendig for å opprettholde folketallet, for som figurene viser, hadde alle de tre fylkene negativ nettoflytting på hele 1950- og 60-tallet. Denne flytteutviklingen fortsatte, men med noen større variasjoner. Samtidig sank fødselsoverskuddet med en liten oppgang på 1990-tallet. Den historiske krysningen mellom nettoinnflytting og fødselsoverskudd skjedde i 2008 for Nordland, 2010 for Finnmark og 2011 for Troms. Samlet for de tre fylkene var nettoinnflyttingen dobbelt så høy som fødselsoverskuddet i 2011 (1664 – 827).

Figur 3.4 Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Nordlândia/Nordland 1951–2011

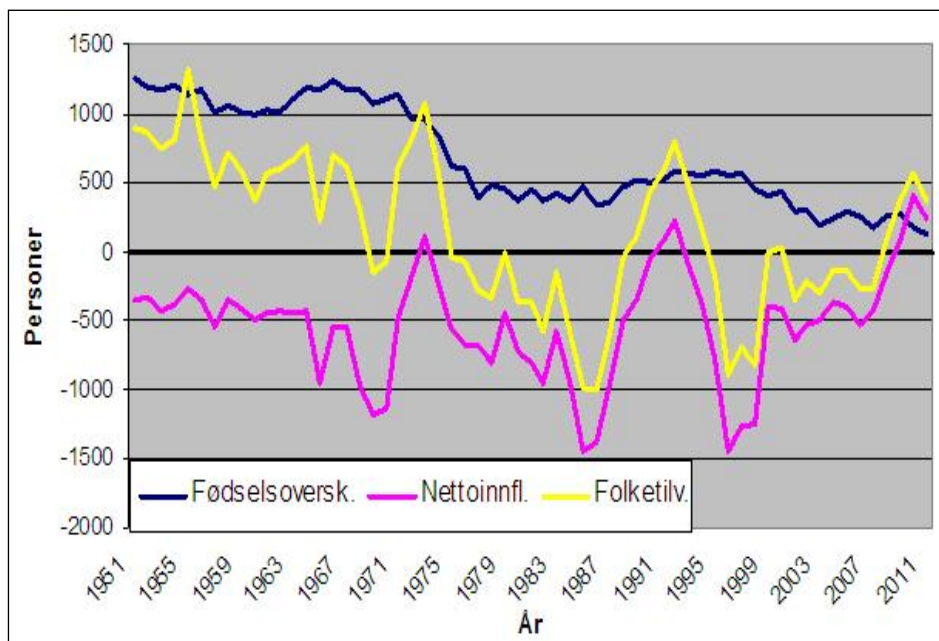
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3.5 Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Romsa/Tromsø 1951–2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 3.6 Folkemengde 1. januar og endringer i løpet av året. Finnmarks/Finmark 1951–2011

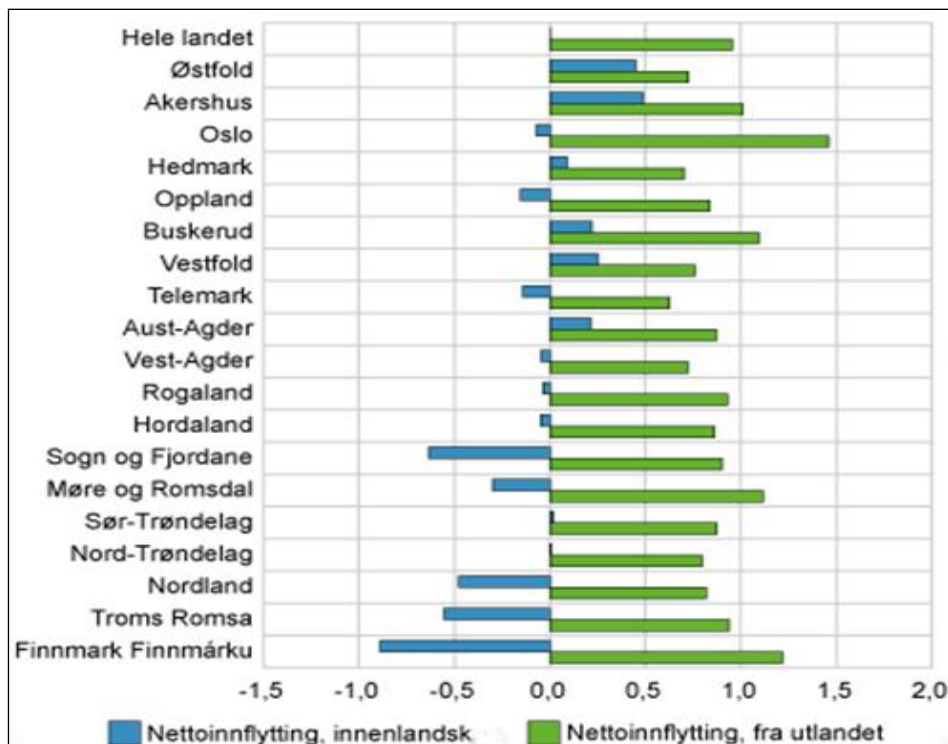

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Flytting

Nettoinnflyttingen til et fylke eller en kommune er avhengig av to faktorer, innenlands flytting og flytting til og fra utlandet. Figuren under viser flytting fra inn- og utlandet for alle landets fylker i 2011. Vi ser at de tre nordligste fylkene har et betydelig innenlands flyttetap. Sett i forhold til folketallet har Finnmark det største innenlandske flyttetapet av alle fylker. Dette oppveies av en større nettoinnflytting fra utlandet som gjør at fylkene går i pluss. Også Sogn og Fjordane og Møre og Romsdal har flyttetap til andre fylker, men reddes av høy innvandring fra utlandet. Litt overraskende er det kanskje at Oslo også har et lite innenlands flyttetap, men her er nettoinnvandringen så stor at den sørger for en solid befolkningsvekst. Akershus og Østfold, med kort pendleravstand til Oslo, har den høyeste innenlandske nettoinnflyttingen. Akershus har også høy innvandring fra utlandet, slik at fylket totalt sett oppnår den største befolkningsveksten i 2011.

Figur 3.7 Nettoinnflytting. Innlands og fra utlandet i prosent av folkemengden. 2011

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tar vi dette ned på kommunenivå, hadde 253 kommuner et flytteunderskudd i forhold til andre kommuner i 2011. Av de 26 kommunene som hadde et tap på mer enn 2 prosent, er halvparten nordnorske kommuner, blant annet en såpass stor kommune som Vadsø. Høy innvandring fra utlandet reddet likevel mange av disse kommunene slik at det til slutt var 114 kommuner som hadde nedgang i folketallet når en ser alle vekstfaktorene samlet. Av disse 114 kommunene lå 40, eller 35 prosent, i de tre nordligste fylkene.

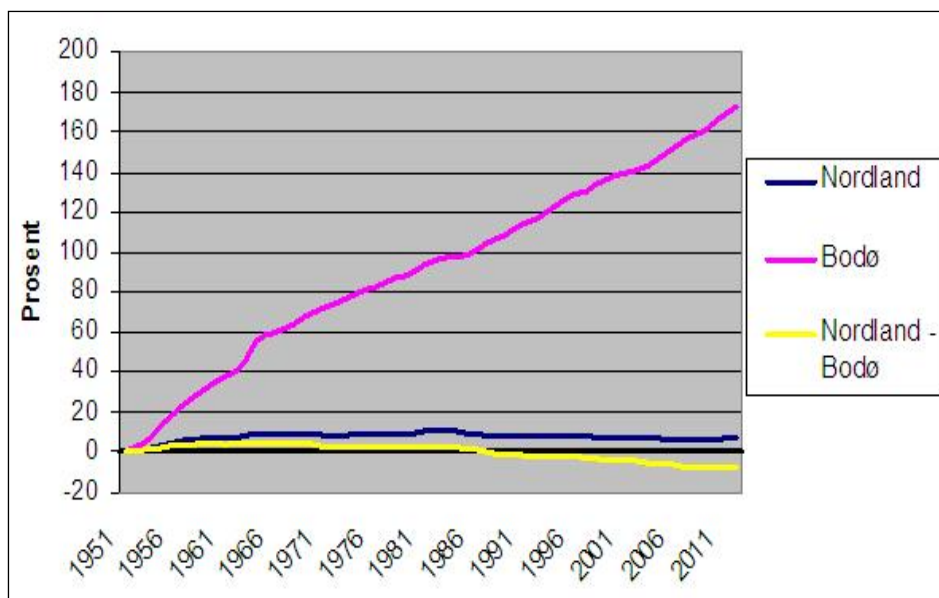
Hovedtendensen for de tre nordligste fylkene etter krigen har vært flyttetap til fylkene i sør. De gangene fylkene har hatt positiv nettoinnflytting, skyldes det innvandring fra utlandet, noe som særlig har gjort seg gjeldende de tre siste årene. Unntaket er noen år på 1970-tallet hvor det innenlandske flyttetapet ble snudd til gevinst på noen hundre personer. Troms skiller seg litt ut fra de to andre fylkene ved at de har hatt flere år med innenlands flyttegevinst. Universitetet i Tromsø, som åpnet i 1972, bidro antakelig til flyttegevinst på deler av 1970-tallet, men Troms har også hatt innenlands flyttegevinst tre år på 1990-tallet (1991, 1993 og 1999). Finnmark har hatt tre år med innenlands flyttegevinst (1973, 1991 og 1992), mens Nordland kun har hatt det samme ett år etter krigen (1979).

3.5 Sentralisering i nord

I denne delen skal vi se vekstkomponentene samlet og gi et bilde av befolkningsutviklingen i de tre nordligste fylkene fra rundt 1950, med særlig blikk på variasjonene innen fylkene.

Bare Troms har hatt en jevn vekst i folketallet etter krigen og har i 2012 det høyeste folketallet noen gang. Nordland hadde sitt toppnivå i 1982, mens vi må helt tilbake til 1975, året da Norge passerte fire millioner innbyggere, for å finne Finmarks høyeste folketall.

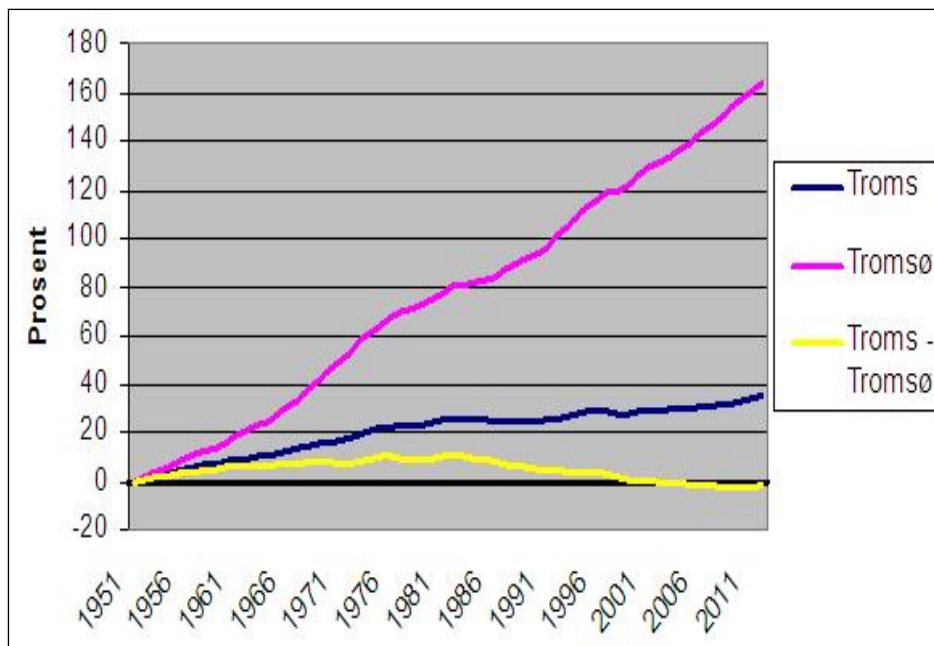
Figur 3.8 Folketilvekst Nordland og Bodø 1951–2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

I Nordland dominerer Bodø med sine vel 48 000 innbyggere. Byen har hatt en voldsom vekst siden begynnelsen av 1950-tallet med en nær tredobling av folketallet. Bare siden 2005 har innbyggertallet vokst med 4 000 personer, eller 9 prosent, som er over landsgjennomsnittet. Av andre kommuner i fylket var det bare Brønnøy og Sortland som oppnådde sitt befolkningsmessige toppår i 2012. Narvik har holdt folketallet stabilt på rundt 18 500 de siste 25 årene, men ligger om lag 1000 under toppåret i 1974. Også i Nordland er det kommuner med dramatiske befolkningsnedganger. Verst ute er Gildeskål og Rødøy med en nedgang på nær 60 prosent siden begynnelsen av 1950-tallet. Også Bø, Beiarn, Vevelstad, Hamarøy, Vega, Dønna og Bindal har hatt nedgang i befolkningstallet på rundt 50 prosent siden toppårene.

Figur 3.9 Folketilvekst Tromsø og Troms 1951–2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

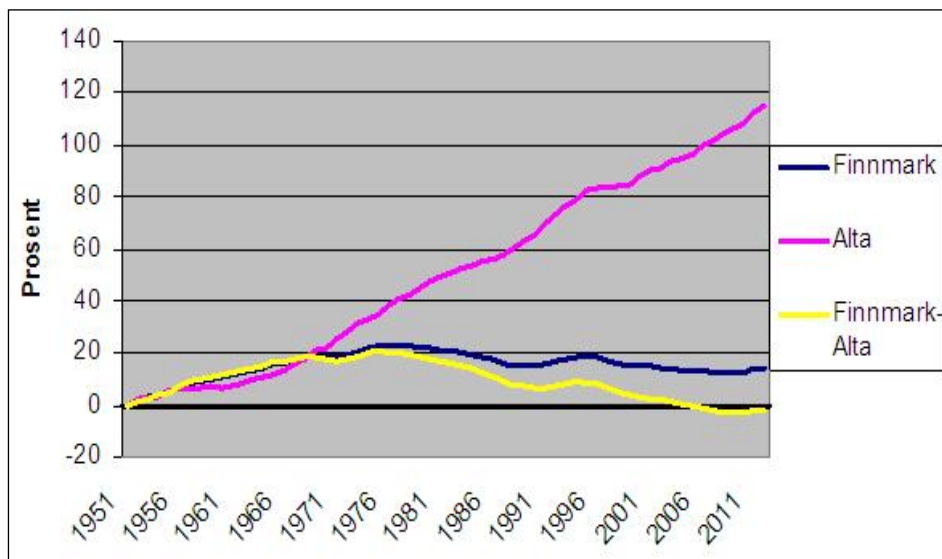
For Troms' vedkommende er Tromsø lokomotivet i befolkningsutviklingen. Byen utgjør 44 prosent av folketallet i fylket, og med den utviklingen byen har hatt både innenfor næringsliv, utdanning og kultur, er det naturlig at Troms fylke har hatt en jevn vekst i befolkningen. Byen har vokst fra rundt 26 000 på begynnelsen av 1950-tallet (dagens kommuneinndeling lagt til grunn) til nær 70 000 innbyggere i 2012. Ser vi bort fra Tromsø, ville Troms fylke hatt en helt annen befolkningsutvikling. Toppåret var på midten av 1970-tallet da de tippet 100 000 innbyggere. Etter den tid har fylket (minus Tromsø) gradvis mistet innbyggere, og i dag er folketallet knappe 90 000. Ved siden av Tromsø var Harstad den eneste kommunen i Troms som oppnådde sitt høyeste folketall i 2012. Noen kommuner har hatt dramatisk nedgang, som for eksempel Bjarkøy, som har redusert folketallet med 64 prosent siden kommuneendringen i 1964. Også Ibestad, Torsken, Kvænangen, Dyrøy og Gratangen har hatt befolkningsnedgang siden toppårene på rundt 50 prosent.

I Finnmark var det kun Alta og Hammerfest som nådde sitt befolkningsmessige toppår i 2012. Alta har vokst jevn og trutt og har i dag nær 10 000 flere innbyggere enn i 1964, da Alta og Talvik ble slått sammen til en kommune. Alta har hatt en befolkningsøkning på vel 9 prosent siden 2005, altså på nivå med Bodø og litt over landsgjennomsnittet for samme periode. Hammerfest har hatt en lavere vekst enn Alta, men har etter sammenslåingen med Sørøysund i 1991 økt sitt folketall med vel 500 personer. Som i de to andre nordnorske fylkene er

det også her kommuner med kraftig nedgang i folketallet. Måsøy og Loppa er redusert med rundt 60 prosent siden toppårene på 1960-tallet, mens Vardø, Hasvik, Kvalsund, Lebesby og Berlevåg alle har redusert sitt folketall med nær 50 prosent.

Figur 10 viser den betydelige veksten Alta har hatt siden 1951 (115 prosent) og hvordan resten av Finnmark siden midten av 1970-tallet faktisk har hatt en nedgang i folketallet. Altas vekst har gjort at Finnmark fylke noenlunde har klart å opprettholde folketallet sitt de siste tretti årene.

Figur 3.10 Folketilvekst Finnmark og Alta 1951-2012

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Felles for alle de tre nordnorske fylkene er at det er de sentrale byene som først og fremst vokser. Bodø, Tromsø og Alta er vekstsentrene som ”suger” til seg folk og til dels bidrar til å holde folketallet i fylkene opp. Men samtidig bidrar de også til en viss avfolkning i distriktene og dermed en tydelig sentralisering.

3.6 Utviklingen de siste fem årene – vekst og nedgangskommuner

Befolkningsutviklingen i Norge har skutt fart særlig de siste årene. Siden 2007 har folketallet vokst med 6,5 prosent eller nær 305 000 personer. Som nevnt tidligere er veksten likevel svært ulikt fordelt, og noen kommuner og regioner har hatt betydelig nedgang i folketallet. Vi skal se litt nærmere på hvor nedgangen og veksten har vært størst, og se hvilke komponenter som har betydd mest for disse endringene.

34 av landets kommuner har hatt en befolkningsvekst i denne perioden på 10 prosent eller mer. På den andre siden av skalaen har 24 kommuner hatt en nedgang i folketallet på 5 prosent eller mer. Hvor finner vi disse kommunene?

Vekstkommunene

Hvis vi konsentrerer oss om vekstkommunene først, er 21 kommuner eller om lag 60 prosent å finne i de sentrale fylkene Oslo, Akershus, Rogaland og Hordaland. Bare en kommune nord for Trondheim er representert i denne gruppen. Det er Træna kommune i Nordland. Kommunen er imidlertid liten med, med under 500 personer, slik at en endring på noen titalls personer gjør store prosentvise utslag.

De store vekstkommunene finner vi i Akershus i nær avstand til Gardermoen. Ullensaker, Sørum, Ås og Gjerdrum har alle en vekst på mer enn 15 prosent. Høyest rager likevel en Rogalands-kommune, Rennesøy, med en vekst på nær 25 prosent siden 2007. Rennesøy ligger en snau halvtimes kjøring fra Stavanger, et vekstområde både økonomisk og befolkningsmessig. Også Klepp og Sola er blant vinnerne med en vekst på over 15 prosent.

Vekstkommunene (vekst på 10 prosent eller mer):

<i>Østfold:</i>	Våler
<i>Akershus:</i>	Vestby, Ås, Sørum, Skedsmo, Gjerdrum, Ullensaker og Eidsvoll
<i>Oslo:</i>	Oslo
<i>Buskerud:</i>	Drammen, Hole, Hemsedal og Røyken
<i>Vestfold:</i>	Sande
<i>Aust-Agder:</i>	Froland
<i>Vest-Agder:</i>	Søgne
<i>Rogaland:</i>	Sandnes, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Sola, Finnøy og Rennesøy
<i>Hordaland:</i>	Os, Sund, Askøy, Meland og Austrheim
<i>Møre og Romsdal:</i>	Ulstein, Skodje og Giske
<i>Sør-Trøndelag:</i>	Skaun
<i>Nordland:</i>	Træna

Nedgangskommunene

Blant de 24 kommunene med nedgang på 5 prosent eller mer er hele 75 prosent, eller 18 kommuner, å finne i de tre nordligste fylkene. Finnmark og Nordland er hver seg representert med fem kommuner, Troms med åtte. Bare seks kommuner sør for Nordland er med på denne lista. Den sørligste kommunen er Tokke i Telemark. Verst stilt er de to kommunene fra Troms, Bjarkøy og Ibestad, med en nedgang siden 2007 på over 10 prosent, noe som står i sterk kontrast til Rennesøys vekst i samme periode på 25 prosent.

Nedgangskommunene (nedgang på 5 prosent eller mer)

<i>Telemark:</i>	Tokke
<i>Hordaland:</i>	Granvin og Fedje
<i>Nord-Trøndelag:</i>	Lierne, Røyrvik og Fosnes
<i>Nordland:</i>	Bindal, Grane, Tjeldsund, Flakstad og Bø
<i>Troms:</i>	Bjarkøy, Ibestad, Gratangen, Dyrøy, Torsken, Berg, Lyngen og Kvænangen
<i>Finnmark:</i>	Vardø, Loppa, Kvalsund, Måsøy og Berlevåg

Hva bidrar til vekst og nedgang?

Går vi disse kommunene nærmere i sømmene, finner vi interessante forskjeller. Vekstkommunene har ikke overraskende stor innenlandsk flyttingevinst. I tillegg er innvandringen fra utlandet høy. Når dette kombineres med høyt fødselsoverskudd, blir naturlig nok den totale veksten høy. Nedgangskommunene har den motsatte situasjonen, med stort flyttetap til andre kommuner og negativt fødselsoverskudd. Innvandring fra utlandet er på den annen side positiv for alle disse kommunene og redder dem fra en enda større befolkningsnedgang.

Tabell 3.1 Befolkningsutviklingen i Oslo, vekst- og nedgangskommunene 2007–2012

	Vekstkommunene		Nedgangs-kommunene		Oslo	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent	Antall	Prosent
Folkem. 1.1. 2007	466 768		33 686		548 617	
Fødselsoverskudd	17 544	3,8	-1 027	-3,0	27 922	5,1
Nettoinnfl. innland	19 260	4,1	-1 941	-5,8	-2 143	-0,4
Nettoinnvandring	24 026	5,1	820	2,4	39 363	7,2
Sum tilvekst 2007–2012	60 830	13,0	-2 148	-6,4	65 142	11,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Tabell 1 viser hvordan denne veksten og nedgangen fordeler seg mer konkret på de ulike komponentene. Vi ser at det er det innenlandske flyttetapet som bidrar mest til nedgangen for de 24 kommunene med størst befolkningsnedgang. Totalt

mistet disse kommunene nær 6 prosent av befolkningen på den måten. Negativt fødselsoverskudd bidrar til ytterligere 3 prosent nedgang, mens en positiv nettotilflytting fra utlandet på 2,4 prosent redder situasjonen noe og gjør at det samlede tapet for gruppen ikke blir mer enn 6,4 prosent. Et naturlig spørsmål å stille er om nettotilflyttingen fra utlandet til disse utkantkommunene representerer en stabil innflytting. Mye tyder på at den ikke er stabil, og at en del av det innflyttingsoverskuddet vi ser det ene året, om noen år er å finne i kategorien innenlandsk flyttetap.

For vekstkommunene drar alle komponentene i samme retning. Størst effekt har innvandringen fra utlandet, men kommunene har også en klar flyttegevinst fra andre kommuner og et solid fødselsoverskudd. Totalt utgjør dette en befolkningsvekst de siste fem årene på 13 prosent, noe som i alle sammenhenger må karakteriseres som meget høyt.

Oslo er en av vekstkommunene, men er skilt ut i denne tabellen både fordi den er stor og i for stor grad påvirker resultatene for gruppen, og fordi den skiller seg litt ut sammenliknet med de andre kommunene. Veksten er meget høy også i Oslo, nær 12 prosent, men som en ser, er det fødselsoverskuddet og ikke minst nettoinnvandringen fra utlandet som bidrar til veksten. Den innenlandske flyttebalansen er i motsetning til de øvrige kommunene i gruppen svakt negativ. Her spiller antakelig boligmangelen og de høye boligprisene inn og er en av årsakene til at en del flytter ut til nabokommunene for å bosette seg der og heller pendle inn til jobb i Oslo.

Alder og kjønn

Aldersfordelingen i de to gruppene er forskjellig. Vekstkommunene har gjennomgående en yngre befolkning. Andelen yngre voksne (16–44 år) er om lag 45 prosent i vekstkommunene, mot 31 prosent i nedgangskommunene. Andelen eldre (67+) er på den annen side dobbelt så høy i disse kommunene sammenliknet med vekstkommunene. Med ugunstig flyttebalanse de siste tiårene er det ikke overraskende at aldersfordelingen ikke er spesielt gunstig i nedgangskommunene.

Tabell 3.2 Aldersfordeling i de to kommunegruppene 2012

	Vekstkommunene		Nedgangskommunene	
	Antall	Prosent	Antall	Prosent
I alt	1 141 046		31 519	
0–6	110 941	9,7	1 874	5,9
7–15	117 746	10,3	3 305	10,5
16–44	507 149	44,4	9 732	30,9
45–66	284 932	25,0	10 036	31,8
67+	120 278	10,5	6 572	20,9

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Også kjønnsfordelingen er ulik i de to gruppene. I vekstkommunene er kvinneandelen høyere, 49,9 prosent mot 48,7 i de andre kommunene. Ser vi nærmere på en faktor som har betydning for fødselsoverskuddet, nemlig andel kvinner i fødedyktig alder, 15–49 år, finner vi en tydelig forskjell. I vekstkommunene er andelen hele 25,6 prosent, mot 18,4 prosent i nedgangskommunene.

Det bildet som tallene viser, er ikke spesielt gunstige for utkantkommunene. Som også Rustads artikkel fra 2010 viser (*Samiske tall forteller 3*), er det en aldrende befolkning, og andelen kvinner i fødedyktig alder er synkende. Innvandringen fra utlandet bidrar positivt, men det er en usikker faktor som kan variere mye, og som bare i begrenset grad bidrar til en stabil befolkningsutvikling.

Mekanismene bak denne situasjonen er ofte knyttet til tap av arbeidsplasser og manglende vekst av nye arbeidsplasser. Dette fører ofte til at yngre voksne flytter ut, og at utflyttet ungdom ikke kommer tilbake. Disse må finne seg jobb andre steder, mens eldre arbeidstakere i større grad holder på jobbene til de går ut av arbeidslivet.

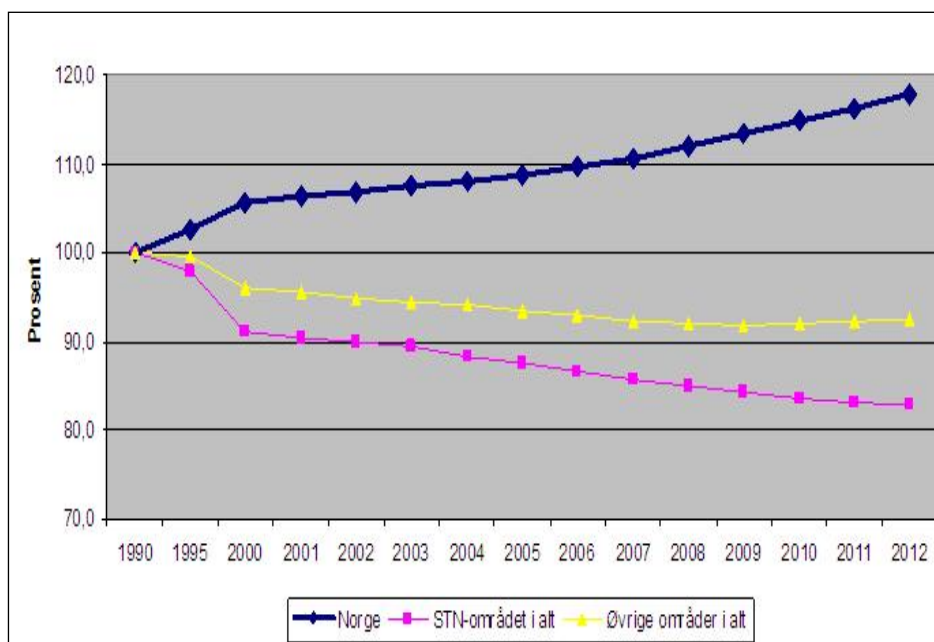
Færre yngre voksne betyr også at det blir født færre barn i kommunen, mens en høy eldreandel gir flere dødsfall. Dette gir lavere vekst i folketallet og ytterligere tap av arbeidsplasser fordi for eksempel skoler og barnehager må nedbemanne eller legges ned.

3.7 Befolkningsutviklingen i de samiske områdene

Vi skal til slutt se litt på hvordan befolkningsutviklingen har vært i de typiske samiske områdene. Dette temaet er grundig behandlet i *Samiske tall forteller 3*, så her skal vi bare se på utviklingen de siste to årene.

I *Samiske tall forteller 3* ble utviklingen siden 1990 beskrevet, og konklusjonen var at de samiske områdene (STN) har hatt en større befolkningsmessig nedgang enn de øvrige områdene nord for Saltfjellet, når de største byene holdes utenfor. I forhold til hele landet var forskjellen dramatisk ved at landet hadde en vekst på 15 prosent i 20-årsperioden, mens STN-områdene hadde en nedgang på 16 prosent i samme periode.

Figur 3.11 Indeksert folketall basert på 1990. Hovedoversikt

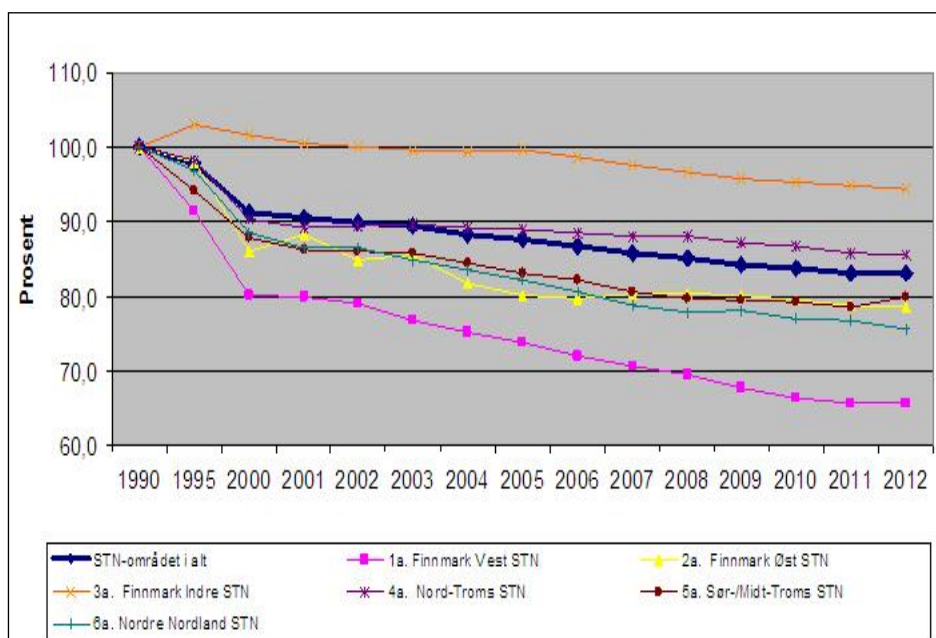
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Figur 12 viser at denne trenden fra 1990 til årsskiftet 2009/2010 fortsetter i 2010 og 2011, til tross for at dette har vært to år med rekordstor nasjonal vekst. Nedgangen de siste to årene er likevel ikke veldig stor, men det skyldes primært en positiv innflyttingen fra utlandet som bremser nedgangen, en nedgang som er et resultat av fødselsunderskuddet og nettotapet til andre kommuner. De to siste årene sank folketallet i STN-områdene med 0,9 prosent. De øvrige områdene nord for Saltfjellet når de store byene holdes utenfor, hadde en svak økning. Alders- og kjønnsfordelingen endret seg naturlig nok lite i en så kort periode,

men selv på to år ser vi at trenden i retning færre kvinner og en aldrende befolkning i STN-områdene ikke er på retur. Selv ikke en relativt høy innvandring fra utlandet endrer på det bildet.

Splitter vi opp STN-områdene i ulike regioner, ser vi av figur 13 at kun Sør-Troms/Midt-Troms har hatt vekst de to siste årene. Etter en liten nedgang i 2010 økte regionen folketallet med 105 personer i løpet av 2011. Det er en høy innflytting fra utlandet som har sikret denne veksten. Regionen hadde fødselsunderskudd og om lag balanse når det gjelder innenlandsk flytting. Det er primært Skånland kommune som står for veksten i regionen med en økning på 76 personer eller 2,6 prosent i 2011.

Figur 3.12 Indeksert folketall basert på 1990. STN-områder

Kilde: Statistisk sentralbyrå

Størst nedgang hadde nordre Nordland. Folketallet her sank med 2 prosent i løpet av toårsperioden. De øvrige områdene har hatt små endringer siden 2010, selv om alle har mistet innbyggere. Vest-Finnmark, som siden 1990 har hatt den største nedgangen av alle innenfor STN, klarte å stoppe denne utviklingen i 2011 da de hadde en liten vekst på 0,1 prosent. Riktignok utgjør dette bare en håndfull personer, men det kan muligens tolkes som starten på en mer positiv utvikling.

3.8 Avslutning

Vi kan konstatere en betydelig befolkningsvekst i Norge de siste årene. Styrken i veksten har overrasket de fleste. Det er vanskelig å spå om framtiden, det har ikke minst SSB erfart gjennom befolkningsprognosene sine, men mye tyder på at veksten vil fortsette enda en del år. Årsaken er først og fremst den store innvandringen. De økonomiske konjunktorene kan imidlertid snu, og situasjonen innenfor EØS-området kan bedres på sikt. Det vil igjen ha betydning for innvandringen til Norge.

Et annet tegn er at veksten har virket sentraliserende. Befolkningsveksten finner vi primært i de sentrale områdene. Oslo og Akershus har hatt den størst folketilveksten med Rogaland og delvis Hordaland ikke langt unna. Også i nord er det vekst, men felles for alle de tre nordnorske fylkene er at det er de sentrale byene som vokser. Distriktskommunene sliter med å holde folketallet oppe, og flere kommuner har hatt betydelig nedgang de siste årene. Ser vi utviklingen i et lengre perspektiv, finner vi kommuner i nord som har mer enn halvert folketallet sitt. Det er dramatiske endringer som gjør at kommuner kan få problemer med å holde oppe sentrale funksjoner og virksomheter på et tilfredsstillende nivå blant annet fordi de kan få vansker med å tiltrekke seg personell med spesielle kvalifikasjoner. Samtidig kan en slik situasjon igjen virke negativt på folks ønske om å flytte til slike kommuner.

Analysere vi den demografiske situasjonen i disse kommunene nærmere, finner vi resultater som ikke er spesielt gunstige. Nedgangen i folketallet er ikke tilfeldig, men resultat av en langvarig prosess hvor den mest stabile vekstkomponenten, fødseloverskuddet, gradvis har endret retning fra solid overskudd til markert underskudd. Den innenlandske flyttebalansen varierer mer over tid, men har vært klart negativ de siste ti årene og forsterker derfor effekten av fødselsunderskuddet. De demografiske faktorene som kjønn og alder gjør ikke bildet lysere. Det er en aldrende befolkning, og andelen kvinner i fertil alder er synkende. Innvandringen fra utlandet har de siste årene bidratt positivt, men det er en usikker faktor som kan variere mye og bare i begrenset grad bidra til en stabil befolkningsutvikling.

Tallene for de samiske områdene viser samme tendens til tross for at vi de siste årene har hatt rekordstor nasjonal vekst. Nedgangen de siste to årene er likevel ikke veldig stor, men det skyldes primært den positiv innflyttingen fra utlandet, som bremser nedgangen.

Det er viktig å følge utviklingen framover nøye. Innvandringen fra utlandet skjuler på mange måter en strukturell skjevhet som kan slå kraftig tilbake når innvandringen eventuelt bremser opp.

Referanser

Andersen, Svanhild, og Torunn Pettersen 2008. Befolkningsutviklingen i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet. Sámi allaskuvla: *Samiske tall forteller 1*. Raporta/Rapport nr. 2/2008

Brunborg, Helge, og Marianne Tønnessen 2012. Befolkningsutviklingen. SSB: Økonomiske analyser nr. 2/2012

Brunborg, Helge, Inger Texmon og Marianne Tønnessen 2012. Befolkningsframskrivninger 2012–2100: Modell og forutsetninger. SSB: Økonomiske analyser nr. 4/2012

Høydahl, Even, og Øivind Rustad 2009. Befolkningsvekst, men ikke overalt. Samfunnsspeilet nr. 5–6/2009

Juvkam, Dag, Kjetil Sørli og Inger Texmon 2010. *Demografisk utvikling i fem storbyer*. NIBR-rapport 2010:16

Lystad, Laila Holmen 2011. Folketilveksten nær tredoblet siden år 2000. Samfunnspeilet nr. 5–6/2011

Rustad, Øivind 2010. Befolkningsutvikling i STN-området 1990–2010. Sámi allaskuvla: *Samiske tall forteller 3*. Raporta/Rapport nr. 1/2010

Sand, Roald, Markus Steen, Espen Carlsson og Sverre Conrad Nilsen 2010. *Langtidseffekter av omstillingsprogram*. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS: Rapport 2010:1

Smedbye, Per, og Stig Karlstad 2008. *Driftkostnader og skattegrunnlag – Virkninger av befolkningsvekst og befolkningsnedgang i kommunene*. NIBR-rapport 2008:36

Søbye, Espen 2012a. Utviklingen frem mot 5 millioner innbyggere. SSB, magasinartikkel publisert mars 2012

Søbye, Espen 2012b. Historien bak aldrende befolkning. Samfunnspeilet nr. 2/2012

4 Bo- og flyttetrender i norsk-samiske kommuner gjennom 40 år i relasjon til sysselsetting

Ann Ragnhild Broderstad, forsker, dr.med, Senter for samisk helseforskning, Universitetet i Tromsø, og overlege, Medisinsk klinikk, Universitetssykehuset Nord-Norge, Harstad

Kjetil Sørli Seniorforsker
Norsk institutt for by- og regionforskning (NIBR)

Sammendrag

Flytting fra distrikt til byer er et kjent og voksende fenomen for svært mange distriktskommuner. De som flytter fra hjemkommunen, flytter ofte for godt, og det er ikke like vanlig at de flytter tilbake, spesielt gjelder det distriktskommuner i nord. På sikt vil fraflytting få store samfunnsmessige konsekvenser for et lite distriktssamfunn. De siste 40 årene har det vært stor utflytting fra mange tradisjonelle samiske kommuner til tettsteder og byer i Norge. Det er derfor en betydelig samisk eller fleretnisk populasjon bosatt i de norske byene.

En registerstudie som følger utflyttet befolkning over tid, er gjennomført av Senter for samisk helseforskning i samarbeid med Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR) i 2011–2012. Grunnlaget for analysene er Det nasjonale folkeregisteret, hvor all informasjon om blant annet bosted, sysselsetting, flytting og utdanninger er registrert for hele Norges befolkning. Registeret har informasjon tilbake til 1964. Alle personer med oppvekst i forhåndsdefinerte kommuner er fulgt fra de var 15 år til de ved inngangen til 2008 var i alderen 33–57 år (nå i alderen 36–60 år). Det utgjør totalt 25 årskull, født i perioden 1950–74.

Kommunene i studien er valgt ut fra at de har både en samisk og norsk bosetning, totalt 23 samisk-norske kommuner fra Finnmark fylke i nord til Nord-Trøndelag i sør. Informasjon om etnisk bakgrunn finnes i folketellingene fra 1970. I tillegg ble Helse- og levekårsundersøkelsen fra 2003–2004, utført ved Senter for samisk helseforskning, brukt som bakgrunnsdokumentasjon ved definisjon av utvalgskommuner.

Undersøkelsen tok utgangspunkt i totalt 22 997 ungdommer – 11 546 gutter og 11 451 jenter. Av disse har nesten hver tredje ungdom flyttet ut fra sin oppvekstkommune og bosatt seg permanent i en by, totalt 8318 personer (36 %), av dem 4489 kvinner og 3829 menn. Flere kvinner enn menn flytter til byer og blir boende, henholdsvis 39 prosent kvinner og 33 prosent menn. Yngre menn flytter i økende grad sammenliknet med de eldste aldersgruppene. En stor andel, 40 prosent, av flyttestrømmen fra distriktene går til nærmeste byområde. Alle byene rekrutterer fra nærliggende geografiske distriktsområder.

Sysselsettingen i de samisk-norske områdene er 82 % for menn og 81 % for kvinner. Det er litt færre menn i arbeid i de samisk-norske områdene enn i landet for øvrig, men for kvinner er det ingen forskjell. Det er stor variasjon i sysselsettingsnivået mellom de sju områdene.

Generelt pendles det mindre i de samisk-norske kommunene enn i landet som helhet. Kvinner pendler også bare halvparten av det menn gjør, dette gjelder både i vår studie og i landet for øvrig.

*Resultatene som er presentert i dette kapittelet, er deler av trinn 1 i studien **Fra bygd til by**. Trinn 2 er en undersøkelse som skal sette søkelys på levekår hos personer som har flyttet fra distriktsområder til bykommuner. Trinn 2 vil basere seg på spørreskjema utsendt til utflyttete personer, og er planlagt gjennomført høsten 2012 og vinteren 2013.*

4.1 Innledning

Befolkningsstørrelse er avhengig av mange faktorer, blant annet antall fødsler, dødsfall, tilflytting og fraflytting. De siste 20–30 årene har antall innbyggere i mange kystkommuner blitt betydelig redusert. Samtidig har byene vokst proporsjonalt med synkende folketall i distriktene. Flytting fra distrikt til byer er et kjent og voksende fenomen for svært mange distriktskommuner (Juvkam ofl. 2010:16, Karlstad ofl. 2008:12, Sørлие 2001:5), og i mange tilfeller en nødvendighet for å skaffe seg utdanning og jobb. Det er derfor i hovedsak den yngste delen av befolkningen som flytter. Utflytting fører ofte til permanent fraflytting fra hjemkommune, og tilbakeflytting er ikke så hyppig forekommende, spesielt for distriktskommuner i nord. Kvinner flytter i større grad enn menn (Sørлие 2006), noe som påvirker tilveksten av barnetilskudd, samt tradisjonsoverføringer i de berørte samfunn. På sikt vil fraflytting få store samfunnsmessige konsekvenser for et lite distriktssamfunn.

Også byene påvirkes av flyttestrømmen fra distrikt til mer sentrale strøk. De siste 40 årene har det vært stor utflytting fra mange tradisjonelle samiske kommuner til tettsteder og byer i Norge. Det er derfor en betydelig samisk eller fleretnisk populasjon bosatt i de norske byene. Men det er ikke mulig å tallfeste hvor mange av utflytterne som har norsk, samisk eller blandet kulturell bakgrunn. Den samiske befolkningen i urbane strøk er en sammensatt gruppe, mange med røtter i forskjellige distriktsområder og med mangfoldig kulturbakgrunn og historie. Det er ikke tidligere gjort egne levkårsundersøkelser for denne utflyttede befolkningen. Slike undersøkelser er vanskelige fordi det ikke er enkelt å identifisere utflytterne i en ellers stor befolkningsgruppe bestående av mange ulike grupper (Bhopal 2008). Men disse utflytterne fra kommuner med både samisk og norsk bosetning kan identifiseres ved å følge befolkningen fra distriktskommuner over mange år gjennom registeranalyser.

En helhetlig gjennomgang av flyttemønstre fra distriktsområder med samisk og norsk befolkning til byer ble derfor gjennomført av Senter for samisk helseforskning og Norsk institutt for by og regionforskning i 2011 (Sørлие ofl. 2011). Formålet var å finne ut hvor mange som i løpet av en periode på 40 år hadde flyttet til byer.

I denne artikkelen vil vi presentere bo- og flyttedata fra 23 kommuner i Nord-Norge med samisk og norsk bosetning, og samtidig se på hvor stor andel av befolkningen som er sysselsatt, og hvor de jobber. Informasjonen om etnisk bakgrunn på individnivå foreligger ikke fordi en slik informasjon ikke finnes i Det nasjonale folkeregisteret som danner grunnlaget for våre analyser.

4.2 Begrepsavklaring

I det følgende vil vi avklare en del begrep som brukes i teksten (ramme 1).

Registeranalyse	Alle personer bosatt i Norge er registrert i flere register. Eksempel på register er Det nasjonale folkeregister, Fødselsregisteret, Kreftregisteret, Trygderegisteret etc. Analysene i denne artikkelen er basert på informasjon om oppvekststed og bosted senere i livet for årskullene født mellom 1950 og 1974.
Lokalbefolkning	Her forstått som summen av bofaste, tilbakeflyttere og internflyttere i et gitt område.
Bofaste personer	Her forstått som personer som aldri har meldt flytting ut av oppvekstkommunen sin etter fylte 15 år.
Internflyttere	Her forstått som personer som har flyttet til en annen kommune i egen region.
De fraflyttede	Her forstått som de som har flyttet ut fra egen region. Fraflytterne finner vi igjen i en av fem soner: enten i en av bygruppene, i et av de andre samisk-norske områdene, i en annen landkommune i Nord-Norge, i en annen landkommune i Sør-Norge, eller i utlandet.
Tilbakeflyttere	Her forstått som personer som har flyttet ut og senere tilbake til oppvekstkommunen i løpet av den aldersfasen vi ser på.
Tilflyttere	Her forstått som personer som har flyttet inn til en region og fortsatt bor der.
Videreflyttere	Her forstått som personer som har flyttet inn til en av distriktsregionene og senere flyttet ut igjen. Summen av videreflyttere og tilflyttere er alle som har meldt flytting inn til en region etter fylte 15 år.
Flyttebalanse	Er differansen mellom permanent tilflytting og permanent fraflytting. Flyttebalansen kommer i minus når flere flytter permanent fra sin hjemkommune enn de som flytter inn. Flyttebalansen blir positiv ved motsatte forhold.
Utflyttingskommune	Er den kommunen det flyttes fra. Utflyttingskommunene i denne undersøkelsen er gruppert i sju regioner, som passer sammen geografisk, historisk og kulturelt. I tillegg kan religion, språkkunnskaper og foreldrenes nærings- eller yrkesbakgrunn være viktige påvirkningsfaktorer på tvers av disse kategoriene.
Tilflyttingsstedene	I vår undersøkelse er dette byene i Norge, fordelt på ti byer og grupper av byer.
Demografi	Studiet av <u>befolkningens</u> sammensetning og størrelse på et gitt tidspunkt.

4.3 Metode og datainnsamling

Grunnlaget for analysene er Det nasjonale folkeregisteret hvor all informasjon om blant annet bosted, sysselsetting, flytting og utdanninger er registrert for hele Norges befolkning. Registeret har informasjon tilbake til 1964. Alle personer med oppvekst i forhåndsdefinerte kommuner er fulgt fra de var 15 år, til de ved inngangen til 2008 var i alderen 33–57 år (nå i alderen 36–60 år). Det utgjør totalt 25 årskull, født i perioden 1950–74. Disse er igjen inndelt i fem femårsgrupper.

Kommunene i studien er valgt ut fra at de har både en samisk og en norsk bosetning. Informasjon om etnisk bakgrunn finnes i folketellingene fra 1970 (Aubert 1978:27). I tillegg ble Helse- og levekårsundersøkelsen fra 2003–2004, utført ved Senter for samisk helseforskning, brukt som bakgrunnsdokumentasjon ved definisjon av utvalgs kommuner (Lund ofl. 2007:89–184).

Analysen omfatter varig utflytting fra totalt 23 samisk-norske kommuner fra Finnmark fylke i nord til Nord-Trøndelag i sør. Basert på demografiske forhold er kommunene satt sammen i sju områder (ramme 2):

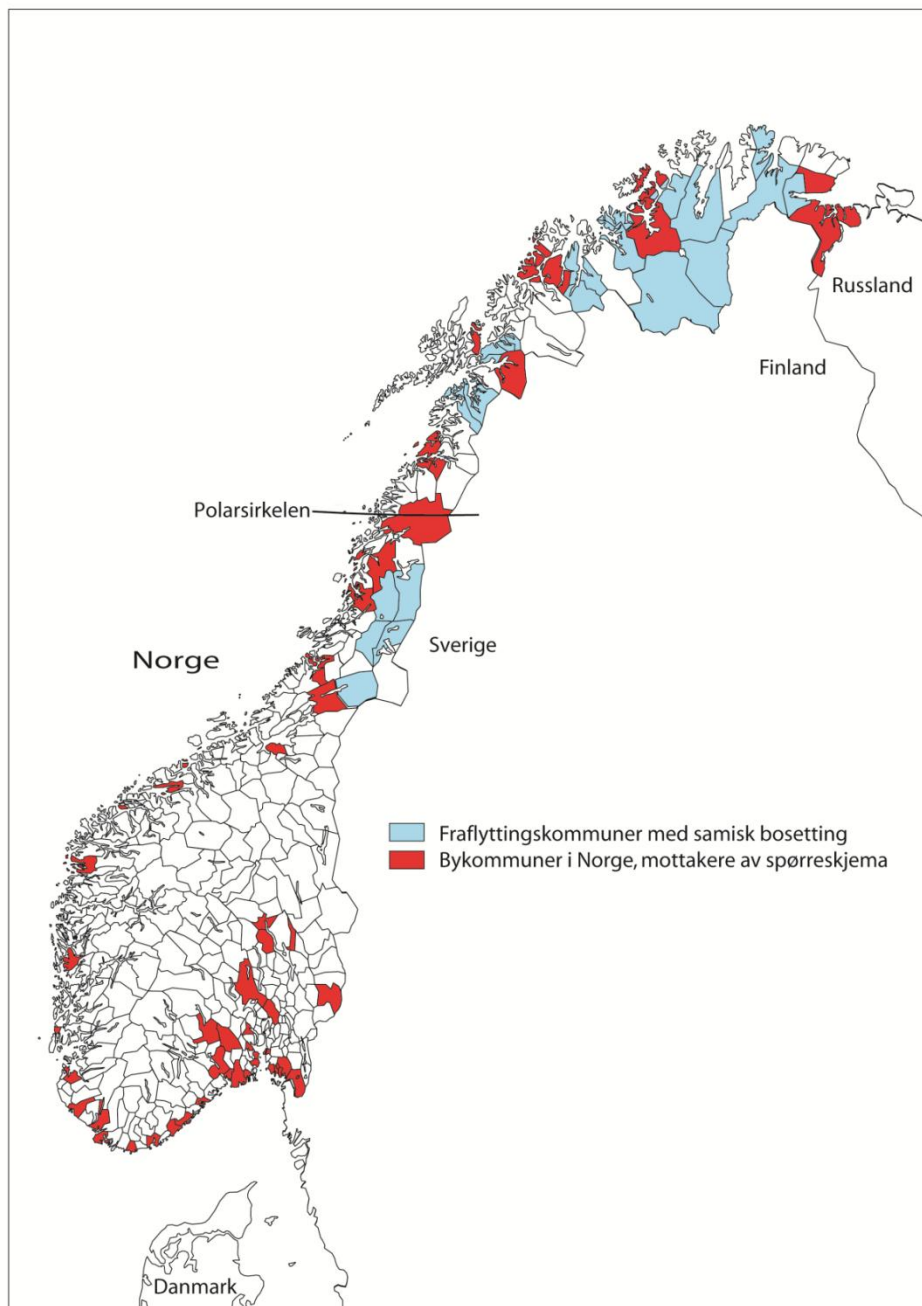
Område 1	Karasjok og Kautokeino
Område 2	Nesseby, Tana, Porsanger, Gamvik
Område 3	Kvalsund, Loppa
Område 4	Kåfjord, Storfjord, Lyngen, Kvænangen
Område 5	Evenes, Skånland, Gratangen, Lavangen
Område 6	Hamarøy, Tysfjord
Område 7	Hattfjelldal, Grane, Namsskogan, Røyrvik, Snåsa

I de utvalgte områdene er det totalt 22 997 personene født mellom 1950 til 1974 som fortsatt var i live ved inngangen til 2008. Av disse var det 8318 (36 %) som hadde flyttet fra distriktene og blitt bofaste i en av følgende byer eller byområder. Byene er også gruppert i totalt ti bygrupper, avhengig av demografiske forhold og grad av flyttestrøm (ramme 3).

By 1	Oslo
By 2	Bergen
By 3	Trondheim, Steinkjer og Namsos
By 4	Tromsø
By 5	Bodø
By 6	Vadsø, Kirkenes
By 7	Alta, Hammerfest
By 8	Harstad, Narvik
By 9	Rana, Vefsn, Brønnøy, Alstahaug (i gruppe med Rana)
By 10	<i>Samlet resterende byer i Sør-Norge, totalt 27 kystbyer og 7 innlandsbyer:</i> Sarpsborg, Fredrikstad, Halden, Moss, Drammen, Holmestrand, Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Skien, Porsgrunn, Risør, Arendal, Grimstad, Kristiansand, Mandal, Farsund, Flekkefjord, Eigersund, Stavanger, Sandnes, Haugesund, Florø, Molde, Ålesund, Kristiansund (dvs. 27 kystbyer), og Kongsvinger, Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Hønefoss, Kongsberg, Notodden (7 innlandsbyer)

Figur 4.1 viser en oversikt over de samisk-norske distriktskommunene som er inkludert i analysene og byene i Norge. Kartet synliggjør hvordan de fleste bykommuner i landet er lokalisert langs Norges kyststripe.

Figur 4.1 Samisk-norske kommuner det flyttes fra, og byer/byområder det flyttes til

4.4 Flyttestrømmene til byer i Norge

4.4.1 Litt mer enn hver tredje bor i by

Fra alle de sju distriktsområdene i undersøkelsen vår har det vært stor utflytting.. Undersøkelsen tok utgangspunkt i totalt 22 997 ungdommer, hvorav 11 546 var gutter og 11 451 var jenter. Av disse har nesten hver tredje ungdom flyttet ut fra oppvekstkommunen sin og bosatt seg permanent i en by, totalt 8318 personer (36 %), av dem 4489 kvinner og 3829 menn. Dette flyttemønsteret finner vi i mange nordnorske kommuner, men enkelte kystkommuner har større fraflytting enn gjennomsnittet i vår studie.

I tabell 4.1 er antall 15-åringer i de ulike geografiske samisk-norske områdene oppsummert for perioden 1950 til 1974, samt hvor stor andel som har flyttet til byer.

Tabell 4.1 Størrelse på årskullene og antall flyttet til by for perioden 1950–1974

	Antall personer	
	Vokst opp i området	Flyttet til en by
	N	N (% ¹)
Områdene samlet	22997	8318 (36)
Område 1	2601	595 (23)
Område 2	4616	1616 (35)
Område 3	1836	895 (49)
Område 4	4984	1866 (37)
Område 5	3329	1346 (40)
Område 6	2147	831 (39)
Område 7	3484	1169 (34)

¹ Prosent av alle 15-åringer i de samisk-norske områdene.

To områder skiller seg spesielt ut. Område 2 og 4 har flest innbyggere, mellom 4000 og 5000 personer pr. område (tabell 4.1). Dette er kommuner på kysten av Finnmark og nord i Troms fylke. I region 2 er det Porsanger kommune som bidrar mest til folketallet. Område 3, som er to kommuner vest i Finnmark, har færrest antall individer. Det er også fra denne regionen tendensen til å flytte til

by er størst. Halvparten av disse bor i by som voksne. I område 1, som er kommunene i indre Finnmark, er det derimot motsatt tendens. Mindre enn hver fjerde person som er oppvokst i Karasjok og Kautokeino, har flyttet til en by. Finnmark er altså kontrastenes fylke. I de andre områdene sør for Finnmark er flyttetrenden gjennomsnittlig på 36 prosent.

Tabell 4.2 Årskull 15-åringer i distriktskommunene født 1950–1974 og antall flyttet til by.

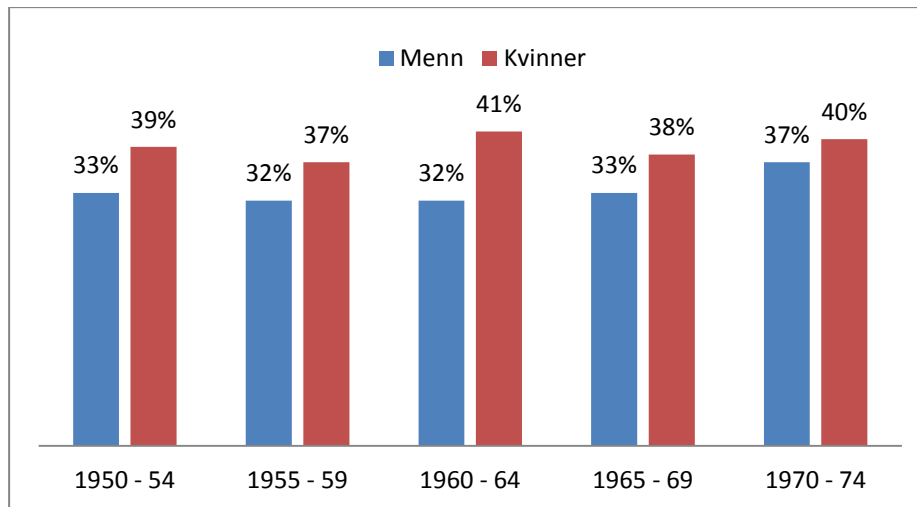
	Kullstørrelse N	Flyttet til by Begge kjønn N (%)	Menn %	Kvinner %
Alle 25 årskullene	22997	8318 (36)	33	39
f. 1950–54, ca. 55 år	4950	1773 (36)	33	39
f. 1955–59, ca. 50 år	4505	1557 (35)	32	37
f. 1960–64, ca. 45 år	4520	1662 (37)	32	41
f. 1965–69, ca. 40 år	4749	1682 (35)	33	38
f. 1970–74, ca. 35 år	4273	1644 (38)	37	40

4.4.2 Kjønnsspesifikke flyttemønstre

Flere kvinner enn menn flytter til byer og blir boende, henholdsvis 39 prosent kvinner og 33 prosent menn (tabell 4.2 og figur 4.2). Kjønnforskjellene i flyttemønstre er noe større i denne undersøkelsen enn i undersøkelser av fraflyttingen fra land til by i landet generelt.

Tidligere analyser av flyttemønstre viser at kvinner flytter hyppigere over korte avstander, dvs. til nabokommunen pga. familieetableringer (Sørliie ofl. 2011). Dette er også tilfelle for de utvalgte samisk-norske distriktskommunene i vår studie. Kvinner fra de 23 utvalgte kommunene flyttet i større grad til andre nærliggende distriktskommuner enn menn (tall vises ikke).

Figur 4.2 Prosentvis utflytting etter kjønn og årskull

Økning av menn som flytter til byer

Yngre menn flytter i økende grad sammenliknet med de eldste aldergruppene. Det er de yngste mennene (ca. 35 år) som i størst grad bosetter seg i byene (37 %), noe som kan ha en sammenheng med at flytting er et livsfasefenomen. De yngste flytter til byene i forbindelse med utdanning eller jobb og er ennå ikke ferdige med flytteprosessen. Mange har derfor ikke flyttet tilbake til distriktene igjen. Dette kalles etableringsflyttinger, og slike flyttinger er ofte ikke ferdige før folk er i begynnelsen av 40-årene.

Den yngste gruppen av menn, født 1970–1974, flytter oftere til byene Oslo, Tromsø, Bodø, Alta og Hammerfest. Dette gjelder spesielt for områdene sør i Troms, nord i Nordland, i indre Finnmark og i Øst-Finnmark. Selv om det totalt er flest kvinner som flytter til byer, har det vært en økning for menn i flyttestrømmen fra distrikter til byer. Økningen for denne by-trenden gjelder nærmest utelukkende menn, hvor ca. 33 % menn i aldersgruppen 55 år flyttet til by sammenlignet med 37 % i den yngste aldergruppen (figur 4.2). Noe av denne økningen kan forklares med at menn etablerer seg noe senere i livet enn kvinner. Menn i den yngste aldergruppen som har flyttet til byer på grunn av jobb eller utdanning, har ennå ikke etablert seg endelig. Mange vil kanskje på sikt flytte tilbake til distriktene. Det kan likevel ikke utelukkes at det er etablert en ny flyttetrend også for menn i den yngste aldergruppen hvor de bosetter seg i byene for godt.

4.4.3 Flyttetradisjoner bestemmer hvilken by det flyttes til

En stor andel, 40 prosent, av flyttestrømmen fra distriktene går til nærmeste byområde. Alle byene rekrutterer fra nærliggende geografiske distriktsområder. Tabell 4.3 viser prosentvis hvordan flyttestrømmene fra hvert av områdene er konsentrert til de ulike byene. Den mest konsentrerte flyttestrømmen (60 %) går fra kommunene nord i Troms til Tromsø. Fra område 4 er det minst flytting til Sør-Norge. Deretter kommer område 3, vest i Finnmark, der halvparten flytter til Alta eller Hammerfest. Den tredje mest konsentrerte flyttestrømmen er fra distriktene sør i Troms og nord i Nordland (område 5) til Harstad og Narvik, med 41 %, etterfulgt av område 6, Hamarøy og Tysfjord, hvor 37 % flytter til Bodø.

Oslo, Bergen og andre byer i Sør-Norge har mottatt en ganske stor andel fra område 2 øst i Finnmark. Trøndelags-byene har en sterk konsentrasjon fra området rundt fylkesgrensen mellom Nordland og Nord-Trøndelag (område 7). Fra Kvalsund og Loppa har 51 % flyttet til Alta/Hammerfest. Tallene viser at flyttestrømmene i stor grad har gått til de nærmest beliggende byene. På tross av at flere kvinner enn menn har flyttet til byer, er det ingen overvekt av kvinner i de konsentrerte flyttestrømmene til nærmeste by.

Av de totalt 70 flyttestrømmene som tabellene inneholder (sju samisk-norske distriktskommuner og ti by-grupper), befinner litt over halvparten (54 %) seg i 11 sterkt konsentrerte strømmer. Når det gjelder tilflytting til byene, kan det være et poeng å se hvor tilflytterne kommer fra, om de i hovedsak kommer fra ett område, eller om de kommer fra flere områder.

Den eneste regionen som hovedsakelig ikke har flytting til nærmeste by, er den som ligger på grensen mellom Nordland og Nord-Trøndelag. Helgelands-byene og Mo i Rana har som nærmeste byområde fått 27 % av by-flytterne. Trondheim med Steinkjer og Namsos har 39 % tilflytting. Oslo og de andre byene i Sør-Norge har fått mesteparten av de øvrige som har flyttet. Kommunene Karasjok, Kautokeino, Nesseby, Tana, Porsanger og Gamvik skiller seg ut ved at de som flytter herfra, i langt større grad enn fra de andre områdene velger Oslo eller andre byer i Sør-Norge. Omtrent 20 % er bosatt i Oslo, omtrent like mange i andre byer sørpå.

Tabell 4.3 Flytting til byer fra samisk-norske områder for årskullene født 1950–1974.

Totalt antall for hvert område og prosent til hver byregion.

Menn og kvinner	Alle områdene	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4	Område 5	Område 6	Område 7
Totalt ant til byer	8318	595	1616	895	1866	1346	831	1169
Oslo %	13	21	19	10	9	13	11	13
Bergen %	2	2	2	2	2	2	2	12
Trøndelagsby %	8	3	4	3	3	4	5	39
Tromsø %	22	15	11	15	60	16	8	22
Bodø %	6	1	3	1	2	4	37	2
Vadsø/Kirken %	5	5	20	3	1	1	1	0
Alta/Hammerf %	13	33	15	51	7	2	2	0
Harstad/Narvik %	10	2	2	2	3	41	13	1
Rana/Helgel.by %	5	1	1	1	1	1	6	27
Byer, Sør-Norge %	16	17	23	12	12	16	15	14

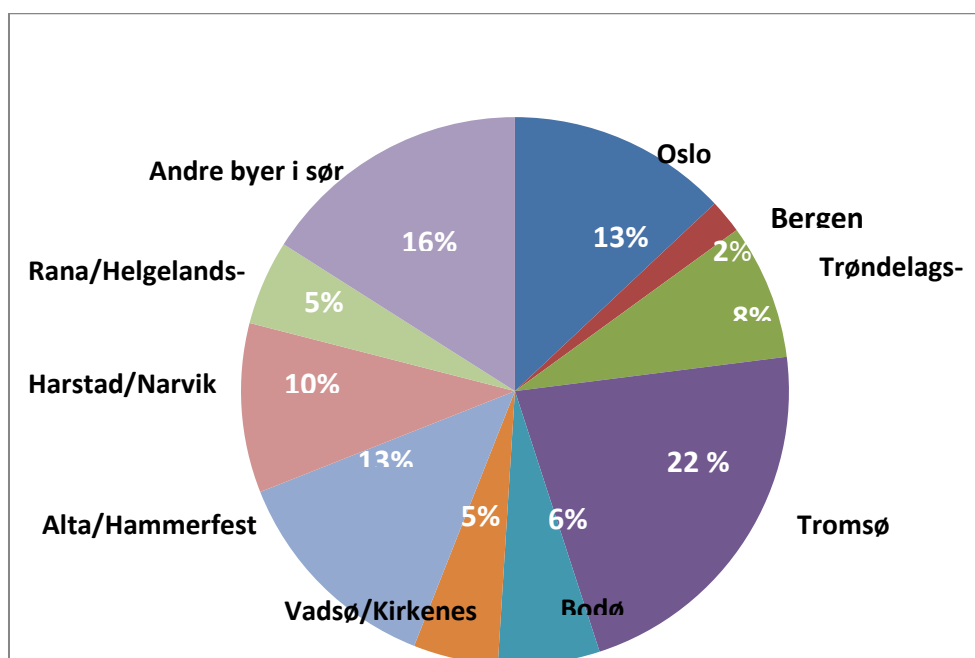
4.4.4 Tromsø har størst tilflytting

Av de 25 årskullene som studien har analysert, går den totalt største flyttestrømmen til Tromsø. Av de 8318 personene som innen 2008 hadde bosatt seg i en by, var 1846 flyttet til Tromsø. Til sammenlikning hadde 1109 personer flyttet til Oslo i samme periode. For byene for øvrig i Sør-Norge, inkludert Bergen, var tilflyttingen på totalt 1464 personer. Prosentvis total innflytting til de ulike byene er presentert i figur 4.3.

Alle de 23 distriktskommunene som er inkludert i analysene og kategorisert i sju områder, er kommuner med både samisk og norsk bosetning. Tromsø har derfor den største tilflyttingen fra disse bosetningsområdene i denne analyseperioden (figur 4.3). I tillegg viser analysene at det er stor innflytting til Tromsø fra kommunene nord i Troms som tradisjonelt har en stor andel samisk befolkning. Siden det ikke har vært mulig å gjøre analyser før 1964 fordi det ikke eksisterer flyttere register tidligere, kan det være mulig at det har vært en betydelig andel flytting fra Finnmark over lengre perioder enn det denne studien kan vise til. Nedbrenningen av Finnmark og Nord-Troms på slutten av andre verdenskrig førte til stor folkeforflytting til Sør-Norge og Oslo. Men mange bosatte seg også

i Tromsø. Blant disse som flyttet, er det ikke mulig å stadfeste hvor mange som hadde samisk bakgrunn. Totalt sett er omfanget på tilflytting fra alle områder i Troms og Finnmark til Tromsø stor, noe som er naturlig siden Tromsø er den største byen i landsdelen.

Figur 4.3 Prosentvis total innflytting til byene

4.5 Flyttemønstre for regioner og kjønn

Flere innvirkende faktorer avgjør hvor mange som til enhver tid er bosatt i en kommune eller et område. De bofaste, innflytterne (tilbakeflytterne, internflytterne og tilflytterne), antall fraflyttere og videreflyttere utgjør til slutt flyttebalansen. Gjennomsnittlig botid ved videreflytting er tre år. Også utenlandske statsborgere er tatt med i gruppen for videreflyttere. I tabell 4.4 og 4.5 presenteres bofaste og de ulike flyttekategorier for hvert av de sju områdene, henholdsvis menn og kvinner for seg. Alle er fulgt fra de var 15 år.

Tabell 4.4 Bofaste og ulike type flyttere i samisk-norske distriktsområder, menn født 1950–1974

Menn pr. 100 15-åringer	AL-LE	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4	Område 5	Område 6	Område 7
I alt (N)	11546	1285	2332	912	2438	1731	1088	1760
Bofaste %	27	48	27	17	26	22	24	28
Tilbakeflyttere %	17	15	18	14	19	17	17	14
Internflyttere %	2	3	2	0	3	2	1	3
Fraflyttede %	54	34	53	69	52	59	58	55
* herav til by %	33	19	32	45	33	39	37	31
Tilflyttere %	19	19	25	15	16	21	17	18
Videreflyttere %	75	72	147	74	43	62	52	52
Flyttebalanse %	-35	-15	-28	-54	-36	-38	-41	-37

Tabell 4.5 Bofaste og ulike typer flyttere i samisk-norske distriktsområder, kvinner født 1950–1974

Kvinner pr. 100 15-åringer	AL-LE	Område 1	Område 2	Område 3	Område 4	Område 5	Område 6	Område 7
I alt (N)	1145	1316	2284	924	2546	1598	1059	1724
	1							
Bofaste %	16	32	15	9	15	11	13	15
Tilbakeflyttere %	15	16	17	10	16	16	16	13
Internflyttere %	3	4	2	0	3	4	2	3
Fraflyttede %	66	48	66	81	66	69	69	69
* herav til by %	39	26	38	53	41	42	41	37
Tilflyttere %	25	22	32	16	19	32	25	28
Videreflyttere %	74	74	116	87	50	72	63	58
Flyttebalanse %	-41	-26	-34	-65	-47	-37	-44	-41

4.5.1 Flyttemønstre for hvert område

Område 1

Blant alle de sju geografiske områdene har kommunene Karasjok og Kautokeino høyest andel bofast befolkning. Med årene har likevel flytting til by økt også her. Fra første til fjerde femårskull økte andelen som bodde i by, fra 15 til 22 % for menn, og fra 18 til 27 % for kvinner. Kjønnsforskjellen er større i Indre Finnmark enn i andre samiske områder. Ser vi bort fra de yngste kvinnene i Alta og Hammerfest, ser det ut til at kvinner i noe større grad enn menn søker eller har søkt seg mot Tromsø, Oslo og etter hvert andre byer i Sør-Norge.

For de yngre ser det imidlertid ut til at flyttemønsteret er det samme for gutter og jenter som flytter til Oslo.

Et annet fenomen som er spesielt for indre Finnmark, er at guttene i økende grad er bofaste. I den eldste aldergruppen var 39 % bofaste, mens 53 % av den yngste aldergruppen aldri har meldt flytting. Jenter flytter mer enn gutter, både til byene og til andre distriktskommuner. Tilbakeflyttingen, som til å begynne med var høyere enn landsgjennomsnittet, er imidlertid avtakende for de yngste årskullene både for menn og kvinner.

Det er litt flere kvinner enn menn som flytter tilbake til hjemkommunene. Videreflytterne utgjør en stor gruppe for begge kjønn, hele 72 % menn og 74 % kvinner flytter videre innen tre år.

Område 2

For de fire kommunene Nesseby, Tana, Porsanger og Gamvik, som utgjør område 2, er bofastheten for menn som på landsnivå. For kvinner er den derimot svært lav. For begge kjønn er det relativt høy tilbakeflytting, selv om den har avtatt litt over tid. Det er lite flytting internt i regionen og til de andre samisk-norske områdene. Flyttingene går i større grad til andre landkommuner, og mye til kommuner i Sør-Norge. Det er omtrent like mange kvinner som flytter til landkommuner i Sør-Norge som til byer i Sør-Norge. Menn flytter i

hovedsak til byer. Kvinner som velger å flytte til by, flytter i all hovedsak til Vadsø og Kirkenes.

I område 2 er det ingen tendens til økt utflytting i de yngre aldergruppene, verken hos menn eller kvinner. Årsaken er uviss, men kan skyldes at flytting skjer senere i livsløpet.

Det er høy tilflytting til kommunene i område 2 for begge kjønn. Men videreflyttingen er også svært høy, disse fire kommunene har den absolutt høyeste videreflyttingsprosenten av alle sju områder. Noe av forklaringen kan være at militæret har base i Porsanger kommune.

Område 3

I kommunene Kvalsund og Loppa er bofastheten svært lav for kvinner. For menn er den nesten som på landsnivå. Tilbakeflyttingen er lav for kvinner. Nivåene har ikke endret seg. Det er omtrent ingen internflytting mellom Loppa og Kvalsund, men i de andre samisk-norske områdene foregår det en viss internflytting. Flere kvinner enn menn flytter til andre landkommuner i Nord-Norge. Over tid flytter kvinnene i økende grad til landkommuner i Sør-Norge.

Tendensen til å flytte til by er svært høy, omtrent halvparten har flyttet. Kjønnforskjellen er som i andre områder. For kvinner er det en tendens til mindre flytting til byer over tid, spesielt til Tromsø. Det synes som om noen flere kvinner i stedet har flyttet til landkommunene i Sør-Norge. Alta og Hammerfest er byene det naturlig nok flyttes hyppigst til, og flyttingene til disse byene har ikke avtatt.

Det er liten forskjell på flyttemønsteret mellom aldersgruppene. Dette gjelder både for kvinner og menn.

Prosentvis tilflyttere er også lavest i område 3 sammenlignet med alle de sju områdene i studien.

Område 4

Bofastheten i Kåfjord, Storfjord, Lyngen og Kvænangen er økende, men er likevel ikke på samme nivå som bofastheten i distriktskommuner generelt i

Norge. Det er få som flytter internt i regionen og omtrent ingen som flytter til andre samisk-norske områder. Langt flere kvinner enn menn flytter til andre landkommuner både i Nord-Norge og Sør-Norge.

I alle aldersgrupper flytter flere kvinner enn menn til byene. Samtidig er det flere kvinner som flytter til en by enn kvinner som blir igjen i lokalsamfunnet. For menn er det motsatt. Kjønnsforskjellene når det gjelder flytting til byer, er større i kommunene i Nord-Troms sammenlignet med andre områder. I den yngste aldergruppen er det spesielt Tromsø som får tilflytting av kvinner. Hver fjerde kvinne og hver femte mann som har vokst opp i Nord-Troms, bor i dag i Tromsø.

Tilbakeflyttingen er som i distriktskommuner flest, rundt 16–19 prosent. Tidligere var det svært høy tilbakeflytting for menn. Spesielt for de tre første femårskullene var tilbakeflyttingen høy, henholdsvis 23, 18 og 22 prosent, høyere enn landsgjennomsnittet.

Videreflyttingen er lavest for alle områdene i Nord-Troms-kommunene. Midlertidig flytting til Nord-Troms-kommunene er derfor ikke spesielt vanlig.

Område 5

I Evenes, Skånland, Gratangen og Lavangen er det lav bofasthet. Utviklingen er imidlertid ulik for kvinner og menn. I distriktene er flere kvinner bofaste. Samtidig flytter kvinner mer enn menn internt i området samt til andre distriktskommuner i Nord-Norge, men denne tendensen er avtakende. Svært få flytter til andre samiske områder. Menn i Sør-Troms flytter hyppigere til byer enn det som er gjennomsnittet for hele utvalgsområdet. Harstad og Narvik er byene det flyttes mest til, foruten det yngste femårskullet, hvor det er Oslo og Tromsø som velges.

For kvinner er det samtidig høy tilbakeflytting til disse kommunene. For menn derimot er tilbakeflyttingen sterkt avtakende, og for de yngste mennene er den klart lavere enn for kvinner. Dette kan delvis forklares med at den yngste aldergruppen ennå ikke er etablert, slik at tilbakeflytterne ikke ennå er kommet med i statistikken.

Område 4 og 5 har tilsvarende flyttemønster, men trendene for bofasthet, flytting og tilbakeflytting er enda tydeligere i den sørlige delen av Troms fylke.

Område 6

I kommunene Hamarøy og Tysfjord har det vært en kraftig nedgang i bofastheten, spesielt for det yngste femårskullet. Dette gjelder både for kvinner og menn. For kvinner i yngste femårskull er tilbakeflyttingen lav. For de øvrige aldersgruppene er tilbakeflyttingen på gjennomsnittlig nivå i distriktskommunene. Både interntflytting og flytting til andre samisk-norske områder er liten. Det er avtakende utflytting til andre landkommuner i Nord-Norge, mens utflyttingen øker til landkommuner i Sør-Norge.

For den yngste aldergruppen har det vært en stor utflytting til by, både for kvinner og menn. Det meste av dette skyldes økt utflytting til Bodø. Økningen i utflytting til by for yngste aldergruppe skyldes sannsynligvis at videreflytting fra by ennå ikke er gjennomført. Det er ikke tydelig i flyttematerialet hvor de potensielle mannlige videreflytterne vil komme til å bosette seg. For kvinner derimot er det mer åpenbart at de flytter tilbake til hjemkommunene og til andre distriktskommuner i Nord-Norge.

I disse to kommunene er videreflyttingen nesten like lav som i Nord-Troms-kommunene. Midlertidig flytting til Hamarøy og Tysfjord er derfor ikke spesielt vanlig.

Område 7

For menn er bofastheten i kommunene Hattfjelldal, Grane, Namsskogan, Røyrvik og Snåsa høy i alle aldersgrupper. Unntaket er det eldste femårskullet. Bofastheten for kvinner har vært lav, men er økende for de yngste årskullene. Tilbakeflyttingen er jevnt høy og lik for begge kjønn. Tilbakeflyttingen har ikke forandret seg over tid, men holdt seg konstant. Kvinner flytter mer internt i disse fem kommunene enn menn. Internflytting forekommer hyppigere enn flytting til andre landkommuner i Nord-Norge. Flyttingene til landkommuner i Sør-Norge er riktignok høy. Imidlertid er denne tendensen avtagende for kvinner. Det er lite eller ingen flytting til andre samisk-norske områder. Totalt for dette grenseområdet flyttes det litt mindre til byer enn tilfellet er for gjennomsnittet i det samlede studiematerialet.

Omfanget av flyttingene til by har vært det samme for alle kommunene i område 7 og gjelder for begge kjønn. Når det gjelder kvinner, velger de derimot å flytte til andre byer enn tidligere. For de eldste aldersgruppene var flytting til Trøndelags-byene vanlig. Det er dobbelt så mange kvinner som flyttet til Trondheim, Steinkjer og Namsos som til Helgelands-byene. For de yngste kvinnene er det blitt vanlig å flytte til Helgelands-byene. Menn som flytter til byer, har gjennom hele perioden foretrukket Trøndelags-byene.

Det er flere kvinner enn menn som flytter til kommunene Hattfjelldal, Grane, Namsskogan, Røyrvik og Snåsa og blir bofaste. Samtidig er videreflyttingen på samme nivå som nord i Nordland.

Oppsummerende

Tallene i tabell 4.4 og 4.5 viser tydelig at flyttebalansen i kommunene er negativ i alle de sju studieområdene. Med andre ord taper kommunene innbyggere gjennom hele studieperioden. Prosenttallene for tilbakeflyttere, tilflyttere og videreflyttere varierer fra område til område. Det er likevel et betydelig potensial for å øke innbyggertallet i studiekommunene gjennom å jobbe for å beholde videreflyttergruppen. Kan halvparten av dem som velger å flytte videre, bli boende i de samisk-norske kommunene, kan dette gi betydelig uttelling når det gjelder antall innbyggere bosatt i kommunene.

4.6 Sysselsetting og pendling i samisk-norske distriktskommuner

I følgende kapittel gis det en oversikt over hvor stor andel av den yrkesaktive delen av befolkningen som er i arbeid, samt hvor mange av disse som jobber i sine respektive bostedskommuner eller pendler til andre kommuner. Sysselsetting og pendling presenteres i de sju områdene som danner utgangspunktet for flytteeanalysene våre. Totalt er det 14 315 personer i alderen 35–59 år i disse kommunene, 7457 menn og 6768 kvinner.

Vi har valgt å dele befolkningen inn i fire grupper ut fra om de er bofaste eller flyttere: bofaste, tilbakeflyttere til kommunene sine, internflyttere innen egen region eller tilflyttere fra andre regioner.

Sysselsetting er inndelt i: arbeid i egen kommune, pendling til annen kommune eller ikke i jobb.

Tabell 4.6 Sysselsettningsnivå 2008. Alle årskull født 1950–1974

	Sysselsettningsnivå i %	
	Menn	Kvinner
Landet som helhet	85	81
De samisk-norske områdene	82	81
Område 1	78	84
Område 2	80	82
Område 3	79	80
Område 4	81	80
Område 5	83	77
Område 6	81	78
Område 7	89	85

4.6.1 Sysselsettningsnivå

På landbasis er den totale sysselsettingen 85 % for menn og 81 % for kvinner i aldersgruppe 35–59 år. I de samisk-norske områdene er tilsvarende tall 82 % for menn og 81 % for kvinner. Det er altså litt færre menn i arbeid i de samisk-norske områdene enn i landet for øvrig, men for kvinner er det ingen forskjell (tabell 4.6).

Det er stor variasjon i sysselsettningsnivået mellom de sju områdene. For menn varierer arbeidsdeltagelsen fra 78 til 89 % og for kvinner fra 77 til 85 %. For begge kjønn er det høyest sysselsetting i Område 7, sør i Nordland, hvor 89 % av menn og 85 % av kvinner er sysselsatt. Dette er også klart høyere enn på landsnivå. For kvinner er sysselsettingen lavest i Område 5 sør i Troms og helt nord i Nordland (77 %), for menn er den lavest i alle Finnmarks-regionene (78 % i indre Finnmark). I Finnmark er kvinnesysselsettingen derimot høy i områdene 1 og 2 (84 % og 82 %). Dette er betydelig høyere enn landsnivået.

4.6.2 Jobb på bosted eller pendling

Det er flere kvinner enn menn som arbeider i bostedskommunene sine. Det faktum at det på landsbasis er flere kvinner enn menn som har jobb innenfor bostedskommunene sine, er antakelig litt overraskende for de fleste.

Det samme mønsteret ser vi også i de 23 samisk-norske kommunene som studien vår omhandler, 69 % av kvinnene og 58 % av mennene arbeider i bostedskommunen sin.

Tabell 4.7 og 4.8 viser stedsnær jobb og pendling for menn og kvinner relatert til bo- og flyttemønstre.

Tabell 4.7 Sysselsetting for alle samisk-norske distriktskommuner, menn

	Alle	Bof. ¹	Tbf. ²	Int. ³	Tilfl. ⁴	Sa.-no. ⁵	Land ⁶
	N sum	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Alle	7547	100 (3173)	100 (1928)	100 (246)	100 (2200)	100	100
Arb.kom.	4387	65	52	54	55	58	53
Pendler	1771	18	27	33	26	24	32
Ikke jobb	1389	17	21	13	19	18	15

¹ Bof. = bofaste,

² Tbf. = tilbakeflyttere

³ Int. = Internflyttere

⁴ Tilfl. = Tilflyttere

⁵ Sa.-no. = Samisk-norske studiekommuner

⁶ Land = Hele landet

Tabell 4.8 Sysselsetting for alle samisk-norske distriktskommuner, kvinner

	Alle	Bof.¹	Tbf.²	Int.³	Tilfl.⁴	Sa-no.⁵	Land⁶
	N sum	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Alle	6768	100 (1781)	100 (1751)	100 (336)	100 (2900)	100	100
Arb.kom	4704	76	67	68	67	69	59
Pendler	791	8	13	13	13	12	22
Ikke jobb	1273	16	20	19	20	19	19

¹ Bof. = bofaste,

² Tbf. = tilbakeflyttere

³ Int. = Internflytter

⁴ Tilfl. = Tilflyttere

⁵ Sa.-no. = Samisk-norske studiekommuner

⁶ Land = Hele landet

Menn pendler langt mer enn kvinner, 32 % av mennene og 22 % av kvinnene pendler på landsbasis. Det samme pendlermønsteret ser vi i studieområdene, hvor 24 % menn og 12 % kvinner pendler. Men i studiens sju områder er det altså dobbelt så mange menn som kvinner som pendler. For kvinner er den totale sysselsettingen i de samisk-norske områdene tilsvarende som landsnivået (tabell 4.8). For menn i studiekommunene er den totale sysselsettingen noe lavere, 82 % mot 85 % i landet for øvrig (tabell 4.7). Kvinner og menn i de samisk-norske kommunene er altså sysselsatt i omtrent samme grad. Ser vi på de fire gruppene etter bo- og flyttebakgrunn, tegnes det et bilde av tilnærmet likestilling når vi ser de sju områdene samlet. Men det er store regionale variasjoner.

Som på landbasis er sysselsettingen i de samisk-norske områdene i sum høyere for bofaste enn for folk som har flyttet. Unntaket er menn som har flyttet internt i de samisk-norske områdene, hvor sysselsettingen er på 87 %, altså høyere enn på landsnivå (85 %). Sysselsettingen er lavest for menn som har flyttet tilbake til oppvekstkommunene sine (79 %). Dette kan ha sammenheng med avbrutt utdanning eller tilbakeflytting til hjemkommuner ved høy alder, da det blir vanskelig å finne nye jobber.

Kjønnforskjeller i sysselsetting etter bo- og flyttebakgrunn

Bo- og flyttebakgrunn har større betydning for menn enn for kvinner (tabell 4.7 og 4.8). For kvinner er det ingen forskjell mellom tilbakeflyttere, internflyttere og tilflyttere utenfra, når vi ser på de sju samisk-norske regionene samlet.

Årsaken er sannsynligvis at flytting i mindre grad henger sammen med arbeid for kvinner enn for menn i disse områdene.

Områdene hver for seg

I tabell 4.9 presenteres den totale sysselsettingen, jobb i bostedskommune og pendling for hvert av de sju samisk-norske områdene, menn og kvinner. Det er som tidligere nevnt stor variasjon i sysselsettingsnivået mellom de sju områdene. Det er prosentvis flere i de samisk-norske kommunene som jobber i bostedskommunene sine, både blant menn og kvinner, sammenliknet med landet som helhet. Tydeligst er dette for kvinner, hvor 69 % av kvinnene i de samisk-norske områdene jobber hvor de bor, versus 59 % for landet i sin helhet.

Tabell 4.9 Sysselsetting og pendling i hvert av de samisk-norske områdene, menn og kvinner

Prosent	Menn			Kvinner		
	Total sysselsetting	Jobb i bo-kommune	Pendler	Total sysselsetting	Jobb i bo-kommune	Pendler
Landet som helhet	85	53	32	81	59	22
De samisk-norske områdene samlet	82	58	24	81	69	12
Område 1	78	66	12	84	76	8
Område 2	80	62	18	82	73	9
Område 3	79	47	32	80	64	16
Område 4	81	53	28	80	69	11
Område 5	83	48	35	77	58	19
Område 6	81	65	16	78	68	10
Område 7	89	62	27	85	73	12

Jobb i bostedskommunen

I vår studie er det i områdene 1, 2, 6 og 7 hvor flest menn jobber i bostedskommunene sine, altså kommunene i indre Finnmark og øst i Finnmark, samt Tysfjord og Hamarøy og kommunene på grensen mellom Nordland og Nord-Trøndelag (tabell 4.9). Mønsteret er helt identisk for kvinnene.

Det er færrest menn som jobber i bostedskommunene sine i Kvalsund og Loppa (område 3). For kvinner er det derimot i kommunene Evenes, Skånland,

Gratangen og Lavangen (område 5) at det er færrest som jobber i bostedskommunene sine.

Pendling

Generelt pendles det mindre i de samisk-norske kommunene enn i landet som helhet. Kvinner pendler også bare halvparten av det menn gjør. Dette gjelder både i vår studie og i landet for øvrig. Høyest andel pendlere både blant menn og kvinner finner vi i Kvalsund og Loppa (område 3) og Evenes, Skånland, Gratangen og Lavangen (område 5). Dette er naturligvis på grunn av nærliggende byer som Hammerfest for område 3 og Harstad og Narvik i område 5. Det er få pendlere i område 1, som er kommunene i indre Finnmark.

4.7 Fra bygd til by

Resultatene som er presentert i dette kapittelet, er deler av trinn 1 i surveyen *Fra bygd til by*.

Registerstudier kan vise flyttemønstre, kjønnsfordelinger blant de utflyttede og de som blir boende, og aldersfordelingene. Årsaker til flytting og til bosetting i by, etnisk og kulturell tilhørighet, betydning av relasjoner til oppvekststed, og ikke minst språksituasjonen må undersøkes nærmere. Registeranalysene danner dermed grunnlaget for den videre planlagte surveyen som skal gjennomføres i 2012–2013.

Trinn 2 i surveyen er en undersøkelse som skal sette søkelys på levekår hos personer som har flyttet fra distriktsområder til bykommuner. Samtidig vil studien gi oss mer forskningsbasert kunnskap om sosiale forhold, levekår og miljø for de flerkulturelle gruppene med røtter i områder med både samisk og norsk bosetting. Studiens overordnede formål er å se på hvordan demografiske, sosiale og kulturelle endringer påvirker individers evne til å beholde kulturell bakgrunn og tilhørighet. Økonomi og arbeids- og utdanningsmuligheter skal sees i sammenheng med individers og gruppers evner og muligheter til å ivareta egen kultur og bakgrunn. Relasjoner mellom majoritet og minoritet, samt kjønnsperspektiver, er sentrale temaer i studien.

Trinn 2 er en undersøkelse basert på epidemiologisk forskningsmetodikk. Spørreskjema er planlagt utsendt til en utflyttet befolkning, og studien er planlagt gjennomført høsten 2012 og vinteren 2013.

Følgende fem hovedtemaer vil inngå i spørreskjemaet i *Fra bygd til by*:

- 1) Flytting
- 2) Majoritet versus minoritet
- 3) Helse og levekår
- 4) Tilhørighet til sted og kultur
- 5) Språk

Flytting /migrasjon

Vi vil studere prediktorer for flytting. Flytting, økonomi og arbeids- og utdanningsmuligheter skal sees i sammenheng med individers og gruppers evner og muligheter til å utvikle egen kultur og bakgrunn.

Majoritet versus minoritet

Det overordnede målet med temaet majoritet versus minoritet er å kartlegge hvordan en befolkning fra mindre distriktskommuner tilpasser seg et nytt levesett, og hvordan dette virker inn på følelsen av tilhørighet til oppvekstkommune (Thuen 2003). Relasjoner mellom majoritet og minoritet, samt kjønnsperspektiver, er viktige temaer i studien.

Helse og levekår

Studien vil også gi mer kunnskap om helse- og levekårsrelaterte temaer i en bybefolkning. Det vil bli kartlagt forekomster av noen selvrapporterte sykdommer og utvalgte risikofaktorer for sykdom. Tidligere helse- og levekårsstudier gjort i samiske og norske rurale områder har vist at den samiske befolkningen står overfor noen spesifikke helseutfordringer som aktualiserer ytterligere forskning (Nystad ofl. 2010:17–24). Tilsvarende kunnskap foreligger ikke fra en fleretnisk samisk-norsk befolkning i bykommuner. Informasjon om

helse og levekår innhentes via spørreskjemaopplysninger. Spørsmålene i spørreskjemaet på temaet helse er identiske med en del av spørsmålene i helse- og levekårsundersøkelsen, SAMINOR 2, del 1, fra 2012. Dette for at det skal være mulig å gjøre sammenligninger mellom de to surveyene, *Fra bygd til by* og SAMINOR 2.

Tilhørighet til sted og kultur

Hensikten med dette delprosjektet er å undersøke sammenheng mellom stedstilhørighet til oppvekstkommunen og det å være bosatt i by (Thuen 2003). Hva påvirker oppfattelsen av egen identitet, og hvor stor betydning har familie og miljø i oppfattelsen egen identitet?

Språk

Det overordna målet med temaet språk er å finne ut hvor mange som ønsker å bruke eller bruker eksisterende samiskspråklige barnehage- og skoletilbud i dag (Todal 2010:154–162, Todal 2009:115–147). Samtidig vil studien kartlegge behovet for slike tilbud hos andre generasjon samer som er bosatt i byer i Norge, men med røtter fra rurale kommuner i Nord-Norge. Studien vil også kunne vise utviklingen av samiskspråklige undervisningstilbud i de ulike bykommuner.

4.8 Avslutning

Det er tydelig at region 3, her representert med Kvalsund og Loppa kommuner, står overfor store utfordringer når det gjelder å stabilisere bosetningen.

Utflyttingen er stor gjennom flere generasjoner og viser ingen avtagende tegn. Årsaker det kan pekes på, er manglende muligheter for utdanning i nærmiljøet, samt mangel på arbeidsplasser. Disse kommunene har store utfordringer med tanke på å stabilisere bosetningen, øke innflyttingen og mobilisere til bolyst.

Område 1 med kommunene Karasjok og Kautokeino har den mest stabile bosetningen. Forklaringene er nok flere, men det er nærliggende å tro at det har sammenheng med den samiske institusjonsbyggingen som har vært gjennomført de siste tiårene. I tillegg står reindrifta sterkt i disse områdene.

Distriktene jobber energisk for å få flere tilflyttere til sine kommuner. Dette reflekteres gjennom blant annet slagord og kampanjer for å motivere flytting til distriktene. Men analysene våre viser at det er en betydelig andel personer som

flytter midlertidig til de samisk-norske kommunene i vår studie, og som etter tre år flytter videre. Det er derfor muligheter til å stabilisere og øke bosetningen i kommuner ved å motivere potensielle videreflyttere til å bli bofaste.

Sysselsettingen i studiekommunene våre er gjennomsnittlig litt lavere enn sysselsettingen i hele landet, men forskjellene er ikke store. Det er derimot forholdsvis store regionale forskjeller. Områdene med lavest registrert sysselsetting blant menn er de tradisjonelle samiske kommunene i indre Finnmark. Det er fullt mulig at dette ikke er helt reelle tall, da mange jobber i primærnæringer uten at dette registreres i noe arbeidsregister.

For områder som er nabokommuner til byer, ligger det muligens ennå en mulighet for økt pendling. Pendling er mest uttalt blant personer som kjenner lokalområdet og vet om jobb- og pendlermuligheter i regionen.

Det har vært en betydelig utflytting fra norsk - samiske distriktskommuner til byer i Norge. Dette innebærer at mange av dem som har flyttet, har samisk og flerkulturell bakgrunn. Ventelig vil det kunne innebære at disse eller barna deres aktiviserer sin samiske bakgrunn i de byene de bor i. Dette vil ha konsekvenser for bykommunens tilbud til den samiske del av befolkningen. Også bykommunene må tilrettelegge og implementere samiske kulturelle og språklige tilbud i de offentlige tjenestetilbudene sine, blant annet gjelder det skoletilbud og helsetjenester.

Som vi skrev innledningsvis, vil registerstudier gi bakgrunnsinformasjon og en oversikt over den befolkningen som en studie ønsker å følge. Men for å finne svar på årsaker til flytting, betydning av relasjoner til oppvekststed, valg av språk og tilhørighet til byen det er flyttet til, må det brukes en annen studiemetode.

Alle som er registrert som utflyttere fra en av våre 23 samisk-norske kommuner, og som har bosatt seg permanent i en by, vil i løpet av høsten 2012 eller vinteren 2013 få tilsendt et spørreskjema. Skjemaet inneholder mange spørsmål og vil gi oss viktig informasjon om hvorfor distriktene opplever fraflytting. For at denne undersøkelsen skal gi oss viktig kunnskap og være representativ for utvalget vårt, er vi helt avhengige av at de som blir forespurt, gir oss svar tilbake.

Funn fra studien *Fra bygd til by* vil bli publisert i både nasjonale og internasjonale tidsskrifter.

Referanser

Aubert, V. 1978. *Den samiske befolkning i Nord-Norge*. Oslo: Artikler fra Statistisk sentralbyrå nr. 107

Bhopal, R.S. 2008. *Concepts of epidemiology : integrating the ideas, theories, principles and methods of epidemiology*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press

Juvkam D., K. Sørлие, I. Texmon 2010. *Demografisk utvikling i fem storbyer*. NIBR-rapport 2010

Karlstad S., og I. Lie 2008. *Sentraliseringstendensene i norske regioner – befolkning og næringsliv*. Norut Alta rapport 2008:12. Norut Alta – Álta

Lund E, M. Melhus, K.L. Hansen, T. Nystad, A.R. Broderstad, R. Selmer, P.G. Lund-Larsen 2007. *Population Based Study of Health and Living Conditions in Areas with both Sami and Norwegian populations – The SAMINOR Study*. Int J of Circumpolar health 2007, 66(2)

Nystad T., M. Melhus, M. Brustad, E. Lund 2010. *Ethnic differences in the prevalence of general and central obesity among the Sami and Norwegian populations – The SAMINOR study*. *Scand J Public Health*, 38(1)

Sørлие K. 2001. *Kommunedemografi-klassifisering og karakteristikk av befolkningsutviklingen i kommunene*. NIBR-rapport 2001

Sørлие, K. 2006. Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Status og perspektiver omkring den regionale befolkningsutviklingen i Norge. Notat til KRD 16. februar 2006. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo

Sørлие, K., A.R. Broderstad 2011. *Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting*. Samarbeidsrapport NIBR/ UiT – Senter for samisk helseforskning

Thuen, Trond (red.) (2003): *Sted og tilhørighet*. Kristiansand: Høyskoleforlaget

Todal, Jon 2009. Samisk språk i barnehage og skule. Sámi allaskuvla: *Samiske tall forteller 2009*

Todal, Jon 2010. Samisk språk i barnehage og skule. Sámi allaskuvla: *Samiske tall forteller 2010*

5 Samer i parti og valg

Per Selle, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen og professor II ved Norut Alta – Àltà.

Kristin Strømsnes, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen og forsker I ved Uni Rokkansenteret.

Sammendrag

Denne artikkelen viser at samene i de samiske kjerneområdene er svært aktive innenfor den representative politiske kanalen og særlig med hensyn til partirelatert arbeid. På en rekke områder viser det seg at det er de samene som står i Sametingets valgmanntall, som er de mest aktive også i den norske politiske kanalen, og gjerne mer aktive enn ikke-samer i de samme områdene. Så langt er det lite som tyder på at framveksten av en egen samepolitisk kanal har ført til mindre interesse for den norske politiske kanalen blant den samiske befolkningen. Snarere ser det ut som om framveksten av en egen samepolitisk kanal har ført til økt generell politisk interesse og aktivitet blant den samiske befolkningen, og da særlig blant dem som har valgt å stå i Sametingets valgmanntall.

Vi finner også forskjeller mellom de manntallsregistrerte og de uregistrerte samene med hensyn til politisk orientering og aktivitet. Hva dette eventuelt på sikt vil kunne føre til, er usikkert, men i en vurdering av det klare skillet mellom registrerte og uregistrerte samer som denne artikkelen tydeliggjør, kommer en ikke utenom hvordan den enkelte opplever og vurderer Sametinget og dets arbeid. Det denne artikkelen har vist, er at det i de samiske kjerneområdene er svært lav tillit til Sametinget hos dem som har valgt å ikke stå i Sametingets valgmanntall, og at denne mangelen på tillit er noe de deler med den ikke-samiske befolkningen i de samme områdene. De samepolitiske utfordringene knyttet til dette blir ikke mindre av at vi også finner at en stor del av dem som

står i manntallet, ikke nødvendigvis er så veldig opptatt av samepolitikken, og verken har høy tillit til Sametinget som institusjon eller den jobben som blir gjort der. Det mangler med andre ord ikke på viktige strukturelle og strategiske utfordringer for det samiske samfunnet.

5.1 Innledning

Samisk demokrati og deltakelse er et stort og bredt tema. Det handler om interesse, innflytelse, representativitet, legitimitet, tillit og mye mer. Ofte blir det antatt at samer og andre urfolk er politisk marginalisert og har vanskelig for å nå frem gjennom de ordinære demokratiske kanalene. I denne artikkelen skal vi se på en liten, men viktig flik av dette store temaet, nemlig samisk deltakelse innenfor den representative politiske kanalen. Med andre ord handler det om deltakelse i valg og medlemskap i den type institusjoner som valgkanalen er avhengig av: partier og partilignende organisasjoner. Her skal vi ikke se på samisk deltakelse i ulike frivillige organisasjoner som også kan ha politiske siktemål, eller i mer adhocbaserte politiske initiativ. Dette er med andre ord ikke en artikkel om samisk deltakelse og organisasjonstilknytning mer allment, ei heller om politisk relevant deltakelse samlet sett innenfor den samiske befolkningen. Deltakelse i valg og partier utgjør imidlertid en helt sentral dimensjon, i de fleste tilfeller den aller viktigste dimensjonen, når vi studerer politisk deltakelse. Mye annen politisk orientert deltakelse vil være relatert til denne kanalen, enten som støttende til, eller som alternativ til, det som foregår der.

Når det gjelder samisk demokrati og deltakelse, er det dessuten særlige forhold som gjør det interessant å se nærmere på denne deltakelseskanalen. I motsetning til resten av befolkningen kan samene delta i valg både gjennom den norske og den samiske politiske kanalen, og være medlemmer både i norske politiske partier og i partilignende samiske organisasjoner. Det er dette den norske statsviteren Anne Julie Semb (2011) kaller todelt eller dobbelt politisk medborgerskap, og det utfordrer forestillingen om den samiske befolkningen som politisk marginalisert.

I denne artikkelen skal vi bare indirekte knytte oss til slike store problemstillinger. Artikkelen vil primært være empirisk orientert, der vi med utgangspunkt i de data som er tilgjengelige, gir et bilde av samiske deltakelse i partier og valg både innenfor den samiske og den norske politiske kanalen. Et interessant spørsmål som da reiser seg, er hvordan deltakelse i de to ulike kanalene henger sammen og kan påvirke hverandre. Betyr høy deltakelse i sametingsvalg at en er mindre opptatt av norske stortings- og kommunevalg? Går mye deltakelse i den ene kanalen på bekostning av deltakelse i den andre? Er det snakk om konkurrerende kanaler, eller er det mer snakk om overlappende kanaler som gir seg utslag i at de samene som registrerer seg i Sametingets valgmannstall, blir svært aktive ved valg og i partier knyttet både til den samiske og den norske politiske kanalen?

Hvordan ser i tilfelle mindre samepolitisk interesserte samer, for eksempel de som velger å ikke registrere seg i Sametingets valgmannstall, på sametingssystemet? Hvor fornøyd er den enkelte med den jobben Sametinget gjør? Er det betydelige skiller mellom dem som har registrert seg i Sametingets valgmannstall og kan stemme ved sametingsvalg, og andre som også oppfatter seg som samer i vurderingen av Sametinget? Og hva betyr eventuelt slike skiller for samenes politiske stilling?

Problemstillinger og funn i denne artikkelen er knyttet til prinsipielle og teoretisk utfordrende spørsmål som vi bare i liten grad vil gå inn på her. Det gjelder for eksempel spørsmålet om når det er en demokratisk utfordring at samene, i motsetning til andre, har stemmerett i to kanaler (hvor stor makt må Sametinget da ha), eller spørsmålet om hvorvidt økt samisk selvbestemmelse og et styrket Sameting vil måtte gå på bekostning av samenes integrering i det norske samfunnet. Selv om vi ikke tar opp slike viktige diskusjoner verken teoretisk eller i sin fulle empiriske bredde her, vil den oppvakte leser se at empirien så langt ikke peker i retning av at den samiske og den norske kanalen konkurrerer med hverandre.

Artikkelen gir også viktig informasjon om vurderingen av Sametinget og dets arbeid blant de samene som står i Sametingets valgmannstall, og de som ikke gjør det, og tydeliggjør at det ikke er uproblematisk for Sametinget å operere som talsmann for alle samer. Artikkelen gir generelt innblikk i de til dels store forskjellene som eksisterer mellom de samene som kobler seg på dette systemet, og som står i manntallet, og de som lar det være.

Målsetningen med denne artikkelen er primært empirisk, der vi konsentrerer oss om å vise den samiske deltakelsen i de to valgkanalene og medlemskapet i de organisasjonene som valgkanalene er avhengige av for å kunne fungere på en god måte, altså partier, slik det kommer til uttrykk i surveyundersøkelser det siste tiåret. Dette kan imidlertid være viktig bakgrunnsinformasjon å ha med seg i mer allmenne teoretiske og normativt orienterte diskusjoner om samepolitikken og Sametingets plass i det norske samfunnet.

5.2 Datagrunnlag

Studien er basert på tre datasett. Det første av disse er *Medborgerundersøkelsen*, som ble gjennomført i 2001 som en del av Makt- og demokratiutredningen, og som inkluderer en rekke spørsmål knyttet til politisk deltakelse og medborgerskap (Strømsnes 2003). I tillegg til et nasjonalt befolkningsutvalg ble undersøkelsen gjennomført i et tilleggsutvalg innenfor de seks kommunene som på det tidspunktet utgjorde det samiske språkforvaltningsområdet i Norge (Kåfjord, Kautokeino, Porsanger, Karasjok, Tana og Nesseby). Undersøkelsen ble sendt til et landsomfattende utvalg på 5000 personer i alderen 18 til 84 år, og til et tilleggsutvalg på 1500 personer bosatt i de seks samiske språkforvaltningskommunene. Av befolkningsutvalget var det 47 prosent av de spurte som svarte på spørreskjemaet (N=2297), mens 43 prosent av dem som ble trukket ut til å være med i tilleggsutvalget, svarte (N=633).¹

Måten denne undersøkelsen er designet på, åpner for sammenlikning på flere nivå. Vår tilnærming er å sammenlikne samer innenfor det samiske språkforvaltningsområdet med dem som bor i det samme området, men som ikke definerer seg som samiske, samtidig som vi holder resultater herfra opp mot resultatene for et gjennomsnitt av hele befolkningen. For å regnes som

¹ Kommunene som inngår i det samiske språkforvaltningsområdet, er små kommuner når vi regner i folketall – med mellom 900 og 4100 innbyggere. Dette er noe som også kan ha betydning for omfanget av politisk deltakelse. Det handler blant annet om at det i mindre kommuner er flere politiske verv som skal fylles. I tillegg finner en gjerne en noe høyere valgdeltakelse og flere partimedlemskap i små kommuner (se Saglie og Bjørklund (red.) 2005). Når vi bruker *Medborgerundersøkelsen*, har vi derfor også kontrollert for størrelsen på bosted. Vi bruker i denne sammenheng to mål på spredtbygdhet, hvor vi skiller ut dem som bor i områder med mindre enn 2000 innbyggere, og dem som bor i områder med mindre enn 10 000 innbyggere.

”samisk” i denne undersøkelsen må en ha svart bekreftende på at en tilfredsstillende de kriteriene som skal til for å kunne registrere seg i Sametingets valgmannstall, og dermed har rett til å stemme ved sametingsvalg. Det vil si at en må erklære at en føler seg som same, i tillegg til at minst en av ens foreldre, besteforeldre eller oldeforeldre har eller har hatt samisk som hjemme-språk; eventuelt at en er barn av en som allerede er eller har vært registrert i samemantallet. De i utvalget som ikke oppfyller kriteriene for å registreres i mantallet for sametingsvalg, blir referert til som ”ikke-samer”. Det nasjonale befolkningsutvalget blir referert til som ”hele befolkningen”.

Den andre undersøkelsen vi bruker, er *Borgerrolleundersøkelsen* (“Undersøkelse av borgerrollen i utvalgte Finnmarks-kommuner med vekt på politisk tilhørighet, interesse og deltakelse”) som ble gjennomført i 2006 innenfor de samme fem Finnmarks-kommunene som også er inkludert i Medborgerundersøkelsens tilleggsutvalg. I dette materialet er Kåfjord med andre ord ikke med. Spørreskjemaet ble i denne undersøkelsen sendt til samtlige husholdninger innenfor de fem kommunene (totalt 4670), hvorav 27 prosent svarte (N=1172) (Semb 2010).²

I Borgerrolleundersøkelsen ble det stilt spørsmål både om den enkelte oppfylte kriteriene for å registrere seg i mantallet for sametingsvalg, og om man faktisk hadde valgt å registrere seg. Når vi bruker dette datamaterialet, har vi dermed også mulighet for å studere forskjeller mellom de samene som har registrert seg i Sametingets valgmannstall, og dem som har valgt å stå utenfor, i tillegg til at vi kan sammenlikne resultatene med det som vi finner blant dem som ikke er samer, i det samme området. De som oppfyller kriteriene for å registreres i mantallet for sametingsvalg og som har valgt å registrere seg, vil bli omtalt som ”registrerte samer”. De som oppfyller kriteriene, men som ikke er registrert, vil bli omtalt som ”ikke-registrerte samer” eller ”uregistrerte samer”. De som ikke oppfyller kriteriene for å registreres i mantallet for sametingsvalg, blir omtalt som ”ikke-samer”.

Den tredje undersøkelsen som vi skal bruke, er *Sametingsvalgundersøkelsen* som ble gjennomført like etter sametingsvalget i 2009. Utvalget til denne undersøkelsen ble trukket direkte fra Sametingets valgmannstall, og omfatter dermed bare samer som har valgt å registrere seg. Undersøkelsen ble

² Representativitetstester viser at undersøkelsen, til tross for lav svarprosent, ser ut til å fange opp fordelingen mellom de ulike respondentgruppene (se Semb 2010). Det er likevel en svarprosent som fordrer en viss forsiktighet i tolkning av data.

gjennomført som telefonintervju, og den ble gjennomført blant manntallsførte samer i hele landet. Totalt ble 6487 personer forsøkt kontaktet, og 973 av disse henvendelsene resulterte i et fullført intervju. Det gir en svarprosent på ca. 15 dersom en beregner det ut fra alle som er forsøkt kontaktet, og ikke skiller mellom dem som det ikke har vært mulig å oppnå kontakt med, og dem som ikke ønsket å delta i undersøkelsen (Josefsen og Saglie 2011).³

De tre undersøkelsene åpner for ulike tilnærminger som på en god måte supplerer hverandre. Medborgerundersøkelsen åpner for en sammenlikning av samer innenfor det samiske språkforvaltningsområdet med dem som bor i det samme området, men som ikke definerer seg som samiske, samtidig som resultatene kan sammenliknes med det som er situasjonen for befolkningen som helhet (Selle og Strømsnes 2008, 2010). Samlet er det 49 prosent i Medborgerundersøkelsens tilleggsundersøkelse som svarer at de oppfyller kravene til registrering i Sametingets valgmanntall, og 51 prosent som ikke oppfyller disse. Borgerrolleundersøkelsen gjør det mulig å si noe ikke bare om hva som skiller samer fra ikke-samer i disse områdene, men også om hva som skiller samer som har registrert seg i manntallet for sametingsvalg, fra dem som ikke har registrert seg (Semb 2010). I dette materialet er det 17 prosent som oppfyller kriteriene for å registrere seg i samemanntallet, men som ikke har registrert seg, 53 prosent som oppfyller kriteriene og har registrert seg, og 30 prosent som ikke oppfyller kriteriene for registrering.⁴ Én grunn til forskjellen i den relative andelen samer i Medborgerundersøkelsen og Borgerrolleundersøkelsen er at sistnevnte ikke har med Kåfjord kommune, hvor andelen som definerer seg som samer, er betydelig lavere enn i de andre kommunene som er med i begge datasettene. Sametingsvalgundersøkelsen gir i

³ Vi har dessverre ikke opplysninger som gjør oss i stand til å skille mellom disse to gruppene. Det er altså ikke her snakk om en svarprosent på 15 slik en vanligvis beregner dette. Undersøkelsen har likevel en såpass lav svarprosent at det krever forsiktighet i tolkningen av funnene.

⁴ Av de personene som deltok i undersøkelsen, svarte 47 prosent at de var registrert i manntallet for sametingsvalg. Om lag 45 prosent av den delen av befolkningen i disse fem kommunene som hadde stemmerett ved stortingsvalg i 2005, var også registrert i manntallet for sametingsvalg på samme tidspunkt. De som svarte "vet ikke" eller som unnlot å svare på spørsmålene om man oppfylte kriteriene for registrering i valgmanntallet for sametingsvalg og/eller om man faktisk hadde registrert seg, er tatt ut av analysen. Dette bidrar til en viss overrepresentasjon av registrerte samer i analysene som bygger på dataene fra Borgerrolleundersøkelsen. Se Semb (2010:84–88) for en nærmere omtale av disse forholdene.

tillegg mulighet for et ytterligere dybdykk ned i holdninger og adferd blant den delen av den samiske befolkningen som faktisk *har* registrert seg i manntallet, ettersom denne kun er gjennomført blant de stemmeberettigede til sametingsvalg (Josefsen og Saglie 2011).

Selv om vi har å gjøre med tre undersøkelser som er gjennomført på ulike tidspunkt, vil de her bli brukt til å supplere hverandre heller enn å tolkes som ulike tidskutt, ettersom de er gjennomført på ulike måter, og det til dels er ulike grupper som sammenliknes. Når det gjelder svarprosenten i undersøkelsene, så er den ikke veldig høy for noen av undersøkelsene, men særlig for Sametingsvalgundersøkelsen er den betydelig lavere enn det en kunne ønske. Faren med dette er at det kan oppstå skjevheter fordi det gjerne er de mest aktive og engasjerte som også deltar i spørreundersøkelser. Det er imidlertid forskjeller mellom de ulike gruppene vi primært er interessert i her, selv om absolutte tall selvsagt også er viktige. Det er vanskelig å tenke seg gode grunner for at det skulle være systematiske forskjeller i hvem det er som svarer innenfor den samiske befolkningsgruppen sammenliknet med totalbefolkningen.

5.3 Deltakelse i valg og partirelaterte aktiviteter

I tabell 1 bruker vi data fra Medborgerundersøkelsen til å gi et oversiktsbilde av deltakelsen innenfor valgkanalen og i partirelaterte aktiviteter. Her sammenlikner vi samer og ikke-samer innenfor det samiske språkforvaltningsområdet med det som er situasjonen for befolkningen som helhet. Spørsmålene som stilles, er hvorvidt en stemte ved siste stortingsvalg, er medlem i et politisk parti eller en partipolitisk ungdomsorganisasjon, eller hvorvidt en det siste året enten har deltatt i arbeidet i et politisk parti, deltatt på et politisk møte eller stevne eller kontaktet en politiker i et forsøk på å forbedre forhold i samfunnet, og til slutt hvorvidt en sitter i offentlige styrever, nemnder eller komiteer.

**Tabell 5.1 Valgdeltakelse og deltakelse i partirelatert politisk aktivitet.
Prosent**

	Samer (301)	Ikke-samer (316)	Hele befolkningen (2297)
Stemte ved siste stortingsvalg	87,5	84,1	86,7
Medlem i politisk parti	30,5	21,4 •	14,9 *
Deltatt i arbeid, politisk parti	13,7	9,7	4,9 *
Politisk møte eller stevne	19,1	11,4 •	9,4 *
Kontaktet en politiker	30,4	26,2	14,6 *
Styrer, nemnder, komiteer	16,1	9,3 •	5,6 *

* Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom samer og hele befolkningen • Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom samer og ikke-samer i språkforvaltningsområdet.

Kilde: Medborgerundersøkelsen 2001

Vi ser at det ikke er noen forskjell mellom samer og befolkningen totalt sett når det gjelder stemmegivning ved stortingsvalg. Her finner vi et høyt deltakelsesnivå innenfor alle grupper. Derimot utmerker den samiske befolkningen seg med svært høy grad av deltakelse innenfor partirelaterte aktiviteter. Hele 31 prosent blant den samiske delen av utvalget oppgir at de er medlemmer i et politisk parti eller i en partipolitisk ungdomsorganisasjon, noe som er dobbelt så høyt som det vi finner i befolkningsutvalget (15 prosent). Det er også høyere enn det vi finner blant ikke-samer innenfor det samiske språkforvaltningsområdet, selv om vi også her har å gjøre med en høy andel partimedlemmer (21 prosent).⁵ At samene skiller seg ut med en såpass høy andel

⁵ I tillegg ser vi en betydelig kjønnsforskjell (Selle og Strømsnes 2008). Mens 34 prosent av de samiske mennene oppgir at de er partimedlemmer, er det "bare" 24 prosent av kvinnene som svarer det samme (noe som likevel er en svært høy andel sammenliknet med de 13 prosentene vi finner blant kvinner i befolkningsutvalget). Det å være medlem i et politisk

partimedlemmer, er også overraskende med tanke på at det er et noe lavere utdannelsesnivå innenfor denne gruppen (og særlig blant de eldste).⁶ Det vi ser her, kan heller ikke forklares som utelukkende å være en konteksteffekt, siden vi finner den samme forskjellen mellom samer i språkforvaltningsområdet og nordmenn som bor innenfor de mest spredtbygde områdene i landet (selv om vi riktignok finner en høyere andel partimedlemmer i disse områdene sammenliknet med det som vi finner for befolkningen samlet).

En grunn til denne høye andelen partimedlemmer kan være at mange som er medlemmer av Norske Samers Riksforbund (NSR), har definert dette som et politisk parti. Dette ville heller ikke være urimelig, ettersom NSR ikke bare er den viktigste samiske kulturorganisasjonen, men også en organisasjon som stiller til valg ved sametingsvalgene. Organisasjonen har rundt 1000 medlemmer i valgår og betydelig mindre mellom valgene. Selv om NSR ikke definerer seg som et politisk parti, fungerer organisasjonen som et parti ved valg til Sametinget og i arbeidet i sametingssystemet. Det foregår også en kontinuerlig diskusjon i NSR om hvorvidt det partipolitiske skal skilles ut i en egen organisasjon. I tillegg til NSR og Arbeiderpartiet (Ap) finnes det, foruten rene lokale lister som gjerne springer ut av lokale interesseorganisasjoner (fastboende, flyttsamer og lignende), også et Samefolkets parti som står NSR nær. Dette partiet er ikke bare representert i Sametinget, men også i kommuner og i Finnmark fylkesting. Det er ingen ting i veien for å være medlem i NSR og samtidig være medlem av et norsk parti. Slike “doble” medlemskap kan være noe av grunnen til de høye tallene, både når det gjelder partimedlemskap og når det gjelder deltakelse generelt i den representative kanalen – altså, den mulige samiske deltakelsen gjennom to ulike kanaler (Semb 2011).

Det samiske utvalget merker seg altså ut med høy grad av deltakelse innenfor tradisjonelle partirelaterte aktiviteter. Det er heller ikke bare snakk om passive

parti er i tillegg noe som er vanligere blant de eldste enn blant de yngste, men forskjellene mellom aldersgruppene er mindre i sameutvalget enn det som er tilfellet for befolkningen generelt.

⁶ I nasjonale undersøkelser finner en som regel en sammenheng mellom utdanning og deltakelse. Med utgangspunkt i Medborgerundersøkelsen har den samiske befolkningsgruppen en noe lavere utdanning enn det som er tilfellet når vi ser på befolkningen som helhet. Det er en dobbelt så stor andel blant samene som oppgir at de har 10-årig grunnskole eller lavere (30 mot 15 prosent). 41 prosent i befolkningsutvalget oppgir at de har utdanning på høyskole- eller universitetsnivå, sammenliknet med 35 prosent av samene.

partimedlemskap, men om aktivt politisk engasjement. I tillegg til den høye andelen partimedlemmer innenfor den samiske befolkningsgruppen er det en betydelig høyere andel her enn i befolkningsutvalget som oppgir at de det siste året har deltatt i arbeidet i et politisk parti (14 prosent, mot 5 prosent i befolkningsutvalget), har deltatt på et politisk møte eller stevne (19 prosent, mot 9 prosent i befolkningsutvalget), har kontaktet en politiker (30 prosent, mot 15 prosent i befolkningsutvalget) og som for tiden har offentlige verv (16 prosent, mot 6 prosent i befolkningsutvalget). Og heller ikke her er det størrelsen på lokalsamfunnet som forklarer forskjellen. I tillegg til partimedlemskap skiller den samiske befolkningen seg også tydelig fra den ikke-samiske befolkningen innenfor det samme området når det gjelder politiske møter og offentlige verv. Dette peker i retning av at samer i disse kommunene spiller en mer sentral rolle relativt sett enn ikke-samer i lokalpolitikken.⁷ Denne typen aktivitet kan være knyttet både til sametingskanalen og til den nasjonale (eller lokale) politiske kanalen, men spørreskjemaet gir oss ikke mulighet til å skille mellom disse.⁸

En annen type forklaring på de høye tallene er at selve etableringen av sametingssystemet som et ekstra politisk organ har medført at det kreves et høyere aktivitetsnivå innenfor den samiske befolkningsgruppen, blant annet ved at det blir flere offentlige verv som skal fylles når vi har å gjøre med to ulike representative kanaler. Dette blir forsterket av at vi her snakker om små kommuner hvor det relativt sett vil være flere verv som skal fylles. Men som vi har sett, forklarer bostedstetthet langt fra hele forskjellen mellom samer og befolkningen generelt. Det kan imidlertid være slik at framveksten av sametingssystemet har økt den politiske interessen mer allment i disse områdene, og at en derfor også er mer aktiv i det norske systemet.

⁷ Det kan med andre ord være at en i de mest typiske same-kommunene gjennom lokalpolitikken driver norsk og samisk politikk på en og samme tid, eller samisk politikk gjennom norske politiske institusjoner. Det betyr også at skillet mellom en norsk og en samisk politisk kanal ikke er så entydig som en ofte tenker seg.

⁸ Funnene peker likevel i retning av at det meste av denne deltakelsen er rettet mot, eller i alle fall koblet til, det norske politiske systemet, som jo også er det mest omfattende. Det kommer også av de lave medlemstallene i organisasjoner som stiller til valg ved sametingsvalget. Et forhold det ville vært interessant å vite mer om, er hvordan den samiske deltakelsen utspiller seg innenfor norske politiske partier som også er aktive i samepolitikken, og da særlig i Ap. I hvilken grad deltakelsen til samene innenfor disse partiene primært er rettet mot den nasjonale eller mot den samiske politiske kanalen, vet vi lite om.

Den sterke orienteringen mot partikanalen, og dermed også mot det norske, skiller samer i Norge fra det som er situasjonen i Sverige og Finland.⁹ Det sier oss samtidig noe om hvor viktig selve institusjonsutformingen kan være. I Sverige og Finland er ikke nasjonale politiske partier representert i sametingene, mens de fleste partier i Norge har etablert sin egen samepolitikk, og dermed bidratt til å integrere det samiske institusjonelt i det nasjonale politiske systemet.¹⁰ Her har særlig Arbeiderpartiet spilt en sentral rolle. Samer i Norge har altså i større grad enn det som er tilfelle blant samene i Sverige og Finland, søkt politisk innflytelse gjennom det nasjonale parti- og valgsystemet og det nasjonale politisk-administrative systemet mer generelt. Samtidig har det i Norge, i motsetning til i nabolandene, vært større åpenhet med tanke på å la de norske politiske partiene stille til valg til Sametinget.¹¹ Det gjør de i økende grad, og selv om mange sliter med å få gjennomslag, er Ap, sammen med NSR, hovedaktører i sametingssystemet.

Det betyr også at det så langt ikke har skjedd noen segregering av samepolitikken i Norge – for eksempel ingen krav om at samer bør la være å stemme til stortingsvalg. Konflikten har gått på om de norske partiene bør være representert i sametingssystemet, og der NSR prinsipielt har vært imot at de skal være det. I dag er imidlertid dette en tapt sak, og ikke lenger en viktig del av den samepolitiske diskursen. NSR er en tverrpolitisk organisasjon som også oppfordrer sine støttespillere til å delta ved norske valg. NSR har altså ikke bare spilt en avgjørende rolle i fremveksten av det moderne sametingssystemet, men har også mobilisert når det gjelder det sentrale byråkratiet og det nasjonale politiske systemet / valgkanalen. Denne strategien har etter vår oppfatning vært avgjørende for at sametingssystemet har fått økt relevans. Dette har blitt

⁹ For en analyse av de viktige forskjellene her mellom Norge, Sverige og Finland, se Josefsen (2001).

¹⁰ Som det eneste norske partiet har Fremskrittspartiet (FrP) en assimileringsspolitikk overfor samene som i hovedsak ligner på den som vi tidligere fant innenfor Arbeiderpartiet. FrPs sterke stilling i norsk politikk kan komme til å sette press på sametingssystemet. Selv om partiet på prinsipielt grunnlag er mot hele sametingssystemet, deltok Fremskrittspartiet for første gang i sametingsvalget i 2005, med liten suksess. I 2009-valget hadde partiet imidlertid langt større suksess, og fikk valgt inn tre representanter i Sametinget.

¹¹ I Finland er det personvalg, slik at verken samiske eller finske partier er synlige i samepolitikken. I Sverige finnes det flere samiske politiske organisasjoner som er representert, men samene er svært lite integrert i det svenske politiske liv. Svenske partier har derfor ikke utviklet noen tydelig samepolitikk. Det har ikke vært spesielt aktuelt for dem å stille til valg til Sametinget, og de har heller ikke vært spesielt velkomne.

forsterket av at Arbeiderpartiet, som både norsk og samisk parti, har vært så tungt representert.¹²

Vi har sett at samene generelt sett har høy grad av deltagelse ved valg og i partirelaterte aktiviteter. Men i hvilken grad fremstår den samiske og den norske partikanalen som konkurrerende kanaler? I Borgerrolleundersøkelsen, som ble gjennomført fem år etter Medborgerundersøkelsen, er det tydeligere skilt mellom medlemskap i norske og samiske politiske partier og organisasjoner. Det er spurt hvorvidt den enkelte er medlem i “Et norsk politisk parti eller partipolitisk ungdomsorganisasjon” eller “Et samisk politisk parti, partipolitisk ungdomsorganisasjon eller samepolitisk organisasjon eller ungdomsorganisasjon”. I tabell 2 ser vi hvordan dette varierer mellom registrerte samer, uregistrerte samer og ikke-samer.

Tabell 5.2 Valgdeltakelse og deltagelse i partirelatert politisk aktivitet. Prosent.

	Samer (301)	Ikke-samer (316)	Hele befolkningen (2297)
Stemte ved siste stortingsvalg	87,5	84,1	86,7
Medlem i politisk parti	30,5	21,4 •	14,9 *
Deltatt i arbeid, politisk parti	13,7	9,7	4,9 *
Politisk møte eller stevne	19,1	11,4 •	9,4 *
Kontaktet en politiker	30,4	26,2	14,6 *
Styrer, nemnder, komiteer	16,1	9,3 •	5,6 *

* Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom samer og hele befolkningen • Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom samer og ikke-samer i språkforvaltningsområdet.

Kilde: Medborgerundersøkelsen 2001

¹² Det tydelige skillet vi ser her mellom Norge og de to andre nordiske landene er nok også en av grunnene til at sametingssystemet står så mye sterkere i Norge. Samarbeidet og kontakten med det nasjonale politiske systemet får en helt annen form og betydning her. Resultatet er også at det har fulgt penger med i et helt annet omfang enn i nabolandene.

Vi ser at det ikke er noen forskjell mellom samer og befolkningen totalt sett når det gjelder stemmegivning ved stortingsvalg. Her finner vi et høyt deltakelsesnivå innenfor alle grupper. Derimot utmerker den samiske befolkningen seg med svært høy grad av deltakelse innenfor partirelaterte aktiviteter. Hele 31 prosent blant den samiske delen av utvalget oppgir at de er medlemmer i et politisk parti eller i en partipolitisk ungdomsorganisasjon, noe som er dobbelt så høyt som det vi finner i befolkningsutvalget (15 prosent). Det er også høyere enn det vi finner blant ikke-samer innenfor det samiske språkforvaltningsområdet, selv om vi også her har å gjøre med en høy andel partimedlemmer (21 prosent).¹³ At samene skiller seg ut med en såpass høy andel partimedlemmer, er også overraskende med tanke på at det er et noe lavere utdannelsesnivå innenfor denne gruppen (og særlig blant de eldste).¹⁴ Det vi ser her, kan heller ikke forklares som utelukkende å være en konteksteffekt, siden vi finner den samme forskjellen mellom samer i språkforvaltningsområdet og nordmenn som bor innenfor de mest spredtbygde områdene i landet (selv om vi riktignok finner en høyere andel partimedlemmer i disse områdene sammenliknet med det som vi finner for befolkningen samlet).

En grunn til denne høye andelen partimedlemmer kan være at mange som er medlemmer av Norske Samers Riksforbund (NSR), har definert dette som et politisk parti. Dette ville heller ikke være urimelig, ettersom NSR ikke bare er den viktigste samiske kulturorganisasjonen, men også en organisasjon som stiller til valg ved sametingsvalgene. Organisasjonen har rundt 1000 medlemmer i valgår og betydelig mindre mellom valgene. Selv om NSR ikke definerer seg

¹³ I tillegg ser vi en betydelig kjønnsforskjell (Selle og Strømsnes 2008). Mens 34 prosent av de samiske mennene oppgir at de er partimedlemmer, er det "bare" 24 prosent av kvinnene som svarer det samme (noe som likevel er en svært høy andel sammenliknet med de 13 prosentene vi finner blant kvinner i befolkningsutvalget). Det å være medlem i et politisk parti er i tillegg noe som er vanligere blant de eldste enn blant de yngste, men forskjellene mellom aldersgruppene er mindre i sameutvalget enn det som er tilfellet for befolkningen generelt.

¹⁴ I nasjonale undersøkelser finner en som regel en sammenheng mellom utdanning og deltakelse. Med utgangspunkt i Medborgerundersøkelsen har den samiske befolkningsgruppen en noe lavere utdanning enn det som er tilfellet når vi ser på befolkningen som helhet. Det er en dobbelt så stor andel blant samene som oppgir at de har 10-årig grunnskole eller lavere (30 mot 15 prosent). 41 prosent i befolkningsutvalget oppgir at de har utdanning på høyskole- eller universitetsnivå, sammenliknet med 35 prosent av samene.

som et politisk parti, fungerer organisasjonen som et parti ved valg til Sametinget og i arbeidet i sametingssystemet. Det foregår også en kontinuerlig diskusjon i NSR om hvorvidt det partipolitiske skal skilles ut i en egen organisasjon. I tillegg til NSR og Arbeiderpartiet (Ap) finnes det, foruten rene lokale lister som gjerne springer ut av lokale interesseorganisasjoner (fastboende, flyttsamer og lignende), også et Samefolkets parti som står NSR nær. Dette partiet er ikke bare representert i Sametinget, men også i kommuner og i Finnmark fylkesting. Det er ingen ting i veien for å være medlem i NSR og samtidig være medlem av et norsk parti. Slike “doble” medlemskap kan være noe av grunnen til de høye tallene, både når det gjelder partimedlemskap og når det gjelder deltakelse generelt i den representative kanalen – altså, den mulige samiske deltakelsen gjennom to ulike kanaler (Semb 2011).

Det samiske utvalget merker seg altså ut med høy grad av deltakelse innenfor tradisjonelle partirelaterte aktiviteter. Det er heller ikke bare snakk om passive partimedlemskap, men om aktivt politisk engasjement. I tillegg til den høye andelen partimedlemmer innenfor den samiske befolkningsgruppen er det en betydelig høyere andel her enn i befolkningsutvalget som oppgir at de det siste året har deltatt i arbeidet i et politisk parti (14 prosent, mot 5 prosent i befolkningsutvalget), har deltatt på et politisk møte eller stevne (19 prosent, mot 9 prosent i befolkningsutvalget), har kontaktet en politiker (30 prosent, mot 15 prosent i befolkningsutvalget) og som for tiden har offentlige verv (16 prosent, mot 6 prosent i befolkningsutvalget). Og heller ikke her er det størrelsen på lokalsamfunnet som forklarer forskjellen. I tillegg til partimedlemskap skiller den samiske befolkningen seg også tydelig fra den ikke-samiske befolkningen innenfor det samme området når det gjelder politiske møter og offentlige verv. Dette peker i retning av at samer i disse kommunene spiller en mer sentral rolle relativt sett enn ikke-samer i lokalpolitikken.¹⁵ Denne typen aktivitet kan være knyttet både til sametingskanalen og til den nasjonale (eller lokale) politiske kanalen, men spørreskjemaet gir oss ikke mulighet til å skille mellom disse.¹⁶

¹⁵ Det kan med andre ord være at en i de mest typiske same-kommunene gjennom lokalpolitikken driver norsk og samisk politikk på en og samme tid, eller samisk politikk gjennom norske politiske institusjoner. Det betyr også at skillet mellom en norsk og en samisk politisk kanal ikke er så entydig som en ofte tenker seg.

¹⁶ Funnene peker likevel i retning av at det meste av denne deltakelsen er rettet mot, eller i alle fall koblet til, det norske politiske systemet, som jo også er det mest omfattende. Det kommer også av de lave medlemstallene i organisasjoner som stiller til valg ved sametingsvalget. Et forhold det ville vært interessant å vite mer om, er hvordan den samiske

En annen type forklaring på de høye tallene er at selve etableringen av sametingssystemet som et ekstra politisk organ har medført at det kreves et høyere aktivitetsnivå innenfor den samiske befolkningsgruppen, blant annet ved at det blir flere offentlige verv som skal fylles når vi har å gjøre med to ulike representative kanaler. Dette blir forsterket av at vi her snakker om små kommuner hvor det relativt sett vil være flere verv som skal fylles. Men som vi har sett, forklarer bostedstetthet langt fra hele forskjellen mellom samer og befolkningen generelt. Det kan imidlertid være slik at framveksten av sametingssystemet har økt den politiske interessen mer allment i disse områdene, og at en derfor også er mer aktiv i det norske systemet.

Den sterke orienteringen mot partikanalen, og dermed også mot det norske, skiller samer i Norge fra det som er situasjonen i Sverige og Finland.¹⁷ Det sier oss samtidig noe om hvor viktig selve institusjonsutformingen kan være. I Sverige og Finland er ikke nasjonale politiske partier representert i sametingene, mens de fleste partier i Norge har etablert sin egen samepolitikk, og dermed bidratt til å integrere det samiske institusjonelt i det nasjonale politiske systemet.¹⁸ Her har særlig Arbeiderpartiet spilt en sentral rolle. Samer i Norge har altså i større grad enn det som er tilfelle blant samene i Sverige og Finland, søkt politisk innflytelse gjennom det nasjonale parti- og valgsystemet og det nasjonale politisk-administrative systemet mer generelt. Samtidig har det i Norge, i motsetning til i nabolandene, vært større åpenhet med tanke på å la de norske politiske partiene stille til valg til Sametinget.¹⁹ Det gjør de i økende

deltakelsen utspiller seg innenfor norske politiske partier som også er aktive i samepolitikken, og da særlig i Ap. I hvilken grad deltakelsen til samene innenfor disse partiene primært er rettet mot den nasjonale eller mot den samiske politiske kanalen, vet vi lite om.

¹⁷ For en analyse av de viktige forskjellene her mellom Norge, Sverige og Finland, se Josefsen (2001).

¹⁸ Som det eneste norske partiet har Fremskrittspartiet (FrP) en assimileringpolitikk overfor samene som i hovedsak ligner på den som vi tidligere fant innenfor Arbeiderpartiet. FrPs sterke stilling i norsk politikk kan komme til å sette press på sametingssystemet. Selv om partiet på prinsipielt grunnlag er mot hele sametingssystemet, deltok Fremskrittspartiet for første gang i sametingsvalget i 2005, med liten suksess. I 2009-valget hadde partiet imidlertid langt større suksess, og fikk valgt inn tre representanter i Sametinget.

¹⁹ I Finland er det personvalg, slik at verken samiske eller finske partier er synlige i samepolitikken. I Sverige finnes det flere samiske politiske organisasjoner som er representert, men samene er svært lite integrert i det svenske politiske liv. Svenske partier har derfor ikke utviklet noen tydelig samepolitikk. Det har ikke vært spesielt aktuelt for dem å stille til valg til Sametinget, og de har heller ikke vært spesielt velkomne.

grad, og selv om mange sliter med å få gjennomslag, er Ap, sammen med NSR, hovedaktører i sametingssystemet.

Det betyr også at det så langt ikke har skjedd noen segregering av samepolitikken i Norge – for eksempel ingen krav om at samer bør la være å stemme til stortingsvalg. Konflikten har gått på om de norske partiene bør være representert i sametingssystemet, og der NSR prinsipielt har vært imot at de skal være det. I dag er imidlertid dette en tapt sak, og ikke lenger en viktig del av den samepolitiske diskursen. NSR er en tverrpolitisk organisasjon som også oppfordrer sine støttespillere til å delta ved norske valg. NSR har altså ikke bare spilt en avgjørende rolle i fremveksten av det moderne sametingssystemet, men har også mobilisert når det gjelder det sentrale byråkratiet og det nasjonale politiske systemet / valgkanalen. Denne strategien har etter vår oppfatning vært avgjørende for at sametingssystemet har fått økt relevans. Dette har blitt forsterket av at Arbeiderpartiet, som både norsk og samisk parti, har vært så tungt representert.²⁰

Vi har sett at samene generelt sett har høy grad av deltagelse ved valg og i partirelaterte aktiviteter. Men i hvilken grad fremstår den samiske og den norske partikanalen som konkurrerende kanaler? I Borgerrolleundersøkelsen, som ble gjennomført fem år etter Medborgerundersøkelsen, er det tydeligere skilt mellom medlemskap i norske og samiske politiske partier og organisasjoner. Det er spurt hvorvidt den enkelte er medlem i “Et norsk politisk parti eller partipolitisk ungdomsorganisasjon” eller “Et samisk politisk parti, partipolitisk ungdomsorganisasjon eller samepolitisk organisasjon eller ungdomsorganisasjon”. I tabell 2 ser vi hvordan dette varierer mellom registrerte samer, uregistrerte samer og ikke-samer.

²⁰ Det tydelige skillet vi ser her mellom Norge og de to andre nordiske landene er nok også en av grunnene til at sametingssystemet står så mye sterkere i Norge. Samarbeidet og kontakten med det nasjonale politiske systemet får en helt annen form og betydning her. Resultatet er også at det har fulgt penger med i et helt annet omfang enn i nabolandene.

Tabell 5.3 Valgdeltakelse og deltakelse i partirelatert politisk aktivitet. Prosent

	Registrerte samer (549)	Uregistrerte samer (173)	Ikke-samer (315)
Medlem – norsk politisk parti	15,2	9,3 •	14,9
Medlem – samisk politisk parti	20,6	1,2 •	0,4 *
Stemte ved siste stortingsvalg	93,7	82,0 •	87,0
Stemte ved siste fylkestingsvalg	94,3	80,0 •	88,0
Stemte ved siste kommunestyrevalg	90,5	77,0 •	80,0 *
Stemte ved siste sametingsvalg	91,8	-	-

* Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom ikke-samer og samer (både registrerte og uregistrerte). • Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom registrerte samer og uregistrerte samer.

Kilde: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Den gruppen som skiller seg ut med lavest deltakelse i tabell 2, er de samene som ikke har registrert seg, noe som kan tyde på at registrering i Sametingets valgmanntall kan sees på som en politisk handling i seg selv. Samene som oppfyller kriteriene for registrering i Sametingets valgmanntall, men ikke har registrert seg, er sjeldnere medlem både av norske politiske partier og samiske politiske partier, og de stemmer sjeldnere ved valg både til Storting, fylkesting og kommunestyre, selv om også disse riktignok har et generelt høyt deltakelsesnivå og ikke fremstår som politisk marginalisert.

Samtidig indikerer funnene i tabell 2 at det er et sterkt engasjement knyttet til samisk partipolitikk som gjør at samene generelt, slik vi så i dataene fra Medborgerundersøkelsen, scorer så høyt når det spørres om deltakelse i politiske partier. En stor andel av de registrerte samene er medlemmer i et samisk politisk

parti (21 prosent), mens andelen som oppgir at de er medlemmer i et norsk politisk parti, er lik for registrerte samer og ikke-samer. Medlemskap i et samisk politisk parti ser, ikke overraskende, ut til å være svært nær knyttet til deltakelse i sametingsvalg, ettersom det er svært få blant de samene som ikke har registrert seg, som oppgir denne typen medlemskap.

Også når det gjelder valgdeltakelse ved ulike typer valg, ser vi at deltakelsen er svært høy blant de registrerte samene. For alle typer valg opplyser over 90 prosent av de registrerte samene at de har deltatt. Vi ser også at hele 92 prosent av de registrerte samene svarer at de deltok ved siste sametingsvalg, noe som er betydelig høyere enn den faktiske valgoppslutningen (72,6 prosent i 2005). Dette bekrefter også den utvalgseffekten en ser ved at de som er aktive i politikken, ofte også er de som er lettest å få til å svare på spørreundersøkelser. Det er imidlertid ikke bare med tanke på sametingsvalget at vi finner denne skjevheten. Når det gjelder stortingsvalget, er det 94 prosent i undersøkelsen som oppgir å ha stemt, noe som også er langt høyere enn oppslutningen i den norske befolkningen ved dette valget (77,4 prosent).

Det er ikke uvanlig å få denne typen utslag i spørreundersøkelser. Dette skyldes at de mest politisk interesserte og aktive også vil ha størst interesse av å svare på denne typen undersøkelser, i tillegg til at flere enn de som faktisk stemte, sier at de stemte ettersom dette blir sett på som mer sosialt akseptabelt (Bernstein m.fl. 2001; Bergh og Saglie 2011). Når vi sammenlikner oppslutningen ved sametingsvalg, ser vi den samme skjevheten her. I Sametingsvalgundersøkelsen oppgir 85,8 prosent av respondentene at de stemte ved sametingsvalget i 2009, noe som også ligger godt over den faktiske valgoppslutningen (69,3 prosent). Selv om det metodisk sett ikke er ideelt med en slik skjevhet i materialet, vil det være mindre problematisk i et prosjekt som vårt, der hovedhensikten er å se på eventuelle forskjeller mellom grupper.

5.4 Dobbel partimedlemskap

En av grunnene til den høye samiske deltakelsen innenfor partirelaterte aktiviteter sammenliknet med det vi finner for de andre gruppene, kan, som vi har vært inne på, være at den samiske befolkningen har mulighet til å operere i doble politiske kanaler. Under ser vi derfor nærmere på spørsmålet om dobbelt partimedlemskap. Tabell 3 er en krysstabell, der vi ser etter grad av overlapping

mellom medlemskap i norske politiske partier og samiske politiske partier blant de samene som har valgt å registrere seg i Sametingets valgmanntall. Dataene som brukes, er fra Borgerrolleundersøkelsen.

Tabell 5.3 Dobbelt partimedlemskap blant registrerte samer. Prosent

		Medlem av samisk politisk parti / partipolitisk ungdomsorganisasjon		Total
		Ja	Nei	
Medlem av norsk politisk parti / partipolitisk ungdomsorganisasjon	Ja	31,9 % (32)	10,9 % (42)	15,2 % (74)
	Nei	68,3 % (69)	89,1 % (344)	84,8 % (413)
Total		100 % (101)	100 % (386)	100 % (487)

Kilde: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Vi ser her at en relativt stor andel av de registrerte samene er medlemmer både av et norsk og et samisk parti. Av de samene som har registrert seg i Sametingets valgmanntall, og som oppgir at de er medlemmer i et samisk politisk parti (i praksis svært ofte NSR), er det 32 prosent som også svarer at de er medlemmer i et norsk politisk parti. Det er altså ikke slik at det ene utelukker det andre.²¹

Det ser altså ikke ut til å være slik at dersom en engasjerer seg i samisk politikk, så er en mindre engasjert i det norske. Under skal vi se nærmere på hvordan dette ser ut når det gjelder valgdeltakelse. Er det slik at stemmegivning ved sametingsvalg gir mindre engasjement når det gjelder deltakelse i stortingsvalg og lokalvalg, eller er det snarere slik at engasjement ett sted smitter og gir høyere engasjement generelt?

²¹ Når vi ser nærmere på hvem det er som har dobbelt partimedlemskap, finner vi at dette er mer vanlig blant dem som har høy utdannelse, enn blant dem som har lavere utdannelse. Det er også større sannsynlighet for å ha dobbelt partimedlemskap dersom man er eldre, og dersom man er mann.

5.5 Effekter av stemmerett ved sametingsvalg?

Vi skal her konsentrere oss om de samene som har registrert seg i Sametingets valgmannntall. Vi er interessert i hvor ofte de har stemt etter at de fikk stemmerett ved sametingsvalg, og om de stemmer like ofte ved stortingsvalg og ved lokalvalg nå som før de fikk slik stemmerett (tabell 4).

Tabell 5.4 Effekter av stemmerett ved sametingsvalg. Prosent

Hvor ofte stemt ved sametingsvalg?	Antall	Prosent
Jeg står i manntallet, men har aldri stemt	20	3.6
Jeg har stemt bare ved noen få valg	71	12.9
Jeg har stemt ved nesten alle valg	95	17.3
Jeg har stemt ved alle valg	354	64.5
Ubesvart	9	1.6
Total	549	100.0
Stemmer like ofte ved stortingsvalg?	Antall	Prosent
Oftere	53	9,7
Ikke så ofte	17	3,1
Ingen endring	453	82,5
Vet ikke	19	3,5
Ubesvart	7	1,3
Total	549	100,0
Stemmer like ofte ved lokalvalg?	Antall	Prosent
Oftere	48	8,7
Ikke så ofte	13	2,4
Ingen endring	468	85,3
Vet ikke	15	2,7
Ubesvart	5	0,9
Total	549	100,0

Kilde: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Tabellen viser for det første at 65 prosent av de samene som står i valgmannntallet for sametingsvalg, og som deltok i undersøkelsen, oppgir at de

har stemt ved alle sametingsvalg etter at de fikk stemmerett, i tillegg til 17 prosent som oppgir at de har stemt ved nesten alle valgene. Men selv om deltakelsen blant de registrerte samene er høy, er det likevel ikke slik at Sametingets valgmanntall utelukkende fungerer som et valgmanntall hvor man registrerer seg for å kunne stemme; for noen handler det også om å uttrykke og synliggjøre identitet som same. Vi ser at 4 prosent av de registrerte samene i undersøkelsen aldri har stemt, selv om de har tatt seg bryet med å registrere seg i manntallet.

For det andre viser tabellen tydelig at deltakelse i sametingsvalg ikke er noe som går på bekostning av deltakelse i andre valg. I de fleste tilfeller har registrering i Sametingets valgmanntall ingen effekt på deltakelsen i stortingsvalg eller lokalvalg; de fleste har samme deltakelsesmønster som før. Det er 83 prosent av respondentene som sier at det ikke har vært noen endring når det gjelder deltakelsen deres i stortingsvalg, etter at de fikk stemmerett ved sametingsvalg. 85 prosent sier at det ikke har vært noen endring i deltakelsen deres ved lokalvalg. Imidlertid er det interessant å se at for de fleste av dem som opplever at det har hatt en effekt på deltakelsen, så er det snakk om en positiv effekt. 10 prosent av de registrerte samene svarer at de deltar oftere i stortingsvalg nå enn det de gjorde før de fikk stemmerett til Sametinget, mens 9 prosent oppgir at de deltar oftere i lokalvalg nå enn før de fikk stemmerett ved sametingsvalg. Dette støtter tidligere antakelse om at fremveksten av sametingssystemet har ført til økt politisk interesse generelt sett, i alle fall for dem som er registrert i Sametingets valgmanntall. Til sammenlikning er det bare 3 prosent som sier at de nå deltar sjeldnere i stortingsvalg, og 2 prosent som sier at de deltar sjeldnere i lokalvalg. Det er altså ingenting her som tyder på at dette er systemer som står i et konkurranseforhold til hverandre.

I tabell 5 går vi et steg videre og ser nærmere på forskjeller mellom registrerte og uregistrerte samer og ikke-samer når det gjelder hyppigheten av valgdeltakelse og det å la være å stemme ved valg, med utgangspunkt i data fra Borgerrolleundersøkelsen. Utgangspunktet er et spørsmål om hvorvidt respondenten noen gang har latt være å stemme ved stortingsvalg, valg til kommunestyre og valg til fylkesting etter at vedkommende fikk stemmerett, og

tabellen viser hvor respondentene i gjennomsnitt plasserer seg på en skala som går fra 1 (“Jeg har aldri stemt”) til 5 (“Jeg har stemt ved alle valg”).²²

Tabell 5.5 Hyppighet av stemmegivning ved norske valg. Gjennomsnitt på skala fra 1 (“Jeg har aldri stemt”) til 5 (“Jeg har stemt ved alle valg”).

	Registrert same	Uregistrert same	Ikke-same
Storingsvalg	4,44	4,03 •	4,33
Valg til kommunestyre	4,45	3,98 •	4,28
Valg til fylkesting	4,27	3,75 •	4,01

1 = jeg har aldri stemt, 5 = jeg har stemt ved alle valg.

- Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom registrerte samer og uregistrerte samer.

Kilde: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Vi ser her at de registrerte samene har et høyere deltakelsesnivå enn de uregistrerte samene når det gjelder alle typer valg. De registrerte samene har et (minst) like høyt deltakelsesnivå som ikke-samene, mens samene som ikke har registrert seg, deltar sjeldnere. Det er likevel ikke snakk om dramatiske forskjeller her. De fleste verdiene ligger rundt 4, som på skalaen betyr “Jeg har stemt ved nesten alle valg”. Igjen ser vi altså at sametingssystemet og det nasjonale politiske systemet ikke synes å stå i et motsetningsforhold til hverandre. I stedet peker funnene i retning av at det å registrere seg i Sametingets valgmannstall bidrar til større engasjement også knyttet til den norske politiske kanalen; alternativt at det er de samene som allerede er politisk interessert og engasjert, som velger å registrere seg i manntallet. Under ser vi nærmere på hva som er motivasjonen for å melde seg inn i manntallet.

²² De fem kategoriene det er snakk om her, er “Jeg har aldri stemt”, ”Jeg har stemt bare ved noen få valg”, ”Jeg har stemt av og til”, ”Jeg har stemt ved nesten alle valg”, og ”Jeg har stemt ved alle valg”.

5.6 Motivasjon for manntallsinnmeldelse

Som vi har vært inne på, handler ikke registrering i Sametingets valgmanntall bare om manntallsregistrering. Det kan også handle om å uttrykke en identitet som same. Vi skal i det følgende gå over til å se på hvorfor den enkelte velger å registrere seg i Sametingets valgmanntall, og om dette varierer i forhold til når en meldte seg inn. Vi skal også se hva motivasjonen for manntallsinnmeldelse har å si for hvor engasjert en er i samepolitikk og i sametingsvalget. Når det gjelder motivasjon for innmeldelse, er det her skilt mellom dem som meldte seg inn for å påvirke samepolitikken, dem som meldte seg inn som et uttrykk for samisk identitet, og dem som svarer “begge deler”. Dataene som vi bruker i denne delen, er fra Sametingsvalgundersøkelsen 2009.

Vi starter med å se på generell motivasjon for innmeldelse i forhold til når innmeldelsen fant sted (tabell 6).²³

Tabell 5.6 Viktigste motivasjon for å melde seg inn i forhold til tid for innmeldelse i manntallet. Prosent

Når meldte du deg inn i Sametingets valgmanntall?	Hvilke av følgende to grunner var viktigst for at du meldte deg inn i Sametingets valgmanntall?			
	Påvirke samepolitikken	Uttrykk for samisk identitet	Begge deler, umulig å velge	Total
Fra starten	40 % (156)	31,4 % (100)	47,5 % (96)	38,6 % (352)
1990-tallet	16,2 % (63)	22,3 % (71)	14,9 % (30)	18,0 % (164)
2000-tallet	34,6 % (135)	35,7 % (114)	29,7 % (60)	33,9 % (309)
Vet ikke	9,2 % (36)	10,7 % (34)	7,9 % (16)	9,4 % (86)
Total	100 % (390)	100 % (319)	100 % (202)	100 % (911)

Kilde: Sametingsvalgundersøkelsen 2009

²³ Vi skiller her mellom dem som meldte seg inn på 80-tallet (har vært med helt fra starten), dem som meldte seg inn på 1990-tallet, dem som meldte seg inn på 2000-tallet, og dem som svarer “Vet ikke”.

Vi ser at det ikke er noen tydelig sammenheng mellom motivasjon for innmeldelse i Sametingets valgmanntall og tidspunktet for å melde seg inn, selv om vi ser en svak tendens til at de som meldte seg inn helt fra starten, i større grad meldte seg inn for å påvirke samepolitikken, mens innmeldelse som uttrykk for samisk identitet ser ut til å være noe viktigere for de sist innmeldte.²⁴ Bergh og Saglie (2011) viser til lignende funn når de ser på valgdeltakelsen ved valget i 2009, nemlig at valgdeltakelsen, stikk i strid med det en gjerne ville anta, er høyere blant dem som meldte seg inn tidlig, enn blant dem som nylig har meldt seg inn.

I tillegg til å reflektere et ønske om å påvirke og bidra til å uttrykke identitet kan vi også tenke oss at innmeldelse i manntallet er en refleksjon av hvor interessert man er i samepolitikk generelt sett. Det ser vi nærmere på i tabell 7.

Tabell 5.7 Motivasjon for innmeldelse i manntallet og interesse for samepolitikk. Prosent

Hvor interessert er du i samepolitikk? Vil du si at du er...	Hvilke av følgende to grunner var viktigst for at du meldte deg inn i Sametingets valgmanntall?			
	Påvirke samepolitikken	Uttrykk for samisk identitet	Begge deler, umulig å velge	Total
Meget interessert	31,8 % (124)	17,3 % (55)	23,8 % (48)	25,0 % (227)
Ganske interessert	45,1 % (176)	44,7 % (142)	53,5 % (108)	46,8 % (426)
Lite interessert	20,8 % (81)	32,4 % (103)	21,8 % (44)	25,1 % (228)
Overhodet ikke interessert	2,3 % (9)	5,7 % (18)	1,0 % (2)	3,2 % (29)
Total	100 % (390)	100 % (318)	100 % (202)	100 % (910)

Kilde: Sametingsvalgundersøkelsen 2009

²⁴ Utvalget i denne undersøkelsen skiller seg fra de andre undersøkelsene ettersom det inkluderer samer i hele landet. Vi ser imidlertid det samme mønsteret når vi bare ser på de to valgkretsene som i størst grad er sammenfallende med kommunene som er inkludert i Medborgerundersøkelsen og Borgerrolleundersøkelsen, nemlig Østre valgkrets og Avjovari valgkrets (N=269).

Ikke så overraskende ser vi at de som meldte seg inn for å påvirke samepolitikken, er mer interessert i samepolitikk enn de som først og fremst meldte seg inn som et uttrykk for samisk identitet, men selv blant dem som meldte seg inn for å påvirke, er jo ikke interessen for dagens samepolitikk veldig høy. 21 prosent av dem som meldte seg inn i Sametingets valgmanntall for å påvirke samepolitikken, svarer at de er lite interessert i samepolitikk, mens 2 prosent svarer at de ikke er interessert overhodet. Dataene her baserer seg på et utvalg trukket fra Sametingets valgmanntall, og uansett motivasjon for innmeldelse er det overraskende at såpass mange av de manntallsregistrerte ikke er mer interessert i samepolitikk enn det disse tallene gir uttrykk for.

For å kaste lys over slike forhold går vi i tabell 8 litt mer detaljert til verks og ser på sammenhengen mellom motivasjonen for å melde seg inn i Sametingets valgmanntall, og hvor viktig resultatet av siste sametingsvalg var for den enkelte.

Tabell 5.8 Motivasjon for innmelding og personlig engasjement for valget. Prosent

Brydde du deg personlig om resultatet av sametingsvalget i høst (2009)?	Hvilke av følgende to grunner var viktigst for at du meldte deg inn i Sametingets valgmanntall?			
	Påvirke samepolitikken	Uttrykk for samisk identitet	Begge deler, umulig å velge	Total
Brydde meg mye om det	39,8 % (153)	23,0 % (72)	37,8 % (76)	33,5 % (301)
Brydde meg en del om det	38,0 % (146)	40,3 % (126)	45,3 % (91)	40,4 % (363)
Det spilte liten rolle	22,1 % (85)	36,7 % (115)	16,9 % (34)	26,1 % (234)
Total	100 % (384)	100 % (313)	100 % (201)	100 % (898)

Kilde: Sametingsvalgundersøkelsen 2009

Vi ser av tabellen at de som har oppgitt påvirkning av samepolitikken som grunn for innmeldelse i manntallet, i større grad svarer at de brydde seg “mye” eller “en del” om valgfallet (78 prosent av respondentene), mens 22 prosent svarer at det spilte liten rolle. Av dem som svarer at de meldte seg inn i manntallet først og fremst som et uttrykk for samisk identitet, er det en langt større andel som svarer at valgfallet spilte liten rolle (37 prosent), eller som svarer at de brydde seg “en del” om det (40 prosent). Alt i alt er det bare hver tredje registrerte same som sier de bryr seg mye om resultatet av sametingsvalget, og resultatene

understreker dermed det mer generelle bildet som vi så i tabell 7. Hvordan vi skal vurdere slike tall, er jo i noen grad avhengig av hvor en legger listen, men det peker i retning av at langt fra alt er vel og bra med hensyn til forholdet mellom dem som er registrert i valgmanntallet (for ikke å snakke om de uregistrerte), og det som foregår i Sametinget. I siste del av artikkelen skal vi derfor rette blikket direkte mot Sametinget, og se hvor fornøyd den enkelte er med Sametinget, og hvilke saker de mener Sametinget bør arbeide med.

5.7 Tilfredshet med sametinget

I det følgende skal vi se nærmere på tilfredsheten med sametingssystemet. Vi skal begynne med å se på hvorvidt tilliten til ulike politiske institusjoner, deriblant Sametinget, varierer mellom samer som enten er eller ikke er registrert i Sametingets valgmanntall med utgangspunkt i data fra Borgerrolleundersøkelsen (tabell 5.9).

Tabell 5.9 Tillit til institusjoner. Gjennomsnitt på skala fra 0 (svært liten tillit) til 10 (svært stor tillit)

	Registrerte samer (549)	Uregistrerte samer (173)	Ikke-samer (315)
Stortinget	4,69	4,64	4,82
Regjeringen	4,66	4,51	4,37
Kommunestyret	5,15	4,77	4,64 *
Domstolene	6,27	5,94	6,14
Den statlige forvaltningen	5,01	4,70	4,96
Den kommunale forvaltningen	4,93	4,46	4,69
Sametinget	4,67	2,10 •	2,31 *
Politiet	6,22	6,17	5,86
De Forente Nasjoner (FN)	5,52	5,11	5,40

* Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom ikke-samer og samer (både registrerte og uregistrerte). • Statistisk signifikant forskjell ($p < .05$) mellom registrerte samer og uregistrerte samer.

Kilde: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Det er flere interessante forhold å merke seg i denne tabellen. For det første ser vi at tillitsnivået generelt sett er høyt, og like høyt blant samene som blant ikke-samene. Det er domstolene og politiet respondentene har størst tillit til. Den eneste betydelige forskjellen mellom gruppene er at samene som er registrert i Sametingets valgmanntall, har langt høyere tillit til Sametinget enn det de samene som ikke har registrert seg, har, samtidig som det nesten ikke er noen forskjeller mellom samer som ikke har registrert seg, og ikke-samer. For begge disse gruppene er Sametinget også den institusjonen de har absolutt lavest tillit til. Skillet her mellom registrerte og uregistrerte samer, i tillegg til ikke-samene sin vurdering av Sametinget, er svært interessant, men en mer omfattende vurdering av hva dette kommer av, og hva det impliserer, sprenger rammene for denne artikkelen.

De registrerte samene har videre omtrent like høy tillit til Sametinget som til Stortinget, mens tilliten til Stortinget er betydelig høyere enn tilliten til Sametinget for de to andre gruppene. Vi ser også at den samiske befolkningen i disse kommunene tenderer til å ha større tillit til kommunestyret enn det ikke-samene har.

Sametingsvalgundersøkelsen, som jo bare inkluderer registrerte samer, har også med spørsmål om tillit til noen av de samme institusjonene som Borgerrolleundersøkelsen har, stilt til manntallsførte samer i hele landet (tabell 10). Her ser vi at tilliten til Stortinget er størst, mens tilliten til Sametinget er minst. Det kan tyde på at når vi utvider utvalgsområdet til å studere samer i hele landet og ikke bare i Finnmark, så er tilliten til Sametinget mer begrenset også blant registrerte samer. Men som vi så av tabell 9, var Sametinget blant de institusjonene en hadde minst tillit til også i samenes kjerneområder, der jo en stor del av befolkningen er registrert i Sametingets valgmanntall.

Tabell 5.10 Tillit til ulike institusjoner. Gjennomsnitt på skala fra 0 (ingen tillit) til 10 (svært stor tillit)

	Registrerte samer (973)
Kommunestyret	5,98
Stortinget	6,68
Sametinget	5,40
Regjeringen	6,53

Kilde: Sametingsvalgundersøkelsen 2009

I tabell 11 går vi fra det generelle mot det noe mer konkrete og ser på hvor fornøyde respondentene er med den jobben Sametinget har gjort siden det ble etablert. Også her er det bare de som er registrert i manntallet, som er inkludert.

Tabell 5.11 Hvor fornøyd er du med jobben Sametinget har gjort? Prosent

	Antall	Prosent
Svært fornøyd	115	12,1
Nokså fornøyd	223	23,6
Nokså misfornøyd	521	55,0
Ikke fornøyd i det hele tatt	88	9,3
Total	947	100,0

Kilde: Sametingsvalgundersøkelse 2009

Det vi ser i denne tabellen, er en omfattende misnøye med sametingssystemet. 55 prosent av respondentene i undersøkelsen svarer at de er nokså misfornøyd med det arbeidet Sametinget har gjort, mens 9 prosent svarer at de ikke er fornøyd i det hele tatt. Misnøyen som kommer til uttrykk her, er kanskje ikke helt uventet med tanke på resultatene fra tabell 9 og 10, men vi vurderer den likevel som oppsiktsvekkende, og ikke minst siden det her er snakk om respondenter som er registrert i Sametingets valgmanntall.²⁵ Noe av denne

²⁵ Vi finner også de samme tendensene når vi bare ser på indre og østre Finnmark: 61 prosent opplyser at de er nokså misfornøyd eller ikke fornøyd i det hele tatt med jobben Sametinget har gjort.

misnøyen og manglende tilliten – som jo er alvorlig for Sametingets legitimitet – kom nok til uttrykk gjennom det gode valget Fremskrittspartiet gjorde ved sametingsvalget i 2009. Det er nærmest som et paradoks å regne at såpass mange samer som har tatt seg bryet med å registrere seg i Sametingets valgmannstall, velger å stemme på et parti som ønsker å legge ned hele Sametinget.

Hvilke saker mener så de manntallsregistrerte samene at Sametinget først og fremst bør jobbe med? Og videre, er det noe som peker i retning av at det er uenighet med hensyn til hvordan Sametinget prioriterer, som forklarer manglende tillit og at en i så liten grad er fornøyd med Sametinget? Dette ser vi nærmere på i tabell 12. Tabellen viser hvorvidt respondentene mener at Sametinget legger for lite eller for mye vekt på ulike politikkområder, eller om det er “passe”. Politikkområdene som det spørres om, er skole/utdanning, kultur, språk, motorferdsel i utmark, reindrift, fiskeri og bergverk/gruvedrift.

Tabell 5.12 Sametinget og prioritering av politikkområder. Prosent

For hvert politikkområde, angi om Sametinget etter din mening legger for lite, passe eller for mye vekt på politikkområdet.	For lite	Passe	For mye	N
Skole/utdanning	41 % (364)	54 % (475)	5 % (41)	100 % (880)
Kultur	22 % (204)	65 % (596)	13 % (114)	100 % (914)
Språk	33 % (311)	54 % (497)	13 % (117)	100 % (925)
Motorferdsel i utmark	28 % (252)	35 % (307)	37 % (324)	100 % (883)
Reindrift	19 % (173)	40 % (360)	41 % (376)	100 % (909)
Fiskeri	54 % (487)	36 % (328)	10 % (88)	100 % (903)
Bergverk/gruvedrift	26 % (224)	48 % (411)	25 % (214)	100 % (849)

Kilde: Sametingsvalgundersøkelsen 2009

Det er særlig to politikkområder som skiller seg ut i denne tabellen, og det er spørsmålet om reindrift og om motorferdsel i utmark. På begge disse feltene er det en stor andel av respondentene som svarer at de mener at Sametinget legger

for mye vekt på politikkområdet (henholdsvis 41 og 37 prosent). På den annen side er det mange som ønsker større vektlegging på fiskeri og på skole- og utdanningspolitikk.²⁶ Det er likevel lite ved disse tallene som i seg selv peker i retning av høy mistillit til Sametingets prioriteringer, selv om det viser en viss uenighet rundt satsningsområder. Her må det med andre ord være noe som stikker dypere og er mer komplekst, og som nok har å gjøre med hvordan den enkelte forstår samenes rolle og posisjon i det norske samfunnet.

5.8 utfordringer og anbefalinger

Denne artikkelen viser at samer i Norge er sterkt integrert i det norske politiske systemet enten de er registrert i Sametingets valgmanntall eller ikke, og det gjelder kanskje i sterkest grad de som er registrert. Så langt er det lite som peker i retning av konkurranse mellom systemene. Det virker derimot som om aktivitet i den ene kanalen fører til aktivitet i den andre. En av de største strategiske utfordringene til Sametinget, både på kort og på lang sikt, er i hvilken grad Sametinget skal gå i retning av økt selvstyre gjennom å avgrense seg fra det norske (autonomi) så godt det lar seg gjøre, eller om en heller skal vektlegge og styrke selve relasjonen til det norske politiske systemet (samarbeid). Vi skal ikke gi råd med hensyn til valg her. Hvilket synspunkt en tar, vil jo avhenge av hvordan en ser på samepolitikkenes plass og mulige utvikling i det moderne samfunnet, og i hvilken retning man ønsker å bevege det samiske samfunnet. Her vil vi bare påpeke at det er mye i våre data som peker i retning av oppslutning om det vi kan kalle den relasjonelle modellen (samarbeid). Ønsker en å gå langt i motsatt retning, er det lite som tyder på at en vil ha den «vanlige same» som støttespiller.

En viktig utfordring nær knyttet til det vi har sagt ovenfor, og som denne artikkelen synliggjør, gjelder det nokså skarpe skillet som vokser fram mellom registrerte og uregistrerte samer. Men heller ikke de uregistrerte samene framstår som marginalisert i det norske politiske system, selv om de har en noe lavere deltakelse på en del områder enn det befolkningen samlet har, og viser

²⁶ Det er mye som tyder på at Sametinget har jobbet mer aktivt med fiskerispørsmål de aller siste årene, og at resultatene kanskje ville være annerledes om en hadde spurt om dette i dag.

liten eller ingen interesse for sametingssystemet. I arbeidet med å forsøke å utvide manntallet og sikre økt representativitet og legitimitet for sametingssystemet er det særlig viktig med spesialtilpassede tiltak rettet mot denne gruppen av samer. Dersom en ikke lykkes med det, kan en videre styrking av Sametinget i det norske politiske systemet medføre at i alle fall deler av denne gruppen vil føle seg direkte marginalisert innenfor det samiske politiske systemet, og til og med kan komme til å forlate det samiske. En svært uheldig konsekvens av en slik utvikling vil være at Sametingets valgmanntall i stadig større grad fremstår som en registrering av samer.

Funnene peker i retning av at det vil være viktig med en helt ny og langt sterkere orientering fra Sametingets side mot samene i deres lokalsamfunn, med økt vektlegging på praktiske utfordringer for den enkelte same heller enn konsentrasjon om de «store prinsipper». Det er mye i denne artikkelen som peker i retning av at sametingssystemet bør utvikle en langt sterkere og tydeligere orientering mot det samiske sivilsamfunnet og kommunene som (service)institusjoner. I en slik prosess gjelder det å ikke overse de samene som alt er registrert i Sametingets valgmanntall, da disse ikke fremstår som så veldig fornøyde med hva Sametinget gjør, og heller ikke er veldig opptatt av samepolitikken.

Artikkelen viser at Sametinget har svært lav legitimitet blant ikke-samer. I et lengre tidsperspektiv er det avgjørende at Sametinget øker sin legitimitet overfor ikke-samer. Samepolitikken opererer jo ikke i et vakuum, og er avhengig av støtte fra det ikke-samiske samfunn for å kunne utvikle seg på en god måte. Å (videre)utvikle relasjoner til institusjoner og kommuner som ivaretar langt mer enn det som er spesifikt samisk, vil trolig bare bli viktigere og viktigere i årene som kommer.

Et siste forhold må også nevnes. Det er snart 25 år siden det første sametingsvalget, og det er på høy tid med et skikkelig og kontinuerlig samisk valgforskningsprogram. Det er direkte merkelig at dette ikke ble opprettet allerede i 1989, og det er enda merkeligere at det ikke finnes i dag. Et valgforskningsprogram vil produsere helt sentral informasjon om samer i valg, og vil være av stor verdi for samepolitikken videre utvikling.

Referanser

Bergh, Johannes, og Jo Saglie 2011. Stemmegivning ved sametingsvalg: selvbestemmelse som skillelinje, i Eva Josefsen og Jo Saglie (red.): *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s. 138–158

Bernstein, Robert, Anita Chadha og Robert Montjoy 2001. Overreporting Voting – Why it Happens and Why it Matters, *Public Opinion Quarterly*, 65(1), s. 22–44

Josefsen, Eva 2001. The Sami and the National Parliaments: Direct and Indirect Channels of Influence, i Kathrin Wessendorf (red.): *Challenging Politics: Indigenous Peoples' Experiences with Political Parties and Elections*. Dokument nr. 104. København: IWGIA, s. 63–92

Josefsen, Eva, og Jo Saglie 2011. Innledning: det samiske demokratiets utfordringer, i Eva Josefsen og Jo Saglie (red.): *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s. 9–31

Saglie, Jo, og Tor Bjørklund (red.) 2005. *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk

Selle, Per, og Kristin Strømsnes 2008. Marginalisering eller integrering? Samisk politisk interesse og deltakelse, i Ingrid Helgøy og Jacob Aars (red.): *Flernivåstyring og demokrati*. Bergen: Fagbokforlaget, s. 189–220

Selle, Per, og Kristin Strømsnes 2010. Sámi Citizenship: Marginalisation or Integration?, *Acta Borealia* 27(2): 66–90.

Semb, Anne Julie 2010. At the edge of the Norwegian state? Territorial and descent-based political membership among Norwegian Sami, i Bo Bengtsson; Per Strømblad & Ann-Helén Bay (red.): *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, s. 75–104.

Semb, Anne Julie 2011. From "Norwegian citizens" via "citizens plus" to "dual political membership"? Status, aspirations, and challenges ahead, I *Ethnic and Racial Studies*

Strømsnes, Kristin 2003. *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk

6 Samisk språk i barnehage og skule 2011/12

Jon Todal, professor dr.art.,
Sámi allaskuvla / Samisk høgskole, Guovdageaidnu

Samandrag

I Samiske tall forteller 4 gjekk vi nøye inn på dei ymse tala for språkval i barnehage og skule, og vi brukte særleg mykje plass på å drøfte den store nedgangen over tid for faget samisk som andrespråk. Mange av dei tendensane som vi har sett i dei siste åra, heldt fram også i skuleåret 2011/12, og vi viser til artikkelen frå i fjor for meir grundige kommentarar enn dei vi kjem med her.

Ein tydeleg tendens i tala for 2011/12 er den store auken i talet på elevar med samisk som fag i den vidaregåande skulen. Dette er positivt for framtida for samisk språk. Positivt er det òg at talet på elevar med samisk som førstespråk i grunnskulen held seg relativt stabilt. Tala for samisk i barnehagen er òg relativt stabile (iallfall når vi tek omsyn til den generelle nedgangen i barnekulla i Nord-Noreg).

Framleis har andrespråksfaget i grunnskulen problem. Her ser vi no ein samla nedgang på 41 % frå skuleåret 2005/2006 til 2011/12. Moglege årsaker til denne nedgangen vart grundig drøfta i Samiske tall forteller for 2011.

6.1 Samisk språk i barnehagen

Tala som gjeld dei samiske barnehagetilboda for 2011/12, har vi fått direkte frå Sametinget²⁷, og det er talet på søknader om tilskot til samiske barnehagetilbod som ligg til grunn. Vi går her ut frå at alle som hadde rett på slike tilskot, søkte.

Dei siste åra har vi i *Samiske tall forteller* peika på at dei inndelingane som Sametinget har gjort av barnehagar med samisktilbod, ikkje skilde nok på kva som faktisk går føre seg i barnehagane. Difor har det vore vanskeleg å bruke tala til å vurdere om endringane frå år til år svekker eller styrkjer samisk språk blant førskuleborna.

I brev av 13.04.2012 gjer Sametinget nærare greie for kva dei no legg i kategoriane ”samisk barnehage” og ”norsk barnehage”:

- ”Med *samisk barnehage* menes at barnehagens drift bygger på samisk språk og kultur og har samisk som drifts- og dagligspråk.
- Med *norske barnehager [med samisk avdeling]* menes barnehage som har samisk avdeling, og avdelingens drift bygger på samisk språk og kultur og har samisk som drifts- og dagligspråk.”

I tillegg kjem barnehagar som gjev anna samisk språktilbod til borna, men der barnehagen eller avdelinga ikkje kjem inn under definisjonen ovanfor. Det kan til dømes vera barnehagar der ein ambulerande samiskspråkleg medarbeidar er innom nokre gonger i veka for å drive språktrening med dei borna som har foreldre som ønskjer det.

Inndelinga her er framleis i to kategoriar, og dei to kategoriane er i praksis dei same som i tidlegare utgåver av *Samiske tall forteller*. Her har vi likevel endra sjølve nemningane på kategoriane slik at dei blir meir i samsvar med innhaldet i brevet frå Sametinget.

²⁷ Brev dagsett 13.04.2012 frå Opplæringsavdelinga i Sametinget v/ Anna Kristine Skum Hætta

6.1.1 Samla tal for samisk i barnehagen

I tabell 6.1 nedanfor ser vi det samla talet på samiske barnehage tilbud i Noreg i 2011 og tal som viser korleis utviklinga har vore kvart år etter 2005.

Tabell 6.1 Talet på barnehagar med samisk språktilbod i åra 2005/06–2010/11

År	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Barnehagar med samisktilbod i alt	64	67	56	60	71	67	61
Samiske barnehagar og samiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	46	47	40	41	37	37	33
Norske barnehagar med anna samisktilbod	18	20	16	19	34	30	28

Av tabell 6.1 ser vi at talet på barnehagar med samisktilbod held seg stabilt. Tabell 6.2 nedanfor viser kor mange born som nyttar seg av dei samiske tilboda.

Tabell 6.2 Talet på born som tok imot samisktilbod i barnehagen 2005–2011

År	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Talet på born med samisktilbod i alt	925	975	956	940	883	817	823
Born i samiske barnehagar og i samiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	882	929	925	905	789	758	728
Born med anna samisktilbod i norske barnehagar	43	46	31	35	94	59	95

Det samla talet på born som tok imot ei eller anna form for samiske barnehage tilbud, gjekk frå 2010/11 til 2011/12 opp med seks. Talet på førskuleborn i kategori 1 gjekk ned med 30, medan talet på born i kategori 2 steig med 36. Vi snakkar her om absolutte tal, ikkje om prosent av dei totale årskulla. Mykje av den talmessige svekkinga som vi ser over seks år, kan truleg forklarast med nedgang i barnekulla i Nord-Noreg i dette tidsrommet. Dei fleste

samiske barnehagetilboda finst i Nord-Noreg, og i tidsrommet 2005 til 2010 gjekk talet på tre-, fire- og femåringar ned med heile 16 % i Finnmark, med i underkant av 6 % i Troms og med 10 % i Nordland .

Dersom vi deler det totale talet på type tilbod, ser vi ein langsiktig tendens til endring. Talet på born i samiske barnehagar og i samiske barnehageavdelingar (i norske barnehagar) går ned, medan talet på born med *anna* samisktilbod i norske barnehagar stig. Dette betyr i praksis ei svekking av språket blant førskuleborn dei siste seks åra, sidan dei tilboda som aukar, er svakare enn dei som minkar.

Talet på barnehagetilbod og talet på born som tek mot tilboda, kan splittast opp etter samisk språk. Det har vi gjort i tabellane i delkapitla nedanfor.

6.1.2 Nordsamisk i barnehagen

Tabell 6.3 Talet på born som tok imot nordsamiske tilbod i barnehagen i åra 2006–2011

År	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Talet på barnehageborn med tilbod på nordsamisk i alt	946	917	884	825	773	776
Born i nordsamiske barnehagar og i nordsamiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	906	900	868	752	721	701
Born med anna nordsamisktilbod i norske barnehagar	40	17	16	73	52	75

Talet på nordsamiske born som tek mot slike tilbod, utgjer ein så stor del av det samla samiske talet at tendensane (og dermed kommentarane) blir dei same for tabellane 2.3 og 2.4 som for tabellane 2.1 og 2.2. ovanfor. Sjå det som er skrive om desse.

6.1.3 Lulesamisk i barnehagen

Endringane i talet på born som tek mot lulesamiske barnehagetilbod, har vore slik som vist i tabell 6.4 nedanfor.

Tabell 6.4 Talet på born som tok imot tilbod på lulesamisk i barnehagen i åra 2006–2011

År	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Talet på born med tilbod på lulesamisk i alt	12	18	27	27	29	23
Born i lulesamiske barnehagar og i lulesamiske barnehageavdelingar i norske barnehagar	12	18	27	27	27	17
Born med anna lulesamisk tilbod i norske barnehagar	0	0	0	0	2	6

Talet på born i lulesamiske barnehagetilbod er fordobla frå 2006 til 2011. Denne auken i talet på born med lulesamisk tilbod heng kanskje først og fremst saman med auken i sjølve tilbodet.

6.1.4 Sørsamisk i barnehagen

Endringane i talet på born som tok imot sørsamiske barnehagetilbod dei siste seks åra, har vore slik som vist i tabell 6.5. nedanfor.

Tabell 6.5 Talet på born som tok imot tilbod med sørsamisk i barnehagen i åra 2006– 2010

År	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Talet på born med tilbod på sørsamisk i alt	17	21	29	31	15	16
Talet på born i sørsamiske barnehagar	11	7	10	10	10	10
Talet på born som tok imot tilbod på sørsamisk i norske barnehagar	6	14	19	21	5	6

Tabell 6.5 viser at 2009 var eit toppår, med ei nær halvering av dette talet i 2011. Dei store svingingane i tala for sørsamiske førskuleborn har vi drøfta nærare i *Samiske tall forteller 4*.

6.2 Samisk språk i grunnskulen

Dei siste sju åra har endringane i tala på elevar som vel samisk i grunnskulen, vore slik som vist i tabellane 6.8 til 6.11 nedanfor.

6.2.1 Det samla elevtalet med samisk i fagkrinsen

Tabell 6.6 Talet på grunnskuleelevar med samisk i fagkrinsen

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
I alt	3055	2672	2542	2517	2346	2245	2153
Nordsamisk	2844	2479	2354	2339	2158	2058	1987
Lulesamisk	88	77	79	77	81	96	72
Sørsamisk	123	116	105	101	97	91	94

Det samla talet på elevar med samisk i fagkrinsen i grunnskulen i Noreg gjekk frå skuleåret 2010/11 til skuleåret 2011/12 ned med 92 elevar. Det er ein nedgang på 4,1 % på eitt år.

Tabell 6.6 viser vidare at det samla talet på elevar med samisk i norsk grunnskule har gått ned kvart år sidan skulereforma *Kunnskapsløftet* vart innført i 2006. Før den tid steig det kvart år. Moglege årsaker til nedgangen etter 2006 er grundig drøfta i *Samiske tall forteller 4*, og vi viser til det som står der. Her kan vi berre konstatere at nedgangen har halde fram også i overgangen frå skuleåret 2010/11 til skuleåret 2011/12. I alt har det vore ein nedgang på 902 elevar sidan skuleåret 2005/06. Rekna i prosent utgjer dette ein nedgang på 29,5 % på desse åra.

I talet på elevar med lulesamisk i fagkrinsen ser vi eit brått fall på 24 det siste året. Dette utgjer ein nedgang på heile 25 % på eitt år. Sidan det totale elevtalet i lulesamisk er såpass lågt, vil tilfeldige variasjonar gje store prosentvise utslag. Viss vi ser på elevtala i lulesamisk over tid, ser vi at talet for 2011/12 *ikkje* er uvanleg lågt. Det er heller slik at talet året før var uvanleg høgt, og dermed får vi ein stor prosentvis nedgang det siste året.

6.2.2 Elevtalet i samisk som førstespråk

Tabell 6.7 Talet på grunnskuleelevar med samisk som førstespråk

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
I alt	998	1020	1027	1043	1010	971	940
Nordsamisk	953	971	984	997	964	923	895
Lulesamisk	29	31	25	27	26	29	25
Sørsamisk	16	18	16	19	20	19	20

Talet på elevar med samisk som førstespråk i norsk grunnskule gjekk frå skuleåret 2010/11 til skuleåret 2011/12 ned med 31 elevar. Dette er ein nedgang på 3,2 %. Tek vi utgangspunktet i skuleåret 2005/06, har nedgangen i alt i åra etterpå vore på rundt 6 %. Denne nedgangen er mindre enn den generelle nedgangen i barnekulla i Nord-Noreg i dette tidsrommet. Slik sett er det grunnlag for å seia at talet på elevar i samisk som førstespråk har halde seg relativt stabilt. Vi ser av tabell 6.7 at talet på førstespråkselevar dei siste sju skuleåra har halde seg relativt stabilt i *alle* dei tre aktuelle samiske språka.

6.2.3 Elevtalet i samisk som andrespråk

Tabell 6.8 Talet på grunnskuleelevar med samisk som andrespråk

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
I alt	2057	1652	1515	1474	1336	1274	1213
Nordsamisk	1891	1508	1370	1342	1194	1135	1092
Lulesamisk	59	46	54	50	55	67	47
Sørsamisk	107	98	89	82	77	72	74

Talet på andrespråkselevar i samisk i grunnskulen i Noreg har frå skuleåret 2010/11 til skuleåret 2011/12 gått ned med 61. Det er ein nedgang på rundt 5 %. Sidan innføringa av *Kunnskapsløftet* i 2006 har talet på andrespråkselevar gått ned med i alt 844, ein nedgang på 41 %. Tabellen viser òg at det meste av nedgangen kom dei to første åra etter 2006.

Både moglege årsaker til den store nedgangen og moglege årsaker til at så mykje av nedgangen kom i åra 2006–2008, er nærare drøfta i *Samiske tall forteller 4*. Her kan vi berre konstatere at nedgangen har halde fram også i skuleåret 2011/12.

Så langt har vi handsama *Samisk som andrespråk 2* og *Samisk som andrespråk 3* under eitt og kalla det ”andrespråk”. Dersom vi splittar opp talet på andrespråkselevar og deler det på dei to fagplanane, får vi tal som vist i tabell 6.9 nedanfor. Vi har ikkje tal som skil mellom *Andrespråk 2* og *3* lenger bakover enn til 2008, difor byrjar Tabell 2.11 nedanfor med det året.

Tabell 6.9 Talet på andrespråkselevar i samisk splitta etter fagplan

	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Andrespråkselevar i alt	1474	1336	1285	1213
Andrespråk 2	677	628	645	598
Andrespråk 3	797	708	640	615

Tabell 6.9 viser at elevtalet i faget *Andrespråk 2* gjekk ned med 47 (7%) og i *Andrespråk 3* med 25 (4%) frå skuleåret 2010/11 til skuleåret 2011/12.

I skuleåret 2008/09 var fordelinga av andrespråkselevane slik at 46% følgde fagplanen *Samisk som andrespråk 2*, medan 54% følgde *Samisk som andrespråk 3*. Tendensen er at ein litt større del av elevane no følgjer *Samisk som andrespråk 2*. I skuleåret 2011/12 var fordelinga slik at 49% følgde fagplanen *Samisk som andrespråk 2*, medan 51% følgde *Samisk som andrespråk 3*. Tendensen er altså, sjølv om han er svak, at fleire følgjer den sterkaste av dei to fagplanane i samisk som andrespråk.

6.2.4 Elevtalet innanfor Forvaltningsområdet for samisk språk

Når ein skal vurdere endringar i tala på elevar med samisk i fagkrinsen, vil det vera interessant å studere kor stor prosent desse utgjer av alle elevar, og korleis denne prosenten endrar seg. Dette er det mogleg å rekne ut berre innanfor Forvaltningsområdet for samisk språk. Det er berre her vi kjenner det totale talet på elevar som kan velja samisk. Innanfor dette geografiske området har alle

elevar rett på samiskopplæring uavhengig av heimemål eller etnisitet. Utanfor Forvaltningsområdet er retten til samiskopplæring knytt til visse kriterium, og vi veit ikkje kor mange som oppfyller dei. Vi skal her difor sjå nærare på fordelinga berre i Forvaltningsområdet.

Skuleåret 2011/12 var det i alt 2310 grunnskuleelevar innanfor dette området. Dei fordelte seg på språktilbod og kommunar slik som vist i tabell 2.10 under.

Tabell 6.10 Elevar innanfor Forvaltningsområdet for samisk språk skuleåret 2011/ 12 fordelt på språktilbod

	Elevar i alt i forvaltningsområdet	Elevar utan opplæring i samisk	Elevar i alt med opplæring i samisk	Elevar med samisk førstespråk	Elevar med samisk andrespråk
I alt	2310	1092	1218	783	435
Porsanger	460	337	123	37	86
Karasjok	366	0	366	279	87
Kautokeino	338	0	338	313	25
Tana	307	152	155	96	59
Snåsa	250	221	29	9	20
Tysfjord	203	154	49	21	28
Kåfjord	192	119	73	9	64
Lavangen	119	107	12	-	-
Nesseby	75	.	.	17	-

Tabell 6.10 viser at 1218 grunnskuleelevar innanfor Forvaltningsområdet får opplæring i samisk. Dette utgjør 57 % av alle grunnskuleelevar med samiskopplæring i Noreg.

Tala i Tabellen er frå Utdanningsdirektoratet. Direktoratet offentleggjer ikkje tal på elevgrupper under fem. Når tala for fordelinga av elevar på 1. og 2. språk i Lavangen ikkje er med i tabellen, er det fordi elevane med samiskopplæring fordeler seg på ein slik måte at ei av gruppene blir på mindre enn fem. Det same gjeld Nesseby.

Tabell 6.11 Prosentvis fordeling av elevane innanfor forvaltningsområdet for samisk språk i skuleåret 2011/12

	Elevar med opplæring i samisk i % av alle elevane	Elevar med samisk førstespråk i % av alle elevane	Elevar med samisk andrespråk i % av alle elevane
I alt	53	34	19
Porsanger	26	7	19
Karasjok	100	76	24
Kautokeino	100	93	7
Tana	51	31	69
Snåsa	12	4	8
Tysfjord	24	10	14
Kåfjord	39	5	34
Lavangen	10	-	..
Nesseby	.	23	.

Vi ser at meir enn halvparten av elevane (53%) innanfor Forvaltningsområdet får opplæring i samisk språk i grunnskulen. Av desse får langt dei fleste opplæring i samisk førstespråk. Meir enn kvar tredje elev i Forvaltningsområdet fekk i skuleåret 2011/12 opplæring i samisk som førstespråk.

Tabellen viser at det er store skilnader mellom kommunane. I kommunane Kautokeino, Karasjok og Nesseby har bortimot 100% samiskopplæring, ei opplæring som i utgangspunktet er obligatorisk her. I Tana, der samiskopplæringa er frivillig, har også fleirtalet (51% !) samiskopplæring.

Lågast er prosenten i Snåsa og Lavangen, med 12 og 10.

Karasjok og Kautokeino skil seg ut med at dei er dei einaste kommunane der fleirtalet av elevane har samisk som førstespråk.

Grunnen til at nokre ruter i tabellen er tomme, er forklart i kommentarane under Tabell 6.10

6.3 Samisk språk i den vidaregåande skulen

Tabell 6.12 Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Heile landet	341	369	433	473
Finnmark	267	283	341	384
Troms	41	40	49	54
Nordland	12	28	27	16
Nord-Tr.lag	12	8	9	7
Resten	9	10	7	12

Tabell 6.12 viser ein klår auke i talet på elevar med samisk i fagkrinsen i vidaregåande skule. Frå skuleåret 2010/11 til 2011/12 har det i heile landet vore ein auke på i alt 40 elevar, og sidan 2008/09 (som er det første skuleåret som vi har tal for) har auken vore på 132 elevar. Talet er no på 473. Det er ein auke på 39% i tida frå 2008/09 til 2011/12.

Tabell 6.13 Talet på elevar i faget samisk som førstespråk i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Heile landet	189	215	248	267
Finnmark	172	180	216	249
Troms	11	10	12	11
Nordland		21	18	
Nord-Tr.lag				

Resten	6*	4**	2**	7*
--------	----	-----	-----	----

*Resten av landet inkluderer òg fylka Nordland og Nord-Trøndelag

** Resten av landet inkluderer òg Nord-Trøndelag

Tabell 6.13 syner at talet på førstespråkelevar i vidaregåande skule i tidsrommet frå 2008/09 til 2011/12 steig med 78, det vil seia 41 % stiging.

Tabell 6.14 Talet på elevar i samisk som andrespråk i den vidaregåande skulen, fordelt på fylke der det er fleire enn fem elevar

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Heile landet	152	154	185	206
Finnmark	95	103	125	135
Troms	30	30	37	43
Nordland	12	7	9	16
Nord-Tr.lag	12	8	9	7
Resten	3	6	5	5

Av tabell 6.14 ser vi at samtidig med at elevtalet for samisk som andrespråk i grunnskulen har gått ned, har elevtalet i faget stige i den vidaregåande skulen. Dette har mest sannsynleg å gjera med at nedgangen i grunnskulen enno ikkje har nådd kulla i den vidaregåande skulen.

Tala i tabellane ovanfor seier ikkje noko om utviklinga i sørsamisk og lulesamisk spesielt i den vidaregåande skulen. Men viss vi går ut frå at alle elevar med lulesamisk og sørsamisk i fagkrinsen finst innanfor Nordland, Nord-Trøndelag og ”resten” i tabellen, vil tala bli slik som vist i tabell 6.15. nedanfor.

Tabell 6.15 Talet på elevar med samisk i fagkrinsen i Nordland, Nord-Trøndelag og Sør-Noreg utanfor Nord-Trøndelag

	Skuleåret 2008/ 2009	Skuleåret 2009/2010	Skuleåret 2010/2011	Skuleåret 2011/2012
Nordland og sørover	33	46	43	35

Av tabell 6.15 ser vi at det samla elevtalet for skuleåret 2011/2012 her var på 35 elevar, og i 2008/09 (som er det første skuleåret vi har tal for) var dette talet på

33 elevar. Det tyder på stabilitet for sørsamisk og lulesamisk som fag i vidaregåande skule.

Når ein les tabell 6.15 som informasjon om stoda for sørsamisk og lulesamisk i vidaregåande skule, må ein ta atterhald om at det i tala *kan* finnast elevar med nordsamisk i fagkrinsen, sjølv om dei aktuelle vidaregåande skulane ligg utanfor det nordsamiske området.

Kjelder:

Tala for grunnskulen er henta frå nettstaden <https://www.wis.no/gsi/tallene> 21. mars 2012.

Tala for barnehagen er henta frå brev dagsett 13.4.2012 frå Opplæringsavdelinga i Sametinget, Kautokeino v/ Anna Kristine Skum Hætta.

Tala for vidaregåande skule er henta frå brev dagsett 27.3.2012 frå Utdanningsdirektoratet, Oslo, v/Trine Normann

Tala for Forvaltningsområdet for samisk språk er henta frå brev dagsett 3.7.2012 frå Utdanningsdirektoratet, Oslo, v/Mina Verlo Grindland

1/2012

Raporta/Rapport

Sámi logut mitalit 5

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012

Sámi allaskuvla
Sámi University College

norden

Raporta/Rapport 1/2012

Sámi logut mitalit 5

Čielggaduvvon sámi statistihkka 2012

Ovdasátni

Olmmošlohku Norggas meattildii vihtta miljovna 2012:s. Dan oktavuodas lea leamaš veaháš digaštallan riikka demográfalaš ovdáneamis – erenoamážit šaddanloguin ja sisafárremiin. Dán Sámi logut mitalit gáhppálagas lea leamaš lunddolaš erenoamážit geahčadit sápmelaččaid demográfalaš rievdamiid, ja demográfalaš rievdamiid guovlluin gos sápmelaččat orrot. Nugo Torunn Pettersen cuige artihkkalisttis, de lea aiddolašvuodadassi dássáži dávjá leamaš dohkketmeahtun vuollin go mediijat ja dutkit leat čállán sápmelaččaid logu birra. Dáidá áigi čogádit ja problematiseret muhtin dábálaš gáttuid, ja mii sávvat ahte artihkkalat dán Sámi logut mitalit gáhppálagas sáhttet dasa veahkin.

Maŋemuš jagiid stuora olmmošlaskan Norggas ii leat juohkašuvvan ovttá mađe miehtá riikka. Paul Inge Severeide čállá makkár váikkuhusaid dat addá. Movt rievdá dilli davimus fylkkain go buohtastahtá muđui riikkain? Nabai olmmošlohkorievdamat giliin buohtastahttojuvvon gávpogiiguin ja guovlluiguin mat leat gávpogiid lahka? Ja movt lea dilli dain árbevirolaš sámi ássanguovlluin erenoamážit?

Guhkit áiggiid jo lea leamaš dásseidis álbmotfárren árbevirolaš sámi guovlluin eará báikkiide Norggas. Movt lea dát fárrenminsttar albmilmis leamaš? Makkár suohkanat vuostáiváldet ollu fárrejeddiid? Doallágo deaivása dábálaš čuoččuhus ahte Oslo lea suohkan Norggas gos orrot eanemus sápmelaččat? Ann Ragnhild Broderstad ja Kjetil Sørli meannudeaba dakkár gažaldagaid artihkkalisttiska mas geahčadeaba fárrentreandaid suohkaniin mat leat árbevirolaš sámi ássanguovlluin. Sudnos leat logut 40 jagi áigodagas, ja sudno artihkal addá midjiide buori oppalašgeahčastaga das mii lea dáhpáhuvvon ja mii dáhpáhuvvá dál.

Per Selle ja Kristin Stømsnes leaba čállán artihkkala sápmelaččaid ja politihkalaš oassálastima birra, man vuodđun leat máŋga jearahallanguorahallama. Guorahallamiid bohtosat čájehit eanet beliid ja hástalit daid dábálaš guottuid mat leat politihkalaš gáržžádusaid birra.

Maŋemus artihkkalis dán jagi mitalit movt lea sámegeiella mánáidgárddiin ja skuvllain. Das joatkkit skuvlastatistihka gozihemiin mainna álggiimet jo vuosttaš Sámi logut mitalit čállošis 2008:s.

Guovdageaidnu i čakčamánu 2012, Sámi statistihkka fágalaš lađastanjoavku

Else Grete Broderstad, Magritt Brustad,
Kevin Johansen, Paul Inge Severeide,
Jon Todal

Čoahkkáigeassu

Olmmošlohku Norggas meattildii 5 miljovna ássái loahpageahčen njukčamánu 2012is. Leat vásihan earenoamáš ollu lassáneami daid máŋemus jagiid. Dušše 2011is lassánii olmmošlohku 65 500 persovnnain. Dat lea stuorimus lohku go goassege lea leamaš daid ollislašloguid ektui, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain.

Váikkuhus álbmotlassáneami ektui riegádanbadjebáza njiedjan dan maŋemus guovttilotjagis. Sisafárren lea dađistaga váikkuhan eanemusat olmmošlogu lassáneapmái. Sisafárren lassánii 2005 rájes ollu, go dalle lassánišgođii bargosisafárren. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádusat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii.

Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmui dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikki.

Maiddái davvin lea olmmošlohku lassánan. Oktasaš dan golmma Davvi-Norgga fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpoget gos olmmošlohku vuosttažettiin lassána. Bådáddjo, Tromsa ja Áltá leat váldobáikkid, mat geasuhit eanemus olbmuid ja dagahit ahte olmmošlohku bissu alladin. Dat seammás maid dagaha ahte boaittobeale báikkid muhtun muddui guorranit ja guovddáš báikkiide fas dovdomassii lassanit olbmot.

Jus geahčastit fylkadássái makkár suohkaniin lea olmmošlohku eanemusat ja unnimusat lassánan dan maŋemus viđa jagis, de oaidnit čielga geográfalaš erohusaid. Dan 34 suohkanis, gos olmmošlohku lassánii 10 proseanttain dahje eambo, dain gávdnat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta dain guovddáš fylkkain nugo Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dan 24 suohkanis gos olmmošlohku njiejai 5 proseanttain dahje eambo, dain leat olles 75 proseanta, mat gullet dan golmma davimus fylkii.

Guhkit áiggi ektui dagaha eretfárren stuora servodatlaš váikkuhusaid unna boaittobeale báikkážiid servodahkii. Dan maŋemus 40 jagis leat ollugat fárren eret daid árbevirolaš sámi suohkaniin giliide ja gávpožiidda Norggas. Danne lea lassánan sámi ja máŋggaetnalaš veahkadat, geat orrot dain Norgga gávpožiin.

Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddáš lea fárrolaga Norgga gávpot- ja regionnadutkama instituhtain (Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)) dahkan registtardutkama 2011-2012, mas guhkit áigge leat dutkan álbmoga mii leat eretfárren. Guorahallama vuoddu lea Našunála álbmotregisttar, gos leat buot Norgga álbmoga birra dieđut earret eará ássanbáikkiid, barggahusaid, fárremiid ja oahpuid ektui. Dan registtaris leat dieđut 1964 rájes juo. Dutkit leat čuvvon mielde buot persovnnaid, geat leat bajassaddan muhtin dihto suohkaniin, dan rájes go sii leat leamaš 15 jahkásaččat dassázii go 2008 ledje 33-57 jahkásaččat (dál 36-60 jahkásaččat). Dat lea oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-74.

Suohkanat, mat dán dutkamis leat mielde, leat válljejuvvon danne go dain orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelágai lullin.

Dutkamis ledje mielde oktiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártni ja 11451 ledje nieidda. Sis lea juohke goalmát fárren ruovttusuohkanis eret ja leat birstevaččat orruoahpán gávpogiin, oktiibuot 8318 persovvna (36%). Leat eambo nissonolbmo go dievdoolbmo, geat fárrejit gávpogiidda ja bisánit dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui. Leat eambo nuorra dievdoolbmot go boarrásit ahkejoavkkut, geat fárrejit gávpogiidda. Okta stuora oassi, 40 proseanta, fárrenrávnjnis boaittobealbáikkiin mannet lagamus gávpotguvlui.

Sápmelaččat sámi guovddášguovlluin leat hui ángirat demokratiijas. Ollu surggiin čájehuvvo ahte leat dat sápmelaččat, geat leat Sámedikki jienastuslogus, geat leat eanemus ángirat maiddái dáčča politihkalaš kanálain, ja áinnas ángireappot vel go sii geat eai leat sápmelaččat seamma guovlluin. Dássázii lea unnán mii čujuha ahte sierra sámpolitihkalaš kanála ilbman lea daguhan unnit beroštumi dáčča politihkalaš kanálii sámi álbmoga gaskkas. Orru baicca nu ahte sierra sámpolitihkalaš kanála ilbman lea obbalaččat lasihan politihkalaš beroštumi ja ángiruššama sámi álbmogis, ja erenoamážit sin gaskkas geat leat válljen leat Sámedikki jienastuslogus.

Gávdnat maiddái erohusaid gaskal sápmelaččaid geat leat ja geat eai leat jienastuslohkui registrerejuvvon go lea sáhka politihkalaš dádjadeamis ja ángiruššamis. Makkár váikkuhusat das sáhttet leat guhkit áiggis lea eahpečielggas, muhto árvvoštaladettiin dan čielga earu mii lea registrerejuvvon

ja eai-registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas, maid dát artihkal čalmmustahtá, de eat sáhte garvit dan movt ovttaskasolmmoš vásiha ja árvvoštallá Sámedikki ja dan barggu. Sámi guovddášguovlluin lea hui unnán luohitevašvuohita Sámediggái sin gaskkas geat leat válljen leat olggobealde Sámedikki jienastuslogu, ja ahte váilevaš luohitevašvuohita lea juoga maid sii juogadit singuin geat eai leat sápmelaččat seamma guovllus. Sámepolitihkalaš hástalusat mat dasa leat čadnon, eai unno gal go maddái gávnnahit ahte stuora oassi sis geat leat jienastuslogus eai dárbbu dihte beroš nu beare haga sámepolitihkas ja sis ii leat alla luohitevašvuohita Sámediggái ásaheassan, iige dan bargui maid doppe dahket. Eará sániiguin, eai váillo dehálaš struktuvrralaš ja strategalaš hástalusat sámi servvodagas.

Sámi logut muitalit čállošis geahčadeimmet vuđolaččat giellaválljema mánggalágán loguid mánáidgárddiin ja skuvllain, ja ollu saji bijaimet ságaškuššat dan stuora njiedjama mii áiggi badjel lea leamaš sámegeiella nubbegiellan fágas. Ollu dain sojuin maid leat oaidnán mañemus jagiid, jotket maddái skuvlajagi 2011/12, ja mii čujuhit diimmáš artihkkalii gos gávdná čiekŋaleappot kommentáraid go daid maid dás buktit.

Čielga sodju 2011/12 loguin lea dat stuora lassáneapmi ohppiidlogus geain lea sámegeiella fágan joatkkaskuvllas. Dat lea buorre sámegeiella boahiteáigái. Buorre lea maddái dat ahte lohku ohppiin geain lea sámegeiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas bissu relatiivalaččat stádisin. Mánáidgárddiid sámegeiella logut leat maddái relatiivalaš dássedat (goit go atná muittus mánnábeassádatloguid obbalaš njiedjama Davvi-Norggas).

Ain lea vuodđoskuvllaid nubbegielagiin bárti. Doppe oaidnit oppalaš njiedjama 41% skuvlajagis 2005/2006 gitta 2011/12. Vejolaš sivaidd njiedjamii suokkardeimmet vuđolaččat jagi 2011 Sámi logut muitalit čállošis.

Rávvagat

Go guorahallat lagabui demográfalaš dili sámisuohkaniin, de gávdnat bohtosiid mat eai leat beare buorit. Olmmošlogu njiedjan ii leat soaittahagas, muhto lea boadus guhkes áigge proseassas, mas olmmošlogu lassáneapmi ja riegádeamibadjebáza lea veahážiid mielde rievdan stuora badjebáhcagis gitta mearkašahti vuolláibáhcagii. Sisriikkalaš fárren rievddadda eambo guhkit áigge badjel, muhto dat lea leamaš negatiivvalaš dan logi mañemus jagis, mii fas nanne riegádanvuolláibahcaga beavttu. Demográfalaš oasit nugo sohkabealli ja ahki eai čuvvgodahte dan dili. Álbmot lea boarásmuvvame ja dat oassi nissonolbmui geat leat mánnáoazžunagis leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren lea veahkehan positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor mii sáhtta ollu rievddadit, ja das lea mearri man ollu sáhtta veahkehit dásseis álbmotovdáneapmái.

Lea veara čuovvut ovdáneami dárkilit dás ovddosguvlui. Sisafárren olgoriikkas čiegada mángga dáfus struktuvrralaš bonjuvuoda, mii sáhtta garrasit ruovttoluotta časkit jus olgoriikka sisafárren bisana.

Bohtá čielgasit ovdan ahte, ovdamearkadihtii Fálesnuorri ja Láhppi suohkaniin leat stuora hástalusat oazžut álbmoga ássama dásseis. Lea stuora eretfárren leamaš mángga buolvva čađa juo, iige oro vel mihkkege mii čájáha ahte dat unnu. Sivvan dasa sáhtta leat ahte ii leat vejolaš oahpu gazzat lagasbirrasis, ja ahte leat unnán bargosajit guovllus. Dain suohkaniin leat stuora hástalusat ássama ektui ja oazžut dan dásseis, lasihit sisafárrema ja oaččuhit olbmuide hálu orrut báikkis. Guovlu 1, gos lea Kárašjoga giella ja Guovdageainnu suohkan, lea eanemus dásseis ássan. Čilgehusat leat dieđusge mánga, muhto orru ollu ávkkuhan go leat huksen sámi ásahusaid dan mañemus logi jagis, čilge ollu.

Boaittoealsuohkanat barget garrasit vai oččošedje sisafárrejeddjiid iežaset suohkaniidda. Dan sáhtta oaidnit earret eará das go sis leat čuoládansánit ja

áŋggirdit vai movttidahtejit olbmuid fárret boaittobealbáikkiide. Logut čájehit ahte leat oalle oallugat geat gaskaboddosaččat fárrejit sámi-dáru suohkaniidda, geat fas 3 jagi maŋŋil fárrejit viidásit. Danne sáhtášii ge ássama oažžut dásseidin ja lasihit olmmošlogu, go movttidahtá sin, geat vejolaččat fárrejit viidásit, bisanit báikái.

Guovlluin, gos ránnjasuohkan lea gávpotsuohkan, sáhtá leat vejolaččat maid eambo bargojohin. Bargojohin birra leat eanemus muitalan olbmot, geat dovdet báikkálašguovllu ja dovdet bargo- ja bargojohinvejolašvuodaid regiivnnas. Danne lea ain vejolaš bargomárkandili lasihit, jus eambo livčče dieđut bargovejolašvuodaid birra dieđut lagasguovllus.

Lea leamaš ollu eretfárren sámi boaittobealsuohkaniin gávpogiidda Norggas. Dat mielddisbuktá ahte sii geat leat fárren, sis lea sámi ja máŋggakultuvrralaš duogáš. De maid vurdojuvvo ahte sii dahje sin mánát aktiivvalaččat doalahit iežaset sámi duogáža dain gávpogiin gos orrot. Das maid leat váikkuhusat gávpotsuohkaniid fálaldagaide sápmelaččaid ektui. Maiddái gávpotsuohkanat fertejit heivehit ja álggahit kultuvrralaš ja gielalašfálaldagaid iežaset almmolaš fálaldagaid ektui.

Registrerengurahallamat addit duogáš dieđuid ja álbmoga ektui dieđuid, maid guorahallamis áigu čuovvolit. Muhto go galgá gávnnahtit vástádusaid fárrema ektui, dasa maid mearkašit bajassaddanbáikki gaskavuodát, makkár giela vällje hupmat ja makkár gullelašvuohka lea dan gávpogii gosa lea välljen fárret, de ferte earalágán iskkadanvuogi čadahit. Ferte dutkojuvvot eanet. Dutkan projeakta Gilázis gávpogii guorahallamis, joatká bargat fárrenlogoin.

Sápmelaččat Norggas leat garrasit integrerejuvvon dáčča politihkalaš vuogádahkii, leaš dál registrerejuvvon jienastuslohkui dahje eai, ja vaikko vel garrasepmosit gusto sidjiide geat leat registrerejuvvon. Dássázii lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte lea gilvu vuogádagaid gaskkas. Orru baicca nu ahte áŋgirusšan ovttá kanálas addá áŋgirusšama nuppis. Okta dain stuorámuš strategalaš hástalusain Sámedikkis, sihke oanehit ja guhkit áiggis, lea man muddui Sámediggi galgá bargat eanet iešstivrejumi ovddas dan bokte ahte nu

ollu go vejolaš ráddje iežas dáčča vuogádaga ektui, dahje jus baicca galgá deattuhit ja nannet oktavuoda dáčča politihkalaš vuogádagain.

Okta dehálaš hástalus, mii lea nannosit čadnon dasa maid badjelis leat dadjan, gusto dan oalle garra erohussii mii lea šaddagoahtime gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon. Muhto eai sii ge, geat eai leat registrerejuvvon, oro marginaliserejuvvon dáčča politihkalaš vuogádagas, vaikko sii veaháš unnit oassálastet muhtin surggiin muđui álbmoga ektui, ja čájehit unnán dahje eai obage beroštumi sámediggevuogádahkii. Barggus geahččalit lasihit olbmuid jienastuslohkui ja sihkarastit eanet representativitehta ja legitimizehta sámediggevuogádahkii, lea stuora dárbu erenoamáš heivehuvvon doaimbajuide mat leat oaivvilduvvon juste dan sápmelašjovkui. Jus dainna ii lihkostuva, sáhtta Sámedikki viidásit nannen dáčča politihkalaš vuogádagas dagahit ahte goit oassi dan joavkkus dovdet iežaset njuolgut marginaliserejuvvon sámi politihkalaš vuogádaga siskkobealde, ja maiddái sáhttet guođdit sámi vuogádaga. Okta hirbmat heajos váikkuhus dakkár ovdáneamis sáhtta leat ahte Sámedikki jienastuslohku eanet ahte eanet neaktá ulbmiliin sápmelaččaid registreret.

Gávdnosat čujuhit dasa ahte lea dárbu áibbas odđa ja ollu nannoseappot dádjadeapmái Sámedikki bealis sápmelaččaid guvlui sin báikkálašservvodagain, mas eanet deattuhit ovttaskas sápmelaččain. Dakkár proseassas lea dárbblaš ahte ii badjelgeahča daid sápmelaččaid geat jo leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.

Mii oaidnit ahte Sámedikkis lea hui unnán legitimizehta sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Guhkit áigge perspektiivvas lea mearrideaddji ahte Sámediggi hukse iežas legitimizehta sin guovdu geat eai leat sápmelaččat. Sáme politihkka han ii doaimma vakuumas, ja dat dárbbáša doarjaga servvodagas olggobealde sámi servvodaga, vai galgá sáhttit ovdánit buori ládje. (Viidásit) Ovddidit gaskavuodaid ásahusaide ja suohkaniidda mat gáhttejit ollu eanet go dihto sámi áššiid, dáidá dađistaga šaddat deháleappot boahttevaš jagiin.

Lea gollan fargga 25 jahki vuosttaš sámediggeválgga rájes, ja lea áigi ásahtit albma ja bistevas sámi válgadutkanprográmma. Dat livčče veahkkin áddet ovdáneami sámi servvodagas

Sisdoallu

Čoahkkáigeassu.....	4
Rávvagat	7
1 Mandáhtta ja vuodus	14
1.1 Ladastallanjoavkku mandáhtta	14
1.2 Ráddádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki	15
1.3 Máhttovuodu dárbun.....	16
1.4 Guorahallanjoavku.....	17
Sápmelaččat Norggas – 40 jagi 40 000?	18
Gos lohku lea ilbman?	18
1970-lohkan spiehkastat	19
Logut goatnjilis.....	19
Jienastuslohku ii leat olmmošlohku.....	20
Galgágo olbmuid lohkat?.....	20
Eamiálbmogiid dárbbut	21
3 Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?	22
3.1 Álgu.....	23
3.2 Norga stuorru	23
3.3 Álbmotlassáneapmi juohke sajis?	26
3.4 Eambo lassáneami sivaidd birra.....	28
3.5 Sentraliseren davvin.....	32
3.6 Ovdáneapmi viđa maŋemus jagis – lassánan- ja njiedjansuohkanat	35
3.7 Álbmotovdáneapmi sámi guovlluin	39
3.8 Loahppa.....	41
4 Orrun- ja fárrentreanddat dáru- ja sámisuohkaniin 40 jagi áigodagas, go guoská barggahusaid ektui	44
4.1 Álgu.....	46
4.2 Doabačilgehus.....	47
4.3 Metoda ja dieđuidčohkken	48
4.4 Fárrenrávdnji Norgga gávpogiidda	51
4.4.1 Veaháš eambo go juohke goalmát orru gávpogis	51
4.4.2 Sohkačieliid earenoamášvuodát fárrenminsttaris	52
4.4.3 Fárrenárbevierut mearridit makkár gávpogiidda fárrejit.....	54
4.5 Fárrenminsttar regiovnaid ja sohkačieliid ektui	56
4.5.1 Fárrenminsttar juohke guovllus	58
4.6 Barggahus ja barggohtin sámi-dáru boaittoealsuohkaniin.....	62
4.6.1 Barggahusdási	62
4.6.2 Bargu orrunbáikkis dahje barggohtin	63

4.7	Gilis gávpogii.....	66
4.8	Loahppa.....	68
5	Sápmelaččat bellodagain ja válggain	71
5.1	Álgošátni.....	72
5.2	Datavuodus	74
5.3	Oassálastin válggain ja bellodatgullelaš doaimmain	78
5.4	Duppall bellodatmiellahttovuohta	85
5.5	Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuođa váikkuhusat?.....	86
5.6	Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui	90
5.7	Duhtavašvuohta Sámediggái	94
5.8	Hástalusat ja ávžžuhusat	99
6	Sámegeiella mánáidgárddiin ja skuvllain 2011/12.....	102
6.1	Sámegeiella mánáidgárddiin	102
6.1.1	Oppalaš logut sámegeielas mánáidgárddiin.....	103
6.1.2	Davvisámegeiella mánáidgárddiin.....	105
6.1.3	Julevsámegeiella mánáidgárddiin	106
6.1.4	Lullisámegeiella mánáidgárddiin.....	107
6.2	Sámegeiella vuodđoskuvllas	108
6.2.1	Oppalaš lohku ohppiin geain lea sámegeiella fágabiires	108
6.2.2	Ohppiidlogut sámegeielas vuosttašgiellan.....	109
6.2.3	Ohppiidlogut sámegeielas nubbegeiellan	110
6.2.4	Ohppiidlogut sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde	111
6.3	Sámegeiella joatkkaskuvllas.....	114

Tabeallat

Tabealla 3.1	Álbmotovdáneapmi Oslos, lassánan- ja njiedjansuohkanat 2007 – 2012.....	37
Tabealla 3.2	Ahkejuohkáseapmi dan guovtti suohkanjoavkkuin 2012.....	38
Tabealla 4.1	Jahkebuolvvaid sturrodas ja man oallugat leat fárren gávpogiidda áigodagas 1950-1974	51
Tabealla 4.2	Boaittoealsuohkaniid 15 jahkásaččaid jahkebuolva, geat leat riegádan 1950-1974 ja man oallugat sis leat fárren gávpogii	52
Tabealla 4.3	1950-1974 jahkebuolva, geat leat fárren sámi-dáru guovlluin gávpogiidda. Obbalaš lohkuman ollu leat fárren juohke guvlui ja proseantaid mielde juohke gávpotregiovdni.	55
Tabealla 4.4	Fástaássit ja iešguđetlágán fárrejeaddjot sámi-dáru boaittoealguovllus, dievdut riegádan 1950-74	57
Tabealla 4.5	Fástaássit ja iešguđetlágán fárrejeaddjot sámi-dáru boaittoealguovllus, nissonolbmot riegádan 1950 – 1974.....	57
Tabealla 4.6	Barggahusdási 2008. Buot jahkebuolvva 1950-74.....	62
Tabealla 4.7	Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, dievdoolbmot.....	63

Tabella 4.8	Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, nissonolbmot.....	64
Tabella 4.9	Barggahus ja bargojohtin juohke dan čieža guovllus, sihke dievdoolbmot ja nissonolbmot	65
Tabella 5.2	Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta	83
Tabella 5.3	Duppall bellodatmiellahttovuohta registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Proseanta.....	85
Tabella 5.4	Sámediggeválggaid jienastanvuogatuoda váikkusat. Proseanta	87
Tabella 5.5	Jienasteami dávjodat norgga válggain. Gaskamearri ceahkkálasas 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes gitta 5 (Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.	89
Tabella 5.6	Deháleamos oalgguhus dieđihepmái, dan áiggi ektui goas dieđihii jienastuslohkui. Proseanta.....	91
Tabella 5.7	Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui ja beroštupmi sámpolitiikkii. Proseanta...	92
Tabella 5.8	Oalgguhus sisadieđihepmái ja persovnnalaš ángiruššan válgga ektui. Proseanta.....	93
Tabella 5.9	Luohttevašvuotta ášahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (hui unnán luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái	94
Tabella 5.10	Luohttevašvuotta iešguđetlágán ášahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (ii luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.	96
Tabella 5.11	Man duhtavaš leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan? Proseanta.....	96
Tabella 5.12	Sámediggi ja politihkkasurggiid vuoruheapmi. Proseanta	98
Tabella 6.1	Lohku mánáidgárddiin main lei sámegiel fálaldat jagiin 2005/06 – 2010/11 ...	104
Tabella 6.2	Lohku mánáin geat vuostáiválde sámegiel fálaldaga mánáidgárddiin 2005 – 2010.....	104
Tabella 6.3	Lohku mánáin geat vuostáiválde davvisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011	105
Tabella 6.4	Lohku mánáin geat vuostáiválde julevsámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011	106
Tabella 6.5	Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006– 2010	107
Tabella 6.6	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámegiella fágabiires	108
Tabella 6.7	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lei sámegiella vuosttašgiellan.....	109
Tabella 6.8	Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lei sámegiella nubbegiella	110
Tabella 6.9	Lohku nubbegielat sámegielohppiin sirrejuvvon fágaplána ektui	110
Tabella 6.10	Oahppit sámegielaid hálldašanguovllu siskobealde skuvlajagi 2011/12 juhkkojuvvon giellafálaldagaide	112
Tabella 6.11	Ohppiid juogustus proseanttain sámegielaid hálldašanguovllu siskobealde skuvlajagi 2011/12	113
Tabella 6.12	Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiires joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide main leat eanet go vihtta oahppi	114
Tabella 6.13	Lohku ohppiin sámegiella vuosttašgiellan fágas joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi.....	114
Tabella 6.14	Lohku ohppiin geain lea sámegiella nubbegiellan joatkkaskuvllas, juhkkojuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi.....	115
Tabella 6.15	Lohku ohppiin geain lea sámegiella fágabiires Nordlánddas, Davvi-Trøndelagas ja Lulli-Norggas olggobealde Davvi-Trøndelaga	115

Govat

Govva 3.1	Norgga álbmotlohku 1750-2012 ja man galle jagi golle ovdalgo ain rasttildiiain miljovnnain ássiin	24
Govva 3.2	Riegádanbadjebaza, nettosisafárren ja álbmotlassáneapmi. Olles riikkas 1951-2011.	25
Govva 3.3	Álbmotlassáneapmi suohkana guovddášgráda ektui 1980-2011. Proseantaid mielde	27
Govva 3.4	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Nordlándá 1951- 2011	29
Govva 3.5	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Romsa 1951-2011	29
Govva 3.6	Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beavvi ja rievdadusat dan jagi. Finnmárku 1951-2011	30
Govva 3.7	Nettosisafárren. Sisriikkalaččat ja olgoriikkas Norgii proseantaid mielde álbmoga ektui. 2011	31
Govva 3.8	Álbmotlassáneapmi Nordlánddas ja Bådåddjos 1951-2012	32
Govva 3.9	Álbmotlassáneapmi Tromssas ja Tromssa gávpogis 1951-2012	33
Govva 3.10	Álbmotlassáneapmi Finnmárkkus ja Álttás 1951-2012	34
Govva 3.11	Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Váldolistu ..	40
Govva 3.12	Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Sámi guovllut	41
Govva 4.1	Sámi- dárú suohkanat gos fárrejit eret ja gávpogat/ gávpotguovllu gosa fárrejit	50
Govva 4.2	Proseantaid mielde eretfárren sohkebuolvva ektui.....	53
Govva 4.3	Proseantaid mielde ollislaš fárrenlohku gávpogiidda	56

1 Mandáhtta ja vuodus

Sámi statistihka fágalaš lađastallanjoavkku njuolggadusat leat čakčamánu 12.b. 2011 mearriduvvon Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartemeanttas, miessemánu 11.b. 2005 Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid prosedyrat - lága olis, mii mearriduvvui gon.res. suoidnemánu 1.b. 2005.

Mearrádusa ulbmilin lei nannet stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš konsultašuvnnaid árvvoštallamiid ja mearrádusaid faktavuđđosa.

1.1 Lađastallanjoavkku mandáhtta

Fágalaš lađastallanjoavku galgá juohke jagi ovdal golggotmánu 1.b. buktit raportta Ođasmahttin-, hálddahu- ja girkodepartementtii ja Sámediggái. Raporta galgá, nu guhkas go vejolaš, addit bajilgeahčastaga ja árvvoštallama Norgga sámi servvodaga dilis ja ovdáneami sárgosiin. Raporta šaddá vuodđun jahkásaš bušeahttabargui ja konsultašuvnnaide gaskal stáhtalaš eiseválddiid ja Sámedikki.

Lađastallanjoavku galgá ságaškuššat ja gaskkustit gávdnosiiddis fágalaš artihkkaliid ja kronihkaid bokte, ja joavku sáhtá bovdet ja oassálastit fágalaš konferánsain, seminárain ja eará sullásaš lágidemiin.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus ovddidit ja dađistaga buoridit jahkásaš raporttaid oppalašgeahčastagaid ja analysaid ovdanbuktinvugiid. Raporttaid galgá nu bures go vejolaš sáhttit álkit buohtastahttit áigodagaid gaskkas.

Raportta galget ráhkadit čuožžovaš statistihkaid ja/dahje eará áššáigullevaž dataid ja árvvoštallan-, guorahallan- ja dutkanbargguid dieđuid vuodul.

Lađastallanjoavkkus lea ovddasvástádus háhkat čuožžovaš statistihkaid ja dárbbášlaš dataid ja dieđuid raportta ráhkadeapmái.

Lađastallanjoavku mearrida ieš makkár fáttáid meannuda jahkásaš raporttain. Fáttát maid sáhtta leat áigeovuodil meannudit leat:

- Giela
- Bajásšaddan, oahpahusa ja dutkama
- Dásseárvvu
- Dearvvašvuoda ja sosiála, dáikko bakte olmmošlogu rievdan, demografiija, dienas
- Ealáhusat, dáikko bakte barggahus, ealáhusstruktuvra, á árbevirolaš ealáhusat
- Biras- ja resursahálddašeapmi, ávnnaslaš kulturvuodu rievdadusat, searvan ja váikkuheapmi
- Kulturbargu ja dábálaš kultuvra, dáikko bakte dáiddašlájá, media
- Siviila sámi servodat, dás organisašuvdna- ja ásahusovdáneapmi

Lađastallanjoavku sáhtta cuiggodit váilevaš gáldu- ja máhttovuđđosa ja dárbbu ovddidit statistihka fáttáid siskkobealde maid joavku atná relevántan.

Lađastallanjoavkku sáhttet bivdit buktit ollislaš árvvoštallamiid ja vaikko vel čiekŋudit osiid materiálas daid sierra dárbbuid ektui mat Ráđđehusas dahje Sámedikkis sáhttet leat.

1.2 Ráđđádallamat gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki

Sápmelaččain lea álgoálbmogiin dat vuoigatvuohta ahte singuin galgá ráđđádallojuvvot buot áššiin mat njuolga váikkuhit sin dillái. Dát vuoigatvuohta lea sis ILO-konvenšuvnna nr. 169 álgoálbmogiid ja olmmoščearddaid birra iešheanalis stáhtain 6. artihkkala mielde.

Bargovugiid ulbmiliin lea:

- Váikkuheames stáhta geatnegasvuoda olláshuhttimis das ahte ráđđádallat álgoálbmogiiguin.
- Oččodit ovttamielalášvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki go árvoštallojuvvo ásaheames lágaid dahje doaimmaid mat sáhttet váikkuhit sámiid beroštumiide.
- Láhčēt vejolašvuoda ovdánahttit guimmešvuoda gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki man váikkuhus lea ahte sámiid kultuvra ja servodagat nannejuvvojit.
- Ovdánahttit oktasaš ipmárdusa sámi servodaga dili ja ovdánahttindárbbuid birra.

Ráđđádallanbargovugiin gaskal stáhta eiseválddiid ja Sámedikki čállojuvvo ná 5. paragrafas bistevas čoačkimiid birra:

- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš politihkalaš čoačkimat gaskal sámi áššiid stáhtaráđi ja Sámediggepresideanta. Fágastáhtaráđdi searvá čoačkimiidda dárbbu mielde. Bistevas jahkebeallasaš čoačkimiin galget ságastallat servodaga dili ja ovddidandárbbuid, dehálaš prinsihpalaš áššiid ja doaibmi proseassaid.
- Ahte galget lágiduvvot jahkebeallasaš čoačkimat gaskal Sámedikki ja departemeantaid gaskasaš sámi áššiid ovttastahttinlávdegotti. Čoačkimiin galget earret eará boahktevas áigodaga áigequovdilis sámpolitihkalaš áššiid.

1.3 Máhttovuodu dárbbun

Stáhta eiseválddiid ja Sámedikki gaskasaš ráđđádallanvuogádaga 8.paragrafa prosedyrat meannudit čielggadan ja máhttovuodu dárbbuid. Máhttovuodu birra čuožžu ná:

- Gielda- ja guovlodepartemeanta ja Sámediggi nammadit ovttas fágalaš guorahallanjoavkku mii earret eará sámi statistihka vuodul jahkásaččat ovddida raporta sámi servodaga dili ja ovddidandovdomearkkaid birra. Raporta geavahuvvo vuodđun go dihto áššiid birra leat ráđđádallamat ja ráđđádallamiin sámi servodaga ovddidandárbbuid birra ovta dain jahkebeallasaš čoačkimiin gaskal sámi áššiid stáhtačalliid ja Sámediggepresideanta.

- Go stáhta eiseválddit dahje Sámediggi oaivvildit ahte čielggadeapmi dárbbášuvvo vai nanne árvvoštallama ja mearrideami fáktavuodu dahje formálalaš vuodu de dan berrejit dieđihit nu fargga go vejolaš, ja bealit galget ovddidit gažaldagaid mat gusket vejolaš čielggadeami fápmudussii ráddádallamiid oktavuodas. Stáhta ja Sámediggi galget bargat olaheames ovttamielalašvuoda ovddas sihke fápmudusa ektui ja das geat galget čadahit vejolaš čielggadanbarggu. Stáhta ja Sámediggi geatnegahttojuvvojit fuolahit dieđuid ja ávdnasiid mat dárbbášuvvojit čielggadeami čadaheames.

Dán oktavuodas nammaduvvo sierra guorahallanjoavku man bargun lea ovddidit jahkásaš raportta.

1.4 Guorahallanjoavku

Bargo- ja searvadahttindepartemeanta ja Sámediggi leaba soahpan ahte ovttas nammadit jodiheaddji, nubbinjodiheaddji ja golbma lahttu guorahallanjovkui, man doaibmaáigodahkan lea njealji jagi. Sii geat leat nammaduvvon leat:

Jon Todal	jodiheaddji (Sámi allaskuvla-Samisk høgskole)
Magritt Brustad	nubbinjodiheaddji (Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Else Grete Broderstad	(Sámi dutkamiid guovddáš, Romssa universitehta-Universitetet i Tromsø)
Paul Inge Severeide	(Statistalaš guovddášdoaimmahat-Statistisk sentralbyrå)
Kevin Johansen	(Nordlánda Universitehta-Universitetet i Nordland)

Prošeaktajodiheaddjin lea Yngve Johansen, guhte bargá beallevirggis.

Čuovvovaš teaksta lea kronihkkamánus mii deaddiluvvui Ságat áviissas golggotmánu 6.b. 2011 (40.000 samer i 40 år) ja maiddái Nordlys áviissas golggotmánu 10.b. 2011 veaháš oaniduvvon hámis (40 000 i 40 år – må det være sann?). Leat bivdán beassat ođđasit deaddilit kronihka daningo dat govvida mohkkáivuoda mii guoská sápmelaččaid logu mearrádallamii. Teaksta lea vuosttaš golmma artihkkalis dan jagáš “Sámi logut mitalit” čállošis mii lea demografiija birra.

Sápmelaččat Norggas – 40 jagi 40 000?

Torunn Pettersen, Stipendiáhta Sámi dearvvašvuodadutkama guovddázis, Servvodatmedisiinna instituhtta, Romssa Universitehta ja Dutki Sámi allaskuvllas

Ii oktage dieđe juste man galle sápmelačča orrot otná Norggas. Ankke čuoččuhuvvo dávjá ahte Oslo lea Norgga stuorámuš sámesuohkan, ja ahte duššo muhtin proseantaoasáš sápmelaččain leat boazodoalus.

Dábálaš jearaldat Norgga sápmelaččaid birra Norggas lea man gallis sii “duohtavuodas” leat. Dábálaš vástáduš sisttisoallá dávjá 40 000 logu, vejolaččat vuolit dássin meroštallamis mii manná 50-60 000 rádjái. Muhto ii oktage sáhte duođaštit daid loguid, ja seamma loguid leat atnán fargga njeallje logijagi, almmá lassáneami ja maŋosmannama haga. Fertego leat nu? Ja galgágo leat nu?

Gos lohku lea ilbman?

Olmmošlohkamis 1970:s jearai Statistihkalaš guovddášdoaimmahat (SGD) njeallje liigegažaldaga sámegeiela ja identitehta birra sis geat orro dihto suohkaniin ja biirriin olggobealde daid stuora gávppogiid Norggas davábealde Sáltođuodara. 9 175 olbmo lohanguovllus dieđihedje dalle ahte atne iežaset sápmelažžan, 10 535 vástidedje ahte sin iežaset vuosttašgiella lei sámegeiella,

dan bottu go birrasiid 16 800 ja 19 600 lei unnimusat okta váhnen dahje áddjá dahje áhkku geas lei sámegeiella vuosttašgiellan.

Sosiologa Vilhelm Aubert, gii árvvoštalai sámi lohkandataid SGD ovddas, deattuhii ahte daid loguid fertii várrogasat dulkot. Dain ledje namalassii, oaivvildii son, ollu boasttuvuođagáldut ja gáržžádusa. Erenoamážit ledje lohanguovllus jáhkkimis oallugat geat eai lean háliidan dieđihit sámi dovdomearkkaid. Lohanguovlu lei dasalassin hirbmadit ráddjejuvvon geográfalaččat – sihke davvi-lulli ja daningo stuorát gávpogiid ledje guođđán. Ii Romssa gávpot, iige Oslo lean dan lohkamis mielde.

Norggas oppalaččat geažidii Aubert analysastis ahte jagi 1970:s várra sáhtte leat birrasiid 40 000 olbmo "[...] geaid eallineaktu soames ládje lea báidnašuvvan das ahte sis lea muhtin máde sápmelaš duogážiis."

Maŋnel 1970 eai leat šat ovttaga olmmošlohkamis leamaš sámi jearaldagat, eai davvin, eaige lulde. Goitge atnit ain 40 000 logu go meroštít riika sámeálbmoga logu – vaikko Norgga álbmot ollislaččat lea dan rájes lassánan badjel miljovnnain.

1970-lohkan spiehkastat

Sámi jearaldagat 1970-lohkamis ledje dan áiggis spiehkastagat. Go duodas čadahedje “sápmelašlohkama” 1970:s , de lei daningo sámi organisašuvnnat ledje jo gitta viđalot-jagi rájes jearahan ođasmahttojuvvon loguid sámeálbmoga ja sin eallinlági birra.

Ovdal Nuppi máilmmisoađi ledje aŋkke olmmošlohkamiin goasii 100 jagi, iešguđet ládje, váldán mielde man gallis Norggas ledje sápmelaččat dahje hupme sámegeiela. Go dat bargovuohki nogai maŋnel 1945, de ledje SGD:s guokte ákka dasa: Okta lei ahte "čearda" doaba lei gártan hirbmat váigadis dillái soađi dilálašvuodaid dihte. Nubbi lei ahte stuora oassi sápmelaččain dalle elle juste seamma ládje go álbmot muđui.

Logut goatnjilis

Odne gal lea maŋnit áigi atnit olmmošlohkanskovi jearahit sámi identitehta ja sámegeiela anu ruovttus ja ovddit buolvvain. 2011 rájes oainnat ii galgga olmmošlohkan Norggas doaibmat nu ahte olbmot vástidit gažaldatskoviide. Dan

sajis galgá baicca SGD iešgudetlágán registariin viežžat dieđuid maid dárbašit dan oktavuodas.

Jienastuslohku ii leat olmmošlohku

Dallego Sámedikki ásahedje 1989:s, ásahedje sierra jienastuslogu masa sii, geat galge oassálastit sámediggeválggain, galge dieđihit. Sii, geain sámelága bokte lea vuoigatvuohta dieđihit dasa, leat olbmot geat leat jienastanvuoigatvuođalaš agis, geat atnet iežaset sápmelažžan ja geain alddiineaset dahje unnimusat ovttá váhnemis, ádjás, áhkus dahje máttarváhnemis lea dahje lei sámegiella ruovttugiellan.

Muhto daningo dieđiheapmi jienastuslohkui lea vuoigatvuohta, iige geatnegasvuohta, de ii leat oktage gii sáhtá diehtit man gallis sis geain lea dat vuoigatvuohta, albmailmmis atnet dan. Sámedikki jienastuslohku dasto ii leat buot sápmelaččaid olmmošlohku, muhto baicca lohku dieđihuvvon sápmelaččain geat leat badjel 18 jagi. Dat leat sápmelaččat geat háliidit aktiivvalaččat searvat sámediggeválggaide – dahje geat goit háliidit čalmmustahttit sámi gullevašvuođaset. Sámelága samemanntall sáni sajis leatge maidái atnigoahtán Sámedikki jienastuslogu doahpaga.

Identitehtat rievdamme

Seammás lea gelddolaš ahte dat jienastuslohku lea lassánan 5 500 dieđihuvvon olbmos vuosttaš sámediggeválggain 1989:s gitta goasii 14 000 olbmui 2009:s. Lassáneami sáhtá doaivvu mielde iešgudet ládje čilget. Muhto dat govvida goit aŋkke ahte sihke sámi identitehtii ja movt olbmot meannudit sámi sohkamáddaggiiddiset, dasa ii leat bidjon válmmas čoavddus.

Historihkarat leat atnán boares olmmošlohkodataid vuodđun digaštallat movt ja manin dihto áigodagain orro šaddame eanet dáččat ja unnit sápmelaččat davvinorgga giliin. Sáhtá roahkka leat nu ahte dálá áiggi rievdan eavttut dasa ahte leat sápmelaš Norggas, jorgalahtá proseassa: Gártet eanebut geat aktiviserejit ja dovddahit sámi identitehta sihke gávpogiin ja giliin.

Galgágo olbmuid lohkat?

Juovlaevánjiljom muitala ahte Jovsset ja Márja vulggiiga Betlehemii daningo keaisár Augustus lei gohččon ahte olles máilbmi galggai čálihuvvot olmmošlohkui. Álbmogiid logu meroštallan dasto ii leat mihkkege ođđasiid. Dasalassin lea fápmu lohkamis –ja das go ii loga.

Odne lea goasii juohke riikas muhtin lágan olmmošlohkan. 65 proseanta váldet lohku álbmoga etnalaš čohkkehusa loguid, muhtin ládje. Muhto vaikko juoga lea dábálaš, de ankke sáhtta leat riidduvuloš. Ja etnisitehtadieđuid háhkan lea muhtin muddui garra riidduvuloš. Galgágo dahkat vai ii? Makkár oktavuodain ja gii galgá dahkat dan? Makkár kategoriijaid galgá atnit, ja movt čađahit?

Eamiálbmogiid dárbbut

Sápmelaččaide ja eará eamiálbmogiidda dagaha eamiálbmotdilálašvuohta ahte sii leat álbmogat sierra stáhtaid haga. Eamiálbmogiin lea danin hárve vejolašvuohta ieža mearridit galgetgo sin olbmuid “olmmošlohkat”. Seammás sáhtta maiddá eamiálbmogiin, ásahusaideaset bokte, leat dárbu diehtit man gallis sii leat, ja gos ja movt sii ellet. Eai beasa eamiálbmogatge dan guovddáš rollas mii lohkodain lea otná servvodagas, politihkas, hálddašeamis ja dutkamis.

Sammat ii leat nu dehálaš diehtit juste man gallis sápmelaččat leat. Muhto de goit lea dehálaš maiddá oazžut oidnosii maid eat beasa diehtit – nugo ovdamearkka dihte mii stuorámus sámesuohkan lea ja man stuora oassi sápmelaččain leat iešgudet ealáhusas.

3 Álbmotlohku lassána ollu, muhto movt dat juohkása?

Paul Inge Severeide, Ossodatjodiheadji, Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Čoahkkáigeassu

Olmmošlohku Norggas meattildii 5 miljovna ássái loahpageahčen njukčamánu 2012is. Leat vásihan earenoamáš ollu lassáneami daid manemus jagiid. Dušše 2011is lassánii olmmošlohku 65 500 persovnnain. Dat lea stuorimus lohku go goassege lea leamaš daid ollislašloguid ektui, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain.

Artihkkalis geahččat lagabui dien lassáneami ja geahččat earenoamážiid movt dat lea juohkásan geográfalaččat, ja makkár diŋggat lassáneamis sáhttet váikkuhan daid iešguđetge guovlluide iešguđetge áiggis. Leat earenoamážiid válljen geahččat ovdáneami dain davimus guovlluin.

Go obbalaččat geahččá, de lea álbmotlassáneami ektui riegádanbadjebáza njiedjan dan manemus guovttilotjagis. Sisafárren lea dađistaga váikkuhan eanemusat olmmošlogu lassáneapmái. Sisafárren lassánii 2005 rájes ollu, go dalle lassánišgođii bargosisafárren. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádusat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii.

Olmmošlohku lea goitge eanemusat lassánan dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmui dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikki.

Maiddá davvin lea olmmošlohku lassánan. Oktasaš dan golmma Davvi-Norgga fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat gos olmmošlohku vuosttažettiin lassána. Bådådđjo, Tromsa ja Áltá leat váldobáikkít, mat geasuhit eanemus olbmuid ja dagahit ahte olmmošlohku bissu alladin. Dat seammás maid dagaha ahte boaittoeale báikkít muhtun muddui guorranit ja guovddáš báikkiide fas dovdomassii lassanit olbmot.

Jus geahčastit fylkadássái makkár suohkaniin lea olmmošlohku eanemusat ja unnimusat lassánan dan mañemus viđa jagis, de oaidnit čielga geográfalaš erohusaid. Dan 34 suohkanis, gos olmmošlohku lassánii 10 proseantain dahje eambbo, dain gávdnat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta dain guovddáš fylkkain nugo Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dan 24 suohkanis gos olmmošlohku njiejai 5 proseanttain dahje eambbo, dain leat olles 75 proseanta, mat gullet dan golmma davimus fylkii. Go vuđoleabbot geahččat daid suohkaniid, de gávdnat demográfalaš erohusaid, mat dagahit hástalusaid boahhteáigái.

3.1 Álgu

Norggas gárte 5 miljovna ássii loahpageahčen njukčamánu 2012is. Dat lei odđa olahus Norgga olmmošlogu historjjas, ja lei 37 jagi áigi mañemus olahusa go Norggas šadde 4 miljovna ássi. Norggas lea olmmošlohku earenoamáš ollu lassánan daid mañemus jagiid, alla sisafárrema geažil. Alla riegadanlogut leat maid lasihan olmmošlogu. Olmmošlogu sturrodat mearriduvvo das man ollu riegádit ja jápmet olbmot, ja das man ollu fárrejit sisa dahje eret báikkis. Diet diñggat sáhttet rievddadit ollu áiggiid čađa, ja dasa váikkuhit iešgudetlágan dilálašvuoddat nugo ekonomiiija, bargomárkan ja muđui servodatdilálašvuolta. Geográfalaččat sáhttá maid ollu rievddadit. Muhtin báikái sáhttet lássánit olbmot ja muhtin earás fas unnot olbmot.

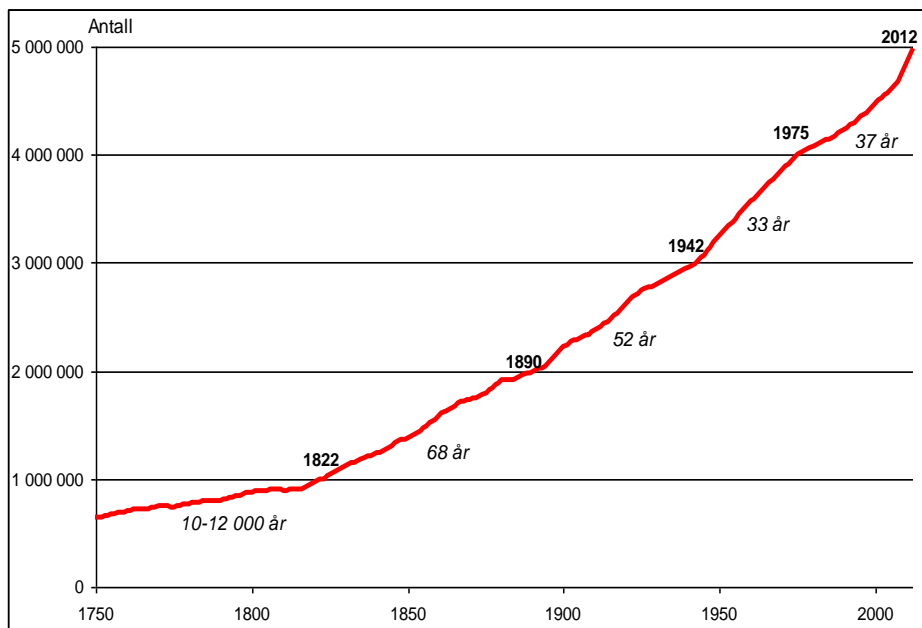
Dát artihkkal čajeha movt olmmošlohku Norggas lea ovdánan maññil soađi, mas earenoamážiid deattuhit dan golbma davimus fylkka. Váldoulbmilin lea čájehit makkár oasis leat eanemusat váikkuhan ovdaneapmái ja movt olmmošlogu lassáneapmi lea juohkásan geográfalaččat.

Olmmošloguovdaneapmi dain sámi guovlluin čilgejuvvui vuđolaččat ovttá artihkkalis “Sámi logut muitalit 3”. Dán artihkkalis in leat dan dihte guoskkahan sámi guovlluid, muhto loahpas kapihttalas leat muhtin válde govvosat ovddit artihkkalis ođasmáhtton ođđaseamos loguiguin. Dán artihkkala fertet obbalaččat geahččat jus galgat ipmirdit movt olmmošlohku ovdána. Dan dahkat go geahččat álbmotovdaneami sisriikkalaččat, guovlluid mielde ja sámi guovlluid ektui.

3.2 Norga stuorru

1665as ledje Norgga álbmogis 440 000 ássi, eatge mii olahan miljovna ássái ovdal go 1822is. Dan nuppi miljovna olaheimmet 68 jagi maññá, 1890is, dan goalmnáda ges 1942is, 52 jagi maññil. 1975as, 33 jagi maññil, olahii Norga 4 miljovna ássi, ja njukčamánu 2012is jovssaimet dan viđát miljovna.

Govva 3.1 Norgga álbmotlohku 1750-2012 ja man galle jagi golle ovdalگو ain rasttildii ain miljovnnain ássiin

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat (SGD)

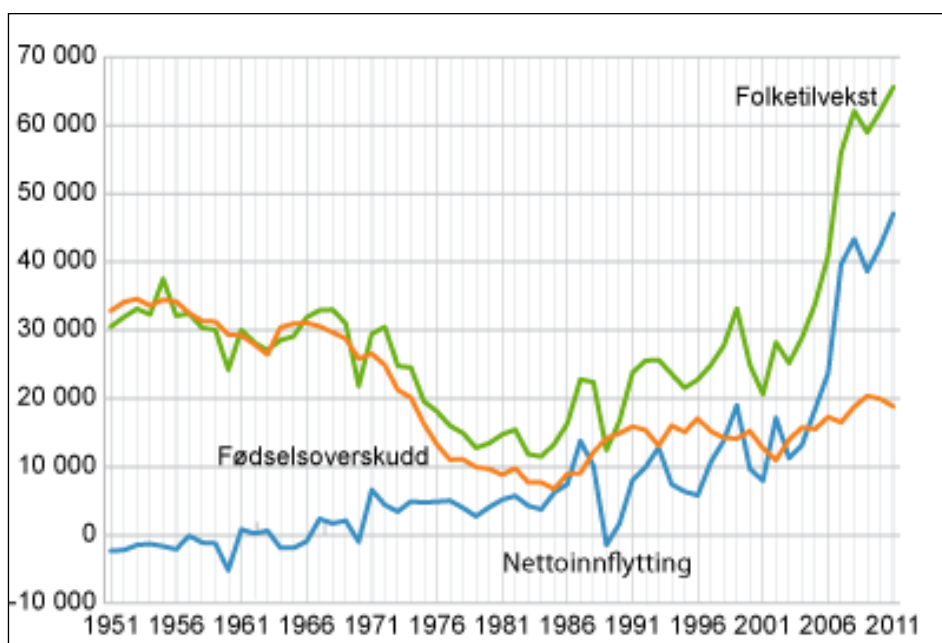
Olaheimmet 5 miljovna ássi jođáneappot go oktage dábálaš olmmoš ja áššedovdi lei vuordán. Nu mañjit go 2005as einnostii SGD iežaset olmmošlogu rehkenastimis ahte Norga olaha 5 miljovna ássi 2019is (váldomolssaektu). Vel dat alimus molssaektu olahit 5 miljovna ássi maid einnostuvvui easka 2015is. Dan odđa olmmošlogurehkenastimis (2012) leat dál dat odđa duohta rievdadusat čállon ja váldomolssaektu dan odđa modealla mielde olaha Norga 6 miljovna ássi 2029is, dušše 17 jagi mañjil go olaheimmet 5 miljovna ássi.

Norga lea earenoamáš stuora lassáneami vásihan daid mañemus jágiid. Dušše 2011is lassáneimmet 65 550 persovnnain. Dat lea historjjalaččat stuorimus lohku, go geahččat daidda ollislašloguide, mii mearkkaša ahte olmmošlohku lassánii 1,3 proseanttain. Eurohpas ledje dušše Durkkus ja Luxembourgas, gos proseanttaid mielde lassánedje eambbo olbmot go Norggas. Norgga álbmotlássáneapmi lea dál stuorit go muđui máilmmis. Máilmmi álbmot lassána dađistaga njozebut, mii dál lea dušše 1.1 proseanttain jagis. Norggas lassánit dál olbmot eambbo go Kiinnas, USAs, Lulli-Afrihkkas ja Brasilas. Go geahččat dan mañemus viđajagi áigodaga (2007-2011), de lassánii Norgga olmmošlohku 305 000 persovnnain dahje 6,5 proseanttain. Dat ovddit viđajagi áigodagas (2002-2006) lassánii olmmošlohku 157 000 persovnnain dahje 3,5 proseanttain.

Olmmošlogu lassáneapmi lea boadus das man ollu riegadit ja jápmet olbmot, ja das man ollu fárrejit báikái dahje eret báikkis. Eambbo konkrehtalaččat mearriduvvo olmmošlohku riegádanbadjebahcaga ektui (man ollu leat riegádan,

das geassit eret dan man ollu leat jápmán) ja nettosisafárrema ektui (sisafárren logus geassit eret olggosfárrenlogu). Historjjálaččat leat diet oasis rievddadan ollu. 1866-1933 áigodagas lei Norga riika, gos olbmot fárrejedje eret. Álggugeahčen 1880 jagiin lei olggosfárren nu stuoris ahte olmmošlohku njiejai veahá. 1882is olggosfárrejedje lagabui 29 000 olbmo, mii lea alimus lohku goassege. Riegádanbadjebaza lei dattege dan made stuoris, ahte jus eat geahča dien guovtti jahkái, de lei mis goitge olmmošlogu lassáneapmi.

Govva 3.2 Riegádanbadjebaza, nettosisafárren ja álbmotlassáneapmi. Olles riikkas 1951-2011.

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

1950 logu rájes gitta 1970 logu radjái lei sisafárren ja olggosfárren seamma dásis, nu ahte nettosisafárremis ii lean nu ollu dadjamuš álbmotlassáneapmái. Olles dien áigodagas lei mis alla riegádanbadjebaza, birrasiid 30 000 olbmui, mii dasto sihkarastii jeavddalaš álbmotlassáneami. Álggugeahčen 1970-logu rievdagodii diet. Sisafárren lassánii eambo go olggosfárren ja riegádanbadjebaza njiejai. Veahá spiehkastagain loahpageahčen 1980-logu, lea sisafárren leamaš eambo go olggosfárren olles áigodagas. Riegádanbadjebaza njiejai 30 000 ássis 1950- ja 1960-logus gitta birrasiid 10 000 ja 20 000 ássái 1975as.

2005as lassánii sisafárren, go bargosisafárren duođas lassánii. EEO riikkaid orrun- ja bargonjuolggádušat rivde ja dasa lassin šattai Eurohpas finánsaroassu, mat leat dagahan dan garra sisafárrema Norgii. Leat earenoamážiid daid odđa

EO riikkaid olbmot, geat leat lasihan sisafárrema. Bealli dain EO riikkaid sisafárrejdjiin 2011is bohte Polenis ja Litauenis.

Oktiibuot lea nettosisafárren dan mañemus viđajagi áigodagas leamaš 211 000 persovnnain. Dat lea sulli seamma ollu go nettosisafárren lea leamaš daid ovddit 23 jagis, namalassii 1984 rájes gitta 2006 radjái, ja eambo go golmmageardániid eambo go 17 jagi das ovdal fas (namalassii 1967 rájes gitta 1983 radjái).

Nugo namuhuvvon de lea riegádanbadjebaza leamaš 10 000 ja 20 000 olbmo gaskkas jahkásaččat dan mañemus 35 jagis. Jus ii geahča sisa- ja olggosfárremii, de čájeha dát ahte váldá gaskal 50 ja 100 jagi ovdalgo álbmot lassána miljovnnain. Jus ii livčče sisafárren Norgii, de livččii Norgga álbmogis 2012is leamaš birrasiid 4,4 miljovna ássi.

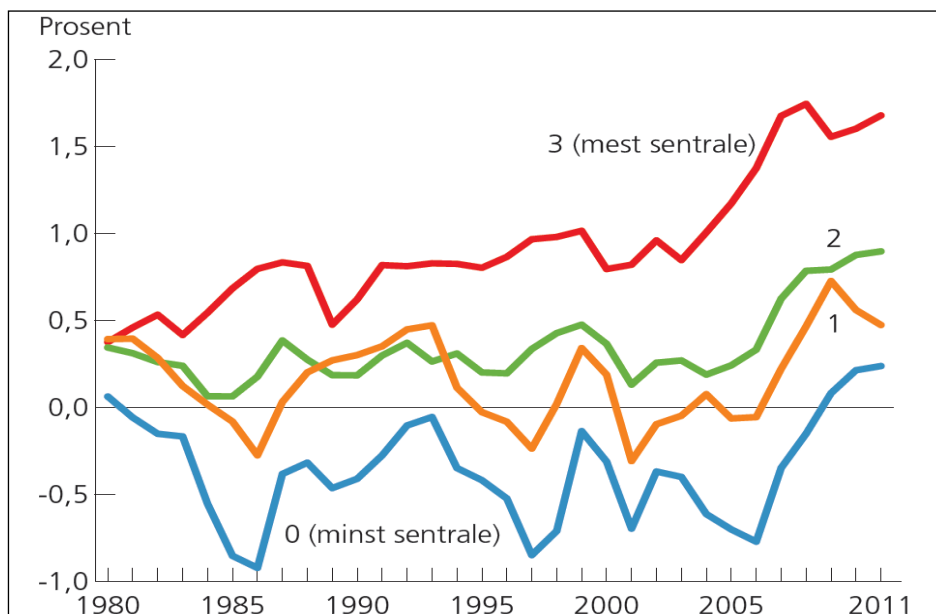
3.3 Álbmotlassáneapmi juohke sajis?

Na movt dastto juohkása dat álbmotlassáneapmi? Daguha go diet ovdáneapmi eambo sentraliserema vai juohkása go lassáneapmi jeavddalaččat miehtá riikka, nu ahte guovlluin ja suohkaniin lassána olmmošlohku?

Dan mañemus guovttilot jagis lea riegádeamilassáneapmi obbalaččat unnon. Sisafárren lea dađistaga eanemusat váikkuhan olmmošlogu lassáneapmái. 2011 logut čájehit ahte 203 suohkanis lei riegádanvuolláibaza. Dat alla sisafárren daguhii ahte 100 dain suohkaniin goitge lassánedje olbmot. Oktiibuot ledje 311 suohkana, main lassánedje olbmot 2011is.

Olmmošlohku lea goitge eanemusat lassánan dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas lassánii olmmošlohku lagabui 25 000 olbmuiin dušše 2011is. Nubbe guovlu gos olmmošlohku lassánii garrasit lei Rogalánddas ja veahá Hordalánddas, gos Stavanger ja Bergen ledje bivnuheamos guovddáš báikkit. Maiddái davvin gávdnat guovlluid gos olmmošlohku lassánii 2011is. Bådåddjos, Tromssas ja Álttás lassánii olmmošlohku 1,2, 1,3 ja 1,1 proseanttain. Dasa lassin ledje 2011is 18 suohkana dan golmma davimus fylkkas, gos olmmošlohku lassánii badjel 1 proseanttain. 12 dain suohkaniin livčče olmmošlohku njiedjan, jus ii livčče leamaš positiiva nettosisafárren.

Govva3.3 Álbmotlassáneapmi suohkana guovddášgráda ektui 1980-2011. Proseantaid mielde

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3 čájeha ovdáneami suohkaniid guovddášgráda ektui. Dás leat suohkanat juhkkon njealji guovddášgráda ektui, mas 0 lea unnimus guovddáš suohkan ja 3 lea eanemus guovddáš suohkan (geahča sierra rámma). Nugo oaidnit de leat eanemus guovddáš suohkaniin leamaš eanemus lassáneapmi olles áigodagas 1980 rájes. 2011is lassánii olmmošlohku dain eanemus guovddáš suohkaniin 1,7 proseanttain, ja unnimis guovddáš suohkaniin ii lassánan olmmošlohku eará go 0,2 proseanttain. Goitge lei 2010 dat jahki go olmmošlohku lassánii eanemusat dain unnimus guovddáš suohkaniin 1980 rájes. Sivvan dasa lea dat stuora sisafárren, mii váikkuha álbmotovdáneapmái measta buot suohkaniin miehtá riika. Jus ii livčče sihke sisa- ja olggosfárren riikkas, de livčče olmmošlohku njiedjan 0,8 proseanttain dain unnimus guovddáš suohkaniin. Maiddái dain eará suohkanjoavkkuin livčče arvat unnit lassánan olmmošlohku, jus ii livčče sisa- ja olggosfárren leamaš. Dat eanemus guovddáš suohkanat livčče dalle lassánan dušše 0,7 proseanttain, iige 1,7 proseanttain.

Guovddášvuohta: Čilge suohkana geográfalaš sajádaga, go geahččá čoahkkebáikkiid iešguđet sturrodagaid ektui. Go galgá čilget makkár vejolašvuođat ovttá suohkana álbmogis leat mannat bargomátkkiide ovttá dahje mángga čoahkkebáikái vissis áigemeari sisa, de leat juohkán suohkaniid njealji guovddášdássái, mas 0 lea unnimus guovddázis ja 3 lea eanemus guovddáš suohkan.

3.4 Eambo lassáneami sivaid birra

Riegádanbadjebáza

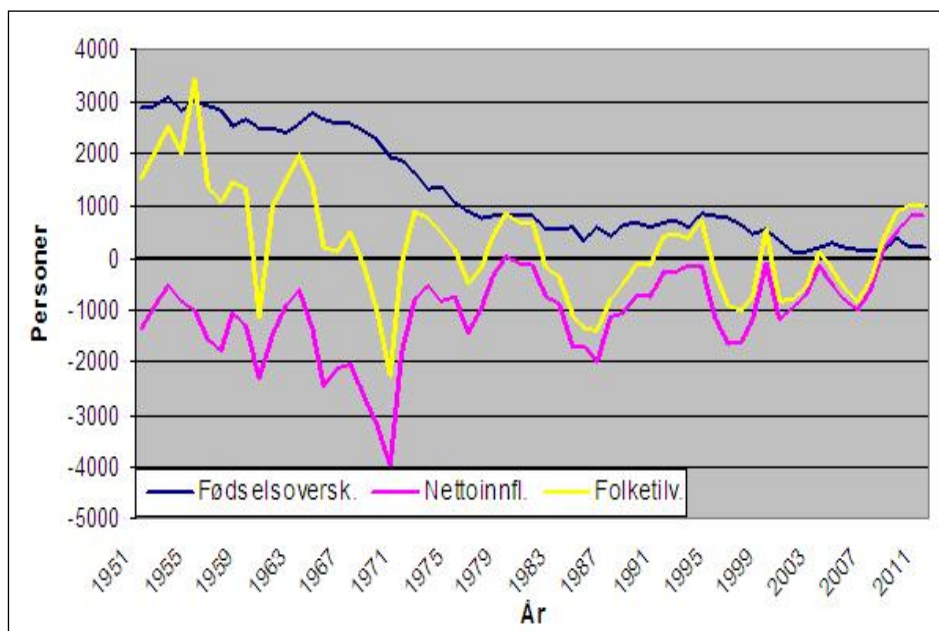
Man ollu riegádit ja jápmet olbmot lea dehálaš oassi álbmotlassáneapmái. Sisriikkalaččat lea riegádanbadjebáza, nugo ovdalis namuhuvvon, njiedjan 1970-logu rájes, birrasiid 30 000 ássis gitta gaskal 10 000-20 000 ássái. Sivvan dasa lea go mánát eai riegádan nu ollu. Dat man galle máná juohke nissonis leat njiejai sakka 1970- ja 80-logus. 1950- ja 60-logus ledje 3,0 máná juohke nissonis gitta 1,66 mánnái 1983-84, goas lei dat unnimus lohku. Lohku lea lassánan veahá 1990-2000-loguin, muhto lea guhkin eret dan dásis mii lei ovdal 1970. 2011is riegádedje 1,88 máná juohke nissona nammii.

Šattolašvuoda čoaikkáigeassu (samlet fruktbarhet (SFT)): Ahkáiguoski šattolašvuoda mearri lea 15-49 jagi. Dan sáhtá dulkot dainna lágiin ahte man ollu mánáid juohke nissonolmmoš gaskamearálaččat riegádahtta, muhto de eaktuda ahte nissoniid šattolašvuodta bissu ja eaige sii jáme. Vai álbmotlohku ii galgga njiedjat guhkit áigge vuollái, de ferte juohke nissonolbmos leat gaskamearálaččat eambo go 2,06-2,07 máná, jus ii geahča sisa- ja olggosfárren loguide.

Historjjálaččat leat eambo mánát riegádan boaittoealsuohkaniin go dain guovddáš suohkaniin. 1968-69is riegádedje Oslos gaskamearálaččat 2,0 máná juohke nissonolbmo nammii, seammás go Finnmárkkus riegádedje 3,4 máná, mii lei stuorimus lohku buot fylkkaid ektui Norggas. Daid mañit jagiid lea diet erohus unnon ja boaittoealbaiikkiin ii leat šat nu alla riegádemiid lohku guovddáš guovlluid ektui. 2011is riegádedje Finnmárkkus 1,89 máná juohke nissona nammii, seammás go Oslos lei diet lohku 1,78 máná.

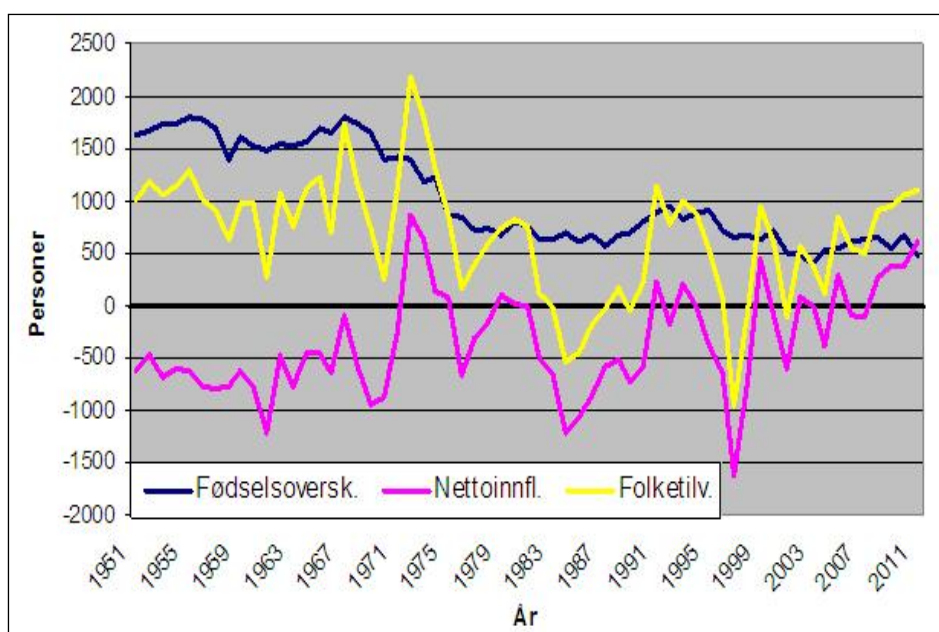
Riegádanbadjebaza boaittoeal guovlluin lea dábálaččat leamaš dat mii lea sihkkarastan dássedis álbmotovdáneami. Nugo govvosat dás vuollelis čájehit, de leat riegádanbadjebaza leamaš hui nanus buot dain Davvi-Norgga fylkkain dan guovtti vuosttaš logi jagiid mañnil soadi. Lei hui dárbbášlaš doalahit olmmošlogu badjin, go nugo govvosat čájehit de lei buot golmma fylkkas negatiiva nettosisafárren miehtá 1950- ja 60-loguin. Diet olggosfárren jotkkii, muhto de ledje sturorit variašuvnnat. Seammás njiejai riegádanbadjebaza, muhto badjánii fas veaháš 1990 logus. Dat historjjálaš ovtastumit gaskal nettosisafárrema ja riegádanbadjebáhčaga dáhpáhuvve 2008is Nordlánddas, 2010 Finnmárkkus ja 2011is Tromssas. Oktiibuot dan golmma fylkkas 2011is lei nettosisafárren beali eambo go riegádanbadjebaza (14-827).

Govva 3.4 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beaivvi ja rievdadusat dan jagi. Nordlánda 1951- 2011

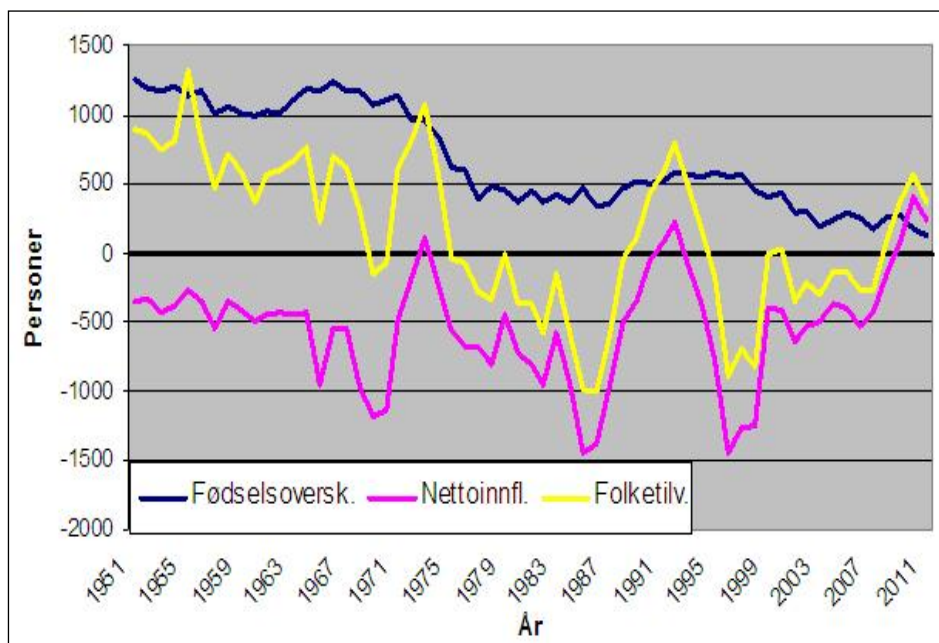
Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3.5 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beaivvi ja rievdadusat dan jagi. Romsa 1951-2011

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 3.6 Álbmothivvodat oddajagimánu 1. beaivvi ja rievdadusat dan jagi. Finn Márku 1951-2011

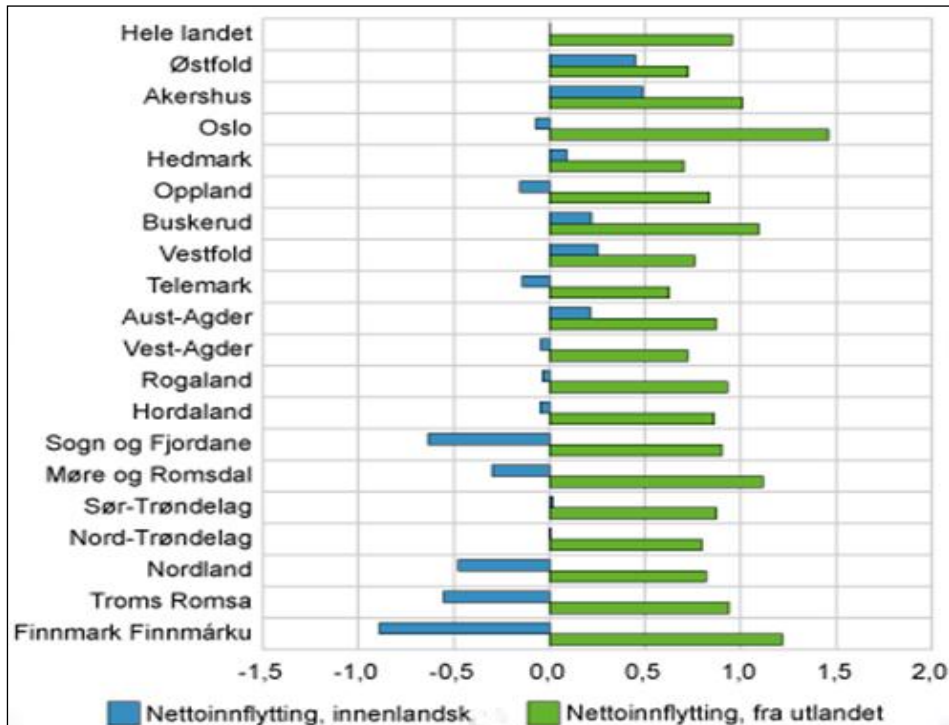

Gáldu: Statistikkalaš guovddášdoaimmahat

Fárren

Nettosisafárren muhtin fylkii dahje suohkanii lea sorjavaš guovtti oassái, namalassii sisriikkalašfárremii ja fárremii sihke riikii ja olggos riikkas. Govva dás vuollelis čájeha buot fylkkain fárrema sisa riikii ja olggos riikkas 2011is. Oaidnit ahte dan golmma davimus fylkii eai fárren nu ollu sisriikkalaččat, go dat vuoittahalle fárrema dáfus. Go geahččá olmmošlogu ektui, de lea Finn Márku dat mii vuoittahallá eanemusat sisriikkalaš fárrema dáfus eará fylkkaid ektui. Diet jeavdašuvvá go lea stuora nettosisafárren olgoriikkas, mii dagahii ahte fylkkat bisso plussá bealde. Maiddái Sogn ja Fjordane ja Møre ja Romsdal fylkkain fárrejedje olbmot eará fylkkaide, muhto alla sisafárren olgoriikkas doalahii olmmošlogu dásedin dain fylkkain. Lea imáš go Oslos maid lea veahá sisriikkalaš fárrentáhpá, muhto doppe lea nettosisafárren nu stuoris ahte doppe lassána goitge álbmot ollu. Akershusas ja Østfoldas, gos lea oanehis mátki Osloi, doppe lea alimus sisriikkalaš nettosisafárren. Akershusas lei maid alla sisafárren olgoriikkas, nu ahte doppe lassánii olmmošlohku eanemusat 2011is.

Govva 3.7 Nettosisafárren. Sisriikkalaččat ja olgoriikkas Norgii proseanttaid mielde álbmoga ektui. 2011

Gáldu: Statistikkalaš guovddášdoaimmahat

Jus geahččat dán suohkandásis, de lei 253 suohkanis fárrenvuolláibáza eará suohkániid ektui 2011is. Dain 26 suohkanis, main lei táhpa eambo go 2 proseanta, ledje bealli Davvi-Norgga suohkanat, earret eará nu stuora suohkanis go Čáhcesullos. Alla olgoriika sisafárren veahkehii daid suohkaniid, nu ahte loahpas eai lean go 114 suohkana, main olmmošlohku njiejai, maŋŋil go buot lassánanoasit ledje čohkkejuvvon. Dan 114 suohkanis ledje 40 suohkana, dahje 35 proseanta, gullevačča Davvi-Norgii.

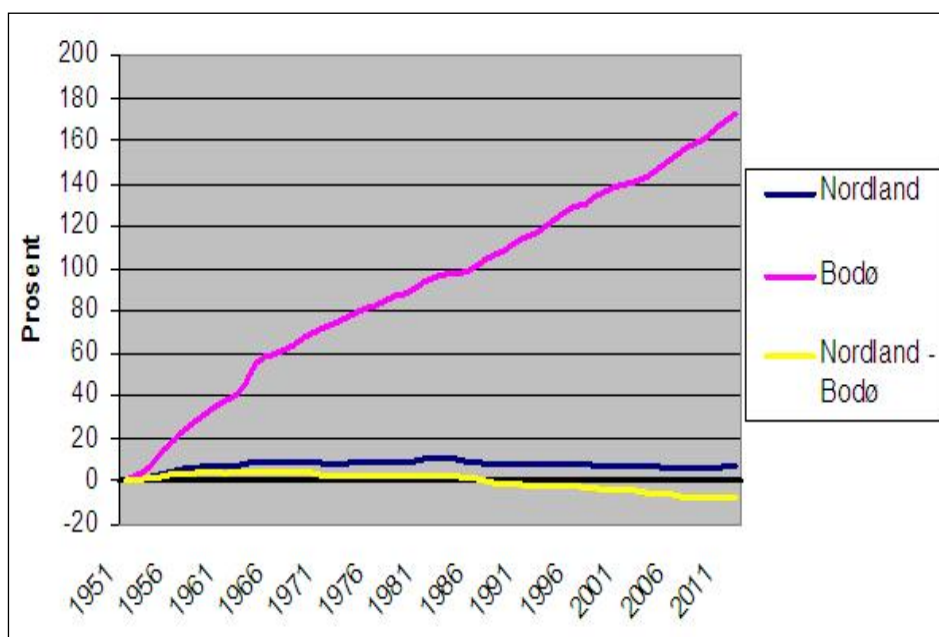
Maŋŋil soađi lea dan golmma davimus fylkkas váldotendeansa leamaš ahte olbmot fárrejit Lulli-Norgga fylkkaide. Daid gerddiid go fylkkain lea leamaš posiitiiva nettosisafárren lea go olgoriikkas leat fárren fylkkaide, mii earenoamážiid lea dáhpáhuvvain dan maŋemus golmma jagis. Earret dan de lei muhtin jagiid 1970-logus go sisriikkalaš fárrentáhpa šattai vuoitun mottiin čuđiin persovnnain. Tromsa sierrana veahá duon guovtti fylkka ektui, go doppe lea máŋga jagi dagahan sisriikkalaš fárren ahte olmmošlohku lassánii. Tromssa universitehta, mii álggahuvvui 1972is, lei várra dat mii lasihii fárrema muhtin jagiid 1970-logus. Tromssas lea maid golbma jagi lassánan sisriikkalaš fárren 1990-logus (1991, 1993 ja 1992). Finnmarkkui lea golbma jagi lassánan sisriikkalaš fárren (1973, 1991 ja 1992), ja Nordlánddas ges lea leamaš dat seamma dušše ovtta jagi maŋŋil soađi (1979).

3.5 Sentraliseren davvin

Dán oasis galgat geahččat lassánankomponenttaid čoahkis ja čájehit gova makkár álbmotovdáneapmi lea leamaš dan golmma davimus fylkkas 1950-logu rájes, mas earenoamážiid geahččat variašuvnnaid fylkkaid siskkobealde.

Dušše Tromssas lea olmmošlohku jeavddalaččat lassánan maŋŋil soađi ja 2012is lea alimus olmmošlohku mii goassege lea leamaš. Nordlánddas lei alimus olmmošlohku 1982is, ja Finnmárku alimus olmmošlogu gávdnat 1975as, dalle go Norgga olmmošlohku olahii njeallje miljovna ássi.

Govva 3.8 Álbmotlassáneapmi Nordlánddas ja Bådåddjos 1951-2012

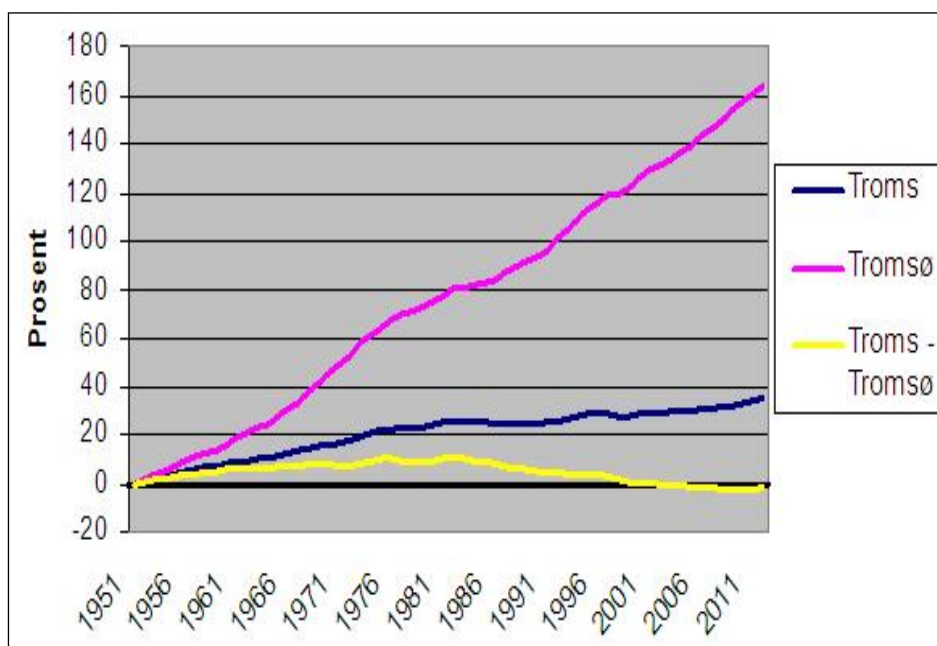

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Nordlánddas leat Bådåddjos eanemus ássi, gos leat 48 000 ássi. Gávpogis lea olmmošlohku sakka lassánan álggugeahčen 1950-logu rájes, go doppe lea measta golmmageardániid olmmošlohku lassánan. Dušše 2005as lea olmmošlohku lassánan 4000 ássiin, dahje 9 proseanttain, mii lea eambo go olles riikkas lea gaskamearálaš lohku. Eará suohkanat fylkkas gos olmmošlohku lassánii 2012is ledje Brønnøy ja Suorta. Narvikas lea olmmošlohku bisson dássedin 18 500 ássiin dan maŋemus 25 jagi, muhto lea goitge sulli 1000 ássin vuollelis go buoremus jagi, mii lei 1974is. Maiddái Nordlánddas leat suohkanat, gos olmmošlohku lea dramáhtalaččat njiedjan. Vearrámusat lea Oarjelih

Bájjdáris (Gildeskål) ja Rødøyas, gos olmmošlohku lea njiedjan lagabui 60 proseanttain álggugeahčen 1950-logu rájes. Maiddái Bievakas, Báidáris, Vevelstadas, Hábmeris, Vegas, Dønna ja Bindalas lea olmmošlohku njiedjan birrasiid 50 proseanttain maŋŋil daid buoremus jagiid.

Govva 3.9 Álbmotlassáneapmi Tromssas ja Tromssa gávpogis 1951-2012

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

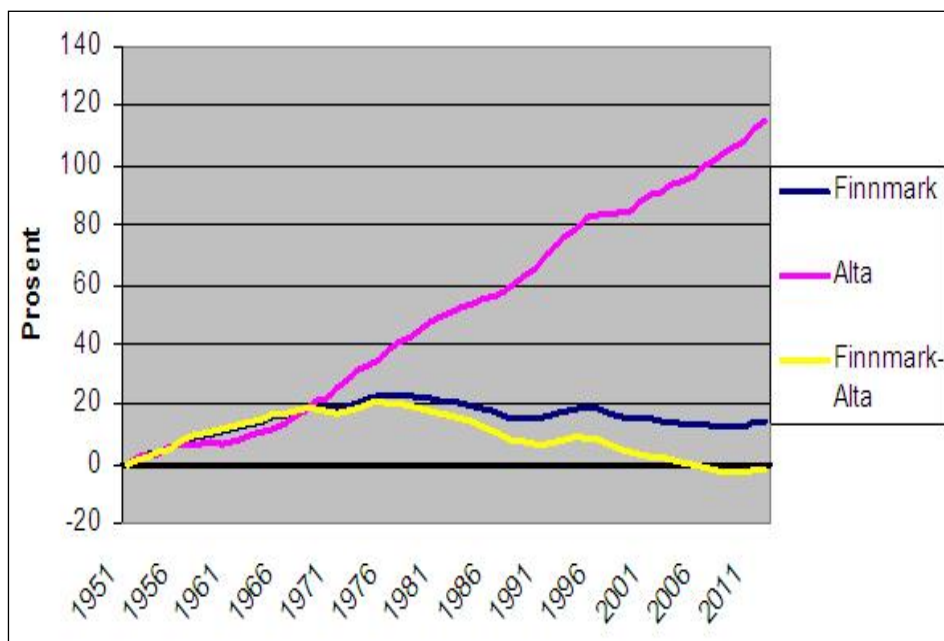
Tromssa hárrái lea Tromssa gávpot ovdasmanni álbmotovdáneami dáfus. Gávpogis leat 44 proseanta fylkka álbmogis. Nugo gávpot leat ovdánan ealáhusa, oahpahusa ja kultuvrra dáfus, de lea lunddolaš ahte Tromssa fylkkas lea jeavddalaččat olmmošlohku lassánan. Gávpogis lea olmmošlohku lassánan birrasiid 26 000 ássis, mii lei álggugeahčen 1950-logu (otná suohkanrájit biddjon vuodđun) gitta 70 000 ássái 2012is. Jus eat geahča Tromssa gávpogii, de livčče Tromssa fylkkas leamaš áibbas eará álbmotovdáneapmi. Alimus olmmošlohku lei gaskamuttos 1970-logus go dalle šadde doppe 100 000 ássi. Dan maŋŋil leat fylkkas (earret Tromssa gávpoga) dađistaga unnon ássit, ja leat dál bas ládje 90 000 ássi. Áidna suohkan Tromssas, earret Tromssa gávpoga, mii olahii iežas alimus olmmošlogu 2012is lei Hárštá. Muhtin suohkaniin lea dramáhtalaččat njiedjan olmmošlohku, nugo ovdamearkka dihte Bjarkøyas, gos olmmošlohku lea njiedjan 64 proseantain maŋŋil suohkanrievdadusa 1964is. Maiddái Ivvárstáđihis, Doaskus, Návuoas, Divrrahis ja Rivttagis lea olmmošlohku njiedjan birrasiid 50 proseantain daid buoremus jagiid maŋŋil.

Finnmárkkus lei dušše Áltá ja Hámárfeasta, gos olmmošlohku 2012is lei eanet go goassege ovdal. Áltá lea jeavddalaččat sturron ja doppe leat dál lagabui

10 000 ássi eambo go 1964is, dalle go Áltá ja Dálbmeluokta šattaiga oktan suohkaniin. Áltás lea olmmošlohku lassánan 9 proseantain 2005 rájes, ja lea de seamma dásis go Bådáddjo ja lea veahá eambo go gaskamearálaččat lea olles riikkas. Hámmárfeastas ii leat olmmošlohku lassánan nu ollu go Áltás, muhto lea mañnil go oktiičaskkui Sállannuriin 1991as lassánan 500 olbmui. Finnmárkkus leat muhtin suohkaniin, seamma ládje go dan guovtti Davvi-Norgga fylkkain, olmmošlohku njiedjan garrasit. Muosat ja Láhppi suohkaniin lea 1960-logu rájes, njiedjan olmmošlohku birrasiid 60 proseanttain, ja Várggain, Akñoluovttas, Fálesnuoris, Davvesiiddas ja Bearralsvágis lea buohkain olmmošlohku njiedjan lagabui 50 proseanttain.

Govva 10 čájeha man ollu Áltás lea olmmošlohku lassánan 1951 rájes (115 proseanttain) ja movt muđui Finnmárkkus ges lea olmmošlohku njiedjan gaskamutto 1970-logu rájes. Áltá olmmošlogu lassáneapmi lea dagahan ahte Finnmárkku fylka lea muhtin muddui nagodan doalahit iežas olmmošlogu dan mañemus golbmalogi jagi.

Govva 3.10 Álbmotlassáneapmi Finnmárkkus ja Áltás 1951-2012

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Oktasaš dan golmma davimus fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat, gos olmmošlohku vuosttázettiin lassána. Bådáddjo, Tromsa ja Áltá leat bivnnuhepmosat olbmuid gaskkas, ja doalahit fylkkaid olmmošlogu badjin, muhto seammás maid dagahit ahte boaittobeale báikkit muhtin muddui guorranit ja nu de maid šaddá čielga sentraliseren.

3.6 Ovdáneapmi vidá mañemus jagis – lassánan- ja njiedjansuohkanat

Álbmotovdáneapmi Norggas lea lassánan ollu daid mañemus jagiid. 2007 rájes lea olmmošlohku lassánan 6,5 proseanttain dahje lagabui 305 000 olbmui. Nugo ovdalis juo namuhuvvon de lea lassáneapmi liikká hui iešguđetlágán ja muhtin suohkaniin ja guovlluin lea olmmošlohku hui ollu njiedjan. Mii geahččat lagabui gos olmmošlohku lea eanemusat njiedjan ja gos eanemusat lea lassánan, ja geahččat makkár diŋggat leat váikkuhan eanemusat daidda rievdadusaide.

Dán áigodagas lea 34 suohkanis Norggas olmmošlohku lassánan 10 proseanttain dahje eambo. 24 suohkanis ges lea olmmošlohku njiedjan 5 proseanttain dahje eambo. Gos dasto daid suohkaniid gávdnat?

Lassánansuohkanat

Jus geahčestit vuos álggos daidda suohkaniidda, gos olmmošlohku lea lassánan, de leat 21 suohkana dahje birrasiid 60 proseanta gullevaččat guovddáš fylkkaide Oslos, Akershusas, Rogalánddas ja Hordalánddas. Dušše ovtta suohkana davábeal Troandima gávdnat dan joavkkus, ja dat lea Træna suohkan Nordlánddas. Træna suohkan lea unni, ja doppe leat unnit go 500 ássi, nu ahte muhtin logenare ássi doppe dagahit stuora rievdadusaid proseanttaid dáfus.

Suohkanat, gos eanemusat lassánit olbmot, daid gávdnat lahka Gardermoena. Ullensakeris, Sørumas, Åsas ja Gjerdrumas lea buohkain olmmošlohku lassánan eambo go 15 proseanttain. Bajimusas lea goitge muhtin Rogalándda suohkan, Rennesøy, gos olmmošlohku lea lassánan lagabui 25 proseanttain 2007 rájes. Rennesøyas ádjána diibmobeale vuodjit Stavangerii, mii lea guovlu mii lassána ollu sihke ekonomalaččat ja álbmoga dáfus. Maidái Klepp ja Sola leaba vuoitit, go doppe lea olmmošlohku lassánan badjel 15 proseanttain.

Lassánansuohkanat (lassáneapmi 10 proseantain dahje eambo):

<i>Østfold:</i>	Våler
<i>Akershus:</i>	Vestby, Ås, Sørum, Skedsmo, Gjerdrum, Ullensaker ja Eidsvoll
<i>Oslo:</i>	Oslo
<i>Buskerud:</i>	Drammen, Hole, Hemsedal ja Røyken
<i>Vestfolda:</i>	Sande
<i>Aust Agder:</i>	Froland
<i>Vest Agder:</i>	Søgne
<i>Rogalánda:</i>	Sandnes, Hå, Klepp, Time, Gjesdal, Sola, Finnøy ja Rennesøy
<i>Hordalánda:</i>	Os, Sund, Askøy, Meland ja Austrheim
<i>Møre/Romsdala:</i>	Ulstein, Skodje ja Giske
<i>Lulli Trøndelaga:</i>	Skaun
<i>Nordlánda:</i>	Træna

Njiedjansuohkanat

Dan 24 suohkanis, gos olmmošlohku lea njiedjan 5 proseantain dahje eambo, lea olles 75 proseanta dahje 18 suohkana dan golmma davimus fylkkas. Finnmárkkus ja Nordlánddas leat goappásge vihtta suohkana ja Romssas ges gávcci. Dušše guhtta suohkana lullelis Nordlándda leat mielde dán listtus. Lulimus suohkan lea Tokke Telemárkkus. Vearrámus dilli lea ges guovtti suohkanis Tromssas, namalassii Bjarkøyas ja Ivvárstádihis, gos 2007 rájes lea olmmošlohku njiedjan badjel 10 proseantain, mii lea áibbas nuppelágán go seamma áigodagas lei Rennesøyas, gos lassáneapmi lei 25 proseanta.

Njiedjansuohkanat (njiedjan 5 proseanttain dahje eambo)

<i>Telemárku:</i>	Tokke
<i>Hordalánda:</i>	Granvin ja Fedje
<i>Davvi Trøndelaga:</i>	Lierne, Røyrvik ja Fosnes
<i>Nordlánda:</i>	Bindal, Grane, Dielddanuorri, Flakstad ja Bievát
<i>Tromsa:</i>	Bjarkøy, Ivvárstádit, Rivttat, Divrrát, Doasku, Birgi, Ivgu ja Návuoatna
<i>Finnmárku:</i>	Várggat, Láhppi, Fálesnuorri, Muosat ja Bearralváhki

Mii daguha lassáneami ja njiedjama?

Jus geahččat dieid suohkaniid eambo vuđoleabbo, de gávdat beroštáhti erohusaid. Lassánansuohkaniin ii hirpmástuhtte go lea ollu sisriikkalaš sisafárren. Dasa lassin lea alla olgoriikka sisafárren. Go dien ovttastahtta alla riegádanbadjebáhcaigiin, de lunddolaččat šaddá alla obbalaš lassáneapmi. Njiedjansuohkaniin lea ges juste nuppelágán dilli. Doppe lea ollu eretfárren eará suohkaniidda ja riegádanbadjebáza lea unnán. Daidda suohkaniidda lea

olgorikka sisafárren positiivvalaš ja veahkeha daid vai doppe olmmošlohku ii njeje ain eambo.

Tabealla 3.1 Álbmotovdáneapmi Oslos, lassánan- ja njiedjansuohkanat 2007 – 2012

	Lassánan-suohkanat		Njiedjan-suohkanat		Oslo	
	Galle	%	Galle	%	Galle	%
Olmmošlohku 1.1. 2007	466 768		33 686		548 617	
Riegádan	17 544	3,8	-1 027	-3,0	27 922	5,1
Nettofárren sisriikkalaččat	19 260	4,1	-1 941	-5,8	-2 143	-0,4
Nettosisafárren olgoriikkas	24 026	5,1	820	2,4	39 363	7,2
Lassáneami supmi 2007-2012	60 830	13,0	-2 148	-6,4	65 142	11,9

Gáldu: Statistihkalaš guovddášdoaimmahat

Tabealla 1 čájeha movt dat lassáneapmi ja njiedjan juohkása eambo konkrehtalaččat daid iešguđetge osiin. Mii oaidnit ahte lea dat sisriikkalaš fárrentáhpa mii eanemusat njejaha olmmošlogu dan 24 suohkanis, gos dat njiedjá eanemusat. Oktiibuot másse dat suohkanat lagabui 6 proseanta álbmogis dien vuogi mielde. Go unnán riegádit mánát, dat njejaha vel 3 proseanta olmmošlogus, muhto go olgoriikkas sisafárrejit olbmot, de gádju dat veahá dili ja ahte táhpa oktiibuot ii šatta eará go 6,4 proseanta. De lea lunddolaš jearrat leago dat olgoriikka nettosisafárren dáidda boaittobeale suohkaniidda, mii ovddasta dássedis sisafárrema. Lea ollu mii čujuha dan guvlui ahte nu ii leat, go oassi dan sisafárrenbadjebáhčagis maid oaidnit ovttá jagis, šaddá muhtin jagiid maŋŋil fas sisriikkalaš fárrentáhpan.

Lassánansuohkaniin čujuhit buot oasit seamma guvlui. Eanemus ávki lea olgoriika sisafárremis, muhto suohkaniin lea maid čielga fárrenvuoitu, go eará suohkaniin fárrejit olbmot dohko ja go lea alla riegádanbadjebáza. Diet dagaha oktiibuot 13 proseanta álbmotlassáneami dan viđa maŋemus jagis, mii lea juohke dáfus hui alla lohku.

Oslo lea okta dain lassánansuohkaniin, muhto lea sirrejuvvon dán tabeallas go lea nu stuoris, go dat váikkuha nu ollu dan joavkku bohtosiidda ja go lea veahá earálágán daid eará suohkaniid ektui. Oslos lea hui ollu lassánan olmmošlohku, lagabui 12 proseantain. Doppe lea riegádanbadjebáza ja lea alla olgoriikka

sisafárren lohku, mii dagaha ahte olmmošlohku lassána. Sisriikkalašfárrenbalánsa lea veahá negatiivvalaš, mii sirre suohkana eará suohkaniid ektui dán joavkkus. Sivvan dasa go olbmot fárrejit ránnjásuohkaniidda orrut ja baicca johtit bargui Osloi, sáhtta leat go Oslos váilot ásodagat ja go dat leat nu divrasat.

Ahki ja sohka-bealli

Dan guovtti joavkkus leat goabbatlagán ahkejoavkkut. Lassánansuohkaniin leat eanas nuorat olbmot. Nuorra rávisolbmot (16-44 jahkásaččat) leat birrasiid 45 proseanta lassánansuohkaniin ja 31 proseanta ges dain njiedjansuohkaniin. Nuppe dáfus leat boaresolbmot (67+) dain suohkaniin fas beali eambo, go buohtastahtta lassánansuohkaniiguin. Go lea nie heajos fárrenbalánsa daid mañemus logi jagiid leamaš, de ii hirpmástuhtte go ahkejuohkáseapmi ii leat nu vuogas dain njiedjansuohkaniin.

Tabella 3.2 Ahkejuohkáseapmi dan guovtti suohkanjoavkkuin 2012

	Lassánansuohkanat		Njiedjansuohkanat	
	Galle	Proseanta	Galle	Proseanta
Oktiibuot	1 141 046		31 519	
0- 6	110 941	9,7	1 874	5,9
7-15	117 746	10,3	3 305	10,5
16-44	507 149	44,4	9 732	30,9
45-66	284 932	25,0	10 036	31,8
67+	120 278	10,5	6 572	20,9

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Maiddái sohka-bealliin lea erohus dan guovtti joavkkus. Lassánansuohkaniin leat eambo nissonolbmot go dain eará suohkaniin, 49,9 proseanta, 48,7 proseanta vuostá. Jus geahččat lagabui ovttá dingga mii váikkuha riegádanbadjábahcagii, namalassii man ollu nissonolbmot leat mánnáoažžun agis, 15-49 jahkásaččat, de oaidnit čielga erohusa. Lassánansuohkaniin lea dat oassi 25,6 proseanta ja njiedjansuohkaniin ges lea 18,4 proseanta.

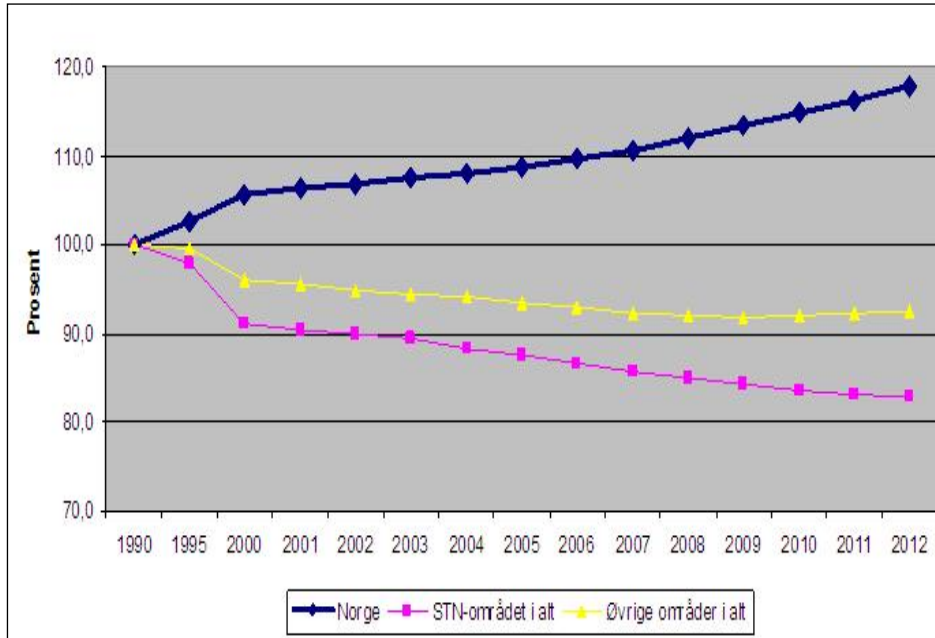
Diet govva maid dat logut čájehit ii leat beare buorre boaitto-beale suohkaniidda. Nugo maiddái Rustada artihkkal 2010is (Sámi logut mitalit 3) čájeha, de lea álbmot boarásmuvvame ja dat oassi nissonolbmui, geat leat mánáid riegádáhttin agis, leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren váikkuha

positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor, mii sáhtta ollu rievddadit ja mas lea rádjji man ollu sáhtta veahkehit dasa, vai šaddá dássedis álbmotovdáneapmi. Dakkár dili mekanismaid duogábeallái čatnasit dávjá dasa ahte bargosajit nohket ja ahte bargosájit eai lassán. Diet mielddisbukta ahte nuorat rávisolbmot fárrejit eret báikkis, ja nuorat eai färre šat ruovttoluotta ruovttubáikái. Sii fertejit gávdat barggu eará báikkiin, ja boarrasit bargoveahka ges bissu bargguin mat sis leat, dassáži go mannet ealáhahkii. Nuorra rávisolbmot mearkkašit maid dan ahte de riegádit unnit mánat suohkanis, seammás go ollu boaresolbmuid lohku dagaha eambo jápmimiid. Diet unnida olmmošlogu lassáneami, mii mearkkaša ahte fertejit heaittihit eambo bargosajiid, go ovdamearkka dihte mánáidgárddiid ja skuvllaid fertejit heaittihit dahje unnidit bargoveaga.

3.7 Álbmotovdáneapmi sámi guovlluin

Loahpas áigut geahččat makkár lea álbmotovdáneapmi leamaš dábálaš sámi guovlluin. Dien birra lea vuđolaččat čilgejuvvon “Sámi logut mitalit 3”, nu ahte dás geahččat dušše movt dan mañemus guovtti jagis lea ovdánan. “Sámi logut mitalit 3” čilgejuvvui movt ovdáneapmi lei 1990 rájes. Dan čoahkkáigeassu lei ahte sami guovlluin njejjai olmmošlohku eambo go dain eará guovlluin davvelis Sáltođuoddara, go dat stuorimus gávpogat eai lohkon mielde. Go geahčai olles riikka ektui, de lei erohus dramáhatalaš stuoris, go muđui riikkas lassánii olmmošlohku 15 proseantain 20 jagi áigodagas, seammás go sámi guovlluin njejjai olmmošlohku 16 proseantain seamma áigodagas.

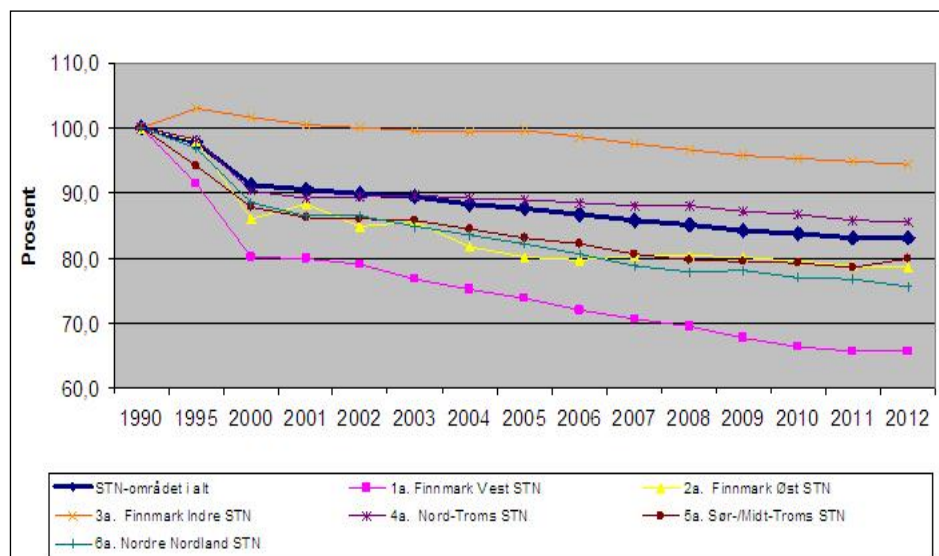
Govva 3.11 Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Váldolistu

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Govva 12 čájeha ahte tendeara mii lea leamaš 1990 rájes gitta 2009/2010 radjái joatká ain 2010is ja 2011is, vaikko riika dásis lea olmmošlohku lassánan earenoamáš ollu. Dan guovtti mañemus jagi olmmošlogu njiedjan ii leat goitge nu stuoris, go de leat dan mađe ollu sisafárren olgoriikkas, mii lea bissehan olmmošlogu njiedjama. Dat lea maid boadusin das go nu unnán leat riegádan mánát ja go olbmot leat fárren eará suohkaniidda. Dan guovtti mañemus jagis lea sámi guovlluin olmmošlohku njiedjan 0,9 proseantain. Dain eará guovlluin davábealde Sáltoduoddara lassánii olmmošlohku veaháš, ja de eai leat dat stuora gávpogat lohkon mielde. Ahke- ja sohka-beallejuohkáseapmi ii diehtelas ge rievdan ná oanehis áigodagas, muhto vel guovtti jagis maid oaidnit sámi guovlluin dan tendearassa ahte leat unnit nissonolbmot ja boarrásit álbmot, juoga mii ain orru bissume. Ii vel alla sisafárren olgoriikkas ge leat rievdadan dien gova. Jus juohkit sámi guovlluid iešguđet regiovnaide, de oaidnit govva 13, ahte lea dušše Lulli/Gaska Romsa gos olmmošlohku lea lassánan dan guovtti mañemus jagis. Mañnil go olmmošlohku lei veahá njiedjan, de lassánii 2011is olmmošlohku 105 olbmuin dan regiovnnas. Lea alla olgoriikka sisafárren mii lea lasihan olmmošlogu guovllus. Regiovnnas lei riegádanvuolláibáza ja sullii balánsa sisriikkalaš fárremis. Lea Skánit suohkan, gos 2011is lea eanemus lassánan olmmošlohku, 76 olbmuin dahje 2,6 proseantain.

Govva 3.12 Indekserejuvvon olmmošlohku, mii vuodđuduvvo 1990 dieđuide. Sámi guovllut

Gáldu: Statistihkkalaš guovddášdoaimmahat

Stuorimus njiedjan dáhpáhuvai Davvi Nordlánddas. Doppe njiejai olmmošlohku 2 proseanttain guovtti jagi áigodagas. Eará guovlluin lea veaháš rievddadan 2010 rájes, muhto buohkat leat massán ássiid. Oarje-Finnmárkkus, gos sámi guovlluin lea olmmošlohku eanemusat njiedjan 1990 rájes, bisanii diet ovdáneapmi go doppe lei veahá lassáneapmi 0,1 proseanttain. Dieđusge die ii leat go áibbas moatti olbmos sáhka, muhto dien sáhtá dulkot ahte lea álgán ovdánit positiivvalaš guvlui.

3.8 Loahppa

Mii sáhttit duodaštit ahte Norggas lea olmmošlohku garrasit lassánan daid mañemus jagiid. Man ollu dat lea lassánan lea hirpmástuhtán eatnasiid. Lea váttis einnostit boahpteáiggi, go dan lea SGD vásihan go leat einnostan movt álbmot ovdána, muhto lea ollu mii čujuha dan guvlui ahte álbmot lassána vel muhtin jagiid. Sivvan dasa lea vuosttažettin dat stuora sisafárrenlohku. Dat ekonomalaš konjunktuvra sáhtá jorggihit ja dilli EEO guovllus sáhtá buorránit guhkit áigge vuollái. Dat fas váikkuha sisafárremii Norgii.

Muhtin eará mearka lea ahte lassáneapmi orru dakkár mii sentralisere. Olmmošlohku lassána eanemusat dain guovddáš guovlluin. Oslos ja Akershusas oktan Rogalánddain lea olmmošlohku eanemusat lassánan. Hordalánda ii leat nu guhkin dain eret. Maiddái davvin lassána olmmošlohku, muhto oktasaš dan golmma davimus fylkkas lea ahte leat dat guovddáš gávpogat gos olmmošlohku lassána. Boaittobealesuohkanat rahčet doalahit olmmošlogu badjin, ja ollu

suohkaniin lea olmmošlohku garrasit unnon daid mañemus jagiid. Jus geahččat ovdáneami davvi suohkaniin guhkit áigge badjel, de oaidnit ahte olmmošlohku lea eambo go beliin unnon. Dat lea dramáhtalaš rievdan, mii sáhtá dagahit ahte suohkaniidda šaddá váttisin doalahit guovddáš doaimmaid dohkalaš dásis, earret eará šaddá váttisin geasuhit oahppan bargiid. Seammás sáhtá dat fas váikkuhit ahte olbmot eai hálit fárret dakkár suohkaniidda gos nu lea.

Go guorahallat lagabui demográfalaš dili dain suohkaniin, de gávdnat bohtosiid mat eai leat beare buorit. Olmmošlogu njiedjan ii leat soaittahagas, muhto lea boadus guhkes áigge proseassas, mas olmmošlogu lassáneapmi ja riegádeamibadjebáza lea veahážiid mielde rievdan stuora badjebáhčagis gitta mearkašahti vuolláibáhčagii. Sisriikkalaš fárren rievddadda eambo guhkit áigge badjel, muhto dat lea leamaš negatiivvalaš dan logi mañemus jagis, mii fas nanne riegádanvuolláibahcaga beavttu. Demográfalaš oasis nugo sohkebealli ja ahki eai čuvvodahte dan dili. Álbmot lea boarásmuvvame ja dat oassi nissonolbmui geat leat mánnáoažžunagis leat njiedjame. Olgoriikka sisafárren lea veahkehan positiivvalaččat, muhto dat lea eahpesihkkaris fáktor mii sáhtá ollu rievddadit, ja das lea mearri man ollu sáhtá veahkehit dásedis álbmotovdáneapmái. Sámi guovlluid logut čájehit seamma tendearssa, vaikko daid mañemus jagiid lea olmmošlohku hui ollu lassánan rikka dásis. Dan guovtti mañemus jagi njiedjan ii leat goitge nu stuoris, muhto sivvan dasa lea go olgoriikka sisafárren goazasta olmmošlogu njiedjama. Lea veara čuovvut ovdáneami dárkilit dás ovddosguvlui. Sisafárren olgoriikkas čiegada mángga dáfus struktuvrralaš bonjuvuoda, mii sáhtá garrasit ruovttoluotta časkit jus olgoriikka sisafárren bisana.

Referánssat

Rustad, Øivind. Befolkningsutvikling i STN-området 1990-2010: Samiske tall forteller 3. Raporta/Rapport nr 1/2010

Andersen, Svanhild og Pettersen Torunn: Befolkningsutviklingen i samiske bosetningsområder – sentralisering og stabilitet. Samiske tall forteller 1. Raporta/Rapport nr 2/2008

Brunborg, Helge og Tønnessen, Marianne: Befolkningsutviklingen. Økonomiske analyser nr. 2/2012 Statistisk sentralbyrå

Smedbye, Per og Karlstad, Stig: Driftkostnader og skattegrunnlag – Virkninger av befolkningsvekst og befolkningsnedgang i kommunene. NIBR - rapport 2008:36

Sand, Steen, Carlsson og Nilsen: Langtidseffekter av omstillingsprogram. Rapport 2010:1. Steinkjer: Trøndelag Forskning og Utvikling AS.

Søbye, Espen: Utviklingen frem mot 5 millioner innbyggere. SSB magasinartikkel publisert mars 2012

Søbye, Espen: Historien bak aldrende befolkning. Samfunnspeilet nr. 2 2012

Brunborg, Texmon og Tønnessen: Befolkningsframskrivninger 2012-2100: Modell og forutsetninger. SSB magasinartikkel publisert 20.juni 2012

Juvkam, Sørli, Texmon: Demografisk utvikling i fem storbyer. NIBR – rapport 2010:16

Lystad, Laila Holmen: Folketilveksten nær tredoblet siden år 2000. Samfunnspeilet nr. 5-6 2011

Høydahl, Even og Rustad Øivind: Befolkningsvekst, men ikke over alt. Samfunnspeilet nr. 5-6 2009

4 Orrun- ja fárrentreanddat dáru- ja sámisuohkaniin 40 jagi áigodagas,go guoská barggahusaid ektui

Ann Ragnhild Broderstad Dutki, dr.med.,
Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddázis, Servodatmedisiinna instituhtas,
Tromssa Universitehtas
Medisiinnalaš klinihkka, Davvi-Norgga Universitehtabuohcciviesus, Hárštas

Kjetil Sørli Seniora dutki
Norgga gávpot ja regiovnadutkama instituhtas / Norsk institutt for by og
regionforskning (NIBR)

Čoahkkáigeassu

Boaittobeale báikkiin fárret gávpogiidda lea dovddus ja lea fenoména mii lassána hui mángga boaittobeale suohkaniin. Fárret eret ruovttusuohkanis lea dávjá bistevaš ja dat ahte fárret fas ruovttoluotta ruovttubáikái lea juoga mii ii dáhpáhuvvá nu dávjá, earenoamážiid boaittobealesuohkaniidda davvin. Guhkit áiggi ektui dagaha eretfárren stuora servodatlaš váikkuhusaid unna boaittobeale báikkážiid servodahkii. Dan maŋemus 40 jagis leat ollugat fárren eret daid árbevirolaš sámi suohkaniin giliide ja gávpogiidda Norggas. Danne lea lassánan sámi ja mánggaetnalaš veahkadat, geat orrot dain Norgga gávpogiin.

Sámi dearvvašvuoda dutkanguovddáš lea fárrolaga Norgga gávpot- ja regiovnadutkama instituhtain (Norsk institutt for by og regionforskning (NIBR)) dahkan registtardutkama 2011-2012, mas guhkit áigge leat dutkan álbmoga mii leat eretfárren. Guorahallama vuodđu lea Našunála álbmotregisttar, gos leat buot Norgga álbmoga birra dieđut earret eará ássanbáikkiid, barggahusaid, fárremiid ja oahpuid ektui. Dan registtaris leat

dieđut 1964 rájes juo. Dutkit leat čuvvon mielde buot persovnnaid, geat leat bajasšaddan muhtin dihto suohkaniin, dan rájes go sii leat leamaš 15 jahkásaččat dassázii go 2008 ledje 33-57 jahkásaččat (dál 36-60 jahkásaččat). Dat lea oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-74.

Suohkanat, mat dán dutkamis leat mielde, leat välljejuvvon danne go dain orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelágai lullin. Dieđut čearddalaš duogáža birra gávdnojit álbmotlohkamis 1970. Dasa lassin atne Dearvvašvuoda- ja birgenlágidutkama, maid Sámi dearvvašvuodadutkan guovddáš čađahii 2003-2004, duogáš duođaštussan, go galge välljet daid dihto suohkaniid.

Dutkamis ledje mielde oktiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártni ja 11451 ledje nieidda. Sis lea juohke goalmát fárren ruovttusuohkanis eret ja leat bistevaččat orruoahčan gávpogiin, oktiibuot 8318 persovna (36%), main ledje 4489 nieidda ja 3829 bártni. Leat eambo nissonolbmo go dievdoolbmo, geat fárrejit gávpogiidda ja bisánit dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui. Leat eambo nuorra dievdoolbmot go boarrásit ahkejoavkkut, geat fárrejit gávpogiidda. Okta stuora oassi, 40 proseanta, fárrenrávnnjis boaittoealbáikkiin mannet lagamus gávpotgvlui. Buot gávpogiidda bohtet geográfalaččat lagamus boaittoeal guovlluin. 82 proseanta dievdoolbmui ja 81 proseanta nissonolbmui barget dahje leat barggahusas dain sámi-dáru guovlluin. Leat unnit dievdoolbmot, geat barget dain sámi-dáru guovlluin go muđui riikkas, muhto nissonolbmuid ektui ii leat erohus. Barggahusdássi rievddada dan čieža guovllus.

Eai leat nu oallugat dain sámi-dáru suohkaniin, geat johtet guhkes gaskkaid barggu geažil, go muđui dahket riikkas. Leat beali unnit nissonolbmot go dievdoolbmot, geat johtet guhkes gaskkaid barggu geažil, sihke min dutkamis ja muđui riikkas.

Bohtosat ,maid dán kapihttalit mitalit, leat oassin dutkama vuosttáš oasis “Gilis gávpogii”. Nuppi oasis dán iskkádeamis galgat geahččat makkár eallindilli lea olbmui, geat leat fárren giliin gávpogiidda. Dán oasi vuodđun galgá leat jearahallanskovvi, maid leat sádden sidjiide, geat leat fárren gillin gávpogiidda, ja lea plánejuvvon čađahuvvot čakčat 2012 – dálvi 2013.

4.1 Álgu

Álbmoga sturrodat lea sorjavaš mángga fáktorii, earret eará man ollu mánát riegeádit, man ollu jápmet olbmot, man ollu fárrejit báikkái dahje eret báikkis. Dan maŋemus 20 – 30 jagis lea olmmošlohku hui ollu njiedjan mángga riddosuohkanis. Seammás go olmmošlohku lea lassánan gávpogiin, de lea boaittobealbáikkiin olmmošlohku njiedjan. Lea dovddus ášši ahte olbmot fárrejit boaittobealbáikkiin gávpogiidda ja lea maiddái juoga mii lassána mángga boaittobealsuohkaniin (1-3), ja mángga sájis maid lea dárbu dan dahkat go galgá háhkat oahpu ja barggu. Danne leat eanas nuorat olbmot álbmogis geat fárrejit. Fárren dagaha dávjá maid bistevas fárrema eret suohkanis, ja ruovttoluotta fárren ii dáhpáhuvvá nu dávjá, earenoamážiid boaittobealsuohkaniidda davvin. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot (4) geat fárrejit, juoga mii daguha mánnáriegádeami ovdii, ja maiddái árbevirolašmáhtu viidásit fievrredeapmái, dain guoskevas servodagain. Guhkit áigái dagaha fárren servodatlaš konsekveanssaid ovttá unna giláža servodahkii.

Fárrenrávdnji gilážiin guovddáš báikkiide čuočcá maiddái gávpogiidda. Dan maŋemus 40 jagis leat ollu olbmot fárren mángga árbevirolaš sámi suohkaniin stuorit báikkiide ja gávpogiidda Norggas. Danne leat Norgga gávpogiin hui ollu sápmelaččat ja mánggačearddalaš veahkádat. Muhto ii leat vejolaš jur juste dadjat man ollu lea dain eretfárrejeddjiin dárú, sámi dahje seahkánan kultuvrralaš duogáš. Sámi álbmot gávpogiin leat oktiilaš joavku, go mángasis leat ruohttasat iešguđege boaittobealguvlui, geain lea mánggabealát kulturduogáš ja historja. Ovdal ii leat čadahuvvon makkárge eallindili iskkadeapmi eretfárren álbmoga ektui. Diekkár iskkadeamit leat váddásat, go ii leat álki identifiseret eretfárrejeddjiid muđui juo stuora álbmotjoavkkus, mas leat mánga iešguđetlágán joavkku (5). Dieid sámi ja dárú suohkana fárrejeddjiid sáhtá identifiseret, go čuovvu mángga jagi badjel álbmoga, geat leat boaittobealsuohkaniin eret, registtar guorahallama bokte .

Sámi dearvvašvuodadutkama guovddáš ja NIBR leaba 2011 čadahán obbalaš guorahallama makkár lea olbmuid fárrenminsttar boaittobealguovlluin gávpogiidda, gos leat sihke sápmelaččat ja dáččat (6). Ulbmiliin dainna lei gávnnahit man oallugat fárrejedje gávpogiidda 40 jagi áigodagas.

Dán artihkkalis áigut ovdanbidjat orrun- ja fárrendieđuid 23 suohkanis Davvi-Norggas, gos orrot sihke sápmelaččat ja dáččat, ja seammás geahččat man oallugat álbmogis leat barggahusain ja gos sii barget. Dieđut olbmuid čearddalaš duogážiid birra eai leat, go dakkár dieđut eai gávdno Nášunála álbmotregisttaris, mas mii váldit vuodá iežamet guorahallamiidda.

4.2 Doabačilgehus

Čuovvovaččat áigut vuos čilget muhtin doahpagiid, maid geavahit teavsttas (rámma 1).

<i>Registtarguorahallan</i>	Buot olbmot, geat orrot Norggas, leat registrerejuvvon mángga registtarii. Ovdamearkka dihte dakkár registtariin leat Nášunála álbmotregisttar, Riegádahttinregisttar, Borasdávdaregisttar, Oadjoregisttar jna. Dán artihkkala guorahallamis leat olbmuid birra dieđut, geat leat riegádan gaskal 1950 ja 1974, gos lea sin bajasšaddanbáiki ja gos lea sin orrunbáiki maŋŋil eallimis.
<i>Báikkiálbmot</i>	Dás oaivvildit fástaorruid, olbmuid, geat leat ruovttoluotta fárren ja siskkáldasfárrejeddjiid muhtin vissis guovllus.
<i>Fástaorru olbmot</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat eai leat goassege dieđihan iežaset fárren eret bajasšaddansuohkanis, maŋŋil go leat deavdán 15 jagi.
<i>Siskkáldasfárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren nuppi suohkanii seamma regiovnna siskkobealde.
<i>Eretfárrejeddji</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren eret iežaset regiovnnas. Eretfárrejeddjiid gávdnat ovttá dan viđa joavkkus: muhtin gávpotjoavkkus, muhtin eará sámi-dáru suohkanis, muhtin eará suohkanis Davvi-Norggas, muhtin eará suohkanis Lulli-Norggas dahje juo olgoriikkas.
<i>Ruovttoluotta fárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid, geat leat fárren eret ja maŋŋil fas ruovttoluotta bajasšaddansuohkanii dan agi olbmuin, maid mii leat geahččan.
<i>Sisafárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid geat leat fárren muhtin regiovdnii ja gos ain orrot.
<i>Viidasitfárrejeddjít</i>	Dás oaivvildit olbmuid geat leat fárren muhtin boaittoealregiovdnii ja maŋŋil fas eret doppe. Viidasitfárrejeddjít ja sisafárrejeddjít leat buohkat, geat leat dieđihan fárrema muhtin regiovdnii maŋŋil go leat deavdán 15 jagi.
<i>Fárrenbalánsa</i>	Lea erohus gaskal bastevaš sisafárrema ja bastevaš eretfárrema. Fárrenbalánsa šaddá minus beallái go leat eanebut geat fárrejit bastevaččat eret iežaset ruovttusuohkanis, go dat geat fárrejit sisa suohkanii. Fárrenbalánsa šaddá positiivvalaš go lea nuppelágán dilálašvuohta.
<i>Eretfárrensuohkan</i>	Lea dat suohkan gos fárrejit eret. Eretfárrensuohkanat leat dán iskkadeamis juhkkjuvvon čieža regiovdnii, mat heivejit oktii geográfalaččat, historjjálaččat ja kultuvrralaččat. Dasa lassin sáhtta osku, giellamáhttu ja váhnemiid ealáhus- ja bargoduogážat leat mávssolaš váikkuheaddjit, mat rasttildit daid iešgudetge šlájaid.
<i>Sisafárrenbáikkít</i>	Min guorahallamis leat dát Norgga gávpogat, mat leat juhkkon logi gávpogii ja gávpotjoavkkuide.
<i>Demografijja</i>	Álbmoga čoahkádusa guorahallan ja dan sturrodat vissis áigodagas.

4.3 Metoda ja dieđuidčohkken

Vuođđun dáidda guorahallamiidda lea našunála álbmotregisttar, gos leat olles Norgga álbmoga birra dieđut earret eará orrunbáikki, barggahusa, fárrema ja oahpuid ektui. Registtaris leat dieđut gitta 1964 radjái. Muhtin vissis suohkaniin leat buot olbmuid čuvvon dan rájes go leat leamaš 15 jahkásaččat, dassáži go šadde 33-57 jahkásaččat 2008 radjái (dál lea 36-60 jahkásaččat). Dat leat oktiibuot 25 jahkebuolvva, geat leat riegádan áigodagas 1950-1974. Dat leat fas juhkkovuvvon viđa jahkejovkui.

Suohkaniid dan guorahallamis leat välljen go doppe orrot sihke sámegiela- ja dárogielaga. Dieđut čearddalaš duogáža birra gávnojit álbmotlohkamis 1970 (7). Dasa lassin adnui Dearvvašvuoda- ja birgenlágidutkan 2003-2004 duogášduodaštussan, go galge meroštallat välljejuvonsuohkaniid (8).

Guorahallamis bohtá ovdan bastevaš eretfárren oktiibuot 23 sámi-dáru suohkaniin Finnmárkkus davvin gitta Davvi-Trøndelahi lullin. Go demográfalaš dilálašvuohka biddjo vuođđun, de biddjojit suohkanat oktii čieža guvlui (rámma 2):

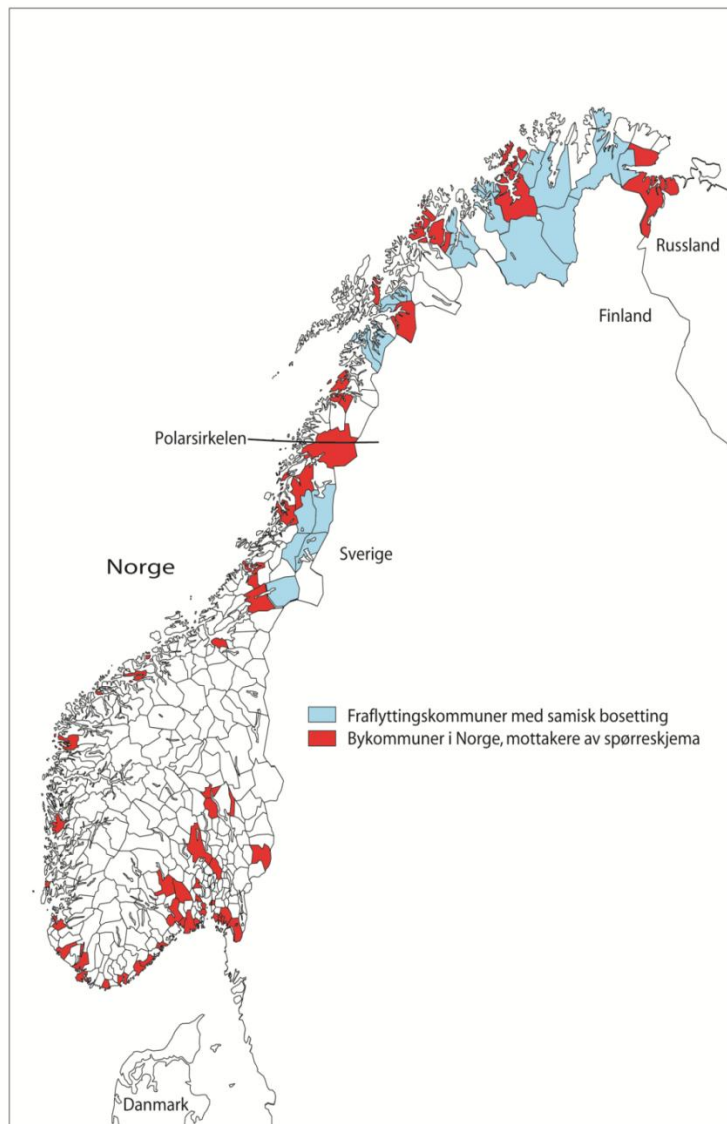
Guovlu 1	Karášjohka ja Guovdageaidnu
Guovlu 2	Unjárga, Deatnu, Porsángu, Gáŋgaviika
Guovlu 3	Fálesnuorri, Láhppi
Guovlu 4	Gáivuotna, Omasvuotna, Ivgu, Návuotna
Guovlu 5	Evenášši, Skánit, Rivttát, Loabat
Guovlu 6	Hápmir, Divttasvuotna
Guovlu 7	Árborde, Grane, Namsskogan, Raavrhvijkke, Snoasa

Dáin välljejuvvon guovlluin leat oktiibuot 22997 olbmo, geat leat riegádan gaskal 1950 ja 1974, geat ain ledje eallime 2008 álggus. Dain ledje 8318 (36%) olbmo, geat ledje fárren giliin eret ja ássagohtán čuovvovaš gávpogiin dahje gávpotguovlluin. Gávpogat leat maid juhkkon oktiibuot 10 gávpotjovkui, mat leat sorjavaččat demográfalaš dilálašvuodaide ja fárrenrávnnji gráda (rámma 3).

Gávpot 1	Oslo
Gávpot 2	Bergen
Gávpot 3	Troandin, Steinkjer ja Namsos
Gávpot 4	Tromsa
Gávpot 5	Bådådđjo
Gávpot 6	Čáhcesuolu, Girkonjárga
Gávpot 7	Áltá, Hámmárfeasta
Gávpot 8	Hárštá, Narviika
Gávpot 9	Ruovat, Vaapste , Brønnøy, Alstahaug (Ruovain seamma joavkkus)
Gávpot 10	<i>Reasta gávpogat Lulli-Norggas, oktiibuot 27 riddogávpoga ja 7 siseanangávpoga: Sarpsborg, Fredrikstad, Halden, Moss, Drammen, Holmestrand, Horten, Tønsberg, Sandefjord, Larvik, Skien, Porsgrunn, Risør, Arendal, Grimstad, Kristiansand, Mandal, Farsund, Flekkefjord, Eigersund, Stavanger, Sandnes, Haugesund, Florø, Molde, Ålesund, Kristiansund (namalassii 27 riddogávpoga), ja Kongsvinger, Hamar, Lillehammer, Gjøvik, Hønefoss, Kongsberg, Notodden (7 siseanangávpoga)</i>

Govva 4.1 čájeha registtara dain sámi-dáru boaittoealsuohkanis, mat leat mielde guorahallamiin ja gávpogiin Norggas. Kárta čalmmustahtá movt eanas gávpotsuohkana riikkas leat heivehuvvon Norgga rittu mielde.

Govva 4.1 Sámi- dáru suohkanat gos fárrejit eret ja gávpogat/ gávpotguovllu gosa fárrejit

4.4 Fárrenrávdnji Norgga gávpogiidda

4.4.1 Veaháš eambo go juohke goalmát orru gávpogis

Juohke dan čieža boaittoealsuohkanis, min guorahallamis, lea stuora eretfárren leamaš. Iskkadeamis ledje okttiibuot 22997 nuora, main 11546 ledje bártni ja 11451 ledje nieidda. Dain leat measta juohke goalmát nuorra fárren eret iežas bajassaddansuohkanis ja ásáiduvvan muhtin gávpogii, okttiibuot 8318 olbmo (36%), main 4489 ledje nissonolbmo ja 3829 ledje dievdoolbmo. Dien fárrenminsttara gávdnat maiddái máŋgga Davvi-Norgga suohkanis, muhto muhtin riddosuohkanis lea eambo eretfárren go gaskamearálaččat lea dain eará suohkaniin min guorahallamis.

Tabealla 4.1 lea 15 jahkásaččaid lohku dain iešguđetge sámi-dáru guovlluin, maid leat čoahkkáigeassán áigodagas 1950 gitta 1974 radjái, ja man stuora oassi leat fárren gávpogiidda.

Tabealla 4.1 Jahkebuolvvaid sturrodat ja man oallugat leat fárren gávpogiidda áigodagas 1950-1974

	Man ollu olbmot	
	Bajassaddan guovllus	Fárren gávpogii
	N	N (% ¹)
Guovllut okttiibuot	22997	8318 (36)
Guovlu 1	2601	595 (23)
Guovlu 2	4616	1616 (35)
Guovlu 3	1836	895 (49)
Guovlu 4	4984	1866 (37)
Guovlu 5	3329	1346 (40)
Guovlu 6	2147	831 (39)
Guovlu 7	3484	1169 (34)

¹ Proseanta buot 15 jahkásaččain dain sámi-dáru guovlluin.

Leat guokte guovllu mat earenoamážiid sierranit. Guovlu 2 ja 4 leat eanemus ássit, gaskal 4000-5000 olbmo guovllu nammii (tabealla 4.1). Dá leat suohkanat Finnmárkku rittus ja davvin Tromssa fylkkas. Regiovdna 2 lea Porsáŋggu giella, gos leat eanemus olbmot. Guovlu 3 leat guokte suohkana Oarje-Finnmárkkus, ja gos leat unnimus olbmot. Dat lea maiddái dán guovllus gos

eanemusat fárrejit gávpogiidda. Bealli dain olbmui orrot rávisolmmožin ain gávpogis. Guovlu 1 leat Sis-Finnmárkku suohkanat, doppe lea juste nuppelágán tendeansa. Unnit go juohke njealját Kárášjogas ja Guovdageainnus lea fárren gávpogii. Finnmárku lea maiddái kontrástaid fylka. Dain eará guovlluin lullelis Finnmárkku, lea fárrentreanda gaskamearálaččat 36 proseanta.

Tabealla 4.2 Boaittobealsuohkaniid 15 jahkásaččaid jahkebuolva, geat leat riegeadan 1950-1974 ja man oallugat sis leat fárren gávpogii

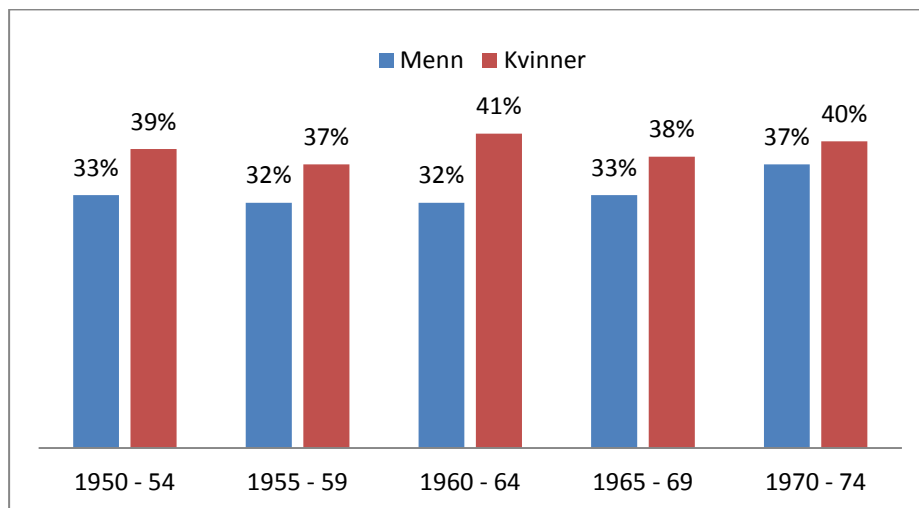
	Buolvasturrodat	Fárren gávpogii Goappeš sohka-bealit	Dievdoolbmot	Nissonolbmot
	N	N (%)	%	%
Buot 25 jahkebuolva	22997	8318 (36)	33	39
r. 1950-54, sulli 55 jagi	4950	1773 (36)	33	39
r. 1955-59, sulli 50 jagi	4505	1557 (35)	32	37
r. 1960-64, sulli 45 jagi	4520	1662 (37)	32	41
r. 1965-69, sulli 40 jagi	4749	1682 (35)	33	38
r. 1970-74, sulli 35 jagi	4273	1644 (38)	37	40

4.4.2 Sohka-bealiid earenoamášvuodát fárrenminsttaris

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit gávpogiidda ja ásaiduvvet dohko, namalassii 39 proseanta nissonolbmui ja 33 proseanta dievdoolbmui (tabealla 4.2 ja govva 4.2). Leat stuorit sohka-bealiid erohusat fárrenminsttaris giliin gávpogiiddadán guorahallamis, go muđui lea riikkas.

Ovddit fárrenminsttar guorahallamat čájehit ahte nissonolbmot fárrejit dávjjit oanehis gaskkaid, namalassii ránnjásuohkanii bearašasaheami dihte (6). Nu lea maid dilli dain válljejuvvon sámi-dáru suohkaniin min guorahallamis. Nissonolbmot dan 23 válljejuvvon suohkanis fárrejedje eambo go dievdoolbmot daidda lagas boaittobealesuohkaniidda (logut eai čájehuvvo).

Govva 4.2 Proseantaid mielde ertfárren sohkabeliid ja jahkebuolvva ektui

Dievdoolbmot, geat fárrejit gávpgiidda, lassánit

Leat eambo nuorat dievdoolbmot, geat fárrejit, go dat boarrasit ahkejoavkkut. Leat dat nuorat dievdoolbmot (sulli 35 jahkásaččat), geat ásáiduvvet gávpgiidda (37%), juoga mii sáhtta mearkkašit ahte fárren lea ahkemuttodáhpáhus. Dat nuoramusat fárrejit gávpgiidda oahpu dahje barggu geažil, eaige leat vel geargan fárrenproseassain. Mánngas eai leat vuos dan dihte fárren ruovttoluotta fas giliide. Diet gohčoduvvojit ásáiduvvanfárremat ja dakkár fárremiiguin dávjá ii geargga ovdal go álggugeahčen 40 jagiin.

Dat nuoramus dievdojoavku, geat leat riegeadan 1970 – 1974, fárrejit dávjjimusat gávpgiidda nugo Oslo, Tromsii, Áltái ja Hámárfestii. Diet guoská earenoamážiid guovlluide lulábealde Tromssa, davvin Nordlánddas, Sis-Finnmárkkus ja Nuorta-Finnmárkkus. Vaikko leatge nissonolbmot geat eanemusat fárejit boaittoealguovlluin gávpgiidda, de leat dievdoolbmot maid lassánan fárrenrávnnjis. Lassáneapmi dan gávpot-treanddas guoská eanemusat dievdoolbmuide, go ledje sulli 33 proseanta dievdoolbmuin agis 55 jahkásačča, geat fárrejedje, ja dan nuoramus ahkejoavkkus ges ledje 37 proseanta (govva 4.2). Oasi dan lassáneamis sáhtta čilget ahte dievdoolbmot ásáiduvvet manjil eallimis go nissonolbmot. Dan nuoramus ahkejoavkku dievdoolbmot, geat leat fárren gávpgiidda barggu dahje oahpu gazzama dihte, eai leat vuos ásáiduvvan bistevaččat. Mánngas sáhttet dattege áiggi mielde fárret ruovttoluotta boaittoeal guovlluide. Muhto ii sáhte goitge eahpidit ahte lea šaddan dakkár fárrentreanda

maidái dan nuoramus ahkejoavkku dievdoolbmuide nai, ja ahte sii ásaiduvvet bistevaččat gávpogiidda.

4.4.3 Fárrenárbevierut mearridit makkár gávpogiidda fárrejit

Stuora oassi, 40 proseanta, sis geat fárrejit boaittobealbáikkiin fárrejit lagamus geográfalaš gávpotguvlui. Buot gávpogiidda fárrejit dain geográfalaččat lagamus giliin. Tabealla 4.3 čájeha proseantaid mielde man oallugat juohke guovllus leat fárren iešguđetge gávpogii. Eanemusat fárrenrávnnjis (60%) fárrejit Tromssa davimus suohkaniin Tromssa gávpogii. Guovlu 4 fárrejit unnimusat Lulli-Norgii. Dasto bohtá guovlu 3, Oarje-Finnmárku, gos bealli fárre Áltái dahje Hámmárfestii. Doppe gos goalmádin eanemusat fárrenrávnnjis fárrejit giliin leat lulimusas Tromssas ja davimusas Nordlánddas (Guovlu 5), ja doppe fárrejit Hárštái ja Narviikai, olles 41 proseanta. Dasto čuovvu guovlu 6, Hápmir ja Divttasvuotna, gos 37 proseanta fárrejit Bådåddjoi.

Osloi, Bergenie ja eará gávpogiidda Lulli-Norggas leat stuora oassi fárren guovlu 2 nuortan Finnmarkkus. Trøndelágagávpogiidda leat eanemusat bohtán fylkkaráji lahkosiin gaskal Nordlándda ja Davvi-Trøndelága (guovlu 7). Fálesnuoris ja Láhppis ges leat 51 proseanta fárren Áltái/Hámmárfestii. Logut čájehit ahte stuora oassi fárrenrávnnjis leat fárredan lagamus gávpogiidda. Vaikko leatge eanet nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit, de eai leat goitge nissonolbmot eanetlogus, geat leat dan stuora rávdnjebáru mielde fárren lagamus gávpogiidda.

Dan oktiibuot 70 fárrenrávnnjis, maid tabealla sisttisoallá (7 sámi-dáru boaittobealesuohkaniin ja 10 gávpot joavkkus) leat badjelaš bealli (54%) dan garra 11 rávnnjis. Go guoská gávpotfárremii, de sáhtta leat veara geahčestit gos fárrejeaddjit bohtet. Bohtet go dušše ovttá báikkis, vai bohtet go mángga guovllus.

Lea dušše okta guovlu gos eai fárre lagamus gávpogii, namalassii Nordlándda ja Davvi-Trøndelága rájis. Helgelánddagávpogat ja Muoffis, mat leat lagamus gávpogat, eai leat go 27 proseanta ožžon gávpotfárrejeaddjiin iežaset lusa. Troandimii, Steinkjerai ja Namsosai leat 39 proseanta fárredan olbmot. Osloi ja daidda eará gávpogiidda Lulli-Norggas leat eatnasat dain eará fárrejeaddjiin fárren.

Gielddat/suohkan nugo Kárášjohka, Guovdageaidnu, Unjárga, Deatnu, Porsángu ja Gáŋgaviika leat veahá earalágánat eará guovlluid ektui, go fárrejeaddjit dain guovlluin fárrejit eanemusat Osloi dahje daidda eará gávpogiidda Lulli-Norggas.

Birrasiid 20 proseanta leat ásaiduvvan Osloi, sullii seamma ollu go daidda eará gávpogiidda lulde.

Tabealla 4.3 1950-1974 jahkebuolva, geat leat fárren sámi-dáru guovlluin gávpogiidda. Obbalaš lohkuman ollu leat fárren juohke guvlui ja proseantaid mielde juohke gávpotregiovdnii.

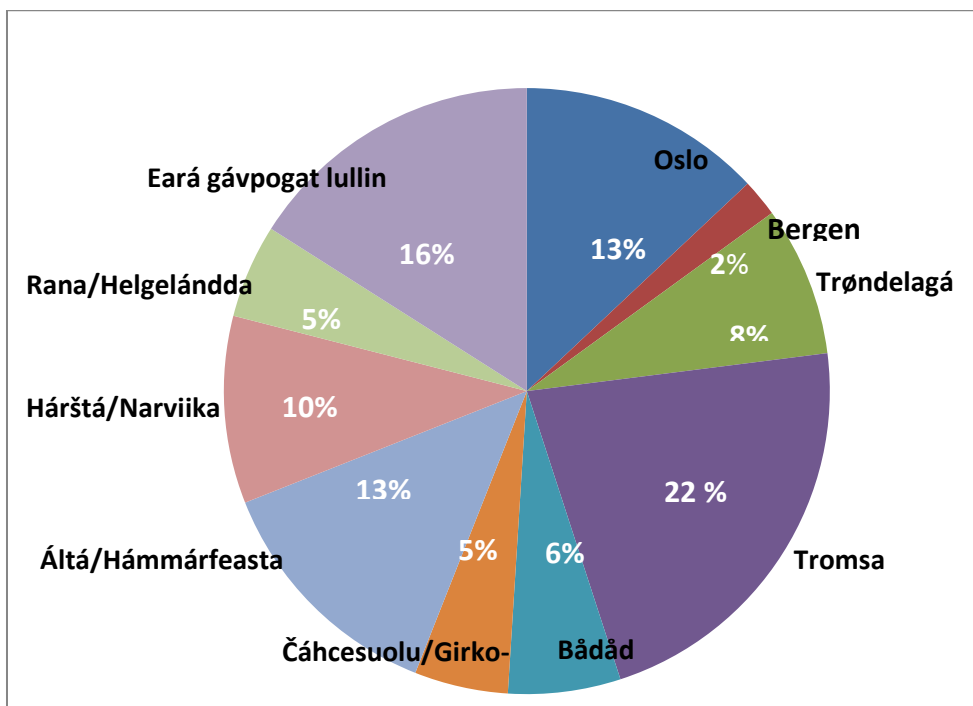
Dievdoolbmot ja nisssonolbmot	Buot guovllut	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot lohku gávpogiidda	8318	595	1616	895	1866	1346	831	1169
Oslo %	13	21	19	10	9	13	11	13
Bergen %	2	2	2	2	2	2	2	12
Trøndelaga gávpogat %	8	3	4	3	3	4	5	39
Tromsa %	22	15	11	15	60	16	8	22
Bådádjo %	6	1	3	1	2	4	37	2
Čáhces./Girkonj. %	5	5	20	3	1	1	1	0
Áltá/Hámmárf %	13	33	15	51	7	2	2	0
Hárstá/Narviika %	10	2	2	2	3	41	13	1
Rana/Helg.gávp. %	5	1	1	1	1	1	6	27
Gávpogat, Lulli-Norga %	16	17	23	12	12	16	15	14

4.4.4 Eanemusat fárrejit Tromsi

Dan 25 jahkebuolvva, maid dán dutkamis leat guorahallan, de čájehuvvo ahte eanemusat fárrejit Tromsii. Dan 8318 olbmos, geat 2008 rádjái ledje fárren gávpogii, ledje 1846 fárren Tromsii. Buohstáhttin dihte, de ledje 1109 olbmo fárren Osloi seamma áigodagas. Eará gávpogiidda Lulli-Norggas, oktan Bergeniin, de ledje daidda gávpogiidda fárren 1464 olbmo. Proseantaid mielde ollislaš fárrenlogu daidda iešguđet gávpogiidda sáhtta oaidnit govva 4.3. Buot dán 23 boaittoealsuohkanis, mat leat mielde dán guorahallamis ja leat juhkkuojuvvon čieža guvlui, orrot sihke sápmelaččat ja dáččat. Danne leat dán áigodagas fárren eanemus Tromsii dain ássanguovlluin (govva 4.3). Dasa lassin čájeha guorahallan ahte Tromsii fárrejit davimus suohkaniin Tromssas, gosa árbevirolaččat gullá stuora oassi sámi álbmogis. Sivas go ii leat leamaš vejolaš guorahallat ovdal 1964, go ii leat gávdnon fárrenregisttar ovdal, de vejolaččat sáhttet Finnmárkkus maid eret fárredan guhkit áigge stuorit oassi álbmogis, go dat maid min guorahallan sáhtta čájehit.

Go loahpas 2. máilmmisoadi bolde duiskkalaččat Finnmárkku ja Davvi-Tromssa, de daguhii dat ahte stuora oassi álbmogis fárrii Lulli-Norgii ja Oslo, muhto mánggas ásaiduvve maid Tromsii. Sin gaskkas, geat fárrejedje, ii leat vejolaš dadjat sihkkarit man oallugiin lei sámi duogáš. Oktiibuot lea stuora oassi buot guovlluin Tromssas ja Finnmárkkus, geat leat fárren Tromssa gávpogii, juoga mii lea hui lunddolaš go Tromsa lea riikaoasis stuorimus gávpot.

Govva 4.3 Proseantaid mielde ollislaš fárrenlohku gávpogiidda

4.5 Fárrenminsttar regiovnnaid ja sohabeali ektui

Leat mánga fáktora mat váikkuhit dasa man ollusat juohke áigodagas orrot muhtin suhkanis dahje guovllus. Dat fásta ássit, fárrejeaddjit (ruovttoluotta fárrejeaddjit, siskkaldasfárrejeaddji ja sisafárrejeaddjit), man ollu fárrejit eret ja viidásit, lea dat mii loahpas šaddá fárrenbalánsan. Gaskamearalaš orrunáigi go viidásit fárre lea 3 jagi. Maiddái olgoriika álbmotlahtut leat lohkkon mielde viidásit fárrejeaddjiid jovkui. Tabeallas 4.4 ja 4.5 čájehit fástaássiid ja daid iešguđet fárrenjoavkkuid dan čieža guovllus, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Buohkaid leat čuvvon dan rájes go ledje 15 jahkásaččat.

Tabealla 4.4 Fástaássit ja iešgudetlágán fárrejeaddjiot sámi-dáru boaittoalguovllus, dievddut riegádan 1950-74

Dievddut juohke 100 15 jahkasaččas	BUOHKAT	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot (N)	11546	1285	2332	912	2438	1731	1088	1760
Fástaássit %	27	48	27	17	26	22	24	28
Ruovttoluotta fárrejeaddjit %	17	15	18	14	19	17	17	14
Siskkaldas fárrejeaddjit %	2	3	2	0	3	2	1	3
Eretfárrejeaddjit%	54	34	53	69	52	59	58	55
* dás gávpogii %	33	19	32	45	33	39	37	31
Sisafárrejeaddjit %	19	19	25	15	16	21	17	18
Viidasitfárrej. %	75	72	147	74	43	62	52	52
Fárrenbalánsa %	-35	-15	-28	-54	-36	-38	-41	-37

Tabealla 4.5 Fástaássit ja iešgudetlágán fárrejeaddjiot sámi-dáru boaittoalguovllus, nissonolbmot riegádan 1950 – 1974

Nissonolbmot juohke 100 15 jahkasaččas	BUOHKAT	Guovlu 1	Guovlu 2	Guovlu 3	Guovlu 4	Guovlu 5	Guovlu 6	Guovlu 7
Oktiibuot (N)	11451	1316	2284	924	2546	1598	1059	1724
Fástaássit %	16	32	15	9	15	11	13	15
Ruovttol. fárrej. %	15	16	17	10	16	16	16	13
Siskkaldas fárrej.%	3	4	2	0	3	4	2	3
Eretfárrej.%	66	48	66	81	66	69	69	69
* dás gávpogii%	39	26	38	53	41	42	41	37
Sisafárrejeaddjit %	25	22	32	16	19	32	25	28
Viidasitfárrej. %	74	74	116	87	50	72	63	58
Fárrenbalánsa %	-41	-26	-34	-65	-47	-37	-44	-41

4.5.1 Fárrenminsttar juohke guovllus

Guovlu 1

Buot dán čieža geográfalaš guovllus lea Kárášjoga gielddas ja Guovdageainnu suohkanis stuorimus oassi álbmogis, geat orrot fásta. Jagiid mielde lea fárren gávpogii maid lassánan dáppe. Vuosttaš gitta njealját viđa jahkebuolvvas lassánii dat oassi 15 proseantas gitta 22 prosentii dievdoolbmuid gaskas, ja 18 proseantas gitta 27 prosentii nissonolbmuid gaskas. Sohabeal erohus lea stuorit Sis-Finnmárkkus go muđui lea eará sámi guovlluin. Jus eat geahča daidda nuoramus nissonolbmuide Álttás ja Hámmárfeastas, de orru nu ahte leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat ohcalit Tromsii, Osloi ja dađi mielde daidda eará Lulli-Norgga gávpogiidda.

Nuoraid dáfus orru čájeheame ahte nieiddaid ja bártniid ektui lea fárrenminsttar seamma, go guoská daidda geat fárrejit Osloi.

Eará fenomena mii lea Sis-Finnmárkkus earenoamáš lea ahte dat fástaorru bártnit lassánit. Daid boarraseamos ahkejoavkkus ledje 39 proseanta fástaorrut, ja daid nuoramusaid gaskkas ii lean 53 proseanta goassege diedihan iežaset fárren. Nieiddat fárrejit eambo go bártnit, sihke gávpogiidda ja eará boaittoeal suohkaniidda. Ruovttoluottafárren, mii álggos lei eambo go muđui riikkas, lea dál njiedjame daid nuoramus jahkebuolvvain, sihke nieiddaid ja bártniid ektui. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta ruovttusuohkanii. Ja viidásitfárrejeaddjit lea stuora joavku, goappaš sohabelii ektui, go olles 72 proseanta dievdoolbmuin ja 74 proseanta nissonolbmuin fárrejit viidásit 3 jagi sisa.

Guovlu 2

Dat 4 suohkana; Unjárga, Deatnu, Porsáŋgu ja Gáŋgaviika gullet guovlu 2. Doppe lea fastaorrun dievduid gaskkas nugo gaskamearálaččat lea riikadásis. Nissonolbmuid gaskkas lea fas áibbas nuppeládje. Goappaš sohabeliid ektui lea ruovttoluottafárrema lohku hui stuoris, vaikko dat lea veaháš unnon áiggi mielde. Olbmot unnán fárrejit guovllu siskkobealde ja daidda eará sámi-dáru guovlluide. Eatnasat fárrejit eará boaittoealsuohkaniidda, ja ollu suohkaniidda Lulli-Norggas. Ledje sulli seamma ollu nissonolbmot, geat fárrejedje Lulli-Norgga boaittoealesuohkaniidda go gávpogiidda. Dievdoolbmot fárrejit eanemusat gávpogiidda. Nissonolbmot, geat välljejit fárret gávpogii, fárrejit Čáhcesullui ja Girkonjárgii. Guovlu 2 ii leat makkárga tendeansa ahte nuorra ahkejoavkkut fárrejit eambo, ii dievdoolbmuid iige nissonolbmuid gaskkas. Ii leat diehtu mii dasa livčče sivvan, muhto sáhtá leat ahte fárren dáhpáhuvvá easka maŋŋil eallimis. Lea ollu sisafárren suohkaniida guovlu 2 goappaš sohabeliid ektui. Muhto viidásitfárrenlohku lea maid hui stuoris, go dán njealji

gielddas lea alimus proseanta viidásitfárrejedjiin buot dán čieža guovllus. Okta čilgehus sáhtta leat go Porsáŋgu gielddas lea suodjalus.

Guovlu 3

Fálesnuori ja Láhpi suohkaniin leat hui unnán nissonolbmot, geat orrot fásta. Dievdoolbmuid ektui gal lea measta nugo riikadásis lea. Leat unnán nissonolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta. Dat dásit eai leat rievdan. Iige leat baljo siskaldasfárren Láhpis ja Fálesnuoris, juoga mii daid eará sámi-dáru guovlluin lea veahá eambo. Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit eará boittobealesuohkaniidda Davvi-Norggas. Guhkit áigodagas leat nissonolbmot eambo fárredišgoahtán boittobealesuohkaniidda Lulli-Norggas.

Lea hui alla tendeansa fárret gávpogii, go sullii bealli lea fárren. Sohkaabeale erohus lea nugo eará guovlluin maid. Guhkit áigge ektui ii leat nissonolbmuiin tendeansa fárret gávpogiidda, earenoamážiit Tromsii. Orru dego ahte muhtin nissonolbmot leat baicca fárren boittobealesuohkaniidda Lulli-Norggas. Áltá ja Hámmárfeasta leat gávpogat gosa olbmot lunddolaččat eanemusat leat fárren, eaige leat heaitán dohko fárremis. Lea unnán erohusat ahkejoavkkuid fárrenminsttaris. Diet gusto sihke nissonolbmuide ja dievdoolbmuide. Proseantaid mielde leat dán guvlui unnimusat sisafárren, go buohtastahtta dán guorahallama čiežain eará guovlluin. Maiddái viidásitfárrenlohku lea stuoris goappáš sohkaabeliid ektui.

Guovlu 4

Fástaássit Gáivuonas, Omásvuonas, Ivgus ja Návuonas leat lassáneame, muhto eai leat goitge dan dásis go muđui boittobealsuohkaniin lea Norggas. Leat unnán geat fárrejit siskkáldasat regiovnas ja eai baljo obanassiige oktage gii fárre eará sámi-dáru guovlluide. Leat ollu eambo nissonolbmot go dievdoolbmot geat fárrejit eará boittobealesuohkaniidda sihke Dávvi-Norggas ja Lulli-Norggas.

Buot ahkejoavkkuin leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit gávpogii. Seammás leat eambo nissonolbmot geat fárrejit gávpogit go dat geat báhcet báikkálašservodahki. Dievdoolbmuiin ges lea nuppeládje. Go guoská gávpotfárrema ektui, de leat suorit sohkaabeale erohusat Davvi-Tromssa suohkaniin go muđui eará guovlluin. Nuoramus ahkejoavkku nissonolbmot fárrejit eanemusat Tromssa gávpogii. Juohke njealját nissonolmmoš ja juohke viđát dievdoolmmoš, geat leat bajasšaddan Davvi-Tromssas, orrot dál Tromssa gávpogis.

Ruovttoluottafárren lea nugo eanas boittobeal suohkaniin, birrasiid 16 -19 proseanta. Ovdal fárrejedje hui ollu dievdoolbmot ruovttoluotta. Earenoamážiid

dan golmma vuosttaš viđa jahkebuolvvas fárrejedje hui oallugat ruovttoluotta, namalassii 23, 18 ja 22 proseanta, mii lea eambo go muđui riikkas.

Viidásitfárren lea buot unnimus dain davimus suohkaniin Tromssas. Ja fárret Tromssa suohkaniidda ii ges leat beare dábálaš.

Guovlu 5

Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis leat unnán geat orrot fásta. Dat ovdáneapmi lea goabbatlágán nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Boaitobealguovlluin leat eambo nissonolbmot, geat leat fástaorrot. Seammás leat maid eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárredit guovllu siskkobealde ja maidái eará boaitobealsuohkaniidda Davvi-Norggas, muhto diet tendensa lea dál unnume. Lea áibbas moattis, geat fárrejit eará sámi guovlluide. Lulli-Tromssa dievdoolbmot fárrejit eambo gávpogiidda, go earát gaskamearálaččat dahket välljejuvvonguovllus. Hárštái ja Narvikii fárrejit eanemusat, earret dat nuoramus viđajahkebuolva, geat fárrejit eanemusat Osloi ja Tromsii. Nissonolbmot ges fárrejit eanemusat ruovttoluotta daidda suohkaniidda. Dievdoolbmuid gaskkas lea ruovttoluottafárren njiedjame ja leat miha unnit nuoramus dievdoolbmot go nissonolbmot, geat fárrejit ruovttoluotta. Dien sáhtta čilget dainna ahte nuoramus ahkejoavkkut eai leat vel bisanan, nu ahte ruovttoluotta fárrejeaddjit eai leat vel bohtán statistihkkii mielde.

Guovlu 4 ja 5 lea sullásaš fárrenminsttar, muhto fástaásson, fárren ja ruovttoluottafárren treanddat leat vel čielgaseabbot lullin Tromssa fylkkas.

Guovlu 6

Hápmir ja Divttasvuona suohkaniin lea fástaásson njiedjan, earenoamažiid dan nuoramus viđajahkebuolvva gaskkas. Diet gusto sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid. Dan viđa nuoramus jahkebuolvva nissonolbmuid gaskkas leat unnán, geat fárrejit ruovttoluotta. Eará ahkejoavkkuide lea ruovttoluottafárren gaskamearálaš dásis boaitobealsuohkaniin.

Eai ge leat nu oallugat geat fárrejit siskkaldasat ja eará sámi-dáru suohkaniidda. Eretfárren eará Davvi-Norgga boaitobealsuohkaniidda lea njiedjame, seammás go Lulli-Norgga boaitobealesuohkaniidda lea fárren lassánan.

Nuoramus ahkejoavku lea eanemusat fárren gávpogiidda, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Dat mii eanemusat dan dagaha lea go eanebut leat fárredišgohtán Bådåddjoi. Dat go nuoramus ahkejoavkkus leat eanemusat fárren gávpogii, lea árvideames dat go eai leat vuos viidásitfárren eret gávpogis. Fárrenmateriálas ii leat čielggas gosa dievdoolbmot vejolaččat sáhtášii fárret viidásit, ja gosa de loahpas ásaiduvvat. Nissonolbmuid ektui gal lea eambo čielggas ahte sii fárrejit ruovttoluotta ruovttusuohkaniin ja eará Davvi-Norgga boaitobeale suohkaniidda.

Dan guovtti suohkanis lea viiddásitfárren measta seamma unnán go Davvi-Tromssa suohkaniin. Iige leat nu dábálaš fárret dán guovtti suohkaniin.

Guovlu 7

Juohke agát dievdoolbmot orrot eambo fásta suohkaniin, nugo Árborddes, Granes, Namsskogan, Raavrhvijkkes ja Snoasas, earret dát boarráseamos viđa jahkebuolvva dievdoolbmot. Nissonolbmot ges eai leat nu stáddásit orron fásta doppe, muhto lea dat nuoramus jahkebuolva, geat leat eambo orruogohtán fásta. Ruovttoluottafárren lea hui allat ja seammalagan goappaš sohkaellin. Iige leat rievdan guhkes áiggis, muhto bisson dásedin. Dain suohkaniin fárredit nissonolbmot eambo siskkaldasat dan viđa suohkanis. Leat dávjjit siskkáldasfárren go dan ahte fárrejit eará Davvi-Norgga suohkaniidda. Dáppe fárredit hui ollu Lulli-Norgga suohkaniidda. Muhto dat lea njiedjagohtán nissonolbmuid gaskkas. Eará sámi-dáru guovlluide fárredit unnán dahje eai obage. Oktiibuot dán rádjeguovllus fárrejit veahá unnit daidda smávit gávpogiidda go dat mii lea gaskamearálaš dan dutkanmateriálas. Dat man ollu fárrejit gávpogiidda lea leamaš seamma ollu buot suohkaniin dán guovllus, mii guoská goappaš sohkaelliide. Dat makkár gávpogii nissonolbmot fárrejit lea rievdan. Dan boarráseamos ahkejovkui lea dábáleamos leamaš fárret Trøndelágafylkkaide. Leat beali eambo nissonolbmot, geat fárrejedje Troandimii, Steinkjerai ja Namsosai, go Helgelánddagávpogiidda. Nuorat nissonolbmuid ges lea šaddan dábálažžan fárret Helgelánddagávpogiidda. Dievdoolbmot, geat fárrejit gávpogiidda, leat čadat válljen fárret Trøndelágagávpogiidda.

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat fárrejit daidda suohkaniidda, nugo Árbordii, Granii, Namsskoganiin, Raavrhvijkii ja Snoasai ja sii bisanit maid dohko. Seammás lea viiddásitfárren seamma dásis go davvin Nordlánddas.

Čeahkkáigeassu

Logut tábeallain 4.4 ja 4.5 čájehit čielgasit ahte fárrenbalánsa suohkaniin lea negatiivvalaš buot dan čieža dutkanguovllus. Eará sániiguin dadjat, de masset suohkanat olbmuid, olles dan dutkanáigodaga. Proseanttaid mielde rievddadit ruovttoluottafárrejeddjiid, sisafárrejeddjiid ja viiddásitfárrejeddjiid logut guovllus guvlui. Lihkká lea vejolaš lasihit olmmošlogu dutkansuohkaniin, jus bargagohtá dan badjelii ahte doalahit daid viiddásitfárrejeddjiid joavkku báikkis. Jus bealli sis, geat válljejit fárret viiddásit, bisanivččii sámi-dáru suohkaniidda, de lasihivčče dat suohkaniid olmmošlogu.

4.6 Barggahus ja bargojohtin sámi-dáru boaittoealsuohkaniin

Čuovvovaš kapihttalis čájehit listu man stuora oassi bargoagi álbmogis leat barggus, ja man oallugat barget sin iežaset ruovttusuohkaniin dahje johtet bargui eará suohkaniidda. Barggahusa ja bargojohtima čájehit dan čieža guovllus, mat leat vuodđun min fárrengurahallamiidda. Oktiibuot orrot 14315 olbmo agis 35-59 jahkásaččat dain suohkaniin, ja sin gaskkas leat 7457 dievdoolbmo ja 6768 nissonolbmo.

Mii leat välljen juohkit álbmoga njealji jovkui, dan ektui orrot go sii fásta vai leat go fárrejeaddjit:

Ruovttoluottafárrejeaddjit iežaset suohkaniidda; siskkáldasfárrejeaddjit iežaset regiovnna siskkobealde; ja sisafárrejeaddjit eará regiovnnain.

Barggahusa geahččanguovllut ges leat juhkkjuvvon ná: bargu ruovttusuohkanis; johtit bargui eará suohkaniin; ja ii leat barggus.

Tabealla 4.6 Barggahusdási 2008. Buot jahkebuolvva 1950-74

	Barggahusdási i %	
	Dievdoolbmot	Nissonolbmot
Riika obbalaččat	85	81
Sámi-dáru guovllut	82	81
Guovlu 1	78	84
Guovlu 2	80	82
Guovlu 3	79	80
Guovlu 4	81	80
Guovlu 5	83	77
Guovlu 6	81	78
Guovlu 7	89	85

4.6.1 Barggahusdási

Riikkadási ektui leat 85 proseanta dievdoolbmuin ja 81 proseanta nissonolbmuin agiin 35-59 jahkásaččat, geat leat barggahusas riikkadási ektui. Sámi-dáru guovlluin leat vástideaddji logut 82 proseanta dievdoolbmuin ja 81 proseanta nissonolbmuin. Sámi-dáru guovlluin leat veahá unnit dievdoolbmot bargguin go muđui leat riikkas, muhto nissonolbmuid ektui ii leat erohus (tabealla 4.6). Seammás lea hui stuora erohus barggahusdási ektui dan čieža guovllus. Dievdoolbmuid ektui rievddada barggahusdási 78 gitta 89 prosentii dan čieža

guovllus ja nissonolbmui ges 77 gitta 85 prosentii. Goappaš sohkabeliin lea stuorimus barggahus guovlu 7, lullin Nordlánddas, gos 89 proseanta dievdoolbmui ja 85 proseanta nissonolbmui leat barggahusain. Diet lohku lea arvat eambo go muđui lea riikkas. Nissonolbmuid ektui lea unnimus barggahusa lohku guovlu 5, lullin Tromssas ja hui davvin Nordlánddas (77%), ja dievdoolbmuid ektui ges lea buot Finnmárkku regiovnnain (78% Sis-Finnmárkkus). Guovlluin 1 ja 2 Finnmárkkus leat nissonolbmot eanemusat barggahusain (84% ja 82%), juoga mii lea arvat eambo go muđui riikkas.

4.6.2 Bargu orrunbáikkis dahje bargjohtin

Leat eambo nissonolbmot go dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis, juoga mii lea duohtavuohhta olles riikkas.

Seamma minsttar lea maid dan 23 sámi-dáru suohkaniin, maid mii guorahallat, go 69 proseanta nissonolbmui ja 58 proseanta dievdoolbmui barget ruovttusuohkanis.

Tabella 4.7 ja 4.8 čájehit lagasbirrasa barggut ja johtin bargguide, mii guoská nissonolbmuid ja dievdoolbmuid orrun- ja fárrenminsttarii.

Tabella 4.7 Barggahus buot sámi-dáru boaittoealsuohkaniin, dievdoolbmot

	Buohkat	FáO ¹	Rlf ²	Skdf ³	Sf ⁴	Sá -Dá ⁵	Riika ⁶
	N supmi	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Buohkat	7547	100 (3173)	100 (1928)	100 (246)	100 (2200)	100	100
Barg suohk	4387	65	52	54	55	58	53
Johtin	1771	18	27	33	26	24	32
Ii bargu	1389	17	21	13	19	18	15

¹ FáO = fásta orrut, ² Rlf= Ruovttoluottafárrejeaddjit

³ Skdf = Siskaldasfárrejeaddjit, ⁴ Sf = Sisafárrejeaddjit

⁵ Sá-Dá= Sámi-dáru guorahallansuohkana

⁶ Riika= Olles riika

Tabella 4.8 Barggahus buot sámi-dáru boaittoabealsuohkaniin, nissonolbmot

	Buohkat	FáO ¹	Rlf ²	Skdf ³	Sf ⁴	Sá –Dá ⁵	Riika ⁶
	N sum	% (N)	% (N)	% (N)	% (N)	%	%
Buohkat	6768	100 (1781)	100 (1751)	100 (336)	100 (2900)	100	100
Barg suohk	4704	76	67	68	67	69	59
Johtin	791	8	13	13	13	12	22
Ii bargu	1273	16	20	19	20	19	19

¹ FáO = fásta orrut, ² Rlf= Ruovttoluottafárrejeaddjit

³ Skdf = Siskkaldasfárrejeaddjit, ⁴ Sf = Sisafárrejeaddjit

⁵ Sá-Dá= Sámi-dáru guorahallansuohkana

⁶ Riika= Olles riika

Dievdoolbmot johtet barggu geažil ollu eambo go nissonolbmot. Riikadásis johtet 32 proseanta dievdoolbmui ja 22 proseanta nissonolbmui barggu geažil. Seamma bargujohtinminstar lea min dutkanguovllus maid, go 24 proseanta dievdoolbmui ja 12 proseanta nissonolbmui johtet barggu dihte. Dán guorahallama čieža guovllus leat beali eambo dievdoolbmot go nissonolbmot, geat johtet barggu geažil. Nissonolbmuid ektui lea dat obbalaš barggahus sámi-dáru suohkaniin seamma dásis go muđui riikkas (tabealla 4.8). Muhto dain guorahallansuohkaniin lea dievdoolbmuid obbalaš barggahus veahá unnit (82%) go muđui riikkas, mii lea (85%) (tabealla 4.7). Dat čájeha ahte nissonolbmot ja dievdoolbmot sámi-dáru suohkaniin leat barggahusas sulli seamma ollu. Jus geahččat obbalaččat dan njealji joavkku orrun- ja fárrenduogáža, de orru čájehame ahte dan čieža guovllus lea dásseárvu, muhto leat gal stuora erohusat.

Sámi-dáru guovlluin leat dát fásta orrut oktiibuot eambo barggahusain, go dát geat leat fárren dáidda guovlluide. Nu lea maid riikadásis. Dievdoolbmuid ektui, geat leat fárren siskkaldasat sámi-dáru guovlluin, spiehkasta veaháš diet, go sii leat 87 proseanta barggahusas, juoga mii lea eambo go riikadásis (85%). Barggahus lea unnimus dievdoolbmuid gaskkas, geat leat fárren ruovttoluotta bajassaddansuohkaniidda (79%). Diet sáhtta bohtit das go leat gaskkalduhtán oahpuin dahje leat fárren ruovttoluotta bajassaddansuohkaniid, dalle go leat oalle boarrásat, mii sáhtta dagahit ahte šaddá váttis oažžut barggu.

Sohkabeal erohusat barggahusas orrun ja fárrenduogáža ektui

Orrun- ja fárrenduogáš mearkkaša eambo dievdoolbmuid go nissonolbmuid, go guoská barggahusa ektui (tabealla 4.7 ja 4.8). Go geahččat dan čieža sámi-dáru regiovnna obbalaččat, de eai leat erohusat barggahusain nissonolbmuid ektui, geat fárrejedje ruovttoluotta, fárrejedje siskkaldasat dahje fárrejedje

olggobeale báikái. Sivvan dasa sáhttá leat ahte nissonolbmot eai fárrre nu ollu barggu oktavuodas go dievdoolbmot dahket.

Guovllut sierra

Tabealla 4.9 čájeha dan obbalaš barggahusa, bargu orrunbáikkisuohkanis ja bargujohtima juohke dan čieža sámi-dáru guovlluin, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid ektui. Nugo ovdalis juo namuhuvvon, de leat stuora erohusat barggahusdási ektui. Lea proseanttaid mielde eambbogat sámi-dáru suohkaniin, geat barget iežaset ruovttusuohkanis, sihke nissonolbmuid ja dievdoolbmuid gaskkas, go buohtastahttá riikkain obbalaččat. Eanemusat dovdo nissonolbmuid ektui, go leat 69 proseanta geat barget doppe gos orrot, mii mudui riikkas lea 59 proseanta.

Tabealla 4.9 Barggahus ja bargujohtin juohke dan čieža guovllus, sihke dievdoolbmot ja nissonolbmot

Proseanta	Dievdoolbmot			Nissonolbmot		
	Barggahus oktiibuot	Bargu ruovttusuohkanis	Bargujohtti	Barggahus oktiibuot	Bargu ruovttusuohkanis	Bargujohtti
Riika obbalaččat	85	53	32	81	59	22
Sámi-dáru guovllut obbalaččat	82	58	24	81	69	12
Guovlu 1	78	66	12	84	76	8
Guovlu 2	80	62	18	82	73	9
Guovlu 3	79	47	32	80	64	16
Guovlu 4	81	53	28	80	69	11
Guovlu 5	83	48	35	77	58	19
Guovlu 6	81	65	16	78	68	10
Guovlu 7	89	62	27	85	73	12

Bargu ruovttusuohkanis

Min guorahallamis boahtá ovdan ahte guovlluin 1, 2, 6 ja 7 leat eanas dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis. Dat leat suohkaniiguin Sis-Finnmárkkus, Nuorta-Finnmárkkus, Divttasvuonas, Hápmiris ja suohkaniin fylkkarájis gaskal Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga (tabealla 4.9). Nissonolbmuid ektui lea maid sullásaš.

Fálesnuoris ja Láhppis leat fas unnimus dievdoolbmot, geat barget ruovttusuohkanis (guovlu 3). Nissonolbmot ges unnimusat barget ruovttusuohkanis dain suohkaniin: Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis (guovlu 3).

Bargojohtin

Sámi-dáru suohkaniin johtet barggu geažil obbalččat unnit go muđui riikkas. Leat beali unnit nissonolbmot go dievdoolbmot, geat johtet barggu dihte, sihke min guorahallamis ja muđui riikkas. Eanemus barggojohtiid gávdnat Fálesnuoris ja Láhppis (guovlu 3) ja Evenáššis, Skániin, Rivttagis ja Loabagis (guovlu 5), ja dat guoská goappaš sohkabeliide. Doppe leat lagasbirrasis gávpogat, mii lea lunddolaš čilgehus dasa, nugo Hámmárfeasta (guovlu 3), Hárštá ja Narviika (guovlu 5). Leat unnán olbmot, geat johtet barggu geažil guovlu 1, mat leat suohkanat Sis-Finnmárkkus.

4.7 Gilis gávpogii

Bohtosat, mat dán kapihttalas čájehuvvojit, leat oassin vuosttáš ceahkis guorahallamis (surveyen) *Gilis gávpogii*.

Registtarguorahallamat sáhttet čájehit fárrenminsttara, movt sohka-bealit juohkásit sin gaskkas, geat leat eretfárren ja sii geat ain orrot báikkis, ja movt juohkásit ágiid ektui. Mii lea sivvan go olbmot fárrejit ja ásaiduvvet gávpogii, čearddalaš ja kultuvrralaš gullevašvuhta, makkár čatnasumit olbmui leat ruovttusuohkanii, ja movt lea gielladilli. Dan ferte lagabui guorahallat. Ragisttarguorahallamat dagahit danne vuodu, ja daid leat viidasit plánen guorahallat 2012-2013.

Ceahkki 2 dan surveyenis lea guorahallan, mas geahččat olbmuid birgejumi, geat leat fárren boaitto-bealsuohkaniin gávpotsuohkaniidda. Seammás addá dát guorahallan midjiide eambo dutkkojuvvon máhtu sosiála diliid birra, birgejumi birra ja mánggakultuvrralaš joavkkuid birra, geain leat ruohttasat guovlluin gos

orrot sihke sápmelaččat ja dáččat. Guorahallama mihttu lea geahččat movt demográfalaš, sosiála ja kultuvrralaš rievdadusat váikkuhit indiviidat návccaid doalahit kultuvrralaš duogáža ja gullelašvuoda. Ekonomiija ja bargo- ja oahpahusvejolašvuodaid ferte geahččat dan oktavuodas movt indiviidaid ja joavkkuid návccat ja vejolašvuodát leat sealluhit iežaset kultuvrra ja duogáža. Guorahallama guovddáš fáttát leat makkár gaskavuohtha lea álbmoga eanetlogus ja unnitlogus , ja makkár lea sohkabealleperspektiiva.

Ceahkki 2 lea guorahallan mas lea epidemiologalaš dutkanvuogi birra. Jearahallanskovi leat plánen sáddet eretfárren álbmogii, ja dan guorahallama leat plánen čadahit čakčat 2012 – dálvet 2013.

Čuovvovaš vihtta váldofáttá bohtet leat mielde *Gilis gávpogii* jearahallanskovis:

- 1) Fárren
- 2) Eanetlohku unnitlogu ektui
- 3) Dearvvašvuohtha ja birgejupmi
- 4) Gullelašvuohtha báikái ja kultuvrii
- 5) Giella

Fárren/johtin

Mii áigut guorahallat fárrema PREDIKTORAID. Fárrema, ekonomiija ja bargo- ja oahpahusvejolašvuodaid ferte geahččat dan oktavuodas movt indiviidat ja joavkkuin leat návccat ja vejolašvuodát ovdánahttit iežaset kultuvrra ja duogáža.

Álbmoga eanetlohku unnitlogu ektui

Ulbmil dainna fáttain, mas geahččat álbmoga eanetlogu unnitlogu ektui, lea kártet movt álbmot smávit boaittoealsuohkaniin heivehit iežaset odđa eallinvuohkái ja movt dat váikkuha bajasšaddansuohkana gullelašvuoda dovduide (9). Álbmoga eanetlogu ja unnitlogu gaskavuodát, ja sohkabealleperspektiiva leat dehálaš geahčestagat guorahallamis.

Dearvvašvuohtha ja birgejupmi

Guorahallan galggašii maid addit eambo oahpu mii guoská dearvvašvuoda ja birgejumi guoskevaš fáttáide gávpotálbmogii. Áigut kártet muhtin iešdieđihuvvon dávddaid ja geahččat muhtin buozanvuodai riskkafáktoriid. Ovddeš dearvvašvuoda- ja birgejumiiskkademiin sámi ja dáčča guovlluin lea čájehan sámiálbmogis leat muhtin earenoamáš dearvvašvuodahástalusat, mat gáibidit eambo dutkama (10). Vástideaddji máhttu ii gávdno májggáčearddalaš sámi-dáru álbmogis gávpotsuohkaniin. Dearvvašvuoda- ja birgejumi birra dieđuid viežža jearahallanskovi dieđuin. Jearahallanskovi gažaldagain, mat gusket dearvvašvuoda birra, lea oassi das seammalágán go dearvvašvuoda- ja birgejumiiskkadeamis, SAMINOR 2 vuosttaš oasis, mii čadahuvvui 2012. Dan

dahkat vai galgá buohtastahttit dan guovtti surveyeid (guorahallamiid), *Gilis gávpogii* ja SAMINOR 2.

Gullelašvuohta báikái ja kultuvrii

Ulbmil dainna oasseprošeavttain lea guorahallat makkár lea báikáigullelašvuohta bajasšaddansuohkana ektui go dan ahte orrut gávpogis (9). Mii váikkuha dan ipmárdussii mii lea iežas identitehta ja man ollu váikkuha bearaš ja biras iežas identitehta ipmárdussii?

Giella

Ulbmil giella fáttain lea gávnnaht man oallugat háliidit dahje atnet sámegeielat mánáidgárde- ja skuvlafálaldagaid, mat juo gávdnojit dál (11-12). Seammas boahit dán iskkadeamis kártet man dárbu lea diekkár fálaldagaide nuppi buolvva olbmuide, geat orrot gávpogiin Norggas, muhto geain leat ruohttasat boaittoealsuohkaniin Davvi-Norggas. Guorahallamis galgá boahit ovdan movt sámegeielat oahppofálaldagat ovdánit dain iešguđet gávpotsuohkaniin.

4.8 Loahppa

Boahá čielgasit ovdan ahte regiovdna 3, Fálesnuorri ja Láhppi suohkaniin leat stuora hástalusat oažžut álbmoga ássama dássedin. Lea stuora eretfárren leamaš mángga buolvva čađa juo, iige oro vel mihkkege mii čájáha ahte dat unnu. Sivvan dasa sáhtá leat ahte ii leat vejolaš oahpu gazzat lagasbirrasis, ja ahte leat unnán bargosajit guovllus. Dain suohkaniin leat stuora hástalusat ássama ektui ja oažžut dan dássedin, lasihit sisafárrema ja oačuhit olbmuide hálu orrut báikkis. Guovlu 1, gos lea Kárášjoga giella ja Guovdageainnu suohkan, lea eanemus dássedis ássan. Čilgehusat leat diedusge mángga, muhto orru ollu ávkkuhan go leat huksen sámi ásahusaid dan mañemus logi jagis. Dasa lassin lea boazodoallu hui nanus dain guovlluin.

Boaittoealsuohkanat barget garrasit vai oččošedje sisafárrejeddiid iežaset suohkaniidda. Dan sáhtá oaidnit earret eará das go sis leat čuoládansámit ja ánggirdit vai movttidahtejit olbmuid fárret boaittoealbáikkiide. Muhto min guorahallamat dán iskkadeamis čájeht ahte leat oalle oallugat geat gaskaboddosaččat fárrejit sámi-dáru suohkaniidda, geat fas 3 jagi mañnil fárrejit viidasit. Danne sáhtášii ge ássama oažžut dássedin ja lasihit olmmošlogu, go movttidahtá sin, geat vejolaččat fárrejit viidasit, bisanit báikái.

Barggahus min guorahallansuohkaniin lea gaskamearálaččat veahá unnit go muđui lea riikkas, muhto erohusat eai leat nu stuorrat. Leat baicca stuora

erohusat regiovnaid ektui. Guovllut, gos dievdoolbmot leat unnimus registrerejuvvon barggahusain, leat suohkaniin Sis-Finnmárkkus. Sáhtá leat stuora vejolašvuohta ahte dat eai leat duohtalogut, go mánggas barget vuoddoalahusaiguin nu ahte dat eai registrerejuvvo makkárga bargoregisttarii. Guovlluin, gos ránnjasuohkan lea gávpotsuohkan, sáhtá leat vejolaččat maid eambo bargojohtin. Bargojohtima birra leat eanemus muitalan olbmot, geat dovdet báikkálašguovllu ja dovdet bargo- ja bargojohtinvejolašvuodaid regiovnnas. Danne lea ain vejolaš bargomárkandili lasihit, jus eambo livčče dieđut bargovejolašvuodaid birra dieđut lagasguovllus.

Lea leamaš ollu eretfárren sámi boaittoealsuohkaniin gávpogiidda Norggas. Dat mielddisbuktá ahte sii geat leat fárren, sis lea sámi ja mánggakultuvrralaš duogáš. De maid vurdojuvvo ahte sii dahje sin mánát aktiivvalaččat doalahit iežaset sámi duogáža dain gávpogiin gos orrot. Das maid leat váikkuhusat gávpotsuohkaniid fálaldagaide sápmelaččaid ektui. Maiddái gávpotsuohkanat fertejit heivehit ja álggahit kultuvrralaš ja gielalašfálaldagaid iežaset almmolaš fálaldagaid ektui, earret eará go guoská skuvlafálaldagaide ja dearvvašvuodabálvalusaide.

Nugo álggus čáliimet, de sáhttet registrerenguorahallamat addit duogáš dieđuid ja álbmoga ektui dieđuid, maid guorahallamis áigu čuovvolit. Muhto go galgá gávnnahit vástádusaid fárrema ektui, dasa maid mearkkašit bajasšaddanbáikki gaskavuodát, makkár giela vállje hupmat ja makkár gullelašvuohta lea dan gávpogii gosa lea válljen fárret, de ferte earalágán iskkadanvuogi čadahit. Buohkat, geat leat registrerejuvvon ahte leat eretfárren muhtin dan 23 sámi-dáru suohkanis ja leat bistevaččat ássagohtán muhtin gávpogis, sidjiide sáddejuvvo 2012 čavčča ja 2013 dálvvi mielde jearahallanskovvi. Skovis leat ollu gažaldagat ja dat addá midjiide dehálaš dieđuid manne olbmot fárrejit eret boaittoealesuohkaniin. Vai dát iskkadeapmi galgá addit midjiide dehálaš ipmárdusa ja jus dat galgá sáhttit leat doallelaš min lávdegoddái, de lea dehálaš ahte mii oažžut vástádusaid ruovttoluotta sis, geain mii jearrat.

Bohtosat dan *Gilázis gávpogii* guorahallamis almmuhuvvojit sihke sisriikkalaš ja gaskariikkalaš áigečállagiin.

Referánssat

Juvkam D, Sørliie K, Texmon I. Demografisk utvikling i fem storbyer. NIBR-rapport 2010:16

Karlstad, S, Lie I Sentraliseringstendensene i norske regioner - befolkning og næringsliv. Norut Alta rapport 2008:12. Norut Alta – Álta.

Sørliie K. Kommunedemografi-klassifisering og karakterstikk av befolkningsutviklingen i kommunene. NIBR-rapport 2001:05

Sørliie, K. Bosettingspreferanser, flyttemotiver og flytteprosesser. Status og perspektiver omkring den regionale befolkningsutviklingen i Norge. Notat til KRD 16. februar 2006. Norsk institutt for by- og regionforskning, Oslo

Bhopal RS. Concepts of epidemiology : integrating the ideas, theories, principles and methods of epidemiology. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press; 2008.

Sørliie K, Broderstad AR. Flytting til byer fra distriktsområder med samisk bosetting. Samarbeidsrapport NIBR/ UiT- Senter for samisk helseforskning. 2011

Aubert V. Den samiske befolkningen i Nord-Norge. Oslo: Artikler fra Statistisk sentralbyrå 1978;107:27.

Lund E, Melhus M, Hansen KL, Nystad T, Broderstad AR, Selmer R, Lund-Larsen PG. **Population Based Study of Health and Living Conditions in Areas with both Sami and Norwegian populations-The SAMINOR Study.** Int J of Circumpolar health 2007;66(2):89-184

Thuen, Trond (red.) 2003: Sted og tilhørighet, Senter for kulturstudier, Kristiansand: Høyskoleforlaget.

Nystad T, Melhus M, Brustad M, Lund E: Ethnic differences in the prevalence of general and central obesity among the Sami and Norwegian populations: the SAMINOR study. *Scand J Public Health*, 38(1):17-24.

Samiske tall forteller (2010). Jon Todal . Samisk språk i barnehage og skule (s. 154 – 162).

Samiske tall forteller (2009). Jon Todal . Samisk språk i barnehage og skule (s. 115 – 147).

5 Sápmelaččat bellodagain ja válggain

Per Selle, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja professor II Norut Alta – Àltàs.

Kristin Strømsnes, professor dr.polit, Institutt for sammenliknende politikk, Universitetet i Bergen ja dutki I Uni Rokkansentereris.

Čeahkkáigeassu

Dát artihkal čájehan ahte sápmelaččat sámi guovddášguovlluin leat hui ángirat representatiiva kanála siskkobealde ja erenoamážit go lea sáhka bellodatgullelaš bargguin. Ollu surggiin čájehuvvo ahte leat dat sápmelaččat, geat leat Sámedikki jienastuslogus, geat leat eanemus ángirat maiddái dáčča politihkalaš kanálain, ja áinnas ángireappot vel go sii geat eai leat sápmelaččat seamma guovlluin. Dássázii lea unnán mii čujuha ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea daguhan unnit beroštumi dáčča politihkalaš kanálie sámi álbmoga gaskkas. Orru baicca nu ahte sierra sámepolitihkalaš kanála ilbman lea obbalaččat lasihan politihkalaš beroštumi ja ángiruššama sámi álbmogis, ja erenoamážit sin gaskkas geat leat válljen leat Sámedikki jienastuslogus.

Gávdnat maiddái erohusaid gaskal sápmelaččaid geat leat ja geat eai leat jienastuslohkui registrerejuvvon go lea sáhka politihkalaš dádjadeamis ja ángiruššamis. Makkár váikkuhusat das sáhttet leat guhkit áiggis lea eahpečielggas, muhto árvvoštalladettiin dan čielga earu mii lea registrerejuvvon ja eai-registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas, maid dát artihkal čalmmustahtá, de eat sáhte garvit dan movt ovttaskasolmmoš vásiha ja árvvoštallá Sámedikki ja dan barggu. Maid dát artihkal lea čájehan, lea ahte sámi guovddášguovlluin lea hui unnán luohhtevasvuohta Sámediggái sin gaskkas geat leat válljen leat olggobealde Sámedikki jienastuslogu, ja ahte váilelaš luohhtevasvuohta lea juoga maid sii juogadit singuin geat eai leat sápmelaččat seamma guovllus. Sámpolitihkalaš hástalusat mat dasa leat čadnon, eai unno gal go maiddái gávnnahit ahte stuora oassi sis geat leat jienastuslogus eai dárbbu dihte beroš

nu beare haga sámepolitihkas ja sis ii leat alla luohttevašvuohta Sámediggái áсахussan, iige dan bargui maid doppe dahket. Eará sániiguin, eai váillo dehálaš struktuvrralaš ja strategalaš hástalusat sámi servvodagas.

5.1 Álgosátni

Sámi demokratiija ja oassálastin lea stuora ja viiddis fáddá. Das lea sáhka beroštumis, váikkuhanfámus, representativitehtas, lobálašvuodas, luohttevašvuodas ja ollu earás, ja das dávjá lea gáddu ahte sápmelaččat ja eará eamiálbmogat leat politihkalaččat gáržžohallon ja ahte sis lea váttis joavdat ovddas daid dábálaš demokrátalaš kanálaid bokte. Dán artihkkalis galgat geahčadit unna, muhto dehálaš, oasáža dán stuora fáttás, namalassii sápmelaččaid oassálastin representatiiva politihkalaš kanála siskkobealde. Eará sániiguin, lea sáhka válgaoassálastimis ja miellahttovuodas dakkár lágan áсахusain maidda válgakanálain lea sorjjasvuohta; bellodagain ja bellodatsullásaš organisašuvnnain. Das eat galgga geahččat sápmelaččaid oassálastima iešguđetlágán eaktodáhtolaš organisašuvnnain, main maiddái sáhttet leat politihkalaš mihtut, dahje eanet ad hoc vuđđosaš politihkalaš iniciatiivvain. Dát dasto ii leat artihkal sámi oassálastimis ja organisašuvdnačanasteamis eanet buotbeallásaččat, iige politihkalaš relevánta oassálastimis oppalaččat sámi álbmogis. Oassálastin válggain ja bellodagain dahká aŋkke áibbas guovddáš dimenšuvnna, eanaš háviid buot deháleamos dimenšuvnna, go geahčadit politihkalaš oassálastima. Ollu eará politihkkii dádjaduvvon oasseváldin lea čadnon dán kanálii, juogo doarjjan dahje molssaeaktun dasa mii doppe dáhpuhuvvá.

Sámi demokratiija ja oasseváldima olis leat maiddái erenoamáš dilálašvuodas mat dagahit gelddolažžan geahčadit dárkileappot dán oassálastinkanála. Vuostálasvuohtan muđui álbmogii, sáhttet sápmelaččat oassálastit válggain sihke dáčča ja sámi politihkalaš kanála bokte, ja leat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja bellodatsullásaš sámi organisašuvnnain. Dat lea dát maid norgalaš stáhtadiehti Anne Julie Semb (2011) gohčoda guovttesuorat dahje duppal politihkalaš stáhtalahttovuohtan, ja mii hástala gáttu ahte sámi álbmot lea politihkalaččat gáržžohallon.

Dán artihkkalis galgat duššo gaskkalaččat čatnasit diekkár stuora čuolmmaide. Artihkal lea vuosttažettiin empirialaččat dádjaduvvon, mas mii daid dieđuid vuodul mat leat gávdnamis, govvidit sámi oassálastima bellodagain ja válggain sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanála siskkobealde. Miellagiddevaš jearaldat mii de bohciida lea movt oassálastin dán guovtti iešguđetlágán kanálas lea čadnon oktii ja movt sáhtta váikkuhit nubbi nuppi. Mearkkašago alla oassálastin sámediggeválggas ahte beroštit unnibut norgga stuoradigge- ja suohkanválggain? Čuočcágo ollu oassálastin ovttá kanálas nu ahte šaddá unnit oassálastin nuppi kanálas? Leago sáhka gilvvohalli kanálain vai leago baicca sáhka latnjalas kanálain mat daguhit ahte dat sápmelaččat geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui šaddet hui aktiivat válggain ja bellodagain čadnon sihke sámi ja dáčča politihkalaš kanálii?

Movt oidnet dasto sápmelaččat, geain lea unnit sámeapolitihkalaš beroštupmi, ovdamearkka dihte sii geat válljejit ahte eai registrere iežaset Sámedikki jienastuslohkui, sámediggevuogádaga? Man duhtavaš lea ovttaskasolmmoš dainna bargguin maid Sámediggi dahká? Leatgo mearkkašahtti erohusat Sámedikki árvvoštallamis gaskal sin geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui ja geat sáhttet jienastit sámediggeválggain, ja earáid geat maidái atnet iežaset sápmelažžan? Ja maid vejolaččat mearkkašit dakkár erohusat sápmelaččaid politihkalaš sajádahkii?

Čuolmmat ja gávdnosat dan artihkkalis leat čadnon prinsihpalaš ja teorehtalaš hástaleaddji jearaldagaide maid mii duššo veaháš guoskkahit dás. Dat gullá ovdamearkka dihte jearaldahkii ahte go lea demokrátalaš hástalus ahte sápmelaččain, vuostálasvuodas earáide, lea jienastanvuoigatvuohta guovtti kanálas (man stuora fápmu galgá dasto Sámedikkis leat), dahje jearaldahkii ahte man mađe lassánan sámi iešmearrideapmi ja nannejuvvon Sámediggi lea hehttehussan sápmelaččaid integreremii dáčča servvodahkii. Vaikko mii das eat daid dehálaš digaštallamiid meannut eat teorehtalaččat, eatge daid ollislaš empirialaš viidodagain, de sáhtta fihtolaš lohkki oaidnit ahte empiriija dássázi ii čujut dan guvlui ahte sámi ja dáčča kanálat leat gilvaleddjit.

Artihkal addá maidái dehálaš dieđuid daid sápmelaččaid, geat leat Sámedikki jienastuslogus ja geat eai leat, Sámedikki ja Sámedikki barggu árvvoštallamis, ja čalmmustahtta ahte Sámediggi ii váttisvuodaid haga doaimma ságadoallin buot sápmelaččaide. Artihkal addá obbalaš geahčastaga dain dávjá stuora erohusain

mat leat gaskal daid sápmelaččaid geat goallstit dan vuogádahkii ja leat jienastuslogus, ja sin geat eai čuovvol.

Mihttu dáinna artihkkaliin lea álgovuolggalaččat empiralaš, mas spaktat čájehit sámi oassálastima dan guovtti válgakanálas ja miellahttuvuođa dain organisašuvnnain maidda válgakanálat dárbbášit vai galget sáhttit doaibmat bures, namalassii bellodagat, nugo boahtá ovdan surveyguorahallamiin mañemus logijagis. Dat sáhtta leat dehálaš duogášdiehtun maid sáhtta atnit muittus eanet buotbealláš teorehtalaš ja normatiivalaš dádjaduvvon digaštallamiin sámpolitiikka birra ja Sámedikki sajis dáčča servvodagas.

5.2 Datavuodus

Guorahallama vuđdosin leat golbma datačoahki. Vuosttaš dain lea *Medborgerundersøkelsen, dás sámegillii Boargárguorahallan*, maid čadáhedje jagis 2001 oassin Fápmo- ja demokratiijačielggadeamis, ja mii fátmasta ollu jearaldagaid čadnon politihkalaš oasseváldimii ja stáhtalahttovuhtii (Strømsnes 2003). Lassin našunála álbmotlávdegottis, čadáhedje guorahallama liigelávdegottis dan guđa suohkana siskkobeaalde mat dalle dahke sámegiela hálddašanguovllu Norggas (Gáivuotna, Guovdageaidnu, Porsángu, Kárášjohka, Deatnu ja Unjárga). Guorahallama sáddejedje našuvnnafátmasteaddji lávdegoddái mas ledje 5000 olbmo agis gaskal 18 ja 84 jagi, ja liigelávdegoddái mas ledje 1500 olbmo geat orro dan guđa sámi giellahálddašansuohkanis. Álbmotlávdegottis 47 proseanta dain jerron olbmui devde jearahallanskovi (N=2297), dan bottu go 43 proseanta vástidedje sis geat ledje gesson leat mielde liigelávdegottis (N=633).¹

¹ Suohkanat mat leat oassin sámegielaidda hálddašanguovllus leat unna suohkanaččat olmmošloguid ektui – dain leat gaskal 900 ja 4100 ássi. Dát lea juoga mas maiddái sáhtta leat mearkkašupmi politihkalaš oassálastima sturrodahkii. Lea sáhka earet eará das ahte unnit suohkaniin leat eanet politihkalaš vearvvat mat galget dievvat. Dasa lassin gávdnat dávjá veaháš eanet válgaoassálastima ja eanet bellodatmiellahttuvuođaid unna suohkanaččain (geahča Saglie ja Bjørklund (red.) 2005). Mii lea danin, maiddái go leat atnán Boargárguorahallama, kontrolleren ássanbáikkiid sturrodagaid ektui. Dán oktavuodas atnit guokte mihtu biedggusássanguovlluide, main sirret sin geat orrot guovlluin main leat unnitgo 2000 ássi ja sin geat orrot guovlluin gos leat unnitgo 10.000 ássi.

Vuohki movt dát guorahallan lea hábmejuvvon rahpá buohtastahttinvejolašvuodaid máŋgga dásis. Min lahkonanvuohki lea buohtastahttit sápmelaččaid siskkobealde sámi giellahálddašanguovllu, singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai definere iežaset sápmelažžan, seammás go mii veardádallat dáid bohtosiid oppa álbmoga gaskameari bohtosiid ektui. Vai galgá lohkot ‘sápmelažžan’ dien guorahallamis, de galgá miehtat ahte gokčá daid eavttuid mat galget leat sajis jus galgá sáhttit registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui ja nu leat vuoigatvuohta jienastit sámediggeválggain. Dat mearkkaša ahte galgá julggaštit ahte dovdá iežas sápmelažžan, lassin dasa ahte unnimusat ovttas su váhnemiin, ádjáin dahje áhkuin, dahje máttarváhnemiin lea dahje lea leamašan sámegeiella ruovttugiellan; dahje ahte son lea soapmása mánná gii jo lea dahje lea leamaš registrerejuvvon sámi jienastuslohkui. Sidjiide lávdegottis, geat eai deavdde eavttuid registrerejuvvot sámediggeválggaid jienastuslohkui, atnit ‘eai sápmelaččat’ namahusa.

Nubbi guorahallan maid atnit lea *Borgerrolleundersøkelsen, dás sámegillii Boargárrollaguorahallan*, (“Stáhtalahttorolla guorahallan välljejuvvon Finnmárkosuohkaniin, mas deattuhit politihkalaš gullevašvuoda, beroštumi ja oassálastima”) maid čađahedje 2006:s dan seamma viđa suohkanis Finnmárkkus mat maiddái ledje oassin Boargárguorahallama liigelávdegottis. Dán materiálas dasto ii leat Gáivuotna mielde. Jearahanskovi sáddejedje dán guorahallamis buot ruovttudoaluide dan viđa suohkana siskkobealde (oktiibuot 4670), main 27 proseanta vástidedje (N=1172) (Semb 2010)².

Boargárrollaguorahallamis jerre jearaldagaid sihke das ahte gokčágo ovttaskasolmmoš eavttuid registreret iežas sámediggeválggaid jienastuslohkui ja leigo olmmoš duodai välljen registreret iežas. Go atnit dan datamateriála, de mis lea maiddái seammás vejolašvuohta geahččat erohusaid gaskal daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui, ja daid geat leat välljen leat olggobealde, lassin dasa ahte sáhttit buohtastahttit bohtosiid gávdnosiiguin maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat, muhto orrot seamma guovllus. Sii geat devdet eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui ja geat leat välljen registreret iežaset, sin gohčodit ‘registrerejuvvon sápmelažžan’. Sin geat devdet eavttuid, muhto eai leat

² Representativitehtaiskosat čájehit ahte guorahallan, vaikko lei unnán vástideaddjiproseanta, aŋkke orru darveheame juogustusa gaskal respondeantajoavkkuid (geahča Semb 2010). Goitge lea dát vástádušproseanta mii ávžžuha várrogasvuodain dataid dulkot.

registrerejuvvon, dadjat ‘sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon’. Sii geat eai deavdde eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui gohčodit ‘eai sápmelaččat’.

Goalmmát guorahallan maid galgat atnit lea Sametingsvalgundersøkelsen/ Sámediggeválgaguorahallan maid čadahedje jur mannel 2009 sámediggeválgga. Dan guorahallama lávdegotti gesse njuolga Sámedikki jienastuslogus, ja fáttmasta dasto duššo sápmelaččaid geat leat välljen registreret iežaset. Guorahallan čadahuvvui telefuvdnajearahallamiid bokte, gaskal sápmelaččaid miehtá riika geat ledje jienastuslogus. Vigge oktavuodaváldit oktiibuot 6487 olbmui, ja 973 dain adde ollislaš jearahallamiid. Vástidanproseantan dat dahká sullii 15 jus dan rehkenastá buohkain geaiguin leat geahččalan oažžut oktavuoda, iige sirre sin geaiguin ii lean vejolaš oažžut oktavuoda ja sin geat eai dáhtton searvat guorahallamii (Josefsen ja Saglie 2011).³

Dat golbma guorahallama rahpet vejolašvuoda iešguđetlágan lahknanvugiide, muhto mat bures ollistit guhtet guoibmáseaset. Boargárguorahallan rahpá vejolašvuoda buohtastahttit sápmelaččaid sámegeiela hálddašanguovllu siskkobealde singuin geat orrot seamma guovllus, muhto geat eai ane iežaset sápmelažžan, seammás go bohtosiid sáhtta buohtastahttit diliin mii lea oppa álbmogis (Selle ja Strømsnes 2008, 2010). Oktiibuot leat 49 proseanta Boargárguorahallama liigeguorahallamis geat vástidit ahte devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui ja 51 proseanta geat eai deavdde eavttuid. Boargárrollaguorahallan dahká vejolažžan dadjat juoidá, ii duššo das mii earuha sápmelaččaid sis geat eai leat sápmelaččat dain guovlluin, muhto maddái das mii sirre sápmelaččaid geat leat registreren iežaset sámediggeválggaid jienastuslohkui, sis geat eai leat registreren iežaset (Semb 2010). Dan materiálas leat 17 proseanta geat devdet eavttuid registreret jienastuslohkui, muhto geat eai leat registrerehan iežaset, 53 proseanta geat devdet eavttuid ja leat registreren iežaset ja 30 proseanta geat eai deavdde registrerema eavttuid.⁴ Okta sivva

³ Dadibahábut mis eai leat diedut mat dahket vejolažžan sirret dán guovtti joavkku. Das dasto ii leat sáhka 15 proseanta vástidanproseantan nugo dábalaččat rehkenastá dan. Guorahallamis lea goitge nu vuollin vástidanproseanta ahte galgá várrogasvuodain dulkot gávdnosiid.

⁴ Guorahallama oasseváldiin vástidedje 47 proseanta ahte ledje registreren sámediggeválggaid jienastuslohkui. Birrasiid 45 proseanta dan oasis álbmogis, dan viđa suohkanis, geain lei jienastanvuoigatvuohta stuoradiggeválggas 2005:s ledje maddái registrerejuvvon sámediggeválgga jienastuslohkui seamma áiggis. Sii geat vástidedje “in diede” dahje geat eai vástidan jearaldagaide devdego eavttuid registreret sámediggeválggaid jienastuslohkui

erohussii sápmelaččaid relatiiva oassemearis Boargárguorahallama ja Boargárrollaguorahallama gaskkas lea ahte maŋit guorahallamis ii leat Gáivuona suohkan mielde, gos oassemearri sis geat definerejit iežaset sápmelažžan lea mearkkašahti unnit go dain eará suohkaniin mat leat mielde goappaš datačohkiin. Sámediggeválgaguorahallan addá vel vejolašvuoda lasi čiekŋudit geahčadettiin gáttuid ja geavahusaid mat leat dan oasis sámi álbmogis geat *leat* registreren iežaset jienastuslohkui, daningo guorahallama čadahedje duššo sin gaskkas geain lei jienastanvuoigatvuohta sámediggeválggain (Josefsen ja Saglie 2011).

Vaikko mis das leat golbma guorahallama maid leat čadahán iešgudet áiggis, de atnit daid nubbi nuppi ollisteapmái, baicca go dulkot daid iešgudetlágán áigeboatkan daningo dat leat čadahuvvon iešgudet ládje, ja main muhtin muddui leat iešgudetlágán joavkkut maid buohtastahttet. Go lea sáhka guorahallama vástidanproseantas, de oaidnit ahte dat ii leat nu hui allat ovttage guorahallamis, muhto erenoamážit Sámediggeválgaguorahallamis lea dat mearkkašahti unnit go dan maid livččii sávvan. Dat mii das lea bahá, lea ahte sáhttet šaddat meattáhusat daningo leat áinnas sii, geat leat eanemus aktiivat ja geain lea eanemus beroštupmi, geat maiddái servet jearahallanguorahallamiidda. Leat anŋke erohusat daid joavkkuid gaskkas main mii dás vuosttažettiin beroštit, vaikko áibba logut diedusge maiddái leat hirbmat mávssolaččat. Váttis lea fuobmát buriid ákkaid dasa ahte livčče galgan leat systemáhtalaš erohusat das geat dat leat geat vástidit sámi álbmotjoavkku siskkobealde buohtastahttojuvvon olles álbmogiin.

ja/dahje ledjego albmailmmis registreren, leat guođđán analysas. Dat dagaha ahte registrerejuvvon sápmelažžat leat muhtin muddui badjelmeare ovddastuvvon analysain maid vuodđun leat Boargárrollaguorahallama dieđut. Geahča Semb (2010: 84-88) gos lagabui čilge dán dili.

5.3 Oassálastin válggain ja bellodatgullelaš doaimmain

Tabealla 1:s atnit mii Boargárguorahallama dieđuid addit oppalašgeahčastaga válgakanála ja bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde oassálastimis. Das buohtastahttit sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat sámi giellahálddašanguovllu siskkobealde, olles álbmoga dilálašvuodain. Jearaldagat maid jerret, leat jienastedje go mañemus stuoradiggeválggas, leatgo miellahtut muhtin politihkalaš bellodagas dahje muhtin bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, dahje leatgo mañemus jagis jogo searvan muhtin politihkalaš bellodaga bargui, searvan muhtin politihkalaš čoahkkimii dahje čoakkalmassii dahje váldán oktavuoda muhtin politihkkariin daningo lea geahččalan buoridit dili servvodagas, ja loahpas čohkkájitgo almmolaš stivrrain, lávdegottiin dahje komitéain.

Tabealla 5.1 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta

	Sápmelaččat (301)	Eai sápmelaččat (316)	Olles álbmot (2297)
Jienastan mañemus stuoradiggeválggas	87,5	84,1	86,7
Miellahttu politihkalaš bellodagas	30,5	21,4 •	14,9 *
Oassálastán barggus, politihkalaš bellodat	13,7	9,7	4,9 *
Politiikkaš čoahkin dahje čoakkálmas	19,1	11,4 •	9,4 *
Oktavuodaváldán politihkkariin	30,4	26,2	14,6 *
Stivrrat, lávdegottit, komitéat	16,1	9,3 •	5,6 *

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja oppa álbmoga

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat giellahálddašanguovllus

Gáldu: Medborgerundersøkelsen 2001

Oaidnit ahte ii leat erohus gaskal sápmelaččaid ja olles álbmoga obbalaččat dasa mii gusto jienasteapmái stuoradiggeválggas. Das gávdnat alla oassálastindási buot joavkkuin. Sámi álbmot čalbmái čuohcá hirbmat alla oassálastindásiin bellodatgullelaš doaimmaid siskkobealde. Olles 31 proseanta lávdegotti sámi oasis vástidit ahte leat miellahtut soames politihkalaš bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas, lohku mii lea duppalit nu ollu go maid gávdnat álbmotlávdegottis (15 proseanta). Dat lea maiddái stuorát lohku go maid gávdnat sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat sámegiela hálddašanguovllus, vaikko mis maiddái dás lea alla bellodatmiellahttolohku (21 proseanta).⁵ Dat ahte sápmelaččat sierranit dien mađe alla bellodatmiellahttovuodaloguin lea maiddái hirpmahuhti daningo dán joavkku siskkobealde lea veaháš vuollegeappot oahppodási (erenoamážit vuorrasesmosiid gaskkas).⁶ Dan maid dás oaidnit eat sáhte čilget duššo fal konteakstaváikkuhussan, go mii gávdnat seamma erohusa gaskal sápmelaččaid giellahálddašanguovllus ja dáččaid geat orrot dain eanemus biedggushuksejuvvon guovlluin riikkas (vaikko vel gávdnatge suoribut bellodatmiellahttoassemeriid dain guovlluin, buohtastahttojuvvon dainna maid gávdnat olles álbmogis oktiibuot).

Okta ágga dan alla bellodatmiellahttomearrái sáhtá leat ahte oallugat geat leat miellahtut Norgga Sámiid Riikasearvvis (NSR) leat defineren dan politihkalaš bellodahkan. Dat han ii leat boastutge, daningo NSR ii duššo leat dat deháleamos sámi kulturorganisašuvdna, muhto maiddái organisašuvdna mii searvá sámediggeválggaide. Organisašuvnnas leat birrasiid 1000 miellahttu válgajagiin ja mearkkašahti unnit válggaid gaskkas. Vaikko NSR ii definere iežas politihkalaš bellodahkan, de doaibma organisašuvdna bellodahkan

⁵ Dasa lassin oaidnit mearkkašahti sohabealleerohusaid (Selle ja Strømsnes 2008). Dan bottugo 34 proseanta sámi dievdduin dieđihit ahte sii leat bellodatmiellahtut, de “duššo” 24 proseanta nissoniin vástidit seamma (mii ankke lea hui alla lohku go buohtastahtá dainna 13 proseanttain maid gávdnat nissoniid gaskkas álbmotlávdegottis). Miellahttun leat soames politihkalaš bellodagas lea dasa lassin juoga mii lea dábaleappot vuorrasesmosiid gaskkas go nuoramusaid gaskkas, muhto erohus ahkejoavkkuid gaskkas lea unnit sámelávdegottis go dat mii lea dilli álbmogis oppalaččat.

⁶ Našunála guorahallamiin gávdná dábalaččat čanastumiid gaskal oahpu ja oassálastima. Boargárguorahallama loguid vuodul lea sámi álbmotjoavkkus veaháš unnit oahppu go geahčat olles álbmoga ektui. Lea duppalit nu stuora oassi sápmelaččain geat dieđihit ahte sis lea 10-jagi vuodđoskuvla dahje unnit (30 proseanta 15 vuostá). 41 proseanta álbmotlávdegottis dieđihit ahte sis lea oahppu allaskuvla- dahje universitehtadásis, buohtastahttojuvvon 35 proseanttain sápmelaččaid gaskkas.

sámediggeválggain ja barggus Sámedikki vuogádagas. Lea maiddá oktilis ságastallan NSR:s galgágo bellodatpolitihka sirret sierra organisašuvdnan. Lassin NSR:i ja Bargiidbeallodahkii (Bb), earet čielga báikkálaš listtuid main dávjá lea vuolga báikkálaš beroštusserviin (dálonat, boazosápmelaččat ja sullásaččat), gávdno maiddá Sámeálbmot bellodat mii lea NSR:A olládagas. Dat bellodat ii leat duššo Sámedikkis ovddastuvvon, muhto maiddá suohkaniin ja Finnmárkku fylkadikkis. Ii leat mihkkege mii hehte leat sihke miellahttu NSR:s ja seammás miellahttu soames dáčča bellodagas. Dakkár “duppal” miellahttuvuođat sáhttet leat oassin ákkas manin leat nu alla logut, sihke go lea sáhka bellodatmiellahttuvuođas ja go lea sáhka oppalaš oassálastimis representatiiva kanálas – nappo, vejolaš sámi oassálastin guovtti kanála čađa (Semb 2011).

Sámi lávdegotti dáfus lea dasto dat sierranasvuolta ahte lea alla oassálastindássi árbevirolaš bellodatgullelaš doaimmain. Ige leat duššo sáhka passiiva bellodatmiellahttuvuođain, muhto aktiiva politihkalaš beroštumis. Lassin alla bellodatmiellahttooassemearrái sámi álbmotjoavkku siskkobealde, lea sin gaskkas mearkkašahti alladeappot oassi go álbmotlávdegottis geat diedihit ahte leat mañemus jagis oassalastan barggus politihkalaš bellodagas (14 proseanta, álbmotlávdegotti 5 proseanta vuostá), oassálastán politihkalaš čoahkkimis dahje čoakkálmasas (19 proseanta, álbmotlávdegotti 9 proseanta vuostá), váldán oktavuoda politihkkariin (30 proseanta, álbmotlávdegotti 15 proseanta vuostá) ja geain dan áiggis ledje almmolaš vearvvat (16 proseanta álbmotlávdegotti 6 proseanta vuostá). Ja ii dás ge leat báikkálašservvodaga sturrodát mii čilge erohusaid. Lassin bellodatmiellahttovuhtii čuoldása sámi álbmot maiddá čielgasit dain geat eai leat sápmelaččat seamma guovllu siskkobealde, go guoskka politihkalaš čoahkkimiidda ja almmolaš vearvvaide. Dat čujuha dan guvlui ahte sápmelaččain dain suohkaniin lea relatiivalaččat eanet guovddáš rolla báikkálaš politihkas, sin ektui geat eai leat sápmelaččat.⁷ Dakkár mállet doaibma sáhtta leat čadnon sihke sámediggekanálii ja našunála (dahje báikkálaš)

⁷ Sáhtta eará sániiguin leat nu ahte olbmot dain eanemus mihtilmas sámesuohkaniin báikkálaš politihka bokte barget sihke dáčča ja sámi politihkain oktanis, dahje sámeapolitihkain dáčča politihkalaš institušuvnnaid bokte. Dat mearkkaša maiddá ahte erohus gaskal dáčča ja sámi politihkalaš kanála ii leat nu ovttagardán go dávjá jurddaša.

politiikkalaš kanálie, muhto jearahallanskovvi ii atte midjiide vejolašvuoda earuhit daid.⁸

Eará lágan čilgehus daidda alla loguide lea ahte ieš dan sámediggevuogádaga ásaheapmi liige politiikkalaš orgánan lea mielddisbuktán ahte gáibiduvvo alladeappot aktivitehtadássi sámi álbmotjoavkku siskkobealde, earet eará daningo gártet eanet almmolaš vearvvat maid galgá deavdit go mis leat guokte goabbatlágán ovddasteaddji kanála. Dát lassána vel das daningo hupmat unna suohkanaččaid birra main relatiivalaččat galget leat eanet vearvvat maid galgá deavdit. Muhto, nugo leat oaidnán, de ássanbáikečoahkkevuolta guhkin eret čilge olles erohusa gaskal sápmelaččaid ja álbmoga muđui. Soaitá aŋkke leat nu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea lasihan politiikkalaš beroštumi eanet ollislaččat dain guovlluin, ja ahte danin maiddái leat eanet aktiivat dáčča vuogádagas.

Dat garra dádjadeapmi bellodatkanála guvlui, ja nu maiddái dáčča vuogádaga guvlui, earuha norggabeale sápmelaččaid ruota- ja suomabeale dilálašvuodas.⁹ Seammás dat muitala man dehálaš ieš institušuvdnaásaheapmi sáhtá leat. Ruotas ja Suomas eai leat našunála politiikkalaš bellodagat ovddiduvvon sámedikkiin, dan bottu go eanas bellodagat Norggas leat ásahan alccaset sierra sáme politiikka, ja nu daguhan ahte institušuvnnalaččat ovttaiduhttet sámi beali našunála politiikkalaš vuogádahkii.¹⁰ Erenoamážit Bargiidbellodagas lea dás leamaš guovddáš rolla. Sápmelaččat Norggas leat dasto eanet go sápmelaččat Ruotas ja Suomas, ohcan politiikkalaš váikkuhanfámu našunála bellodat- ja

⁸ Gávndosat čujuhit dasa ahte eanaš oassálastin lea njulgejuvvon, dahje goit čadnon, dáčča politiikkalaš vuogádaga guvlui, mii han maid leage goatnjedeamos. Dat bohtá maid dain vuollegis miellahtologuin organisašuvnnain mat loaiddastit válggaide sámediggeválggain. Dilálašvuolta man birra dáidá leat gelddolaš eanet diehtit lea movt sámi oassálastin lea dáčča politiikkalaš bellodagaid siskkobealde, mat maiddái leat doaimmas sáme politiikka, ja de erenoamážit Bb. Man muddui sápmelaččaid oassálastin daid bellodagaid siskkobealde álgovuolgagis leat oavvilduvvon našunála vai sámi politiikkalaš kanálie, das diehtit unnán.

⁹ Analysa dain dehálaš erohusain gaskal Norgga, Ruota ja Suoma oainnát Josefsen (2001) čállois.

¹⁰ Áidna norgga bellodahkan lea Ovddádusbellodagas (OvB) assimilerenpolitiikka sápmelaččaid guovdu, mii oaivenjuolggaduslaččat sulastahtá dan maid ovdal gávnnaimet Bargiidbellodagas. OvB:a garra sajádat norgga politiikka dáidá sáhttit gulbmára dagahit sámediggevuogádahkii. Vaikko bellodat prinsihpalaččat lea olles sámediggevuogádaga vuostá, de oassálasttii Ovddádusbellodat vuosttaš gearde sámediggeválggaide jagis 2005, mas eai lihkestuvvan bures. 2009 válggain lihkestuvai bellodat ollu buorebut, ja oaččui golbma áirasa Sámediggái.

válgavuogádaga čađa ja našunála politihkalaš-hálddahaslaš vuogádagas eanet ollislaččat. Seammás lea Norggas, vuostálasvuodas ránnjáriikkaide, leamaš eanet rabasvuohtha dan ektui ahte diktít dáčča politihkalaš bellodagaid searvat sámediggeválggaide.¹¹ Dan dahket eanet ahte eanet, ja vaikko oallugat bártidit lihkestuvvamiin, de lea Bb:s, ovttas NSR:n, leat váldosajádat sámediggevuogádagas.

Dat mearkkaša maiddáai ahte dássážiin ii leat leamaš makkárga segregeren Norgga sámeapolitihkas – ovdamearkka dihte ii makkárga gáibádus ahte sápmelaččat eai galgga jienastit stuoradiggeválggain. Gižžu lea leamaš galgetgo dáčča bellodagat leat ovddastuvvon sámediggevuogádagas, ja das lea NSR prinsihpalaččat leamaš vuostá ahte nu galget beassat. Odne leat aŋkke dás voittahallan, iige dat leat šat dehálaš oassin sámeapolitihkalaš diskursas. NSR lea politihkalaš rasttildeaddji organisašuvdna mii maiddáai ávžžuha duvdagiiddis oassálastit dáčča válggain. NSR dasto ii leat duššo atnán mearrideaddji rolla ođđaáigásaš sámediggevuogádaga ilbmamis, muhto lea maiddáai mobiliseren guovddáš byrokratiijai ja našunála politihkalaš vuogádahkii/válgakanálii. Dát strategiija lea min oaivilis leamaš mearrideaddji go lea sáhka dan lassánan čuožžovašvuodas maid sámediggevuogádat lea ožžon. Dán lea Bargiidbellodat nannen, mii sihke dáčča ja sámi bellodahkan lea leamaš nu garrasit ovddiduvvon.¹²

Leat oaidnán ahte sápmelaččain oppalaččat lea alla oassálastindássi válggain ja bellodatgullelaš doaimmain. Muhto man muddui leat sámi ja dáčča bellodatkanálat gilvaleaddji kanálat? Boargárrollaguorahallamis, maid čađahedje vihtta jagi manjel Boargárguorahallama, leat čielgaseappot earuhan gaskal miellahttuvuoda dáčča ja sámi politihkalaš bellodagain ja organisašuvnnain. Das leat jearran ovttaskasolbmui leatgo miellahtut soames “dáčča politihkalaš

¹¹ Suomas lea persovdnaválga, nu ahte eai sámi, eaige suoma bellodagat leat oidnosis sámeapolitihkas. Ruotas leat ollu sámi politihkalaš bellodagat ovddastuvvon, muhto sápmelaččat leat unnán integrerejuvvon ruođa politihkalaš eallimii. Ruođa bellodagat eai leat danin ráhkadan makkárga čielga sámeapolitihka. Ii leat leamaš erenoamáš áigeguovdil siddjiide oassálastit sámediggeválggaide, ja eaige sii leat leamaš erenoamáš bures boahtimatge.

¹² Dat čielga earru maid dás oaidnit gaskal Norgga ja dan guovtti eará davviriikkalaš riika dáidá maiddáai leat okta ákkain dasa manin sámediggevuogádat lea ollu nannoseappot Norggas. Ovttasbarggus ja oktavuodas našunála politihkalaš vuogádagain lea áibbas eará hápmi ja mearkkašupmi dáppe. Boađus leage maiddáai ahte ruhta lea čuvvon, ja áibbas eará hivvodagas go ránnjáriikkain.

bellodagas dahje bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas” dahje “sámi politihkalaš bellodagas, bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas dahje sámepolitihkalaš organisašuvnnas dahje nuoraidorganisašuvnnas”. Tabealla 2:s oaidnit movt dat rievddada gaskal sin geat leat registrerejuvvon sápmelaččat, geat eai leat registrerejuvvon ja geat eai leat sápmelaččat.

Tabealla 5.2 Válgaoassálastin ja oassálastin bellodatgullelaš politihkalaš doaimmain. Proseanta

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Miellahttu – dáčča politihkalaš bellodat	15,2	9,3 •	14,9
Miellahttu – sámi politihkalaš bellodat	20,6	1,2 •	0,4 *
Jienastan maŋemus stuoradiggeválggas	93,7	82,0 •	87,0
Jienastan maŋemus fylkadiggeválggas	94,3	80,0 •	88,0
Jienastan maŋemus suohkanstivraválggas	90,5	77,0 •	80,0 *
Jienastan maŋemus sámediggeválggas	91,8	-	-

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon).

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Joavku mii čuoldása unnimus oassálastimiin tabealla 2:s leat sápmelaččat geat eai leat registreren iežaset, juoga mii sáhtta čujuhit dasa ahte iešalddis registreren Sámedikki jienastuslohkui sáhttet adnot politihkalaš dahkun. Sápmelaččat geat devdet eavttuid registreret Sámedikki jienastuslohkui, muhto

geat eai leat registreren iežaset, leat hárvebat miellahtut sihke dáčča politihkalaš bellodagain ja sámii politihkalaš bellodagain, ja hárvebat jienastit sihke Stuoradikki, fylkadikki ja suohkanstivrra válggain, vaikko maiddáii sis nai lea oppalaččat alla oassálastindássi ja eai neavtte politihkalaččat marginaliserejuvvon. Seammás geažuhit tabealla 2 gávdnosat ahte lea garra beroštupmi čadnon sámii bellodatpolitihkkii, mii dahká ahte sápmelaččat oppalaččat, nugo oinniimet Boargárguorahallama datain, jokset nie alla loguid go lea jearaldat oassálastimis politihkalaš bellodagain. Stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut soames sámii politihkalaš bellodagas (21 proseanta), dan bottu go oassi geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas lea ovttadássásaš gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat sápmelaččat. Miellahttovuohta muhtin sámii politihkalaš bellodagas orru, vaikko dat ii hirpmahuhte, nannosit čadnon sámediggeválggaid oassálastimii, daningo leat hui unnán dain sápmelaččain geat eai leat registrerehan iežaset, geat diedihit dakkár lágan miellahttovuođa.

Maiddáii das mii gusto válgaoassálastimii iešguđetlágán válggain, oaidnit ahte oassálastindássi lea hui allat registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Buot lágan válggaide diedihit badjel 90 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain ahte sii leat oassalastan. Oaidnit maiddáii ahte olles 92 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálaste mañemus sámediggeválggas, lohku mii lea mealgat badjelis go duohta válgaoassálastin (72,6 proseanta jagi 2005:s). Dát duođašta maiddáii ahte lávdegotti válljemis lea váikkuhus, ja dan oaidnit das go sii geat leat aktiivat politihkas dávjá maiddáii leat sii geaid lea álkimus oažžut vástidit jearahallanguorahallamiid. Ankke eai leat duššo sámediggeválggaid ektui gos gávdnat dakkár bonjuvuoda. Stuoradiggeválgga ektui leat 94 proseanta guorahallamis vástidan ahte jienastedje, lohku mii maiddáii lea ollu stuorát go norgga álbmoga oassálastin dien válggas (77,4 proseanta).

Ii leat eahpedábalaš dakkár lágan bohtosiid oažžut jearahallanguorahallamiin. Sivvan dasa lea ahte sis, geain lea eanemus politihkalaš beroštupmi ja geat leat eanemus politihkalaš aktiivat, lea stuorámus beroštupmi vástidit dakkár lágan guorahallamiin, lassin dasa ahte eanemat go sii geat albmilmis jienastedje, vástidedje ahte jienastedje, daningo dat orru eanemus sosiálalaččat dohkkehuvvon (Bernstein ja earát 2001; Bergh ja Saglie 2011). Go buohtastahttit oassálastima sámediggeválggain, de gávdnat seamma bonjuvuoda. Sámediggeválgaguorahallamis diedihit 85,8 proseanta respondeanttain ahte sii

jienastedje jagi 2009 sámediggeválggain, lohku mii maiddái lea ollu badjelis go duohta válgaoassálastin (69,3 proseanta). Vaikko metodalaččat ii leat nu buorre go dakkár boasttuvuođat leat materiálas, de dat ii atte stuorát váttisvuođaid dakkár prošehtii dego min prošehtii, mas váldoulbmil lea geahččat vejolaš erohusaid joavkkuid gaskkas.

5.4 Duppall bellodatmiellahttovuohta

Okta ágga dan alla sámi oassálastimii bellodatgullelaš doaimmain, go buohtastahttit dainna maid gávdnat eará joavkkuin, sáhtta, nugo ovdal guoskkaheimmet, leat ahte sámi álbmogis lea vejolašvuohta doaibmat duppall politihkalaš kanálain. Vuollelis geahčadit danin lagabui duppall bellodatmiellahttovuođa gažaldaga. Tabealla 3 lea russolastabealla, mas iskat man meari miellahttuvuođat dáčča politihkalaš bellodagain ja sámi politihkalaš bellodagain leat latnjalaga daid sápmelaččaid gaskkas geat leat válljen registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Dieđuid maid atnit viežžat Boargárrollaguorahallamis.

Tabealla 5.3 Duppall bellodatmiellahttovuohta registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Proseanta

		Miellahttu sámi politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas		
		Juo	Ii	Oppalaččat
Miellahttu dáčča politihkalaš bellodagas/bellodatpolitihkalaš nuoraidorganisašuvnnas	Juo	31,9 % (32)	10,9 % (42)	15,2 % (74)
	Ii	68,3 % (69)	89,1 % (344)	84,8 % (413)
Oppalaččat		100 % (101)	100 % (386)	100 % (487)

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit dás ahte relatiiva stuora oassi registrerejuvvon sápmelaččain leat miellahtut sihke muhtin dáčča ja muhtin sámi bellodagas. Dain sápmelaččain geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui ja geat diedihit ahte leat miellahtut muhtin sámi politihkalaš bellodagas (hui dávjá NSR:s), leat 32 proseanta geat maddái vástidit ahte leat miellahtut muhtin dáčča politihkalaš bellodagas. Dasto ii leat nu ahte nubbi lea oahcin nubbái.¹³

Nappo ii oro nu ahte jus olbmos lea beroštupmi sámi politihkkii, de lea unnit beroštupmi dáčča politihkkii. Vuollelis áigut lagabui geahčadit movt dát lea go gusto válgaoassálastimii. Leago nu ahte jienasteapmi sámediggeválggain dagaha unnit beroštumi oassálastit stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain, vai leago baicca nu ahte beroštupmi ovttá suorgái njoammu ja dagaha eanet beroštumi oppalaččat?

5.5 Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuođa váikkuhusat?

Dás áigut spaktat daid sápmelaččaid geat leat registreren iežaset Sámedikki jienastuslohkui. Háliidit diehtit man dávjá sii leat jienastan maŋŋel go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide, ja jienastitgo seamma dávjá stuoradiggeválggain ja báikkálašválggain dál dan ektui maid dahke ovdal go ožžo dien jienastanvuoigatvuođa (tabealla 4).

¹³ Geahčadettiin lagabui geat leat geain lea duppal bellodatmiellahttuvuohta, de gávnnaht ahte dat lea dábalappot sin gaskkas geain lea alla oahppu go buohtastahtá singuin geain lea unnit oahppu. Lea maddái eanet jáhkehahti ahte olbmos lea duppal bellodatmiellahttuvuohta jus lea vuorrasit ja jus lea dievdu.

Tabealla 5.4 Sámediggeválggaid jienastanvuoigatvuoda váikkuhusat. Proseanta

Man dávjá jienastan sámediggeválggain?	Lohku	Proseanta
Lean jienastuslogus, in goassege jienastan	20	3.6
Jienastan duššo moatti válggas	71	12.9
Jienastan goasii juohke válggas	95	17.3
Jienastan juohke válggas	354	64.5
Ii vástidan	9	1.6
Oppalaččat	549	100.0
Jienastan seamma dávjá stuoradiggeválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	53	9,7
In seamma dávjá	17	3,1
Ii erohus/rievdadus	453	82,5
In dieđe	19	3,5
Ii vástidan	7	1,3
Oppalaččat	549	100,0
Jienastan seamma dávjá báikkálašválggain?	Lohku	Proseanta
Dávjjibut	48	8,7
In seamma dávjá	13	2,4
Ii rievdadus	468	85,3
In dieđe	15	2,7
Ii vástidan	5	0,9
Oppalaččat	549	100,0

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Tabealla čájeha, vuosttažettiin, ahte 65 proseanta dain sápmelaččain geat leat sámediggeválggaid jienastuslogus ja geat oassálaste guorahallamis, diedihit ahte sii leat jienastan buot sámediggeválggain mañnel go ožžo jienastanvuoigatvuoda, lassin 17 prosentii geat vástidit ahte sii jienastedje goasii juohke válggas. Muhto vaikko oassálastin registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas lea allat, de ii leat aŋkke nu ahte Sámedikki jienastuslohku doaibmá

duššo jienastuslohkun masa registrere vai sáhtta jienastit; lea maiddá muhtimiidda vuohkin dovddahit ja čalmmustahttit sámi identitehtaset, ja oaidnit ahte 4 proseanta dain sápmelaččain guorahallamis geat leat registrerejuvvon eai leat jienastan, vaikko sii leat bargan registreret iežaset jienastuslohkui.

Dasto čájeha vel tabealla čielgasit ahte oassálastin sámediggeválggain ii leat juoga mii lea oahcin oassálastimii eará válggain. Dávjjimusat ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis makkárge váikkuhus stuoradiggeválggaid dahje báikkálašválggaid oassálastimii; eatnasiin lea seamma oassálastindáhpi go ovdal. 83 proseanta respondeanttain dadjet ahte ii leat mihkkege rievdan maŋnel go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide, go lea sáhka sin oassálastimis stuoradiggeválggain, ja 85 proseanta dadjet ahte ii leat rievdan mihkkege sin oassálastimis báikkálašválggain. Ankke lea gelddolaš oaidnit ahte eatnasiidda, geat vásihit ahte lea leamaš váikkuhus oassálastimii, de lea hupmu posiitiiva beavttus. 10 proseanta registrerejuvvon sápmelaččain vástidit ahte oassálastet dávjjibut stuoradiggeválggain dál go maid dahke ovdal go ožžo Sámediggái jienastanvuoigatvuođa, dan bottu go 9 proseanta diedihit ahte oassálastet dávjjibut báikkálašválggain dál go ovdal go ožžo jienastanvuoigatvuođa sámediggeválggaide. Dát doarju ovddeš navddu ahte sámediggevuogádaga ilbman lea dagahan lassánan politihkalaš beroštumi oppalaččat, goit sidjiide geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Buohtastahttimii leat duššo 3 proseanta geat dadjet sii dál oassálastet hárvvibut stuoradiggeválggain, ja 2 proseanta geat dadjet sii oassálastet hárvvibut báikkálašválggain. Dasto ii leat mihkkege dás mii čujuha ahte dát leat vuogádagat mat leat gilvalangaskavuodas.

Tabealla 5:s váldit ovttá lávki dobbelii ja geahččat lagabui erohusaid gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat, dasa mii gusto válgaoassálastima dávjodahkii ja dasa ahte biehttalit jienastit válggain. Vuodđun atnin Boargárrollaguorahallama dataid. Vuolggasadjin lea gažaldat das leago goassege leamaš nu ahte respondeanta lea biehttalan jienasteamis stuoradiggeválggas, suohkanstivraválggas ja fylkadiggeválggas maŋnel go oaččui jienastanvuoigatvuođa, ja tabealla čájeha

gokko respondeanttat gaskamearálaččat bidjet iežaset ceahkkálasas mii lea 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes 5 (“Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.¹⁴

Tabealla 5.5 Jienasteami dávjodat norgga válggain. Gaskamearri ceahkkálasas 1 (“In leat goassege jienastan”) rájes gitta 5 (Lean jienastan juohke válggas”) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaš	Ii registrerejuvvon sápmelaš	Ii sápmelaš
Stuoradiggeválga	4,44	4,03 •	4,33
Suohkanstivraválga	4,45	3,98 •	4,28
Fylkadiggeválga	4,27	3,75 •	4,01

1 = in leat goassege jienastan, 5 = lean jienastan juohke válggas.

• Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Oaidnit das ahte registrerejuvvon sápmelaččain lea buot válggain alladeappot oassálastindássi go sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon. Registrerejuvvon sápmelaččain leat (unnimusat) seamma alla oassálastindásis go sis geat eai leat sápmelaččat, dan bottu go sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon oassálastet hárvvibut. Aŋkke ii leat sáhka mearehis stuora erohusain. Eanas lohkoárvvut leat birrasiid 4, mii ceahkkálasas mearkkaša “Lean jienastan goasii juohke válggas”. Vuot ain oaidnit dasto ahte sámediggevuogádagas ja našunála politihkalaš vuogádagas ii oro vuostálasvuoda gaskavuohta gaskaneaska. Gávdnosat orrot baicca čujuheame ahte registreren Sámedikki jienastuslohkui dagaha eanet aŋgirusšama maiddái dáčča politihkalaš kanálas; dahje nuppe vuoru ahte leat dat sápmelaččat, geain jo

¹⁴ Dan vida kategoriijas main dás lea sáhka leat ”In leat goassege jienastan”, ”Lean jienastan duššo moatti válggas”, ”Lean duos dás ain jienastan”, ”Lean jienastan goasii juohke válggas” ja ”Lean jienastan juohke válggas.”

lea politihkalaš beroštupmi ja ángiruššan, geat välljejit registreret iežaset jienastuslohkui. Vuollelis geahčadit lagabui mii oalgguha jienastuslogudiedíheapmái.

5.6 Oalgguhus diedíhit jienastuslohkui

Nu go leat namuhan, de ii leat Sámedikki jienastuslohkui registreremis duššo sáhka jienastuslohkoregistreremis. Sáhtta maiddái leat sáhka sámii identitehta dovddaheamis. Čuovvovaččat galgat rasttildit fáddái manin ovttaskasolmmoš vällje registreret iežas Sámedikki jienastuslohkui, ja man meari dat rievddada go buohtastahtta áigemuttu ektui goas diedíhii jienastuslohkui. Galgat maiddái geahčadit man muddui oalgguhus jienastuslohkodiedíheapmái rievddada dan ektui man ollu berošta sámepolitihkas ja sámediggeválggain. Oalgguhusa jienastuslohkodiedíheapmái leat das sirren gaskal sin geat diedíhedje jienastuslohkui vai lea váikkuhanfápmu sámepolitihkas, sin geat diedíhedje jienastuslohkui sámii identitehta dovddaheami dihte ja sin geat vástidit “goappaš”. Dieduid maid atnit dan oasis gávdnat jagi 2009 Sámediggeválgaguorahallamis.

Álgit geahčadit mii lei oppalaš oalgguhus diedíheapmái ja buohtastahttit dan dainna goas diedíheapmi dáhpáhuvai (tabealla 6)¹⁵.

¹⁵ Earuhit das gaskal sin geat diedíhedje iežaset jienastuslohkui 80-logus (leat leamaš mielde álggu rájes), sin geat diedíhedje 1990-logus, sin geat diedíhedje 2000-logus, ja sin geat vástidit “In diede”.

Tabealla 5.6 Deháleamos oalgguhus diediheapmái, dan áiggi ektui goas diedihii jienastuslohkui. Proseanta.

Goas diedihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte diedihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme välljet	Oppalaččat
Álgu rájes	40 % (156)	31,4 % (100)	47,5 % (96)	38,6 % (352)
1990-logus	16,2 % (63)	22,3 % (71)	14,9 % (30)	18,0 % (164)
2000-logus	34,6 % (135)	35,7 % (114)	29,7 % (60)	33,9 % (309)
In dieđe	9,2 % (36)	10,7 % (34)	7,9 % (16)	9,4 % (86)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (319)	100 % (202)	100 % (911)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Oaidnit ahte ii leat makkárge čielga čanus gaskal oalgguhusa diedihit Sámedikki jienastuslohkui ja áigemuttu goas diedihii, vaikko oaidnitge veaháš soju dasa ahte sii geat álgu rájes diedihedje iežaset jienastuslohkui dávjjibut diedihedje danin vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, dan bottu go sámi identitehta dovddaheapmi orru veaháš deháleappot siddjiide geat aittobáliid leat diedihan.¹⁶ Bergh ja Saglie (2011) čujuheaba sullásaš gávdnosiidda go geahččaba válgaoassálastima jagi 2009 válggain, namalassii ahte dat, vuostálasvuhtii dasa maid livččiimet jáhkkán, lea alladeappot sin gaskkas geat árrat diedihedje, buohtastahttojuvvon singuin geat aittobáliid diedihedje jienastuslohkui.

¹⁶ Lávdegoddi dán guorahallamis spiehkasta dain eará guorahallamiin daningo fáttmasta sápmelaččaid miehtá riika. Oaidnit goitge seamma hámiid go duššo geahččat dan guovtti válgabiire mat eanemus lágiin oktiivástidit daidda suohkaniidda mat leat oassin Boargárguorahallamis ja Boargárrollaguorahallamis, namalassii Nuortaguovllu válgabiire ja Ávjovári válgabiire (N=269).

Lassin dasa ahte bájuha váikkuhandáhtu ja veahkeha identitehta dovddaheamis, de sáhttit maidái jurddašit ahte sisadieđiheapmi jienastuslohkui lea refleksuvdna das man ollu berošta sámepolitihkas oppalaččat. Dan geahččat lagabui tabealla 7:s.

Tabealla 5.7 Oalgguhus dieđihit jienastuslohkui ja beroštupmi sámepolitihkkii. Proseanta.

Man ollu beroštat sámepolitihkas? Oaivvildat go ahte...	Goabbá čuovvovaš ákkain lei deháleamos dasa ahte dieđihit Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme válljet	Oppalaččat
Hirbmadit beroštat	31,8 % (124)	17,3 % (55)	23,8 % (48)	25,0 % (227)
Eatnat beroštat	45,1 % (176)	44,7 % (142)	53,5 % (108)	46,8 % (426)
Unnán beroštat	20,8 % (81)	32,4 % (103)	21,8 % (44)	25,1 % (228)
It beroš obage	2,3 % (9)	5,7 % (18)	1,0 % (2)	3,2 % (29)
Oppalaččat	100 % (390)	100 % (318)	100 % (202)	100 % (910)

Gáldu: Sámedigeválgaguorahallan 2009

Ii nu hirpmahuhte go oaidnit ahte sii, geat dieđihedje jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, beroštit eanet sámepolitihkas go sii geat vuosttažettiin dieđihedje iežaset vai besse dovddahit sámi identitehtaset, muhto ii sin gaskkas ge gal leat beroštupmi otná sámepolitihkkii beare allat. 21 proseanta sis, geat dieđihedje iežaset Sámedikki jienastuslohkui vai besse váikkuhit sámepolitihkkii, vástidit ahte unnán beroštit sámepolitihkas, dan bottu go 2 proseanta vástidit ahte eai beroš obage. Daidda dieđuide lea vuodđun lávdegoddi maid gesse Sámedikki jienastuslogus, ja vaikko makkár oalgguhus leaš dieđiheapmái, de lea hirpmáhuhti ahte dan mađe oallugat sis geat leat jienastuslohkui registrerejuvvon eai eanet beroš sámepolitihkas go dan maid dat

logut mitalit. Čuvgen dihte dakkár dilálašvuodaidd geahččat mii tabealla 8:s bienalaččabut oktavuodaidd gaskal oalgguhusa dieđihit Sámedikki jienastuslohkui ja man dehálaš mañemus sámediggeválgga bohtosat ledje ovttaskasolbmui.

Tabealla 5.8 Oalgguhus sisadieđiheapmái ja persovnnalaš ángiruššan válgga ektui. Proseanta.

Beroštitgo persovnnalaččat mañemus sámediggeválgga bohtosiin mat ledje čakčat (2009)?	Goabbá čuovvovaš guovtti ákkas lei deháleamos dasa ahte dieđihit iežat Sámedikki jienastuslohkui?			
	Váikkuhit sámepolitihkkii	Dovddahit sámi identitehta	Goappaš, mátoheapme välljet	Oppalaččat
Beroštin ollu dain	39,8 % (153)	23,0 % (72)	37,8 % (76)	33,5 % (301)
Beroštin veaháš dain	38,0 % (146)	40,3 % (126)	45,3 % (91)	40,4 % (363)
Mearkkašedje unnán munnje	22,1 % (85)	36,7 % (115)	16,9 % (34)	26,1 % (234)
Oppalaččat	100 % (384)	100 % (313)	100 % (201)	100 % (898)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Tabeallas oaidnit ahte sii, geat leat cealkán ahte ágga dieđihit jienastuslohkui lea váikkuhit sámepolitihkkii, vástidit ahte sii beroštit “ollu” dahje “veaháš” válgabohtosiin (78 proseanta respondeanttain), dan bottu go 22 proseanta vástidit ahte bohtosat mearkkašedje unnán sidjiide. Sin gaskkas, geat dadje ahte dieđihedje jienastuslohkui vuosttažettiin danin vai dovddahit sámi identitehtaset, lea ollu stuorát oassi geat vástidit ahte válgabohtosat mearkkašedje unnán sidjiide (37 proseanta) dahje geat vástidedje ahte sii beroštedje “veaháš” dain (40 proseanta). Oppalohkái lea duššo juohke goalmát registrerejuvvon sápmelaš gii dadjá ahte berošta ollu sámediggeválgga bohtosiin, ja bohtosat nanne dasto dan eanet ollislaš gova maid oinniimet tabealla 7:s. Movt galgat árvvoštallat dakkár loguid lea han muhtin muddui čadnon dasa makkár dási vällje, muhto dat čujuha dan guvlui ahte guhkkinn eret buot lea buorre oktavuodas mii lea gaskal sin geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui (juoba han vel namuhitge sin geat eai leat registrerejuvvon) ja dan mii dáhpahuvvo

Sámedikkis. Galgat danin dán artihkkala maŋemus oasis geahčastit njuolga Sámediggái, ja oaidnit man duhtavaččat ovttaskasolbmot leat Sámedikkiin, ja makkár áššiiguin sii oaivvildit Sámediggi galgá bargat.

5.7 Duhtavašvuohta Sámediggái

Čuovvovaččat galgat geahčadit lagabui man duhtavaččat leat sámediggevuogádagain. Álgit geahčadit man meari luohttevašvuohta iešgudetlágán politihkalaš ásahusaide, daid gaskkas Sámediggái, rievddada gaskal sápmelaččaid geat jogo leat dahje eai leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui. Vuodđun atnit Boargárrollaguorahallama (tabealla 5.9) loguid.

Tabealla 5.9 Luohttevašvuohta ásahusaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (hui unnán luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádji

	Registrerejuvvon sápmelaččat (549)	Sápmelaččat geat eai leat registrerejuvvon (173)	Eai sápmelaččat (315)
Stuoradiggi	4,69	4,64	4,82
Ráddehus	4,66	4,51	4,37
Suohkanstivra	5,15	4,77	4,64 *
Duopmostuolut	6,27	5,94	6,14
Stáda hálldahus	5,01	4,70	4,96
Suohkana hálldahus	4,93	4,46	4,69
Sámediggi	4,67	2,10 •	2,31 *
Politijja	6,22	6,17	5,86
Ovttastuvvan našuvnnat (ON)	5,52	5,11	5,40

* Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal sin geat eai leat sápmelaččat ja sápmelaččaid (sihke registrerejuvvon ja sin geat eai leat registrerejuvvon). • Statistihkalaš signifikánta erohus ($p < .05$) gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sin geat eai leat registrerejuvvon.

Gáldu: Borgerrolleundersøkelsen 2006

Leat ollu gelddolaš gaskavuodát maid sáhtta oaidnit tabeallas. Vuosttažettiin oaidnit ahte luohttevašvuodadási ollislaččat lea allat, ja seamma allat sápmelaččaid gaskkas go sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Duopmostuoluide ja politiijaide lea respoandanttain eanemus luohttámuš. Áidna mearkkašahti erohus joavkkuid gaskkas lea ahte sápmelaččain, geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, lea ollu eanet luohttámuš Sámediggái go dain sápmelaččain geat eai leat registrerejuvvon, seammás go ii bálljo leat veaháŋge erohus gaskal sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon ja sin geat eai leat sápmelaččat. Goappaš dain joavkkuin lea Sámediggi maiddái dat ása hus masa sis lea buot unnimus luohttevašvuohhta. Earru gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon, lassin daid olbmuid, geat eai leat sápmelaččat, Sámedikki árvvoštallamii, lea hui gelddolaš, muhto goatnjedeappot árvvoštallan das mii dasa lea sivvan ja maid dat mielddisbuktá, gal ábbuda dan artihkkala earis badjel.

Viidásit oaidnit, registrerejuvvon sápmelaččain lea birrasiid seamma alla luohttevašvuohhta Sámediggái go Stuoradiggái, dan bottu go luohttámuš stuoradiggái lea ollu badjelis go luohttámuš Sámediggái dan guovtti eará joavkkus. Oaidnit maiddái ahte orru tendeansa ahte sámi álbmogis dain suohkaniin lea eanet luohttámuš suohkanstivrii go sis geat eai leat sápmelaččat.

Sámediggeválgaguorahallamis, mii duššo fal fátmasta registrerejuvvon sápmelaččaid, lea maiddái jearaldat luohttevašvuodas muhtin daidda seamma ása husaide go Boargárrollaguorahallamis, maid leat jearran jienastuslohkui registrerejuvvon sápmelaččain miehtá riika (tabealla 10). Das oaidnit ahte lea eanemus luohttevašvuohhta Stuoradiggái, ja nuppe bealde unnimus Sámediggái. Dat sáhtta čujuhit dasa ahte go viiddidit lávdegoddeguovllu nu ahte geahččat sápmelaččaid miehtá riika, eatge duššo Finnmárkkus, de lea luohttámuš Sámediggái eanet ráddjejuvvon maiddái registrerejuvvon sápmelaččaid gaskkas. Muhto nugo oinniimet tabealla 9:s de lei Sámediggi okta dain ása husain masa lei unnimus luohttevašvuohhta maiddái sámi guovddášguovlluin, gos goit stuora oassi álbmogis lea registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.

Tabealla 5.10 Luohttevašvuotta iešguđetlágán ásausaide. Gaskamearri ceahkkálasas 0 (ii luohttámuš) rájes 10 (hui ollu luohttámuš) rádjái.

	Registrerejuvvon sápmelaččat (973)
Suohkanstivra	5,98
Stuoradiggi	6,68
Sámediggi	5,40
Ráddehus	6,53

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Tabealla 11:s rievdat oppalašvuodas eanet konkrehta dássái, go geahčadit man duhtavaččat respondeanttat leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan dan rájes go ásahevvi. Maiddái das leat duššo mielde sii geat leat registrerejuvvon jienastuslohkui.

Tabealla 5.11 Man duhtavaš leat bargguin maid Sámediggi lea dahkan? Proseanta.

	Lohku	Proseanta
Hui duhtavaš	115	12,1
Oalle duhtavaš	223	23,6
Oalle duhtameahttun	521	55,0
Ii duhtavaš obage	88	9,3
Oppalaččat	947	100,0

Gáldu: Sametingsvalgundersøkelse 2009

Maid oaidnit dan tabeallas lea mealgadaš duhtameahttunvuolta sámediggevuogádaga guovdu. 55 proseanta guorahallama respondeanttain vástidit ahte leat oalle duhtameahttumat bargguin maid Sámediggi lea dahkan, dan bottugo 9 proseanta vástidit ahte sii eai obage leat duhtavaččat. Duhtameahttunvuolta mii das bájuhuvvo ii leat dieđusge áibbas vuordemeahttun go jurddaša tabealla 9 ja 10 bohtosiid, muhto mii árvvoštallat dan ankke hirmsuhttin, ja go vel dasa lassin lea sáhka respondeanttain geat leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui.¹⁷ Oassi dan duhtameahttunvuodas ja váilevaš luohtámušas – mii gal lea duodalaš Sámedikki legitimatehtii – bođii várra oidnosii das go Ovddádusbellodagain manai nu bures jagi 2009 sámediggeválggas. Orru goasii paradoksa go nu ollu sápmelaččat, geat leat gillen bargat registreret iežaset Sámedikki jienastuslohkui, välljejit jienastit bellodaga mii háliida heaittihit olles Sámedikki. Makkár áššiiguin dasto oaivvildit jienastuslohkoregistrerejuvvon sápmelaččat ahte Sámediggi vuosttažettiin galgá bargat? Ja viidásit, leago mihkkege mii cuige dan guvlui ahte lea soahpameahttunvuolta dan ektui movt Sámediggi vuoruha, mii čilge váilevaš luohtámuša ja ahte leat nu duhtameahttumat Sámedikkiin. Dan geahččat lagabui tabealla 12:s. Tabealla čájeha oaivvilditgo respondeanttat ahte Sámediggi deattuha beare unnán dahje ollu dihto politihkkasuorggi, vai leago “doarvái”. Politihkkasuorggit mat leat jearaldagain leat skuvla/oahpahus, kultuvra, giella, mohtorfievrojohtolat mehciin, boazodoallu, guolásteapmi ja bákte-/ruvkedoaima.

¹⁷ Gávdnat maiddái seamma soju go geahččat Sis- ja Nuorta-Finnmárkku: 61 proseanta dieđihit ahte leat oalle duhtameahttumat dahje eai obage duhtavaččat bargguin maid Sámediggi lea dahkan.

Tabealla 5.12 Sámediggi ja politihkkasurggiid vuoruheapmi. Proseanta

Juohke politihkkasuorgái, vástit deattuhago du mielas Sámediggi beare unnán, doarvái vai beare ollu politihkkasuorggi.	Beare unnán	Doarvái	Beare ollu	N
Skuvla/oahpahus	41 % (364)	54 % (475)	5 % (41)	100 % (880)
Kultuvra	22 % (204)	65 % (596)	13 % (114)	100 % (914)
Giella	33 % (311)	54 % (497)	13 % (117)	100 % (925)
Mohtorfievrojohtolat mehciin	28 % (252)	35 % (307)	37 % (324)	100 % (883)
Boazodoallu	19 % (173)	40 % (360)	41 % (376)	100 % (909)
Guolásteapmi	54 % (487)	36 % (328)	10 % (88)	100 % (903)
Bákte-/ruvkedoaima	26 % (224)	48 % (411)	25 % (214)	100 % (849)

Gáldu: Sámediggeválgaguorahallan 2009

Leat erenoamážit guokte politihkkasuorggi mat spiehkastit dan tabeallas, ja dat leat jearaldagat boazodoalus ja mohtorfievrojohtolagas mehciin. Goappaš daidda surggiide leat respondeanttat vástidan ahte oaivvildit Sámediggi beare ollu deattuha daid politihkkasurggiid (41 proseanta ja 37 proseanta). Nuppe vuoru leat oallugat geat háliidit ahte eanet deattuha guolásteami ja skuvla- ja oahpahuspolitihka.¹⁸ Goitge lea unnán dain loguin mii iešalddis čujuha dan guvlui ahte lea eahpeluohttámuš Sámedikki vuoruhemiide, vaikko čájeha veaháš soahpameahtunvuoda vuoruhansurggiid dáfus. Dakko ferte dasto leat juoga mii lea čiekŋaleappos ja lea eanet máŋggabeallásaš, ja mas dáidá juoga dahkamuš dainna movt ovttaskasolmmoš ipmirda sápmelačča rolla ja sajádaga dáčča servvodagas.

¹⁸ Lea ollu mii čujuha dasa ahte Sámediggi lea bargan garraseappot guolástangažaldagaiguin buot maŋemus jagiid, ja ahte bohtosat livčče soaitán leat earálágánat jus livčče jearran dan odne.

5.8 Hástalusat ja ávžžuhusat

Dat artihkal čájeha ahte sápmelaččat Norggas leat garrasit integrerejuvvon dáčča politihkalaš vuogádahkii, leaš dál registrerejuvvon jienastuslohkui dahje eai, ja vaikko vel garrasepmosit gusto sidjiide geat leat registrerejuvvon. Dássáži lea unnán mii čujuha dan guvlui ahte lea gilvu vuogádagaid gaskkas. Orru baicca nu ahte áŋgiruššan ovtta kanálas addá áŋgiruššama nuppis. Okta dain stuorámus strategalaš hástalusain Sámedikkis, sihke oanehit ja guhkit áiggis, lea man muddui Sámediggi galgá bargat eanet iešstivrejumi ovddas dan bokte ahte nu ollu go vejolaš ráddje iežas dáčča vuogádaga ektui (autonomiija), dahje jus baicca galgá deattuhit ja nannet oktavuoda dáčča politihkalaš vuogádagain (ovttasbargu). Eat áiggo ráđiid addit dán välljema ektui. Makkár oaidnoguottu vällje dáidá čadnon dasa movt oaidná sámepolitihka saji ja vejolaš ovdáneapmái odđaaiggi servvodagas, ja man guvlui háliida sámi servvodaga rievdat. Das áigut duššo cuiget ahte lea ollu min datain mii čujuha dan guvlui ahte lea guorraseapmi dasa maid sáhttit gohčodit relašunála modeallan (ovttasbargu). Jus dáhttu sirdásit guhkás nuppe guvlui, de lea unnán mii čujuha ahte oažžu “dábálaš sápmelačča” doarjjan.

Okta dehálaš hástalus, mii lea nannosit čadnon dasa maid badjelis leat dadjan, ja maid dat artihkal čalmmustahtta, gusto dan oalle garra erohussii mii lea šaddagoahtime gaskal registrerejuvvon sápmelaččaid ja sápmelaččaid geat eai leat registrerejuvvon. Muhto eai sii ge, geat eai leat registrerejuvvon, oro marginaliserejuvvon dáčča politihkalaš vuogádagas, vaikko sii veaháš unnit oassálastet muhtin surggiin muđui álbmoga ektui, ja čájehit unnán dahje eai obage beroštumi sámediggevuogádahkii. Barggus geahččalit lasihit olbmuid jienastuslohkui ja sihkarastit eanet representativitehta ja legitimizehta sámediggevuogádahkii, lea stuora dárbu erenoamáš heivehuvvon doaibmabijuide mat leat oaivvilduvvon juste dan sápmelašjovkui. Jus dainna ii lihkestuva, sáhtta Sámedikki viidásit nannen dáčča politihkalaš vuogádagas dagahit ahte goit oassi dan joavkkus dovdet iežaset njuolgut marginaliserejuvvon sámi politihkalaš vuogádaga siskkobealde, ja maiddái sáhttet guoddit sámi vuogádaga. Okta hirbmat heajos váikkuhus dakkár ovdáneamis sáhtta leat ahte Sámedikki jienastuslohku eanet ahte eanet neaktá ulbmiliin sápmelaččaid registreret.

Gávdnosat čujuhit dasa ahte lea dárbu áibbas ođđa ja ollu nannoseappot dádjadeapmái Sámedikki bealis sápmelaččaid guvlui sin báikkálašservvodagain, mas eanet deattuhit ovttaskas sápmelačča geavatlaš hástalusaid baiccago guovdilastit daid “stuora prinsihpaid”. Lea ollu dán artihkkalis mii cuoigu dan guvlui ahte sámediggevuogádat berre ovdánahttit ollu nannoseappot ja čielgaseappot dádjadeami sámi sivilservvodaga guvlui ja suohkaniidda (service)ásahussan. Dakkár proseassas lea dárbbaslaš ahte ii badjelgeahča daid sápmelaččaid geat jo leat registrerejuvvon Sámedikki jienastuslohkui, go dat eai oro nu beare duhtavaččat dainna maid Sámediggi bargá, eaige oro hirbmosit berošteame sámedipolitihkas.

Artihkal čájeha ahte Sámedikkis lea hui unnán legitimizehta sin gaskkas geat eai leat sápmelaččat. Guhkit áigge perspektiivvas lea mearrideaddji ahte Sámediggi hukse iežas legitimizehta sin guovdu geat eai leat sápmelaččat. Sámedipolitihkka han ii doaimma vakuumas, ja dat dárbbasá doarjaga servvodagas olggobealde sámi servvodaga, vai galgá sáhttit ovdánit buori ládje. (Viidásit)Ovddidit gaskavuodaid ásahusaide ja suohkaniidda mat gáhttejit ollu eanet go dihto sámi áššiid, dáidá dađistaga šaddat deháleappot boahttevaš jagiin.

Soames mañemus ášši ferte maiddáí namuhit. Lea gollan fargga 25 jahki vuosttaš sámediggeválgga rájes, ja lea áigi ásahit albma ja bistevaš sámi válgadutkanprográmma. Lea njuolgut imaš go dan eai ásahan jo 1989:s, ja lea vel ipmašeappot ahte ii gávdno odne. Válgadutkanprográmma buvttada áibbas guovddáš dieđuid sápmelaččaid birra váлгаoktavuodain, ja livččii stuora ávkin sámedipolitihka ovdáneapmái.

Čujuhusat

Bergh, Johannes ja Jo Saglie (2011) “Stemmegivning ved sametingsvalg: selvbestemmelse som skillelinje” Eva Josefsena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.138-158.

Bernstein, Robert; Anita Chadha ja Robert Montjoy (2001) “Overreporting Voting – Why it Happens and Why it Matters”, *Public Opinion Quarterly*, 65(1), s.22-44.

Josefsen, Eva (2001) “The Sami and the National Parliaments: Direct and Indirect Channels of Influence” Kathrin Wessendorfa (doaim.) *Challenging Politics: Indigenous Peoples’ Experiences with Political Parties and Elections*. Dokumeanta nr. 104. København: IWGIA, s.63-92.

Josefsen, Eva ja Jo Saglie (2011) “Innledning: det samiske demokratiets utfordringer”, Eva Josefesena ja Jo Saglie (doaim.) *Sametingsvalg: Velgere, partier, medier*. Oslo: Abstrakt forlag AS, s.9-31.

Saglie, Jo ja Tor Bjørklund (doaim.) (2005) *Lokalvalg og lokalt folkestyre*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2008) “Marginalisering eller integrering? Samisk politisk interesse og deltakelse” Ingrid Helgøya ja Jacob Aarsa (doaim.) *Flernivåstyring og demokrati*, Bergen: Fagbokforlaget, s.189-220.

Selle, Per ja Kristin Strømsnes (2010) “Sámi Citizenship: Marginalisation or Integration?”, *Acta Borealia* 27(2): 66-90.

Semb, Anne Julie (2010) “At the edge of the Norwegian state? Territorial and descent-based political membership among Norwegian Sami”, Bo Bengtssona; Per Strømblada & Ann-Helén Baya (doaim.) *Diversity, Inclusion and Citizenship in Scandinavia*. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, s. 75-104.

Semb, Anne Julie (2011) “From ‘Norwegian citizens’ via ‘citizens plus’ to ‘dual political membership’? Status, aspirations, and challenges ahead”, *Ethnic and Racial Studies*, iFirst Article.

Strømsnes, Kristin (2003) *Folkets makt. Medborgerskap, demokrati, deltakelse*. Oslo: Gyldendal Akademisk.

6 Sámeigiella mánáidgárddiin ja skuvllain 2011/12

Jon Todal, professor dr.art.
Sámi allaskuvla, Guovdageaidnu

Čeahkkáigeassu

Sámi logut mitalit 4 čállošis geahčadeimmet vuđolaččat giellaválljema mánggalágán loguid mánáidgárddiin ja skuvllain, ja ollu saji bijaimet ságaškuššat dan stuora njiedjama mii áiggi badjel lea leamaš sámeigiella nubbeigiellan fágas. Ollu dain sojuin maid leat oaidnán maŋemus jagiid, jotket maidái skuvlajagi 2011/12, ja mii čujuhit diimmáš artihkkalii gos gávdná čiekŋaleappot kommentáraid go daid maid dás buktit.

Čielga sodju 2011/12 loguin lea dat stuora lassáneapmi ohppiidlogus gain lea sámeigiella fágan joatkkaskuvllas. Dat lea buorre sámeigiela boahteáigái. Buorre lea maidái dat ahte lohku ohppiin gain lea sámeigiella vuosttašgiellan vuodđoskuvllas bissu relatiivalaččat stáđisin. Mánáidgárddiid sámeigiela logut leat maidái relatiivalaš dássedat (goit go atná muittus mánnábeassádatloguid obbalaš njiedjama Davvi-Norggas).

Ain lea vuodđoskuvllaid nubbeielagiin bárti. Doppe oaidnit oppalaš njiedjama 41% skuvlajagis 2005/2006 gitta 2011/12. Vejolaš sivaidd njiedjamii suokkardeimmet vuđolaččat jagi 2011 Sámi logut mitalit čállošis.

6.1 Sámeigiella mánáidgárddiin

Loguid mat gusket sámi mánáidgárdefálaldagaide jagi 2011/12 leat ožžon njuolga Sámedikkis¹⁹, ja sámi mánáidgárdefálaldagaid doarjjaohcamušaid lohku lea dasa vuodđun. Atnit de diehttelassan ahte buohkat gain lei vuoigatvuohta dakkár doarjagii, ohce.

¹⁹ Reive 13.04.2012 Sámedikki Oahpahuossodagas.

Maŋemus jagiid leat *Sámi logut muitalit* čállosiin cuiggodan ahte vuohki movt Sámediggi lea juohkán mánáidgárddiid main leat sámegieldefálaldagat ii earut doarvái dan mii albmáimmiis dáhpáhuvvá mánáidgárddiin. Danin lea leamaš váttis árvvoštallat loguid rievdamiid jagis jahkái, geahnohuhttetgo vai nanusmahttetgo ovdaskuvlamánáid sámegiela. Reivves 13.04.2012 čilge Sámediggi lagabui maid oaivvildit “sámi mánáidgárdi” ja “dárogielat mánáidgárdi” kategoriijain:

“*Sámi mánáidgárdi* mearkkaša ahte mánáidgárdedoaimma vuodđun lea sámegiella ja sámi kultuvra ja das lea sámegiella doaibma- ja beaivválašgiellan. *Dárogielat mánáidgárdi* [mas lea sámi ossodat] mearkkaša mánáidgárdi mas lea sámi ossodat, ja ossodaga doaimma vuodđun lea sámegiella ja sámi kultuvra ja das lea sámegiella doaibma- ja beaivválašgiellan.”

Lassin bohtet mánáidgárddit mat fáallet eará sámegieldefálaldagaid mánáide, muhto main mánáidgárdi dahje ossodat ii boađe badjelis čilgejuvvon definišuvnnaid vuollái. Sáhttet ovdamearkka dihte leat mánáidgárddit main lea ambulerejeaddji sámegielat mielbargi gii moatti geardde vahkkus bohtá čadahit giellahárjehallama mánáiguin geaid váhnemat háliidit dan. Juogustus das lea ain guovtti kategoriijai, ja dat guokte kategoriija leat duohta dilis seamma go mat leat ovddeš *Sámi logut muitalit* gáhppálagain. Das leat aŋkke rievddadan kategoriijaid namahusaid, vai buorebut vástidit dan sisdollui mii Sámedikki reivves lea.

6.1.1 Oppalaš logut sámegielas mánáidgárddiin

Tabeallas 6.1 vuollelis oaidnit sámi mánáidgárdefálaldagaid oppalaš logu Norggas 2011 jahkái ja lohku mii čájeha movt ovdáneapmi lea leamaš juohke jagi maŋnel 2005.

Tabealla 6.1 Lohku mánáidgárddiin main lei sámegeielfálaldat jagiin 2005/06 – 2010/11

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Mánáidgárddit main sámegeielfálaldat oktiibuot	64	67	56	60	71	67	61
Sámi mánáidgárddit ja sámi mánáidgárdeossodagat dárogielat mánáidgárddiin	46	47	40	41	37	37	33
Dárogielat mánáidgárddit main eará sámegeielfálaldat	18	20	16	19	34	30	28

Tabealla 6.1 čájeha ahte daid mánáidgárddiid lohku main lea sámegeielfálaldat bissu dássedin. Tabealla 6.2 vuollelis čájeha man galle máná ávkkástalle sámegeielfálaldagain.

Tabealla 6.2 Lohku mánáin geat vuostáiválde sámegeielfálaldaga mánáidgárddiin 2005 – 2010

Jahki	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain lei sámegeielfálaldat oktiibuot	925	975	956	940	883	817	823
Mánát sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain dárogielat mánáidgárddiin	882	929	925	905	789	758	728
Mánát geain eará sámegeielfálaldagat dárogielat mánáidgárddiin	43	46	31	35	94	59	95

Oppalaš lohku mánáin geat vuostáiválde muhtinlágán sámegeielat mánáidgárdefálaldaga loktanii guđain 2010/11 rájes 2011/12 rádjái. Lohku ovdaskuvlamánáin kategoriija 1:s njeijai 30:n, dan bottu go lohku mánáin

kategoriija 2:s lassánii 36:n. Dás hupmat duohta loguin, eat ollislaš jahkebuolvvaid proseanttain. Buori oasi daid loguid njiedjamis, maid oaidnit dan guđa jagis, sáhttit jáhkkimis čilget mánnábeassádagaid njiedjamiin Davvi-Norggas seamma áigodagas. Eanas sámegielat mánáidgárdefálaldagat leat Davvi-Norggas, ja áigodagas 2005 rájes 2010 rádjái njejai golmma-, njeallje- ja viđajahkásaččaid lohku olles 16% Finnmárkkus, ja vuollel 6% Tromssas ja 10% Nordlánddas. Jus juohkit oppalaš logu daidda iešguđetlágán fálaldagaide, de oaidnit guhkesáigásaš tendearssa rievdoma guvlui. Mánáidlohku sámi mánáidgárddiin ja sámi mánáidgárdeossodagain (dárogielat mánáidgárddiin) njiedjá, dan bottu go mánát geat ožžot *eará* sámegielfálaldat dárogielat mánáidgárddiin lassánit. Dat máksá almailmmis ahte ovdaskuvlamánáid giella lea geahnohuvvon mañemus guđa jagis, dan sivas go fálaldagat mat lassánit leat heajubut go dat mat njidjet.

Mánáidgárdefálaldagaid loguid ja loguid mánáin geat vuostáiváldet fálaldagaid, sáhtta juohkit sámegielaide. Nu leat dahkan tabeallain mat leat čuovvovaš oassekapihttaliin.

6.1.2 Davvisámegiella mánáidgárddiin

Tabealla 6.3 Lohku mánáin geat vuostáiválde davvisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáidgárdemánáin geain lei davvisámegielat fálaldat oktiibuot	946	917	884	825	773	776
Mánát davvisámegielat mánáidgárddiin ja davvisámegielat mánáidgárdeossodagain dárogielat mánáidgárddiin	906	900	868	752	721	701
Mánát geain eará davvisámegielat fálaldagat dárogielat mánáidgárddiin	40	17	16	73	52	75

Davvisámegielat mánáid lohku geat vuostáiváldet dakkár fálaldagaid dahket nu stuora oasi ollislaš sámegiela logus ahte sojut (ja nu maddái kommentárat)

šaddet seamma tabeallas 2.3 ja 2.4 go tabeallas 2.1 ja 2.2 badjelis. Geahča mii doppe leat čállon.

6.1.3 Julevsámegiella mánáidgárddiin

Mánáid, geat vuostáiváldet julevsámegiela fáldagaid, logu ovdáneapmi lea leamaš nugo oaidnit tabealla 6.4 vuolleis.

Tabell 6.4 Lohku mánáin geat vuostáiválde julevsámegiela fáldaga mánáidgárddiin jagiin 2006–2011

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain julevsámefáldat oktiibuot	12	18	27	27	29	23
Mánát julevsámegiela mánáidgárddiin ja julevsámegiela mánáidgárdeossodagain dárogiela mánáidgárddiin	12	18	27	27	27	17
Mánát eará julevsámegiela fáldagain dárogiela mánáidgárddiin	0	0	0	0	2	6

Lohku mánáin julevsámegiela mánáidgárddiin lea duppalaston jagis 2006 jahkái 2011.

Dat lassáneapmi mánáidlogus geain lea julevsámegiela fáldat lea vuosttažettiin čadnon dasa ahte fáldagat leat lassánan.

6.1.4 Lullisámegiella mánáidgárddiin

Mánáid, geat vuostáiválde lullisámegielat mánáidgárdefálaldagaid mañemus vihtta jagi, loguid rievdamat leat leamašan nugo oaidnit tabealla 6.5:s vuollelis.

Tabealla 6.5 Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegielat fálaldaga mánáidgárddiin jagiin 2006– 2010

Jahki	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Lohku mánáin geain lullisámegielat fálaldat oktiibuot	17	21	29	31	15	16
Lohku mánáin lullisámegielat mánáidgárddiin	11	7	10	10	10	10
Lohku mánáin geat vuostáiválde lullisámegielat fálaldaga dárogielat mánáidgárddiin	6	14	19	21	5	6

Tabealla 6.5 čájeha ahte 2009 lei valljijahki, mii goasii beliin njiejai 2011:s. Lullisámegielat ovdaskuvlamánáid loguid stuora rievddademiid leat lagabui ságaškuššan *Sámi logut muitalit 4:s*.

6.2 Sámeigiella vuodđoskuvllas

Maŋemus čieža jagis leat logut ohppiin, geat välljejit sámeigiella vuodđoskuvllas, rievddadan nugo čuovvovaš tabeallat 6.8 gitta 6.11 čájehit.

6.2.1 Oppalaš lohku ohppiin geain lea sámeigiella fágabiires

Tabealla 6.6 Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lea sámeigiella fágabiires

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	3055	2672	2542	2517	2346	2245	2153
Davvisámeigiella	2844	2479	2354	2339	2158	2058	1987
Julevsámeigiella	88	77	79	77	81	96	72
Lullisámeigiella	123	116	105	101	97	91	94

Oppalaš lohku ohppiin geain lei sámeigiella fágabiires Norgga vuodđoskuvllain njiejai skuvlajagis 2010/11 skuvlajagi 2011/12 rádjái 92 ohppiin. Dat lea 4,1 % njiedjan ovttá jagis.

Tabealla 6.6 čájeha viidáseappot ahte oppalaš lohku ohppiin geain lea sámeigiella Norgga vuodđoskuvllain lea njiedjan juohke jagi dan rájes go skuvlareformma *Máhttolokten* álggahedje jagis 2006. Ovdal dan áiggi lohku lassánii juohke jagi. Vejolaš sivaidd njiedjamiid maŋnel 2006 leat vuđolaččat diğaštallan *Sámi logut muitalit 4:s*, ja čujuhit dasa mii doppe čuožžu. Das sáhttit duššo gávnnahit ahte njiedjan lea joatkán maiddái skuvlajagi 2010/11 ja skuvlajagi 2011/12 molsašumis. Oktiibuot lea lohku njiedjan 902 ohppiin 2005/06 skuvlajagi rájes. Go rehkenastá proseantan de gártá dat 29,5 % njiedjamaid dain jagiin. Logu, ohppiin geain lea julevsámeigiella fágabiires, oaidnit fáhkkestaga gahččame 24 ohppiin maŋemus jagis. Dat dahká 25 % njiedjamaid ovttá jagis. Daningo dat oppalaš julevsámi ohppiidlohku lea nu unni, de deivvolaš rievddadeamiid addet stuora proseantasaš váikkuhusaid. Jus geahččat julevsámi ohppiidlogu áiggi badjel, de oaidnit ahte lohku 2011/12 jagis

ii leat eahpedábálaš unni. Lea baicca nu ahte jagi ovdal lei lohku eahpedábálaš stuoris, ja nu oažžut stuora njiedjama proseanttain mañemus jagis.

6.2.2 Ohppiidlogut sámegeielas vuosttašgiellan

Tabealla 6.7 Lohku vuoddoskuvlaohppiin geain lei sámegeiella vuosttašgiellan

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	998	1020	1027	1043	1010	971	940
Davvisámegeiella	953	971	984	997	964	923	895
Julevsámegeiella	29	31	25	27	26	29	25
Lullisámegeiella	16	18	16	19	20	19	20

Lohku ohppiin geain lei sámegeiella vuosttašgiellan Norgga vuoddoskuvllain njiejai 2010/11 skuvlajagis 2011/12 skuvlajahkáii 31 ohppiin. Dat lea 3,2 % njiedjan. Jus atnit vuolggasadjin 2005/06 skuvlajagi, de lea oppalaš njiedjan jagiin mañnel leamaš birrasiid 6 %. Dát njiedjan lea unnit go mánnábeassádagaid ollislaš njiedjan Davvi-Norggas seamma áigodagas. Dainnalágiin lea vuodđu dadjat ahte ohppiidlohku sámegeielas vuosttašgiellan lea bisson relatiivalaččat dássedin.

Oaidnit tabeallas 6.7 ahte vuosttašgielaohppiid lohku mañemus čieža skuvlajagis lea bisson relatiivalaččat dássedin *buot* golmma áššáigullelaš sámegeielas.

6.2.3 Ohppiidlogut sámegielas nubbegiellan

Tabealla 6.8 Lohku vuodđoskuvlaohppiin geain lei sámegiella nubbegiella

	2005/06	2006/07	2007/08	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Oktiibuot	2057	1652	1515	1474	1336	1274	1213
Davvisámegiella	1891	1508	1370	1342	1194	1135	1092
Julevsámegiella	59	46	54	50	55	67	47
Lullisámegiella	107	98	89	82	77	72	74

Nubbegielat sámegielohppiid lohku Norgga vuodđoskuvllain lea 2010/11 skuvlajagi rájes 2011/12 skuvlajahká njiédjan 61 ohppiin. Dat lea birrasiid 5 % njiédjan. Dan rájes go *Máhttoloktema* álggahedje 2006:s lea nubbegiellaohppiid lohku njiédjan oktiibuot 844 ohppiin, mii lea 41 % njiédjan. Tabella čájeha maidái ahte stuorimus oassi njiédjams dáhpáhuvai guokte vuosttaš jagi maŋŋel 2006. Sihke vejolaš sivaiddan stuora njiédjamiid ja vejolaš ákkaid dasa manin nu ollu njiéjai jagiin 2006 – 2008, leat lagabui ságaškuššan *Sámi logut muitalit 4* čállošis. Dás sáhttit duššo gávnnaht ahte njiédjan lea joatkán maidái 2011/12 skuvlajagis. Dássázi leat meannudan *Sámegiella nubbegiellan 2* ja *Sámegiella nubbegiella 3* oktan ja gohčodan dan “nubbegiellan”. Jus nubbegiellaohppiid loguid sirret ja juohkit dan guovtti fágaplánii, de oazžut loguid maid oaidnit tabella 6.11 vuollelis. Mis eai leat logut mat earuhit gaskal *Nubbegiella 2* ja *3* guhkkeliid maŋás go 2008 rádjái, danin álgá Tabella 6.9 dainna jagiin.

Tabella 6.9 Lohku nubbegielat sámegielohppiin sirrejuvvon fágaplána ektui

	2008/09	2009/10	2010/11	2011/12
Nubbegiellaohppit oktiibuot	1474	1336	1285	1213
Nubbegiella 2	677	628	645	598
Nubbegiella 3	797	708	640	615

Tabella 6.9 čájeha ahte ohppiidlohku *Nubbeigiella 2* fágas njejai 47 ohppiin (7%) ja *Nubbeigiella 3* fágas 25 ohppiin (4%) skuvlajagis 2010/11 skuvlajahkáii 2011/12.

Skuvlajagi 2008/09 ledje nubbeigiellaoahppit juohkásan nu ahte 46% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 2* fágaplána, ja 54% čuvvo ges *Sámeigiella nubbeigiellan 3*. Sodju lea ahte veaháš stuorát oassi ohppiin čuvvot dál *Sámeigiella nubbeigiellan 2*. Skuvlajagis 2011/12 lei juogustus nu ahte 49% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 2* fágaplána, dan bottu go 51% čuvvo *Sámeigiella nubbeigiellan 3*. Sodju lea, vaikko lea goiddas, ahte eanet oahppit čuvvot dan goappá lea nannoseamos dan guovtti sámeigiella nubbeigiellan fágaplánain.

6.2.4 Ohppiidlogut sámeigielaid hálddašanguovllu siskkobealde

Go galgá árvvoštallat rievdamiid loguin mat gusket ohppiide gain lea sámeigiella fágabiires, de lea gelddolaš geahčadit man stuora proseanta sii dahket buot ohppiin, ja movt dat proseanta rievddada. Dan lea vejolaš rehkenastit duššo sámeigielaid hálddašanguovllu siskkobealde. Duššo dáppe diehtit mii dan duohta logu ohppiin geat sáhttet válljet sámeigela. Siskkobealde dan geográfalaš guovllu lea buot ohppiin vuoigatvuohta sámeigeloahpahussii, iige dat leat čadnon ruovttugillii, iige čearddalašvuhtii. Olggobealde hálddašanguovllu lea sámeigeloahpahusa vuoigatvuohta čadnon eavttuide maid eat dieđe man gallis devdet. Galgat danin das lagabui geahčadit juogadeami duššo hálddašanguovllus.

Skuvlajagi 2011/12 ledje oktiibuot 2310 vuodđoskuvlaoahppi dán guovllu siskkobealde. Sii juohkásedje giellafálaldagaide ja suohkaniidda nu go tabella 6.10 čájeha.

Tabealla 6.10 Oahppit sámegeielaid hálddašanguovllu siskkobealde skuvlajagi 2011/12 juhkkovuvvon giellafálaldagaide

	Oahppit oktiibuot hálddašanguovllus	Oahppit geain ii leat oahpahuš sámegeielas	Oahppit geain lea oahpahuš sámegeielas, oktiibuot	Oahppit geain lea sámegeiella vuosttašgiellan	Oahppit geain lea sámegeiella nubbegeiellan
Oktiibuot	2310	1092	1218	783	435
Porsáŋgu	460	337	123	37	86
Karášjohka	366	0	366	279	87
Guovdageaidnu	338	0	338	313	25
Deatnu	307	152	155	96	59
Snåasa	250	221	29	9	20
Divttasvuotna	203	154	49	21	28
Gáivuotna	192	119	73	9	64
Loabát	119	107	12	-	-.
Unjárga	75	.	.	17	-

Tabealla 6.10 čájeha ahte 1218 vuodđoskuvlaoahppi hálddašanguovllu siskkobealde ožžot sámegeieloahpahuš. Dat dahká 57% buot vuodđoskuvlaoahppiin geain lea sámegeielas oahpahuš Norggas.

Tabealla logut bohtet Oahpahušdirektoráhtas. Direktoráhtta ii almmut loguid ohppiidoavkkuin main leat vuollel vihtta oahppi. Go logut, mat gusket 1. ja 2.giellaohppiid juogustussii Loabágis, eai leat tabeallas, de lea daningo dat guoktenuppelohkáii oahppi geain lea sámegeieloahpahuš juohkásit dainna lágiin ahte ovttá jovkui gártet unnit go viđas. Seamma lea Unjárggas.

**Tabealla 6.11 Ohppiid juogustus proseanttain sámegeielaid
hálddašanguovllu siskkobealde skuvlajagi 2011/12**

	Oahppit geain lea sámegeielas oahpahus, % oppalaš ohppiidlogus	Oahppit geain lea sámegeiella vuosttašgiellan, % oppalaš ohppiidlogus	Oahppit geain lea sámegeiella nubbegiellan, % oppalaš ohppiidlogus
Oktiibuot	53	34	19
Porsáŋgu	26	7	19
Kárášjohka	100	76	24
Guovdageaidnu	100	93	7
Deatnu	51	31	69
Snáasa	12	4	8
Divttasvuotna	24	10	14
Gáivuotna	39	5	34
Loabát	10	-	-.
Unjárga	.	23	.

Oaidnit ahte eanet go bealli ohppiin (53%) hálddašanguovllu siskkobealde ožžot sámegeieloahpahusa vuodđoskuvllas. Eanas oassi dain ožžot oahpahusa sámegeielas vuosttašgiellan. Eanetgo juohke goalmmát oahppi hálddašanguovllus oaččui skuvlajagis 2011/12 oahpahusa sámegeielas vuosttašgiellan.

Tabealla čájeha ahte leat stuora erohusat suohkaniid gaskkas. Guovdageainnu, Kárášjoga ja Unjárgga suohkaniin lea lagabui 100% sámegeieloahpahus, oahpahus mii vuodđonjuolggaduslaš lea bákkolaš dain báikkiin. Deanus, gos sámegeieloahpahus lea eaktodáhtolaš, lea maddái eanetlogus (51%!) sámegeieloahpahus. Unnimus proseantat leat Snáasas ja Loabágis, 12 ja 10 proseanttain. Kárášjohka ja Guovdageaidnu čuoldásit sierra, dan sivas go leat áidna suohkanat gos eanetlogus ohppiin lea sámegeiella vuosttašgiellan.

Siva manin muhtin ruvttut tabeallas leat guoros, čilget kommentárain Tabealla 6.10 vuolde

6.3 Sámegeiella joatkkaskuvllas

Tabealla 6.12 Lohku ohppiin geain lea sámegeiella fágabiires joatkkaskuvllas, juhkkajuvvon fylkkaide main leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	341	369	433	473
Finnmárku	267	283	341	384
Romsa	41	40	49	54
Nordlánda	12	28	27	16
Davvi-Tr.laga	12	8	9	7
Muđui	9	10	7	12

Tabealla 6.12 čájeha čielga lassáneami ohppiidlogus dain ohppiin geain joatkkaskuvllas lea sámegeiella fágabiires. Skuvlajagi 2010/11 rájes 2011/12 rádjái lea miehtá riika lassánan lohku oktiibuot 40 ohppiin ja 2008/98 (mii lea vuosttaš skuvlajahki masa mis leat logut das) rájes lea lohku lassánan 132 ohppiin. Lohku lea dál 473. Dat lea 39% lassáneapmi jagi 2008/09 rájes 2011/12 rádjái.

Tabealla 6.13 Lohku ohppiin sámegeiella vuosttašgiellan fágas joatkkaskuvllas, juhkkajuvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	189	215	248	267
Finnmárku	172	180	216	249
Romsa	11	10	12	11
Nordlánda		21	18	
Davvi-Tr.laga				
Muđui	6*	4**	2**	7*

* Muđui riika sisttisoallá maiddá Nordlánda ja Davvi-Trøndelaga fylkkaid

** Muđui riika sisttisoallá maiddá Davvi-Trøndelaga

Tabealla 6.13 vuosihä ahte vuosťašgiellaohppiid lohku joatkkaskuvllain äigodagas gaskal 2008/09 ja 2011/12 lassänii 78 ohppiin, mii lea 41 % lassäneapmi.

Tabealla 6.14 Lohku ohppiin geain lea sámeigiella nubbeigiellan joatkkaskuvllas, juhkkoujvvon fylkkaide gos leat eanet go vihtta oahppi

	2008/2009	2009/2010	2010/2011	2011/12
Olles riika	152	154	185	206
Finnmárku	95	103	125	135
Romsa	30	30	37	43
Nordlánda	12	7	9	16
Davvi-Tr.laga	12	8	9	7
Muđui	3	6	5	5

Tabeallas 6.14 oaidnit ahte seammás go ohppiidlohku sámeigiellas nubbeigiellan vuodđoskuvllas njiedjá, de dan fágas ohppiidlohku lea lassánan joatkkaskuvllas. Eanemus jáhkehahtti sivva dasa lea ahte lea njiedjan vuodđoskuvllas ii vel leat joksán joatkkaskuvlla buolvvaid.

Logut mat leat tabeallain bajábealde eai muital maidege lullisámeigiella ja julevsámeigiella ovdáneamis erenoamážit joatkkaskuvllas. Muhto jus atnit vuolggasadjin ahte buot oahppit geain lea julev- ja lullisámeigiella fágabiires gávđnojit tabeallas Nordlánda, Davvi-Trøndelaga ja “muđui” siskkobeaide, de šaddet logut nu go tabealla 6.15 vuollelis čájeha.

Tabealla 6.15 Lohku ohppiin geain lea sámeigiella fágabiires Nordlánda, Davvi-Trøndelagas ja Lulli-Norggas olggobealde Davvi-Trøndelaga

	Skuvlajahki 2008/ 2009	Skuvlajahki 2009/2010	Skuvlajahki 2010/2011	Skuvlajahki 2011/2012
Nordlánda ja lulás	33	46	43	35

Tabeallas 6.17 oaidnit ahte ollislaš ohppiidlogus skuvlajagi 2011/12 dán guovllus ledje 35 oahppi, ja 2008/09 (mii lea vuosttaš skuvlajahki masa mis leat logut) lei lohku 33 oahppi. Dat čujuha ahte lea stádisvuohta lulli- ja julevsámegeiela fágan joatkkaskuvllas.

Go lohka tabealla 6.17 diehtun das movt lulli- ja julevsámegeiela dilli lea joatkkaskuvllas, de ferte atnit muittus ahte loguin *sáhttet* leat oahppit geain lea davvisámegeiella fágabiires vaikko áššáigullelaš joatkkaskuvllat leat olggobealde davvisámi guovllu.

Gáldot:

Logut vuodđoskuvllaide leat vižžon neahttasiiddus <https://www.wis.no/gsi/tallene> njukčamánu 21. b. 2012.

Logut mánáidgárddiide leat vižžon reivves mas lea dáhton 13.4.2012, mii bođii Sámedikki Oahpahasossodagas, Guovdageainnus, Anne Kristine Skum Hætta bokte.

Logut joatkkaskuvllaide leat vižžon reivves mas lea dáhton 27.3.2012, mii bođii Oahpahasdirektoráhtas Oslos, Trine Normann bokte

Logut sámegeielaid hálddašanguvlui leat vižžon reivves mas lea dáhton 3.7.2012, maid Oahpahasdirektoráhtta lea sádden Oslos, Mina Verlo Grindland bokte